

Serfőző Szabolcs

HIVATALI ARCKÉPCSARNOKOK

*A pesti vármegyeháza és az újkori pest-budai
hivatalok egykori portrégalériái, 1700–1946*

Folia Historica Könyvek

Szerkesztőbizottság

CSORBA LÁSZLÓ

FISLI ÉVA

GÁL VILMOS

GÖDÖLLE MÁTYÁS

IHÁSZ ISTVÁN

KISS ERIKA

Cs. LENGYEL BEATRIX

M. LOVAS KRISZTINA

PALLOS LAJOS

TAMÁS EDIT

Serfőző Szabolcs

HIVATALI ARCKÉPCSARNOKOK

*A pesti vármegyeháza és az újkori pest-budai hivatalok
egykori portrégalériái, 1700–1946*

Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ
Budapest, 2024

Szakmai lektor: Gödölle Mátyás

Kiadóvezető: Mészáros Balázs

Felelős szerkesztő: Böröczki Tamás

Korrektor: Campos Mária

Kötetterv, tördelés, nyomdai előkészítés: Vincze Judit

A kötetben szereplő műtárgyfotókat készítette:

Ferancz Attila, Jaksity Iván, Kardos Judit, Keppel Ákos, Makrai Péter,

Rosta József, Soltész Vince

© Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ,
a szerző és a fényképek jogtulajdonosai, 2024

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
elektronikus közzététel, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
csak a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásával megengedett.

Felelős kiadó: Demeter Szilárd Csaba elnök

Nyomta és kötötte a Prime Rate Kft.

Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

mnm.hu

ISBN 978 963 649 031 7 (Nyomtatott)

ISBN 978 963 649 036 2 (PDF)

ISSN 3057-8256 (Nyomtatott)

Tartalom

Bevezető	7
A pesti vármegyeháza portrégalériája	17
Uralkodóportrék	26
Peter Krafft I. Ferenc-portréja	30
Benczúr Gyula I. Ferenc József-portréja	41
Tisztviselőportrék: nádorispánok, helytartók és főispánok képmásai	48
Közéleti portrék	76
A „nemzeti mozgalom” politikusainak portréi	80
A portrégaléria elrendezése a vármegyeháza épületében	97
A portrégaléria sorsa 1945 után	101
Pest-Buda egykori hivatali portrégalériái	107
Magyar Kamara (1867-től Magyar Királyi Pénzügyminisztérium)	108
Magyar Királyi Helytartótanács (1867-től Magyar Királyi Belügyminisztérium)	118
Magyar Királyi Kúria	126
Pesti Királyi Tudományegyetem	138
Magyar Nemzeti Múzeum	148
Városházi arcképcsarnokok	164
A budai városháza	164
Az óbudai városháza	173
A pesti városháza	174
Az Új Városháza	194
Magyar Királyi Miniszterelnökség	201

Utószó	215
Függelék	217
I. A pesti vármegyeháza portrégalériájának elhelyezése 1944-ben.....	217
II. Ferenc József- és Kossuth-portrék a vármegyeházi portrégalériákban	222
III. A székesfőváros egykori portrégalériája.....	230
Rövidítésjegyzék	234
Bibliográfia	235
Névmutató	253

Bevezető

*Ha valami Pesten, a Vármegye Gyűlési palotája érdemli a látást,
s ez artistái s historiai tekintetekben eggyzersmind. [...]
Érző szívnek nagy öröm ezen kisdéd Pantheonba belépni.*

Kazinczy Ferenc: *Pesten, 1828–1829**

A 18–19. század folyamán a Magyar Királyság számos állami és helyhatósági hivatalában, vagyis a királynak alárendelt országos kormánysszervek székházaiban, valamint a jelentősebb vármegye- és városházák tanácsstermeiben is létrejöttek olyan reprezentatív portrégalériák, amelyek az egymást követő Habsburg-uralkodók és az adott hivatal egykori vezető tisztviselőinek képmásaiból álltak. Ezek a hosszú időn át, kumulatív módon létrejött hivatali arcképcsarnokok egyszerre szolgáltak az uralkodók és a hivatalvezetők „ősgalériáiként”, reprezentálták az intézmény múltját és királyi fennhatóságát, kifejezték a tisztviselőkar lojalitását a mindenkor uralkodó iránt, miközben az elődök iránti tiszteletadás és megemlékezés eszközei is voltak. A portrégalériák révén a hivatali tanácsstermek mintegy emlékezhellyé, emléksarnokká váltak, azaz olyan „arckép-panteonná” változtak át, amely az adott közösség történeti emlékezetét, a kollektív emlékezet kánonját tükrözte.¹

* KAZINCZY 2015, 134.

Köszönöm Köblös Péternek, Kulcsár Krisztinának, Nagy Jánosnak, Nagy Lászlónak, Prágai Adriennek és Szirtes Zsófiának, hogy levéltári és műtárgnyilvántartási adatokkal segítettek kutatásaimat. Köszönöm továbbá Gödölle Mátýásnak a kézirat lektorálását.

¹ Az emlékezhely és a kollektív emlékezet fogalmáról lásd NORA 1999; ASSMANN 2013.

A köztársaság 1946. február 1-jei kikiáltását követően az új társadalmi berendezkedés jeleként, az akkori „rendszerváltást” kísérő emlékezetpolitikai fordulat jegyében valamennyi közintézményből száműzték a „feudális kort” reprezentáló uralkodó- és tisztviselőportrékat, de már a Habsburg-ház 1849. áprilisi trónfosztását követően, majd a Tanácsköztársaság alatt is voltak ennek előzményei.² 1949-ben belügyminiszteri rendelet is született „a múlt politikai rendszer képzőművészeti szimbólumainak” középületekből való eltávolításáról.³ A hivatali portrégalériák szisztematikus eltávolítása a panteonizációban megnyilvánuló kollektív emlékezet ellentétéként, egyfajta „kollektív felejtésként” értelmezhető, amely az 1945 utáni új kánon születésének velejárója, a „múlt rendszert” sújtó *damnatio memoriae* látványos gesztusa volt.⁴ Az 1946 és 1949 között a hivatalokból száműzött portrék közül a Horthy-rendszert idéző képek nagyrészt megsemmisültek, olykor pedig szándékos rongálás, azaz politikai képrombolás áldozatai lettek.⁵ A régebbi, történeti és esztétikai szempontból megőrzendőnek ítélt portrék nagyrészt múzeumokba kerültek, ám a fizikai megőrzés ellenére is elvesztették eredeti rendeltetésüket. Az eredeti helyükről eltávolított, kontextusukból kiszakított és „széthullott” hivatali arcképcsarnokok panteonjellege megszűnt, s a történeti emlékezet perifériájára szorultak. Jelen kötet célja, hogy az elméleti rekonstrukció eszközeivel feltárja ezen együttesek pest-budai csoportját, s a múlt emlékezetpolitikai praxisának és reprezentációs gyakorlatának képzőművészeti emlékeként bemutassa azokat.

A város- és vármegyeházák mellett főként az országos hatáskörű – a 18. század végén részben Pozsonyból Pest-Budára települt – kormánysszervek székházaiban

2 Így például 1919-ben megsemmisültek a kaposvári vármegyeháza portréi, köztük Mária Terézia és II. József 1761-ben készült képmása, s a „világproletariátus vezetőinek” arcképei kerültek a helyükre. Vö. REISZIG 1914, 491; SOMOGYI 1959, 1.

3 *Fővárosi Közlöny*, 1949. február 24., 43.

4 Gyáni Gábor találó megállapítása szerint „a kánonképződés a kirekesztett hagyomány diszkriminálásával jár együtt, aminek eredménye a felejtés”. GYÁNI 2016, 38. Yosef Hayim Yerushalmi ezt a paradigmaváltást a hagyományátadás folyamatának megszakadásaként értelmezte: „Amikor azt mondjuk, hogy egy nép »emlékezik«, valójában azt mondjuk, hogy a múltat tevékeny módon továbbadták a jelen nemzedéknek, s az ezt a múltat jelentéssel bíró valamiként a magáévá fogadta. S megfordítva, a nép »felejtleni« fog, ha az a nemzedék, amely jelenleg a múltat birtokolja, nem nyújtja azt át a következő nemzedéknek, vagy ha e következő nemzedék elutasítja, amit kap, és nem adja tovább, ami ugyanezt jelenti.” Idézi GYÁNI 2016, 40.

5 Így például a Czece Barnabás által 1940-ben az egri városháza számára festett Horthy Miklós-portré felhasított vászonnal került a Dobó István Vármúzeum gyűjteményébe. (Köszönöm az adatot Szilasi Ágotának.) A második világháború során a Habsburg-uralmat idéző portrékat is gyakran megrongálták, így például a budapesti központi városháza tanácsterméből Ferenc József portréja gránátrepeszek okozta lyukakkal és bajonettel felhasítva került a Fővárosi Képtár gyűjteményébe (BTM FK, ltsz. 51.1179.).

jöttek létre hivatali portrégalériák, amelyek rendszerint a tanácssteremben kaptak helyet.⁶ Rövid áttekintést nyújtott ezekről P. Szathmáry Károly is a „Magyar Történeti Arczképcsarnok létesítése ügyében” 1882-ben közreadott felhívásában:

„A jelenleg uralkodó királyi család tagjai a Ferdinándoktól kezdve csaknem mindannyian megvannak [a] magyar miniszteri palotában,⁷ a Nemzeti Múzeumban⁸ és Bécsben a két Cancellária épületében. [...] A nádorok közül többen Pestmegye termében [...] a horvát bánok közül igen sok egyes családok birtokában, a tárnokmesterek⁹ teljes gyűjteménye 1526-tól kezdve a Pénzügyminisztérium egyik termében; az országbírák szép gyűjteménye a királyi Curiánál; a bányagrófok gyűjteménye Selmeczen;¹⁰ a képviselőházi elnökök a képviselőház elnöki szobájában¹¹ [...] nevezetes főispánok és szónokok arczképei a megyéknél.”¹²

- 6 A szabad királyi városok városközi portrégalériáiról lásd SERFÖZŐ 2020C. Sajátos módon az egyházigazgatási központként működő püspöki és érseki rezidenciák épületeiben nem ismerünk adatokat összefüggő Habsburg-portrégalériákra vonatkozóan, az esztergomi érsekek hagyatéki leltáraiban csak néhány uralkodóportré szerepel. Lásd ECSEDY 2020, 124, 204–205. Kivételt képez a zágrábi érseki palota, amelynek dísztermében a 19. század végén egy egységes méretű, VI. Károlytól V. Ferdinándig terjedő portrésorozatot helyeztek el a zágrábi püspökök arcsképeivel együtt. (Köszönöm az adatot Dragan Damjanovićnak.) Magyarországi kolostorok és apátságok esetében sem tudunk kora újkori uralkodóportré-sorozatokról, s a rendi előljárók arcképcsarnokáról is csak szórványos adatokat ismerünk. Így például Karner Egyed pannonthalmi főapát 1701-ben, az apátság fennállásának hétszázados évfordulójára Johann Dame bécsi festővel elkészíttette az összes apátok és főapátok portréit, ezek azonban az 1786. évi rendfeloszlítás során elvesztek. Lásd MOLNÁR 1906, 122. Vágújhelyen a préposti lak ebédlőjében a prépostok arcsképeit helyezték el a 17. század végétől kezdődően. Lásd JEDLICSKA 1891, 567. Nagyszombatban Szelepcsényi György, Keresztély Ágost és Esterházy Imre érsekek egész alakos, 18. századi portréi maradtak fenn a (rég)i érseki palotában.
- 7 A „magyar miniszteri palota” kifejezés a korabeli sajtóban a Király Személye Körüli Minisztérium (a volt Magyar Udvari Kancellária) bécsi palotáját jelölte, ahol a tanácssteremben a Habsburg-házi magyar királyok Szent István-rendi díszruhás portréit helyezték el II. Józseftől I. Ferenc Józsefig. Lásd SERFÖZŐ 2021.
- 8 A Nemzeti Múzeum Képtárában az 1830-as évektől kezdődően több uralkodóportré őriztek, köztük V. Ferdinánd 1840-ben és I. Ferenc József 1853-ban festett képmását (TKCs, ltsz. 476., 477.).
- 9 A szövegben tévesen szerepel a tárnokmesteri (*magister tavernicorum regalum / Oberschatzmeister*) méltóság, valójában a kamaraelnökök portréiról van szó.
- 10 A főkamagrófi portrékról lásd GRAUS–ČELKO–ČELKOVÁ 2007.
- 11 Az országgyűlés képviselőházi elnöki portrégalériájáról lásd FEITL–KEREKES 2020.
- 12 *Nemzet*, 1882. november 11., 6 (Egy Magyar Történeti Arczképcsarnok létesítése. Emlékirat). Vö. *A Hon*, 1881. november 24., 3 (P. Szathmáry Károly: Nemzeti arczképcsarnok).

Amint Szathmáry is hangsúlyozta, a Habsburg-uralkodók képmásai különösen a királynak alárendelt központi állami hivatalok székházainak voltak elmaradhatatlan kellékei.¹³ A központi kormánysszervek, azaz kormánysszékek (*dicasteriumok*) – a Magyar Udvari Kancellária, a Magyar Kamara és a Magyar Királyi Helytartótanács – közül mindegyik esetében forrásokkal dokumentálható egy-egy uralkodóportré-galéria, valamint a hivatal vezető tisztviselőinek képmásaiból álló arcképcsarnoknak egykori megléte. A portrék egy része máig fennmaradt a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának gyűjteményében, amely az 1950 körüli években az állami hivatalokból ideológiai okok miatt „száműzött” arcképek első számú gyűjtőhelye volt, a képek eredete azonban később nagyrészt feledésbe merült.¹⁴

A kora újkori Magyar Királyság legfőbb rendi intézményei közül a nádori, országbírói és a horvát báni tisztséghez kapcsolódóan ugyanakkor nem jöttek létre ilyen portrésorozatok. Amint Szathmáry is utal rá, ezen méltóságviselők arcképei főként a családi arcképgyűjteményekben maradtak fenn. Ennek oka az, hogy a nádori, országbírói és a horvát báni tisztségnek nem alakult ki állandó székhelye,¹⁵ hanem a méltóságot viselő főurak rezidenciáiban, illetve pozsonyi palotáikban működtek hivatalaik, s itt őrizték a nádori iratokat tartalmazó ún. országládát is.¹⁶

A központi kormánysszékekhez sorolható az 1740-ben Pozsonyban felállított, s a bécsi Haditanácsnak alárendelt Cs. Kir. Magyarországi Főhadparancsnokság

13 Az Erdélyi Királyi Gubernium Habsburg-portrégalériájáról lásd SERFŐZŐ 2022, 171–174.

14 Azon portrék esetében, amelyek közvetlenül a korábbi tulajdonostól (pl. ELTE) kerültek a Történelmi Képcsarnokba, a gyűjtemény akkori munkatársai, Rózsa György és Cennerné Wilhelmb Gizella rendszerint bejegyezték a képek származási helyét az itteni leltárkönyvekbe, ám a „közvetítő szervek” (pl. Pénzügyi Központ, MMOK) által átadott képek esetében gyakran elveszett a származásra vonatkozó információ. A pesti vármegyházáról származó portrék esetében a „Levéltárak Országos Központja, Pomáz” származás szerepel a Képcsarnok nyilvántartásában.

15 A zsolnaitvai Thurzó-vár 1629. évi leltára szerint az egyik helyiségben Thurzó György (1557–1616) és nádor elődje, Nádasdy Tamás (1498–1562) portréit helyezték el. Lásd JANURA 2004, 44. Egy 1675. évi jegyzék szerint Nádasdy Ferenc országbíró több nádor, országbíró, valamint erdélyi fejedelem és horvát bán portréját helyezte el pottendorfi kastélyának nagytermében. A képek később Esterházy Pál tulajdonába, a fraknoi várba kerültek. Lásd BUZÁSI 2010, 923. A kismartoni kastély 1721. évi leltára szerint az első emeleti vestibülben Magyarország 17 nádorának képmása függött. Lásd HÁRICH 1972, 132 (No. 2). A magyar nádorok portrémedalionjait ábrázoló falképek készültek az 1780-as években a kölesd-felsőhídvégi Hiemer-Jeszenák-kastélyban. A mára nagyrészt elpusztult képciklus megrendelője Hiemer Ignác Fejér vármegyei alispán volt. Lásd LÖVEI 2013.

16 Az országládáról lásd REISZ T. 2023, 54. Az 1687. évi X. törvénycikk értelmében a mindenkori nádor volt az elnöke az országgyűlés felsőtáblájának, az 1723. évi XXIV. és XCVII. törvénycikk értelmében pedig a Hétszemélyes Táblának és a Magyar Királyi Helytartótanácsnak is, a nádorok portrégalériája azonban egyik hivatalban sem jött létre.

(K. k. General Commando) is, amely 1794–1848 között a budavári volt karmelita kolostorban működött, itt azonban nincs adatunk portrégalériáról.¹⁷ A Magyar Királyság fegyveres testületei közül ugyanakkor több is létrehozta tisztjeinek portrégalériáját, így például az 1760-ban felállított magyar nemesi testőrség egykori székházában, a bécsi Trautson-palota dísztermében ma is látható a gárda hét főtisztjének háromnegyed alakos, stukkókeretbe foglalt képmása,¹⁸ de több huszárezred tiszti portrégalériája is fennmaradt az 1750 körüli évekből.¹⁹

A 19. század második felétől számos magyarországi politikai és társadalmi testület, valamint városi kaszinó is létrehozta vezetőinek és neves tagjainak portrégalériáját. Ilyen például a Magyar Tudományos Akadémia 1865-re felépült székházának ún. Képes termében kialakított „panteon”, amely a „tudomány körül kiválóan érdemesült elhunyt tagoknak arcsképeiből” áll,²⁰ vagy az Országgyűlés képviselőházi elnökeinek és háznagyainak – Szathmáry által is említett – arcképcsarnoka.²¹ Ezek a „közéleti portrégalériák” tehát a tiszteletadás és a megemlékezés szándékával jöttek létre: alapvető rendeltetésük az volt, hogy a politikai, tudományos és művészeti elit tagjait példaként állítsák az eljövendő generációk elé.

A magyarországi hivatali portrégalériák kialakításához a bécsi kormányzatszervek és egyéb intézmények arcképcsarnokai szolgálhattak mintaként. Ezek közül a legnagyobb és legrégebbi az az egész alakos császárportré-galéria, amely egykor a Wipplingerstraßében álló régi városháza tanácstermében függött, s V. Károlytól I. Ferenc Józsefig terjed.²² Az 1365-ben IV. Rudolf osztrák herceg által alapított bécsi egyetemen 1560-tól kezdődően dokumentálható az uralkodó *in effigie* repre-

17 A szerv iratanyagában, amelyet a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár őriz, nem található olyan ingóságletár, amely uralkodóportrék vagy a budai (országos) főhadparancsnokok arcképeinek meglétére utalna. (Köszönöm a felvilágosítást Lenkefi Ferencnek.) A főhadparancsnokok névsorát lásd BÖHM 1976, 248.

18 A portrék gróf Pálffy Lipót (1760–1762), herceg Esterházy Miklós (1764–1764), herceg Esterházy Antal (1791–1794), herceg Esterházy II. Miklós (1798–1833), báró Splényi Ignác (1833–1840), gróf Vécsey Ágoston (1840–1849) és gróf Haller Ferenc (1867–1875) kapitányokat ábrázolják. A sorozat első darabjait Esterházy Antal megrendelésére Martin Knoller (1725–1804) festette 1793 körül. Lásd FLEISCHER 1929, 396. A bécsi testőrpalota Habsburg-portréit 1928-ban Budapestre szállították és a budai királyi palotában helyezték el, ahol 1945-ben megsemmisültek. Lásd SERFŐZŐ 2023a, 106–107.

19 PERSCHY 1993, 254; NAGY-L.–RÉFI 2022; SKALA–RÉFI 2022.

20 BICSKEI–UGRY 2018, 213.

21 FEITL–KEREKES 2020. Az 1904-re felépült Parlament főrendiházi elnöki dolgozószobájában a felsőházi elnökök és háznagyok képmásait is elhelyezték.

22 A ma a Wien Museum raktárában őrzött portrékat ismerteti POLLEROS 2006. A 18. század végétől a bécsi polgármesterek mellképeit is megfestették, ma ezeket is a Wien Museum őrizi.

zentációja a díszteremben (Aula),²³ s 1672-től a rektorok egész alakos képmásait is megfestette az univerzitás.²⁴ Az alsó-ausztriai rendek bécsi, herrengassei tartományi székházuk lovagtermében 1735 körül VI. Károly, majd 1765 körül Mária Terézia és II. József portréit helyezték el.²⁵ Az 1745-től az Udvari Kamarától függetlenített és Savoyai Jenő egykori palotájában elhelyezett Pénzverési és Bányaügyi Udvari Igazgatóság 1756-ban az uralkodópár portréit rendelte meg Franz Anton Palkótól,²⁶ majd 1760 körül a bányajogokat 1553-ban és 1565-ben ún. *Bergordnung*ban szabályozó I. Ferdinánd és II. Miksa portréit, ugyancsak Palkótól.²⁷

Sajátos módon a legfőbb bécsi kormányzervek, a Birodalmi, az Osztrák és a Cseh Udvari Kancellária,²⁸ az Udvari Kamara vagy a Felső Bíróság (Oberste Justizstelle) előjáróinak portrégalériáiról vagy a székházukban elhelyezett uralkodóportrékról nem szólnak a források.²⁹ Ezek hiánya az uralkodói abszolutizmus erőteljesebb voltával magyarázható az osztrák tartományokban, míg a magyar kormányzések hivatali portrégalériái épp a Magyar Királyság alkotmányos önállóságát hirdették, s ekként a magyar rendi állam reprezentációjának megnyilvánulásaként értelmezhetők.

A hivatali portrégalériák egyes képei általában az adott intézmény, ritkábban az ábrázolt személy megrendelésére készültek, ám az uralkodóportrékat csak kivételes esetben adományozta maga az uralkodó. A jelen kötetben tárgyalt

23 ROSENBERG 2014, 50. Az uralkodóportrék sorozata Mária Teréziától Ferenc Józsefíg maradt fenn. Lásd <https://scopeq.cc.univie.ac.at/Query/detail.aspx?ID=3724>

24 ROSENBERG 2014.

25 MAYER 1904, 44; KRUG 2006, 230. A portrék ma a St. Pölten-i Landessammlungen Niederösterreich gyűjteményében találhatók (Istsz. KS 3736., 3738., 3740.). 1892-ben a tartományi kormányzók retrospektív portrégalériáját is elkészítették a székház számára. Lásd *Monatsblatt des Altertums-Vereines zu Wien* 9, 1892, Nr. 4, 176. Ezek reprodukcióját közli: *Beiträge zur Geschichte der niederösterreichischen Statthalterei, 1501–1896*. Wien, 1897.

26 Szerződés a festővel: ÖStA FHKA Münz- und Bergwesen, 1756.II.18 (Karton 326). (Köszönöm az adatot Oross Andrásnak.) A mára elveszett portrékat egy 1930 körüli enteriőrfotó dokumentálja. Lásd <https://www.bildindex.de/document/obj20824433?part=1>

27 Bécs, Österreichische Galerie Belvedere, Istsz. 4061., 4271.

28 Egy 1737. évi leírás szerint a Hofburg Reichskanzleitraktjában működő Birodalmi Udvari Kancellária ebédlőjében a (kortárs) birodalmi hercegek, a kihallgatási teremben pedig a választófejedelmek ovális képmásait foglalták a falburkolatba, míg a Retirade falain három császár (feltehetően I. Lipót, I. József és VI. Károly) portréja kapott helyet. Lásd MATSCHE 2011, 132. Egy 1920 körüli fotón az Osztrák Udvari Kancellária ballhausplatzi palotájában, a kancellári dolgozószobában Mária Terézia egy egész alakos portréja látható. Lásd Bécs, ÖNB, Bildarchiv, L 4209 D. A kép, amely a Martin van Meytens által 1748-ban a genti városháza számára festett portré „másodpéldánya” volt, 1945-ben elpusztult.

29 Köszönöm Petr Matá és Friedrich Polleroß megerősítő véleményét. A hivatalsszervezetről lásd WINKELBAUER–HOCHEDLINGER–MATA 2019.

uralkodóképmások közül egyedül a Mária Terézia által 1773-ban, a jezsuita rend felosztatását követően, az immár királyi fennhatóságú nagyszombati egyetem díszterme számára adományozott portrépár készült udvari megrendelésre, s került uralkodói ajándékként rendeltetési helyére (72–73. kép).³⁰ Mária Terézia 1776-ban az innsbrucki egyetemnek is elküldte önmaga és II. József portróját,³¹ ugyanakkor a bécsi egyetemnek nem adományozott arcképet önmagáról, így az intézmény 1765 körül maga szerezte be Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc – kevésbé reprezentatív, félalakos – képmásait.³² Ez a portréajándékozási praxis az uralkodóképmások „helyettesítő” szerepével magyarázható,³³ amely a „császárvárosban” értelemszerűen sokkal kevésbé volt releváns, mint a Bécstől távolabb fekvő helyeken.³⁴ Erről tanúskodnak például az I. Lipót által 1695-ben erdélyi udvari kancellárrá kinevezett gróf Bethlen Miklós (1642–1716) naplójának sorai. A gróf azt tervezte, hogy a gyulafehérvári egykori fejedelmi palotában elhelyezi az uralkodó portróját. *Sudores et cruces...* című önéletrajzában így ír erről:

„Hogy a király mintegy jelen volna Erdélyben, ezért [...] a kihallgatás és a tanácskozások színhelye, [...] ahol a baldachin állt a trónszékkel [...] a király számára, mintha ott laknék, üresen álljon, és a császár arcképe ugyanazon mennyezet alatt legyen, ahol azelőtt maguk a fejedelmek ültek, hogy szimbolikusan mindig elnököljön a tanácsban, és alattvalói megismerjék, tiszteljék őt.”³⁵

30 József nádor 1809. március 4-én, Szombathelyen kelt, bátyjához, I. Ferenchez írott levelében tolmácsolja Vas vármegye kérését, hogy az uralkodó ajándékozza meg őket saját portrójával. Lásd *József nádor iratai III. 1807–1809.* Szerk. Domanovszky Sándor. Budapest, 1935, 394. A király feltehetően nem teljesítette a kérést, a szombathelyi vármegyeháza közgyűlési terme számára ugyanis 1830-ban Batthyány Fülöp főispán saját költségén készítette el I. Ferenc és József nádor portróját, amelyeket Miklóssy József (1792–1841) festett Bécsben. Lásd *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1830, 38. sz. 297.

31 FLEISCHER 1932, Nr. 847; BANAKAS 2022, 195. Az innsbrucki egyetem rektori tanácstermében található gyászruhász Mária Terézia-portré nem feltétlenül azonos ezzel, mivel annak párdarabja Lotaringiai Ferenc képmása.

32 NATTER 1988, 110. (Köszönöm az adatot Georg Lechnernek.)

33 A témáról lásd GÖRDÜREN 2011.

34 Ugyanezzel az okkal magyarázható, hogy a bécsi uralkodói rezidenciák, a Hofburg és a schönbrunni kastély esetében nem ismerünk forrást reprezentatív uralkodóportrékra vagy családi portrégalériákra vonatkozóan Mária Terézia uralkodásának idejéből. Ugyanakkor azokban a távolabbi rezidenciákban, ahol az uralkodó és családja ritkán fordult meg személyesen, mint például Innsbruckban, Prágában vagy Pozsonyban, a *familia augusta* reprezentatív portrégalériáit helyezték el, így ott képmásaik mintegy *imago* típusú képként, *in effigie* képviselték az uralkodócsaládot.

35 JANKOVICS 1987, 1205. Az önéletrajz eredeti szövege: „Regem quasi praesentem in Transylvania sistere, ideo lubricula Principis et Principissae, Domus Audientiae et consulationis, quae Principum ante Camera,

Bár minden jel arra utal, hogy a terv végül nem valósult meg, Bethlen sorai jól érzékeltetik, hogy a kancellár *imago* típusú képként fogta fel az uralkodó portréját. Ezen archaikus képfogalom szerint a kép nemcsak ábrázolja, hanem a *repraesentatio* szó eredeti értelmében képviseli, megjeleníti, s ezáltal mintegy helyettesíti a nem jelen lévő ábrázoltat, ez esetben a távol lévő uralkodót.³⁶

*

Jelen kötet első felének tárgya a pesti vármegyeháza egykori portrégalériájának rekonstrukciója és a „vármegyeházi panteon” tágabb történeti kontextusának felvázolása. A pesti vármegyeházi arcképcsarnok rekonstrukcióját az a körülmény teszi lehetővé, hogy az 1944-ben már több mint ötven festményből álló együttes kétharmada máig fennmaradt: a festményeket 1944-ben Pomázra menekítették, majd az 1950-es megyerendezéssel kialakult Pest Megyei Tanács 1951-ben átadta azokat a Történelmi Képcsarnoknak, Kossuth és Rákóczi képmása pedig a Tanács üléstermékének dekorációjaként visszakerült korábbi helyére. A Képcsarnokban 30 darab 18–19. századi portrét nyilvántartásba vettek, míg a többi kép, amelyek nagy része a két világháború közötti főispánokat, valamint Horthy Miklóst és fiát ábrázolta, 1953-ban – a *damnatio memoriae* jegyében – újrafelhasználható festővászonként a Képzőművészeti Főiskolán végezte.³⁷

et ubi Caelum com Throno fuerat, cum triclinio ibidem Principum, qua quasi ante camera prima erat, nec cuilibet patebat, hac inquam pro Rege quasi inhabitaret vacua referata. Et debebat effigies Caesaris sub Uranisco eodem, ubi antea Principes ipsi sedebant poni, ut ipse quasi consiliis semper praederet, et suis subditis nosceretur, et adoraretur.” (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Lat. 159/3., p. 49.) Egy közel egykorú német lexikon hasonlóan értelmezi az uralkodóportré szerepét: „Was das Bild eines souverainen Herrns anlangt, so steht selbigen in denen Audientz-Zimmern, bey denen Gesandten zwischen dem Baldachin und Barade-Stuhl, meistens in Form eines Brust-Bildes erhöhet. Es präsentirt die Person, gleich als wäre selbe gegenwartig, daher mag auch selbigen im Sitzen nicht leicht der Rücken zugewendet werden, auch niemand in dem Zimmer, wo das Bildnis eines regierenden Potentaten befindlich, mit bedecktem Haupte, die Ambassadeurs ausgenommen, erscheinen darff.” („Ami egy uralkodó fejedelem képmását illeti, az rendszerint mellkép formában egy audienciateremben függ a baldachin és a trónszék között. Úgy ábrázolja a személyt, mintha az jelen volna, így nem illendő neki ülni hátat fordítani; s a szobában, ahol az uralkodó fejedelem képe található, senki sem jelenhet meg fedett fővel, kivéve a nagyköveteket.”) Vö. ZEDLER 1733, Bd. 3, 1825. Az uralkodóportrék helyettesítő szerepéről lásd még POLLEROS 2020, 152; SERFÖZŐ 2022, 164.

³⁶ Az *imago* típusú kép fogalmáról és a reprezentáció elvéről lásd MAROSI 1995, 12–20, 24–30.

³⁷ Ezzel ellentétben a két világháború közötti budapesti polgármesterek, fő- és alpolgármesterek portréit a Fővárosi Képtár 1948-ban átvette a városházától, és máig megőrizte azokat.

A kötet második felében igyekszünk áttekintést nyújtani a vármegyházival párhuzamosan létrejött többi pest-budai hivatali arcképegyüttesről is, amelyek 1945-ben részben megsemmisültek, részben pedig szétszóródtak a rákövetkező években, így ezek vizsgálata egyben szintén (elméleti) rekonstrukciót is jelent. Itt elsősorban azokról az országos hatáskörű kormányzatszervekről van szó, amelyek a 18. századtól – a Magyar Udvari Kancellária kivételével – Pest-Budán működtek, azaz a Magyar Kamara (1867-től Magyar Királyi Pénzügyminisztérium), a Magyar Királyi Helytartótanács (1867-től Magyar Királyi Belügyminisztérium) és a Magyar Királyi Kúria, valamint az 1867-ben létrejött Magyar Királyi Miniszterelnökség hivatali portrégalériáiról. Emellett áttekintjük néhány további intézmény – a Pesti Királyi Tudományegyetem, valamint a budai és a pesti városháza – egykori arcképcsarnokait is.

A pesti vármegyeháza portrégalériája

A vármegyék a kora újkori Magyar Királyság alapvető közigazgatási egységeiként, illetve a területükön birtokkal rendelkező (köz)nemesek önkormányzati és igazságszolgáltatási szerveként működtek, s évszázadokon át a központi (királyi) hatalom ellensúlyaként, a rendi alkotmány „bástyájaként” szolgáltak.³⁸ A vármegye élén az uralkodó által kinevezett, s így a királyi hatalmat képviselő főispán állt, a hivatal működését és annak tisztikarát ugyanakkor ténylegesen a közgyűlés által választott alispán irányította. 1659-től Pest vármegye örökös főispáni címét a mindenkori nádor viselte, akit ezért nádorispánnak is neveztek. A helyi közügyek megvitatásának elsődleges színterei a vármegyei közgyűlések voltak, amelyeknek 1848 előtt a megyében birtokkal rendelkező nemesek, az egyházi rend képviselői és a mezővárosok küldöttei voltak a tagjai.³⁹ A vármegyei közgyűlések így – az országgyűlések mellett, amelynek alsótáblai ülésein a vármegyei követek is részt vettek – a rendi politizálás másik fontos színtereként, az uralkodó és a rendi-nemesi nemzet közötti szövetség formálásának fórumaként szolgáltak, ahol a központi kormányzat és a megyei nemesség eltérő politikai érdekei konfrontálódtak.

A vármegyék kormányzati-hatalmi ellensúlyszerepét hangsúlyozza a *Vasárnapi Ujság* egyik 1861. évi vezércikke is annak kapcsán, hogy a szabadságharc bukását követő abszolutizmus alatti „tizenkét évi fájdalomtéljes hallgatás után” az októ-

38 A főispán legfontosabb feladata a királyi hatalom érvényesülésének biztosítása, a királyi rendelkezések végrehajtása volt a vármegye területén, de ő kezelte a megyéből befolyó jövedelmeket is. A vármegyei nemesség ugyanakkor a 16. századtól kezdődően erős autonómiával, törvényhozási, végrehajtási, igazságszolgáltatási és politikai hatáskörrel és kiváltságokkal rendelkezett, amelyek érvényesülését a megyei nemesség tagjaiból álló közgyűlés által választott alispánok és szolgabírók biztosították.

39 A nemesi vármegyék két további testületi szerve volt a vármegyei törvényszék (*sedria*), amely a megyében élő nemesek magán- és büntetőperében járt el elsőfokon, valamint a nemesi árvák gyámjainak ellenőrzését szolgáló árvaszék. 1870-től a vármegyei közgyűlések felét a virilisták, azaz a legtöbb adót fizető polgárokat tették ki, másik felét pedig a választott képviselők. Lásd SCHRAKE 2016, 52, 58.

beri diploma visszaállította a vármegyerendszert, s így 1860. december 10-én újra ülésezett Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlése:

„Különösen pedig van a magyar megyének oly egy pár lényeges és sarkalatos joga, hogy addig, míg a nemzet ezeknek birtokában van, nem félhet, hogy vérrel szerzett szabadsága, a végrehajtó hatalom önkényének áldozatául eshetik. Ugyanis a megye nemcsak széles alapokon nyugvó független önálló helyhatósági testület, hanem egyszersmind azon egyedüli törvényes hatóság is, mely által, a köz- igazgatás terén, a törvények végrehajtása eszközölhető. Ugyanezért a megyei rendszerben azon hathatós ellenőrségi testületet bírjuk, melynek már csak pusztán szenvedőleges magatartása által is, a hatalom túlcsapongásait biztosan korlátozni, netaláni önkénykedéseit pedig, szükség esetében, meg is akadályozni lehet.”⁴⁰

A 18. század elejétől a vármegyék reprezentációjának legfontosabb eszközét a megyeszékhelyeken épült vármegyeházák,⁴¹ valamint az azok közgyűlési termében elhelyezett portrégalériák jelentették. Ez utóbbiak főként a Habsburg-házi magyar királyok és az adott vármegye főispánjainak reprezentatív, többnyire egész alakos képmásaiból álltak. A vármegyeházi arcképcsarnokok tehát egyszerre reprezentálták a vármegye történeti múltját és tükrözték a rendi társadalom hierarchiáját,⁴² egyúttal követendő példaként állították a közgyűlés tagjai elé a vármegye múltbéli vezetőit.⁴³ Dománszky Gabriella találó megfogalmazása szerint „a vármegyeházák a rendies panteonizáció kitüntetett helyei voltak, képállományuk a nemesi

40 *Vasárnapi Ujság*, 1861. január 6., 1.

41 A megyeszékhelyek csak a 18. század elején állandósultak, addig rendszerint a mindenkori főispán rezidenciájában, illetve várak nagytermében tartották a vármegyei közgyűléseket. A 17. század folyamán a főleki vár volt a Pest vármegyei gyűlések helyszíne. Az 1723. évi LXXIII. törvénycikk minden olyan vármegye számára, amelynek még nem volt székháza, előírta a vármegyeház építését. Erdélyben az 1791. évi XII. törvénycikk rendelkezett erről.

42 A királyok és a központi kormányzatot képviselő főispánok képmásaiból álló vármegyei portrégalériák kevéssé képezték le az uralkodó és a rendek közötti hatalommegosztást, így például csak kivételes esetben készültek portrék a közgyűlés által választott alispánokról. A pesti vármegyeháza számára mindössze két alispáni képmás készült: Földváry Mihályé (1824–1895) 1898-ban és Fazekas Ágostoné (1859–1928) 1927-ben. 1897-ben vármegyei szolgálatának 25. évfordulója alkalmából Dalmady Győző (1836–1916) árvaszéki elnök egész alakos portréját is megrendelték a vármegyeháza számára. (Mindhárom kép elveszett.)

43 A témáról összefoglalóan lásd BICSKEI 2007.

nemzetet jelképezte”.⁴⁴ A vármegyei és az egyéb hivatali portrégalériák tehát a halbwachsi értelemben vett kollektív emlékezet, pontosabban a „kanonizálódó múlt” megnyilvánulásaként értelmezhetők.⁴⁵

1828-as pesti útirajzában Kazinczy is a „vármegyei panteon” kommemoratív rendeltetését hangsúlyozta: „Religiózus tisztelet rázza meg a Nézőt, ha ide ezeknek [ti. az ábrázolt nádorispánok] isméretekkel lép, midőn azoknak körökbe látja magát emelve, kiknek nevek a Nemzet előtt örökre szent marad.”⁴⁶ Ugyanilyen patriotá szellemben írt a pesti vármegyei arcképcsarnokról néhány évvel korábban a cseh származású, Pesten letelepedett szőlész, Franz Schams is:

„Hevesebben dobog minden hazafinak a szíve, ha olyan férfiak képmá-sait látja maga előtt, akik szülőhazája öléből származnak, s akiket még az utókor is csodál; ha megpillantja hazája hőseit, akik a legnagyobb hatást gyakorolták az ország sorsára, erős kezekkel ragadván meg a sors kerekét, s hazaszeretettől vezérelve az alkotmány régi boltívét minden repedéstől megóvták.”⁴⁷

Némi szarkazmussal jellemzi a vármegyei portrégaléria panteonfunkcióját a Jókai által szerkesztett *A Hon* című kormánypárti napilap egy 1878. évi írása:

„Akik korán bementünk a terembe, ahol ma elevenek és holtak fölött ítélte Pest-, Pilis-, Solt és Kis-Kun vármegye, találtunk ott vagy tizenöt arcképet és harmincz élő hazafit. Az arcképekről ne sokat beszéljünk, hiszen mit tanulhatna a jelen generáció [...] attól a Szécsenyitől, ki egy magyar ember elvesztét is oly nagy bűnnek tartá; tanulhatna Nyárytól, ki lelke egész hevéből kiáltá azon kormány felé, mellyel szemben mint ellenzék állt, azon hatalmas s azóta történelmivé vált

44 SZVOBODA DOMÁNSZKY 2018, 163.

45 HALBWACHS 2019.

46 KAZINCZY 2015, 107.

47 A szerző fordítása. Vö. SCHAMS 1821, 406: „Gewiss schlägt das Herz jedem Patrioten höher, wenn er sich Gemähde von Männern vorgeführt sieht, die dem Schoosse seiner Heimath entsprossen, noch die Nachwelt staunen machen; wenn er hier die vaterländischen Heroen erblickt, die den grössten Einfluss auf die Begebenheiten des Landes hatten, indem sie, mit mächtiger Hand in's Rad des Schicksals greifend, und begeistert von hohem Gefühle für's Vaterland, das alter Gewölbe der Constitution vor jedem Risse sicherten.“

»megadjuk«-ot; mit tanulhatna a politikai eszély és a hazát bölcsen szeretni tudás nagy mintaképétől, Deáktól, ki soha, de soha meg nem birkózott volna a nagyotmondás terén sem Prónay Dezsővel,⁴⁸ sem Gullner Gyulával.⁴⁹ Ezeket az ósdi képeket tehát észre sem igen vette senki.⁵⁰

A rendszerváltást követően megélénkült a hazai vármegyei portrégalériák kutatása, s több publikáció is megjelent a témáról, így például a szentesi, balassagyarmati, szekszárdi, makói, zalaegerszegi, gyulai és a miskolci együttesről.⁵¹ 2012-ben „*Árpád hős magzatjai...*”: magyarországi vármegyei portrégalériák a megyei múzeumok gyűjteményeiben címmel hét megyei múzeum összefogásával egy kutatási projekt is zajlott, amelynek célja ugyancsak az egykor a vármegyei közgyűlési termeiben elhelyezett, majd 1945 után nagyrészt múzeumokba került portrégalériák rekonstrukciója volt. A program nem törekedhetett a teljességre, hanem – mintegy reprezentatív mintaként – hét, a mai Magyarország területén található vármegye-háza (a miskolci, zalaegerszegi, nyíregyházi, egri, jászberényi, balassagyarmati és a győri) portréit dolgozta fel s mutatta be egy internetes portálon.⁵² A határon túli vármegyei portrégalériák feldolgozása még csak szórványosan történt meg,⁵³ ám néhányukat az 1920 előtti topográfiai és helytörténeti művek is ismertetik.⁵⁴

Jelen kötet a fenti vállalkozásokhoz igyekszik csatlakozni a pesti vármegye-háza egykori portrégalériájának rekonstrukciójával. A témaválasztást elsősorban az indokolja, hogy kiemelkedő történeti jelentősége és magas művészi kvalitása ellenére a korábbi kutatások csak érintőlegesen foglalkoztak a pesti vármegyei portrégaléria egészével vagy egyes darabjaival.⁵⁵ Az együttesből eddig mindössze néhány különösen kvalitásos kép – például Peter Krafft I. Ferenc- és Barkóczy

48 Prónay Dezső (1848–1940), Pest vármegye országgyűlési követe.

49 Gulner Gyula (1842–1909) Pest vármegyei aljegyző 1872–1878 között, később főispán.

50 A Hon, 1878. augusztus 28. (A pestmegyei gyűlésről).

51 LABÁDI 1996; REITER 1996; LOVAS 1999; SZILASI 2000; HALMÁGYI 2001; KOSTYÁL 2001; MERÉNYI-METZGER 2006; REITER 2006; PIRINT 2014.

52 A portál 2015-től már nem érhető el, egy webarchívum azonban megőrizte (lásd <https://web.archive.org/web/20150812203447/http://arpadhosmagzatjai.com>); a programról lásd még BASICS 2018.

53 LANEVSCI 2003; a turócszentmártoni megyeháza portréiról lásd TIHANYI 2016; a lőcsei: TIHANYI 2018.

54 A nagyváradi megyeháza portréiról lásd K. NAGY 1885, 50; a temesvári: BERKESZI 1909, 12; STEFANOV 2021; a beszercebányai vármegyei portréit Divald Kornél 1910 körüli topográfiai felmérése említi. Vö. BARDOLY – Cs. PLANK 1999, 444.

55 GALGÓCZY 1876, 40–41; VÁRADI 1921, 204; ZÁBRÁK 1976; LYKA 1981, 364; TÓTH 1990, 23; BICSKEI 2007; BASICS 2018, 201; BERÉNYINÉ KOVÁCS 2021, 118–121.

Ferenc-portréja, Barabás Miklós Széchenyi István- és Teleki László-képmása vagy Benczúr Gyula I. Ferenc József-portréja – került publikálásra a festők monográfiáiban és az ábrázoltak személyi ikonográfiai feldolgozásaiban. I. Ferenc és Ferenc József portréja jelenleg is a Nemzeti Múzeum, illetve a Gödöllői Királyi Kastély állandó kiállításán látható, az együttes két további darabja pedig – Széchenyi István és Batthyány Lajos nádor portréja – 2002 óta a Sándor-palota reprezentatív termeit díszíti. A portrégaléria öt darabja 2011 óta tartós kölcsönként eredeti helyén, a pesti vármegyeháza közgyűlési terében látható.

A kutatás alsó időhatárát az első portrék beszerzése (1700), felső határát pedig a vármegyerendszer 1949. évi megszűnése jelöli ki.⁵⁶ A pesti vármegyeháza két és fél évszázadon átívelő portrégalériája sajátos képi lenyomata az időszak magyar történelmének, s jól tükrözi a reprezentatív portrék ikonográfiai változásait, a ceremonális díszruhák „divatjának” alakulását is, ezért külön figyelmet szentelünk ennek a szempontnak, különös tekintettel a Habsburg-uralkodók portréikonográfiájának magyar vonatkozásaira.

*

Pest-Pilis-Solt vármegye nemessége a Buda felszabadítását követő években a budai várban, az Úri utca 19. szám alatti épületben ülésezett.⁵⁷ 1697-ben a vármegye Pestre helyezte át székhelyét, s a mai Vármegye utcában építette fel első székházát.⁵⁸ Ezen a telken áll a mai vármegyeháza klasszicista épületegyüttese is, amelynek legrégebbi részében, az 1804–1811 között Hild János tervei szerint épült középső traktusában, az ún. „gyűlési palota” első emeletén került kialakításra a közgyűlések helyszínéül szolgáló terem. A barokk épületben a közgyűlési terem falán a 18. század első éveitől kezdődően elhelyezték a mindenkori uralkodó és a főispán, azaz a Pest vármegye főispáni címét viselő nádorok (nádorispánok), vagyis a királyok és „alkirályok” képmásait.⁵⁹ A sorozat kezdetben mellkép formátumú portrékból állt, majd

56 A Magyar Népköztársaság Alkotmánya (1949. évi XX. törvény) az államhatalom helyi szerveinek új struktúrájáról rendelkezett: „29. § (1) A Magyar Népköztársaság területe államigazgatási szempontból megyékre, járásokra, városokra, községekre tagozódik.”

57 HORLER 1955, 537–539.

58 A várbeli épület 1806-ig a megye tulajdonában maradt, s itt őrizték a levéltárat is. A pesti vármegyeháza építéstörténetéről lásd Tóth 1990, 12.

59 A portrék említése nélkül röviden ismerteti az épületet: BÉL 1986, 154. A mindenkori nádor nemcsak Pest vármegye főispánja, hanem a vármegyei fennhatóságtól független, közvetlenül a királyi hatalom

a 18. század közepétől már egész alakos, életnagyságú képmásokkal bővült, ezáltal is fokozva az arcképcsarnok reprezentativitását. Néhány évvel az új közgyűlési terem elkészültét követően a vármegye gondoskodott a régebbi portrék és azok díszkereteinek „reparálásáról” is.⁶⁰

Mivel a Pest vármegyei főispáni címet viselő nádorok és helytartók országos méltóságuknál fogva a 18. század végéig többnyire Pozsonyban és Bécsben tartózkodtak, csak ritkán jelentek meg személyesen a pesti közgyűlésen, ahol rendszerint az általuk kinevezett főispáni adminisztrátor képviselte őket. A nádorispánok reprezentatív portréi így mintegy helyettesítették, távollétükben is képviselték a vármegye vezetőjét.

Hasonló helyettesítő szerepet töltöttek be az uralkodók képmásai is a közgyűlési termekben. Erről tanúskodik például egy 1845-ben a kassai vármegyeházán tartott ünnepség leírása. Miután V. Ferdinánd aranyláncon függő kegyéremmel tüntette ki a kassai akadémia aligazgatóját, Bányay Mihály jászói kanonokot, a vármegyeházán tartott ünnepségen felolvasták „a kegyes királyi rendeletet”, majd az ünnepelt beszédet mondott. „Ezután apostoli királyunk díszes arczképére függesztvén szemeit a nagyérdemű szónok, lekönyörgé az ég áldását felséges urunkra, s e könyörgéssel a jelenlevők egygyé olvadt fohásza emelkedett fel az öröklét fényhonába.”⁶¹ Csongrád vármegye millenniumi díszközgyűlésén Vadnay Andor

alá tartozó jászkun kerületek vezetője is volt, azaz a jászok-kunok ispánja („grófja”) és bírása (*comes et iudex cumanorum*) címet is viselte. Ebből következően az 1741-re felépült jászberényi Jászkun Kerületi Székház közgyűlési termében is elhelyeztek egy félalakos képmásokból álló uralkodói és nádori-helytartói portrégalériát, amelynek darabjai 1876-ban, a jászkun kerületek különállásának felszámolása nyomán az 1874-ben megalakult Jász Múzeum gyűjteményébe kerültek letétként. Itt máig fennmaradt Ferenc József portréja, amely osztrák császári ornátusban ábrázolja az uralkodót (ltsz. 60.15.), valamint Batthyány Lajos nádor 1762-ben készült képmása (ltsz. 55.36.) és Albert Kázmér szász–tescheni herceg portréja (ltsz. 55.30., 126 × 93 cm). (Köszönöm az adatokat Bathó Editnek.) 1850-ben a Nagykun Kerület központjában, a karcagi kapitányi székház tanácstermében is elhelyezték az uralkodó portréját. Lásd *Magyar Hirlep*, 1850. augusztus 8., 991. A kunok betelepülésének 700. évfordulója alkalmából 1939. augusztus 16-án a pesti vármegyeháza közgyűlési termében Teleki Pál részvételével tartottak jász-kun kongresszust. Lásd MNM TF, ltsz. 62.5184. 60 PML, IV.3.a, 1816. évi közgyűlési jegyzőkönyv, p. 414, Nr. 1030 (1816. március 19.): „Jelentést tevén Első Al Ipsány Úr [...] hogy mivel a Vármegyének kisebb palotájában több ditső emlékeztető Uralkodó Fejedelmek és egyéb, Hazánk Históriajában nevezetes embereknek képeik rajzolatnyi lévén, azok az időknek régisége miatt már olly karban valának, hogy mind magok a képek, mind pedig azoknak Rámái helyre hozattatást kívántak, ugyan ezért ne hogy végképpen meg romollyanak, azokat meg tisztította és reparáltatta [...] 680 ft-okat a Statusok Insurreccionalis cassájából ki fizettessenek.” 1894-ben Moretti Rezső restaurálta a vármegyeháza több portréját. Lásd *Fővárosi Lapok*, 1894. március 29., 754 (A megyeház képeinek restaurálása). 61 *Nemzeti Ujság*, 1845. augusztus 15.

1. kép. A pesti vármegyeháza közgyűlési terme 1861-ben, a *Vasárnapi Ujság* 1861. január 20-i száma nyomán

főispán beszéde végén ugyancsak „a király arczképe felé fordult, s igaz megilletődéstől reszkető hangon kért áldást a magyarok istenétől a királyi párra”.⁶²

A pesti vármegyeháza portréiról több leírás és ingóságeltár is fennmaradt a 19–20. századból,⁶³ így ezek, valamint a közgyűlési jegyzőkönyvek és archív fénykép- és filmfelvételek alapján jól rekonstruálható az arcképcsarnok összetétele, gyarapodása és elrendezése az egyes helyiségekben (1–4. kép).⁶⁴ A festmények egykori elhelyezését az 1944-ben a hátoldalukra ragasztott papírcímkék felira-

62 *Fővárosi Lapok*, 1896. június 28., 5.

63 A vármegyeházi portrék első leírását Kazinczy 1828-as pesti útírajza tartalmazza, amelynek három szövegváltozata is ismert; lásd KAZINCZY 2015, 107, 123, 134; lásd még SCHAMS 1821, 406; GALGÓCZY 1876, 40. Az 1905. június 2-én, 1919. augusztus 13-án és 1924-ben kelt ingóságeltárakat lásd PML, IV.408.m, 56. doboz (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai, Székházgondnoki Hivatal iratai); a festmények 1944. július 15-i összeírását lásd a függelékben. A vármegyeháza ingóságairól már 1805-ben készült egy leltár (PML, IV.3.c, 2156/1805. sz.), ebben azonban a festmények nem szerepelnek.

64 A közgyűlési teremről két 1920 körüli enteriőrfotót közöl IMRÉNYI 1950; lásd még *Tolnai Világlapja*, 1908. május 17., 5; uo. 1914. augusztus 23., 2; lásd továbbá a Preszly Elemér főispán 1936. november 1-i beiktatásáról készült filmfelvételt (MFI Magyar világhíradó, 666/3, 1936. november – <https://filmhiradokononline.hu/watch.php?id=2088>); MNM TF, lt.sz. 62.5184.; MÉM MDK F, lt.sz. 21.261.

2. kép. A pesti vármegyei háza közgyűlési terme 1904-ben, Újvidék / Novi Sad, Matica Srpska Könyvtára (Библиотека Матице српске), Kézirattár, LXXII-12.

tai (pl. „fogadó 1”) is dokumentálják. A korábbi inventáriumok és enteriőrfotók tanúsága szerint a közgyűlési terem falain 16-17 életnagyságú, egész alakos portré kapott helyet aranyozott díszkeretekben, amelyek oromdíszen az ábrázoltak címerei voltak láthatók.⁶⁵ Ezenkívül mintegy 35 további arckép függött a tanácssteremben és a hivatali helyiségekben, például a főispáni, alispáni és a főjegyzői irodában.

Az ábrázoltak társadalmi státuszát tekintve a vármegyei házi portrégaléria három csoportra tagolható: ezek egyikét a magyar rendi társadalom csúcsán álló Habsburg-házi magyar királyok képmásai alkotják. Egy másik önálló csoportba sorolhatók a vármegyei tisztviselők, azaz a nádorispánok, helytartók és főispánok képmásai, míg a harmadik együttest a politikusok és jelentős közéleti szereplők arcképei alkotják. Az alábbiakban ebben a csoportosításban mutatjuk be az egykori vármegyei házi arcképcsarnokot.

⁶⁵ A fennmaradt portrék díszkeretei elvesztek.

3. kép. A pesti vármegyeháza közgyűlési terme 1913-ban, a *Vasárnapi Ujság* 1913. szeptember 21-i száma nyomán

4. kép. A pesti vármegyeháza közgyűlési terme 2024-ben, Jaksity Iván felvétele

Uralkodóportrék

A pesti vármegyeháza portrégalériájára vonatkozó első ismert adat 1700-ból származik. Ez év április 19-én Nedeczky Sándor és Bulyovszky Dániel, akik a vármegye követeként Bécsben jártak, hazatérve bemutatták a közgyűlésnek a vármegyeháza számára magukkal hozott két arcképet az uralkodópárról, I. Lipótról és Pfalz-Neuburgi Eleonóráról.⁶⁶ A két festmény a Történelmi Képcsarnok gyűjteményének két ovális képkivágású mellképével azonosítható. Lipót képmása fekete *allonge*-parókával, páncélban, vállán bíborszínű paláستtal, nyakában csipkezsabóval, az Aranygyapjas rend jelvényével, mögötte asztalon a német-római császári koronával ábrázolja az uralkodót.⁶⁷ Párdarabja magasra tornyozott hajjal jeleníti meg a császárnét, ruháján elől a kétfejű sas alakjával, mögötte asztalon a német-római császári koronával (5–6. kép).⁶⁸

I. Lipót és felesége mellképei a magyarországi vármegyei portrégalériák legkorábbi fennmaradt darabjai közé tartoznak, a legtöbb együttesben ugyanis csak a 18. század végétől kezdődően maradtak fenn uralkodóportrék.⁶⁹

A 18. század elején öt további, a fentiekkel azonos méretű, ugyancsak ovális képkivágású uralkodóportréval bővült az arcképcsarnok. I. József mellképe szőke *allonge*-parókával, páncélban, bíborszínű paláستtal, mögötte asztalon a német-római császári koronával ábrázolja az uralkodót. Párdarabja hermelinbéléses paláستtal, mellette asztalon stilizált koronával jeleníti meg Vilma Amália császárnét (7–8. kép).

VI. (III.) Károly portréja – amely páncélban, marsallbottal, bíbor-arany paláستban ábrázolja a császárt – Jacob van Schuppen 1720 körül festett képének másolata.⁷⁰ Párdarabján Erzsébet Krisztina magasra feltornyozott hajjal, vállán

66 MNL PML, IV.1.a: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvei, 1695–1703, p. 516: Domini ablegati Viennam reduces, Alexander utpote Nedeczky et Daniel Bulyovszky praesentant in Domus Comitatus duas imagines Regis videlicet et Reginae. Vö. BOROSY–KISFALUDY 1986, II/9, Nr. 3626. A vármegyeházával kapcsolatos kiadások elszámolását a vármegye ún. házipénztári számadáskönyvei tartalmazzák (PML IV.23.b), ez azonban nem maradt fenn az 1700. évből, így a portrék költsége nem ismert.

67 A képtípus Benjamin Block egy 1670 körüli térdképére nyúlik vissza (Bécs, Kunsthistorisches Museum, GG 6745). Lásd HEINZ 1963, 182–183 (Nr. 160). Frans Luyckx műhelyének hasonló beállítású I. Lipót-portróját (Bécs, KHM, GG 3158) lásd GUTKAS 1985, 48.

68 A császárné portréjának néhány részletében eltérő változata (pl. jobbájában I. Lipót miniatűr portróját tartja) megtalálható a brit királyi gyűjteményben: Royal Collection Trust, ltsz. RCIN 406641.

69 Több városközi portrégalériában ugyanakkor a 17. századtól kezdődően maradtak fenn uralkodóportrék. Lásd SERFŐZŐ 2020c.

70 Lásd pl. Bécs, Dorotheum, Alte Meister aukció, 2018. december 11., Nr. 298.

5. kép. I. Lipót német-római császár, 1700, MNM TKCs, ltsz. 2233.

6. kép. Pfalz-Neuburgi Eleonóra német-római császárné, 1700, MNM TKCs, ltsz. 2240.

7. kép. I. József német-római császár, 1710 körül, MNM TKCs, ltsz. 2242.

8. kép. Vilma Amália német-római császárné, 1710 körül, MNM TKCs, ltsz. 2241.

aranszínű paláستtal, mögötte asztalon a német-római császári koronával látható.⁷¹ Az együttesben III. Károlynak egy másik képmása is megtalálható: az előzőekhez hasonló méretű, félalakos, fiatalkori képmás a pozsonyi koronázásakor (1712) viselt vörös színű, aransujtásos dolmányban ábrázolja a királyt (9–II. kép).⁷²

9. kép. VI. Károly német-római császár, 1720 körül, MNM TKCs, ltsz. 2236.

10. kép. Erzsébet Krisztina német-római császárné, 1720 körül, MNM TKCs, ltsz. 2234.

A 18. század második feléből nem ismerünk adatot további uralkodóportrékról, azaz Mária Terézia, II. József és II. Lipót képmásának a vármegyeháza számára történt beszerzéséről.⁷³ A 20. század elején azonban két császárnéportrét is tévesen

⁷¹ A császárné portréja az innsbrucki Hofburg ún. Lothringerzimmerében található képmás másolata.

⁷² A PML, IV.23.b fondban nem maradtak fenn a „királyi vármegye” 1703–1715 közötti házipénztári számadásai, így a fenti portrék költsége nem ismert.

⁷³ Mária Terézia, II. József és II. Lipót portréit nem említi a közgyűlési teremben függő arcképek 1831. évi felsorolása sem. Lásd PATACSICH 1831, 10. A vármegye által Mária Terézia tiszteletére emelt „gyászalkotványról” lásd SERFŐZŐ 2019. Mária Teréziától eltérően II. József halálakor a vármegye nem állított castrum dolorist, csak egy rövid nekrológot jegyeztek be a közgyűlési jegyzőkönyvbe. Lásd PML, IV.3.a, 1790. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 1666. 1760-ban, Pármai Izabellával kötött házasságakor ugyanakkor Pest vármegye 3000 aranyat ajándékozott, és küldöttséget is delegált az esküvőre. Lásd PML, IV.3.a, 1760. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 730, 777.

11. kép. VI. (III.) Károly mint magyar király, 1715 körül, MNM TKCs, ltsz. 2237.

Mária Terézia képmásaként tartottak számon: Erzsébet Krisztinát, amely az 1905. évi leltár szerint a főjegyzői szobában függött, valamint Vilma Amáliát, amely a közgyűlési teremben a bejárati ajtó fölött kapott helyet.⁷⁴

Peter Krafft I. Ferenc-portréja

A vármegyei portrégaléria 1816-ban egészült ki I. Ferenc király képmásával,⁷⁵ amelyet immár az új közgyűlési terem számára rendeltek meg (12. kép). Az uralkodó portréjának megfestéséről – Szentkirályi László alispán kezdeményezésére – már 1814 őszén határozott a közgyűlés, azt követően, hogy ez év október 24-én I. Ferenc – a bécsi kongresszust megszakítva, III. Frigyes Vilmos porosz király és I. Sándor orosz cár kíséretében – Pest-Budára látogatott. A közgyűlés döntése értelmében a festmény a szövetségesek Napóleon fölött aratott győzelmének is emléket kívánt állítani, s egyben arról is határoztak, hogy a kép formátuma Lotaringiai Ferenc képmásához igazodjon, azaz egész alakos legyen:

„Mivel pedig Első Alispány Úr az 1814. esztendei 3219. szám alatt költ végzés által az eránt is meg biztatott volna, hogy a Felséges Szövetséges Fejedelmeknek Budára lett szerentsés leérkezések, s együtt munkálások, és ugyan azon szám alatt le írtt örvendetes és örökké nevezetes főrendeknek emlékezete különös bizonyítások és valamely emlékeztető jel által a késő maradékoknak is leendő fenntartására való nézve, a tárgynak nagy volta és méltóságához képest valamely javallást tégyen ahoz képest azt proponálta, hogy Felséges Urunk képe Rajzolatya, amellyet ugyan mindnyájan a Megyékbeli Statusok és Rendek fiúi tisztelettel és hűséges jobbágyi alázatossággal mindenkor szíveikben hordozzák, olly végre, hogy az a Vármegye Nagy Palotájában is tündököllyön, szereztessen meg

74 IMRÉNYI 1950, II/9, I. kép. Az 1905. évi leltárról lásd a 63. jegyzetet. Erzsébet Krisztina császárné portréját a vászon hátoldalára ragasztott papírcímke nyomtatott felirata szerint már a 19. század közepén „Mária Theresia magyar királyné” (sic!) képmásaként tartották számon. A felirat az 1873-ban a vármegyei épületében rendezett kiállításhoz készült. Lásd *A Hon*, 1873. december 21., 3. A portrét 1876. évi összeírása ugyanígy nevezi meg a királynőt. Vö. GALGÓCZY 1876, 40.

75 FRODL-SCHNEEMANN 1984, Nr. 72; MRÁZ 1996, Nr. 14.06.; SINKÓ 2018a. I. Ferenc 1807. május 25-én személyesen is felkereste a pesti vármegyei házat, ahol Barkóczy Ferenc vezette körbe. Lásd *Wiener Zeitung*, 6. Juni 1807, 2.

12. kép. Peter Krafft: I. Ferenc huszártábornoki egyenruhában, 1816, MNM TKCs, ltsz. 2230.

és olly formákban és nagyságban, a mellyben Felséges Urunk Ditső emlékezetű Nagy Attyának, Ferencz Császárnak képe a Palotát régólta ékesíti, készíttessen meg.”⁷⁶

A kép megfestésére – a Kőszegen és Bécsben élő, 1808-ban császári és királyi kamarássá kinevezett ifj. Szveticz Jakab közvetítésével – egy neves bécsi mester, az 1813-ban a Képzőművészeti Akadémia tagjává választott Johann Peter Krafft (1780–1856) kapott megbízást.⁷⁷ Krafft már négy évvel korábban kapcsolatba került a vármegyével, amikor 1812-ben megfestette gróf Barkóczy Ferenc főispáni adminisztrátor portréját a vármegyeháza számára.

A közgyűlési jegyzőkönyv szerint Krafft megküldte a vármegyének a portré kis méretű modelljét, azaz (szín)vázlatát, s 200 aranyforintot kért a kép megfestéséért, amit a közgyűlés elfogadott.⁷⁸ Feltehetően a vármegyének megküldött vázlattal azonos az a 141 × 88 cm méretű olajkép,⁷⁹ amely 1932-ben budapesti magántulajdonból került a Nemzeti Múzeum Történeti Osztályának gyűjteményébe, majd onnan a Történelmi Képcsarnokba (13. kép).⁸⁰

A portré egy másik, krétarajz vázlatát 1910-ben a Történelmi Képcsarnok Bécsben vásárolta meg,⁸¹ egy további előkészítő rajz (fejtanulmány) pedig egy osztrák magángyűjteményben található (14. kép).⁸² Miután Krafft megnyerte az uralkodót,

76 PML, IV.3.a, 1816. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 414 (Nr. 1029, 1816. március 19.). Lásd még RÓZSA 1954, 163.

77 PML, IV.3.a, 1816. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 896 (Nr. 4543, 1816. december 16.): „Jelentést tett első Al Ispány Úr azeránt, hogy Felséges Urunknak képe Rajzolattya minden készületestől tegnap estve felé Bétsből megérkezett légyen, továbbá hogy ezen Ditső kép Rajzolattyának olly tökéletes és serényel készíttetései leginkább Császári Királyi Kamarás Svetivcs Jakab Úr gondoskodásának és személyes fáradozásainak lehessen köszönni...”

78 Uo. p. 888 (Nr. 2082, 1816. június 5.): „Al Ispány Úr jelentette, hogy... egy híres bécsi Kép íróval értekezvén, a kép író a vett utasítás szerént Felséges Urunk képe rajzolattyaról figyelmezőleg a fentebb érdekelt körülállásokra kisebb formában javallást tett és azon formát meg is küldötte, mellyet Vice Ispány Úr ez alkalmatossággal az egyben gyűlt Rendeknek bé mutatott [...] ezen festésért pedig a kép író 200 aranyokat conventionális pénzekben kíván.”

79 Fennmaradt Krafft egy másik vázlata is, amely a balassagyarmati vármegyeház József nádor-portréjához készült. Lásd FRODL-SCHNEEMANN 1984, Nr. 104.

80 MNM TKCs, ltsz. 2028. (vétel Boda Andrástól, a pesti dragonyos polgárőrség egy ismeretlen tagjának arcképével együtt, ltsz. 2029.). Az adásvétel iratanyaga (210/931-32 sz.) 1945-ben a Magyar Országos Levéltárban elégett. Az eladó feltehetően azonos Boda András VIII. ker. Vas u. 12. alatti értékpapír-kereskedővel. (Lásd *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék*, 1928, 482.)

81 A kék papírra készült krétarajz a bécsi Wawra aukciósház 1910. november 7-i, Johann Varrone (1832–1910) bécsi tájképfestő hagyatékából rendezett árverésén szerepelt (Nr. 612).

82 FRODL-SCHNEEMANN 1984, 56, 14. kép.

13. kép. Peter Krafft (?): I. Ferenc portréjának vázlata (?), MNM TKCs, ltsz. 2028.

14. kép. Peter Krafft: I. Ferenc huszártábornoki egyenruhában, krétarajzvázlat, 1816, MNM TKCs, ltsz. 11505.

hogy „a vármegye iránti különös kegyelemből” modellt üljön a portréhoz,⁸³ az év végére elkészült a munkával. A közgyűlési teremben elhelyezett festmény – Albert Kázmér szász–tescheni herceg és József nádor portréjához hasonlóan – huszártábornoki galauniformisban, azaz vörös nadrágban és dolmányban, vállra vetett fehér mentében ábrázolja a királyt,⁸⁴ a háttérben magyar huszárok alakjaival és a napóleoni háborúkat lezáró Szent Szövetség 1815. szeptember 26-i párizsi megkötésének jelenetével. A *Hazai és Külföldi Tudóstások* egykorú beszámolója szerint a

83 PML, IV.3.a, 1816. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 461 (Nr. 3483): „Első Al Ispány Úr jelentette, hogy [...] Ő Felsége [...] olly különös kegyelemmel viseltetett, hogy a képe rajzolattjának festése alkalmatosságával ült; jelentvén egyszersmind azt is, hogy a kép kevés idő múlva tökéletesen meg készülvén, nem sokára meg is fog érkezni.”

84 A közkeletű „huszártábornoki egyenruha” szabatosabb megnevezése „magyar öltözetű (lovassági) tábornoki egyenruha” (Generals-Galauniform, ungarische Adjustierung).

portré egyszerre kívánt tisztelni az uralkodó előtt és emléket állítani a magyar huszároknak, akik döntő szerepet játszottak a császári-királyi sereg és a szövetséges csapatok Napóleon felett aratott győzelmében:

„Ts. Nemes Pest Vármegyének Rendei azon nemes gondolatra fakadtak, hogy... Felséges Urunknak képét azon szempillantatban lefestessék, midőn Páris városából a két Szövetséges Felség I. Sándor Orosz Tsászár, és Fridrik Wilhelm Burkus Király elejébe jöve. Hogy ezen jelenésnek Felséges Urunkra nézve legnagyobb tekintetet adjanak, az ő Felsége személyit természeti állásában, Magyar Fő Vezéri öltözetben iratták. Mellette áll a kevély magyar szerszámos paripa, s utánna a Magyar Testőrzők, és egyéb Vitézek. Jobbról a tisztelt két Felség közelget, s megettők Páris városának tekintete, és a Vitéz seregek látszanak. Ezen szép gondolatot Kraft nevű Képiró olajos festékekkel remek módon lefestette, és a Kép Ns. Pest Vármegyének gyűlései nagy palotájába felállíttatott.”⁸⁵

A képmás népszerűsítése érdekében a vármegye 1817-ben nagy méretű műlapot is készíttetett I. Ferenc portréjáról Karl Rahl bécsi rézmetszővel, amelynek felirata az uralkodók párizsi találkozója mellett I. Ferenc pesti látogatásáról is megemlékezik.⁸⁶ A metszetet 1818 nyarán a vármegye nemesei között osztották szét (15. kép).⁸⁷

Néhány évvel később Pest vármegye hozzájárult Krafft I. Ferenc koronázását ábrázoló, a Nemzeti Múzeum számára megfestett képének költségeihez is.⁸⁸ Szvetics Jakab kamarás, aki már 1816-ban is közvetítő szerepet játszott a várme-

85 PAPP 2001.

86 *Domita Gallorum ferocia / usurpationibusque coercitis / vindices libertatis Europae / felici foedere iuncti principem / unionis / Lutetis Parisiorum appropinquantem / 17 calendar. Maii 1814 obvii exceperunt / Budam Pannonum profectum / 8. calendarum Novembris e[idem] a[nnis] itineris comites secuti sunt* („Miután megfékeztek a gallok vadságát és törvénytelenégeiknek véget vetettek, Európa szabadságának boldog szövetségben egyesült oltalmazói 1814. április 15-én fogadták a szövetség fejét, amint bevonult Lutetia [ti. Párizs] városába, majd ugyanazon év október 24-én útítársainak kíséretében Pannónia fővárosába, Budára is bevonult.”) A felirat némileg pontatlan fordítását lásd VÁRADI 1921, 205.

87 *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1818, 48. sz., 386.

88 Pest vármegye már 1808 októberében 200 forinttal járult hozzá a Nemzeti Múzeum építési alapjához, miután József nádor előterjesztésére az országgyűlés az 1808. évi VIII. törvénycikkben döntött az intézmény felállításáról. Lásd *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1808. október 29.

gye és Krafft között, 1822 áprilisában közadakozásra szólította fel a vármegye birtokos nemeseit és a mezővárosokat, hogy járuljanak hozzá a három, Peter Krafftól a Nemzeti Múzeum számára megrendelni szándékozott kép költségeihez.⁸⁹ A tervezett három képből végül csak kettő valósult meg: elsőként az I. Ferenc megkoronázását ábrázoló kép 1823-ban, 5000 forintos honorárium ellenében, majd a Zrínyi kirohanását ábrázoló kép 1825-ben.⁹⁰ A legendás *Vitam et sanguinem*-jelenetet ábrázoló kép megfestésére végül nem került sor.⁹¹

I. Ferenc vármegyei házi portréja az uralkodó magyaros uniformisa révén tehát egyszerre hangsúlyozza I. Ferenc magyar királyi és főparancsnoki címét. A kép ennek ellenére nem nyerte el Kazinczy tetszését. Az író már említett 1828. évi pesti útirajzában – amelynek két szövegváltozata is megjelent – azt kifogásolta, hogy a portré nem a Szent István-rend nagymestereként, a nagykeresztési díszruhában ábrázolja az uralkodót:

15. kép. Karl Rahl (Peter Krafft nyomán): I. Ferenc, rézmetszet, 1817, MNM TKCs, ltsz. 1255.

„Itt függ a két Első Ferencz képe, s a most országglóé Krafftól, fejér mentében, veres dolmánnyal és nadrággal. A fej felől ki van kiáltva, hogy Urunk, a Király, jobban eltalálva sehol nem lehet; de Krafftnak

89 PML IV.3.a.1. 1822. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 1933: „Svetic Jakab Császári Királyi kamarás Úr a folyó esztendei Szent György Havának 24. napjárul Mélt. Fő Ispányi Helytartó Úrhoz írott levelében azt kéri, hogy Eö Felsége most uralkodó legkegyelmesebb Királyunk koronáztatása, Zrínyi Miklósnak Szigetvárnál lett vitézi kimulására, s annak emlékeztetire, midőn Mária Theresia Felséges Királyné Magzattyát az Ország Rendeinek bé mutatta, a Nemzeti Museum részére készítendő Képekre praenumeransok szerzettessenek és az általok lefizetendő praenumerationalis ár az ország fő pénztáránál fizettessen bé.” Vö. CIFKA 1993, 122; BERÉNYINÉ KOVÁCS 2021, 119 (tévesen a vármegyei háza számára festett képként értelmezve a forrást).

90 MNM TKCs, ltsz. 617.; Szépművészeti Múzeum, ltsz. 137.; MIKÓ–SINKÓ 2000, Nr. IX–2 (Sinkó Katalin).

91 *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1822, 39. sz., 306.

kérni kellett volna az ezt talán kívánó Rendekeztet, hogy a Nemzet Fejedelmét engedjék ne katonává öltöztetni, hanem inkább a Szent-István Rende Nagymesterévé; s a figura jobb térdét rosszul görbítette.”⁹²

„Mostani Uralkodónk képe fő dísz a Pest vármegye gyűlési palotájának Krafftól; s én is úgy hiszem, hogy fejedelmünk itt hívebben van eltalálva, mint minden egyéb festésben vagy rézmetszetben, mellyet ismerék. Melly kár, hogy a vármegye feje mentében s veres dolmányban és nadrágban kíváná azt, és nem Szent István Rende talárisában, a mi mind méltóságához inkább illett, mind alkalmat adott volna a művésznek, hogy a redőlésben mutassa ki magát.”⁹³

Kazinczy annak a Szent István-rendi díszruhás I. Ferenc-portrénak az ismeretében fogalmazta meg bírálatát, amelyet az író 1828. évi pesti útján, a Magyar Tudományos Akadémia alapszabályait kidolgozó bizottság első ülésén a pesti Kúria épületében, a Királyi Tábla tanácstermében látott.⁹⁴

Mindez rávilágít arra, hogy a rendeltetési hely nagyban meghatározta, hogy a reprezentatív uralkodóportrék sokféle típusa közül az adott helyszínen melyik a *dignitas* (méltóság, rang) kritériumának megfelelő, „méltó” és „odailló” ábrázolási *modus*. A portré rendeltetési helye és ábrázolásmódja között tehát egyfajta *decorum*-elv érvényesült. Kazinczy sorai egyben ráirányítják a figyelmet a Habsburg-uralkodók „magyar királyi” portréikonográfiájának válfajaira és az öltözék jelentőségére is. A portrékon az uralkodó magyar királyi címét a felségjelvények mellett ugyanis elsősorban az ábrázolt öltözék jelezte. Ennek három fő típusa a „koronázási”, a „nagymesteri” és a „hadvezéri” portré, amelyek magyar nemesi díszruhában, a Szent István-rend ornátusában, illetve magyar öltözetű katonai

92 KAZINCZY 2015, 107. Egy másik írás így bírálta a portré beállítását: „Ne engedjen többé Pest vármegye’ teremébe félkarú király-emléket állítani; száz academiái elismerés, dicséretírás nem terem az üres mente alá könyököt, mit különben a’ híres még élő festő kevés ecsetvonással régen helyrehozhatott volna” (*Hírnök*, 1840. november 2., 1).

93 KAZINCZY 2015, 123.

94 KAZINCZY 2015, 119: „Első Ülésünk kezdődött Mártius 15dikén, s azon szálában, hol a pereket a Királyi-Tábla szokta ítélet alá venni. Ennek fenekében az Uralkodó képe függ, a Szent-István Rende talárisában, Egger által festve, a fej Krafft után.” Egy másik helyen Kazinczy tévesen Kohn Hermann, azaz Alconiere Tivadar (1797–1865) pesti (katolizált) festő műveként írja le a képet. Lásd KAZINCZY 2015, 134: „Jankowichot Kohn dolgoz, s ecsetének becsülésére. A Királyi Tábla palotájában mostani Uralkodónk, a Szent István talárisában, az ő munkája, s értelemmel van dolgozva; az arcz Krafft után. De színei halványodnak ott.”

uniformisban ábrázolják az uralkodót. A pesti vármegyei portrégalériában mindhárom képtípus képviselve volt.

A 17. század elejétől a 18. század végéig a Habsburg-uralkodó magyar királyként történő ábrázolásának adekvát formája és műfaja az ún. koronázási portré volt. Ezek a reprezentatív képmások a magyar koronázási jelvényekkel és abban a magyar nemesi díszruhában jelenítik meg a Habsburg-uralkodót, amelyet a magyar királykoronázási szertartás során viseltek.⁹⁵ A 17–18. század során számos magyarországi hivatali épület számára készült ilyen portré az uralkodóról, így például I. Józsefről és Mária Teréziáról a soproni és a pozsonyi városháza tanácssterme számára, vagy Mária Teréziáról a pozsonyi vár lovagtermébe.⁹⁶ Ezt a portrétípust képviseli az ifjú III. Károly már említett képmása is a pesti vármegyei portrégalériájában.

A Szent István-rend megalapításával (1764) – amelynek nagymesteri tisztségét a mindenkor magyar király viselte – a koronázási portré alternatívájaként megjelent az a képtípus, amely a rend piros-fehér-zöld színű ornátusában jelenítette meg a Habsburg-uralkodót: Mária Teréziától IV. Károlyig valamennyi magyar királyról készült ilyen nagymesteri képmás.⁹⁷ Ezek a reprezentatív, egész alakos nagymesteri portrék elsősorban uralkodói rezidenciákban (így a pozsonyi várban, a budai királyi palotában vagy az innsbrucki Hofburgban), illetve a közvetlen királyi fennhatóság alatt álló intézményekben (a bécsi Magyar Udvari Kancellária, az Erdélyi Gubernium, a pesti Királyi Tábla vagy a nagyszombati Királyi Egyetem épületében) kaptak helyet.⁹⁸

Ezzel egy időben, II. József 1766. évi rendelete nyomán a spanyol felöltő helyett a fehér kabátból és vörös nadrágból álló osztrák („német”) tábornoki díszegyenruha lett az uralkodó udvari díszöltözete,⁹⁹ majd I. Ferencről kezdődően – mintegy az előző magyar „pandanjaként” – az uralkodó magyarországi tartózkodásai során gyakran viselt magyar öltözetű gálauniformist, azaz huszártábornoki egyenruhát, s gyakran ábrázolták így a magyar megrendelésre készült reprezentatív uralkodóportrékon.

V. Ferdinánd 1830. évi pozsonyi koronázásától kezdve a vörös nadrágból és dolmányból, valamint fehér mentéből álló huszártábornagi egyenruha lett a

95 A koronázási portrékról lásd BUZÁSI 2020.

96 SERFŐZŐ 2020a; SERFŐZŐ 2020b.

97 GÖDÖLLE 2014; GÖDÖLLE–PALLOS 2014, Nr. III-4., IV-4., IV-27., IV-30.; BORÓVI 2017, 23.

98 SERFŐZŐ 2021; SERFŐZŐ 2022.

99 HAUPT 1980.

Habsburg-házi magyar királyok koronázási díszruhája is, felváltva a magyar koronázások alkalmából korábban viselt magyar nemesi díszruhát.¹⁰⁰

Peter Krafft I. Ferenc-portréja arról tanúskodik, hogy a Pest vármegyei nemesség az uralkodó Szent István-rendi díszruhás ábrázolásmódjával szemben a huszártábornagyi egyenruhás portrétípust preferálta, amint a vármegyeházi arcképcsarnok korábbi uralkodóportréi is hadvezérként, páncélban, a császári-királyi sereg legfőbb haduraként ábrázolták a Habsburg-házi magyar királyokat.¹⁰¹ Különösen a nemesi felkelés (insurrekció) jogintézményével összefüggésben lehetett adekvátabb az uralkodó hadvezérként, a hadsereg főparancsnokaként történő ábrázolása, akinek a zászlója alatt az ország megtámadása esetén a birtokos nemesek kötelesek voltak személyesen hadba vonulni és könnyűlovassapatokat alkotni.¹⁰² Ezzel összefüggésben a pesti vármegyeháza nyolcszög alaprajzú börtönkápolniját 1817-ben fegyvertárrá alakították át, ahol I. Ferenc, József nádor, Eszei Ferdinánd főherceg, a magyarországi hadak főparancsnoka (1816–1832), valamint a napóleoni háborúk két magyar hadvezére, Alvinczi József és Kray Pál tábornokok – Dunaiszky Lőrinc pesti szobrász által mintázott – bronzszíniúre festett gipsz mellszobrait is elhelyezték,¹⁰³ mégpedig pisztolyokból készült talapzaton.¹⁰⁴ A helyiség ablakokkal szemközti boltíójának félköríves falmezőjében Wagner

100 F. DÓZSA 2001, 27.

101 Krafft az 1820 körüli években a gyulai, a váradi és a zágrábi vármegyeháza számára is megfestette I. Ferenc huszáregyenruhás portréját, a váradi és a balassagyarmati vármegyeháza számára pedig József nádor ugyancsak huszáregyenruhás képmását. Lásd CIFKA 1993, 122. József nádor váradi portréjáról lásd KAZINCZY 2015, 39: „Ott áll most hazánk Fejedelme és Nádora, talpig, Krafft Pétertől 1822., a fejek Isabey után, Feldmarschali magyar uniformisban.” Lásd még SZABOLCSI–GALAVICS 1980, 169.

Rendhagyó kivételként említhetjük a váradi vármegyeháza Joseph Hickel által 1772-ben festett II. József-portréját, amely Kazinczy leírása szerint „a Szent-István Rendje talárisában” ábrázolta az uralkodót. Ugyancsak Kazinczy leírásából tudjuk, hogy a balassagyarmati vármegyeháza Krafft által festett I. Ferenc-portréja „az aranygyapj talárisában” ábrázolta a királyt. Lásd KAZINCZY 2015, 39, 172. Krafft 1827-ben a zágrábi vármegyeháza számára szintén a Szent István-rend nagymesterként festette meg I. Ferencet. Lásd SCHNEIDER 1973, Nr. 61.

102 A magyar nemesség több mint hat évszázadon keresztül, egészen 1848-ig hadba vonulási kötelezettségére hivatkozva tudta megőrizni adómentességét, mondván, a nemesek „vérről adóznak”. A nemesi felkelés intézménye az állandó hadsereg megeremtése (1715) után is fennmaradt, s így – Szekfű Gyula találó megfogalmazásával – a nemesség megmentette „a véradó látszatát és az adómentesség valóságát” (SZEKFI 1931, 340).

103 KUNITS 1824, 134. A büsztök 1945-ben elpusztultak, csak Alvinczi mellszobrának modellje maradt fenn a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében. Lásd PUSZTAI 1972, 21. József nádor és Ferdinánd főherceg büsztjeinek 1930 körüli fotóját lásd MÉM MDK F. ltsz. 16369., 16370.

104 A „fegyverterem” leírását lásd SCHAMS 1821, 407.

József 1816-ban festett képét helyezték el, amely az inszurgens sereg fővezéréként, tábornokai kíséretében, vörös huszáruniformisban ábrázolja József nádort.¹⁰⁵

I. Ferenc vármegyei portréja tehát huszártábornagi díszegyenruhában, mintegy az inszurgens nemesség hadvezéréként tüntette fel a királyt. Ezt az elvárás fogalmazta meg a *Vasárnapi Ujság* 1860-ban József nádor pesti szobra kapcsán is, kifogásolva, hogy a mű a Szent István-rend ornátusában ábrázolja a főherceget: „Bizonyosan sokan szerették volna: ha a magyar nemzet nádora, a ki a nemes fölkelő sereg fővezére, a jászok és kunok főkapitánya stb. volt, huszárruhában és lóháton örökített volna meg.”¹⁰⁶ Kazinczy 1831. évi nógrádi útirajzában József nádor balassagyarmati vármegyei portréja¹⁰⁷ kapcsán ugyanakkor épp arról ír, hogy a „generális fejér mentében, veres nadrággal és dolmánnyal” ábrázolt nádor képmása „a sz. István rende scapuláréjával... több innepiséget s gyönyörű vetéseket adhatott volna!”¹⁰⁸

Az uralkodó huszáruniformisban történő ábrázolása a 19. század végéig tovább élő hagyomány maradt Magyarországon, annak ellenére is, hogy az utolsó inszurrekcióra 1809-ben, a napóleoni háborúk alatt került sor. Az 1850-es években a magyarországi középületek számára készült portrékon Ferenc Józsefet rendszerint osztrák tábornoki, illetve sötétkék huszárezredesi egyenruhában, néha osztrák császári ornátusban ábrázolták. A kiegyezést követően készült képmásain többnyire skarlátvörös huszártábornoki uniformisban örökítették meg, olykor a koroná-

105 1853-ban a fegyvertárat újra kápolnává, majd 1941-ben levéltárrá alakították át. A kápolna felszenteléséről lásd *Budapesti Hírlap*, 1853. február 19., 198. Wagner József lunetta formájú, 180 × 250 cm nagyságú festménye 1855-ben, Pest megye levéltárának ajándékeként a Magyar Nemzeti Múzeum Régiséggyűjtőjébe (ltsz. 54/1855., Nr. 13), majd onnan 1893-ban a Történelmi Képcsarnokba került (ltsz. 496.). Ezzel egy időben a vármegye a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta Alvinczi József gipszbüsztyjét (1945-ben elpusztult), valamint nyolc, 1797-ben a Pest megyei nemesi felkelők részére készült fecskefark szabású (lovassági) zászlót is. Ezek 1936-ban a Hadtörténeti Múzeumba kerültek. Ugyancsak 1855-ben, Pest vármegye ajándékeként került a Nemzeti Múzeumba Cumania országzászlója (ltsz. 57.7028.), amely I. Ferenc 1792-es koronázására készült, ahol Barkóczy Ferenc vitte azt a menetben. A zászlót az 1802-ben Pest vármegye főispáni helytartójává kinevezett gróf felesége, Szuhányi Mária Anna (1753–1818) 1809-ben ajándékozta a vármegyének egy zászlószalaggal, amelynek felirata: „A király és a haza védelmére felkelő Pest Pilis és Solt törvényesen egyesült vármegyék Nemes Seregének áldoztatott / a fent nevezett vármegyék Feő Ispányi Hivatal Helytartójának Hitvese Gróf Barkóczy Mária által 1809. Esztendőben”. A lobogó tehát ettől kezdve vármegyei inszurgens zászlóként szolgált. A „funkcióváltást” az a körülmény tehetette lehetővé, hogy Cumania és Pest megye címerképe egyaránt ágaskodó oroszlán.

106 *Vasárnapi Ujság*, 1860. július 27., 324. Lásd még: *Politikai Ujdonságok*, 1860. június 21.: „A József nádor szoborra a várostól 15,000 forint van utalványozva. Mellé teszem, hogy e szoborral itt nincsenek megelégedve. A nemzet a megdicsőült nádornak valóságos alakját várta volna: így, mint a szobor élénkbe tünteti, a Sz. István rend díszöltözetében nem látta őt az országban senki.”

107 MNM TKCs, ltz. 2307.; FRODL-SCHNEEMANN 1984, Nr. 105.

108 KAZINCZY 2015, 172.

zási jelvényekkel együtt, ritkábban pedig a Szent István-rend nagymestereként. Az előbbi ábrázolásmód egyrészt folytatta az I. Ferenc portréja kapcsán már említett képi hagyományt, másrészt megfelelt Ferenc József magyar uralkodói imázsának is, hiszen a király magyarországi tartózkodásai során, illetve magyar küldöttség fogadásakor a bécsi udvarban – különösen a kiegyezést követően – rendszerint huszártábornoki szolgálati vagy gálauniformist viselt,¹⁰⁹ ünnepi alkalmakkor a Szent István-rend vállszalagjával, ezáltal reprezentálva magyar királyi címét.¹¹⁰

A századforduló idején magyarországi portréinak nagy része huszártábornoki uniformisban, a koronázási jelvények nélkül ábrázolta Ferenc Józsefet. Így látható alakja például az egri és a balassagyarmati vármegyeiháza számára 1894-ben,¹¹¹ valamint a pozsonyi városháza számára 1896-ban készült portrékon is.¹¹² A győri vármegyeiháza számára 1894-ben készült portré ugyanakkor szokatlan módon koronázási ornátusban ábrázolja az uralkodót.¹¹³

Barabás Béla egy 1904-es parlamenti beszédében kifogásolta ezt a gyakorlatot, s szorgalmazta, hogy az uralkodót a magyar koronázási jelvényekkel jelenítsék meg:

„Azt kérdem: hol látjuk hát a királyt? Bementem tegnap az elnök urnak a termébe. Ott van a királynak az arczképe.¹¹⁴ Bemegyek a Curiába, megyek a vármegyéhez, mindenütt ott van huszártábornoki egyenruhában a király arczképe. Kérdem: járja-e ez? És megfelel-e annak a viszonynak, a mely közöttünk és a királyi család között van? Hiszen ő mindenütt ugys katona, ugys osztrák császár. Hát nekünk nincsen Szent István-koronánk? Nincs palástunk? Nincs más egyéb

109 Az ún. magyar öltözetű tábornoki egyenruhának létezett dísz és szolgálati változata. A szolgálati uniformis csukaszürke atillából, fekete nadrágból és skarlátvörös bélésű kékszürke köpenyből (vagy csukaszürke mentéből) állt. Az egyenruha gála (teljesdísz) változata skarlátvörös atillából és nadrágból, illetve fehér mentéből állt.

110 MANHERCZ 2012, 237. Az uralkodó már 1857. május 4-én, Budára történő bevonulásakor is huszártábornoki egyenruhát viselt. Lásd *uo.* 171.

111 Szatmár megye ugyancsak a király „magyar tábornoki díszruhás” portréját rendelte meg Ábrányi Lajostól a nyíregyházi vármegyeiháza számára. Lásd *Nemzet*, 1888. december 22., 3.

112 LUKOVÁ–VYSKUPOVÁ 2017, 57.

113 Győr, Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, ltsz. K.65.40.1. (Mendel Béla, 1894).

114 A Parlament elnöki fogadótermében ekkor Ferenc József egy huszártábornoki egyenruhás portréja függött, amelyet 1897 körül Borszék János festett Szilágyi Dezső képviselőházi elnök megrendelésére (MNL-OL, K2, B.III.10, Nr. 4824; a kép látható a helyiség enteriőrfotóján, lásd *Új Idők*, 1902, 31. sz., 97). Ezt 1917-ben Stetka Gyula egész alakos Ferenc József-portréja váltotta fel, amely a Szent István-rend díszruhájában ábrázolta a királyt (MNG, ltsz. LU58.479). Köszönöm az adatokat Kerekes Margitnak.

mindenfélre? Melyekkel lefestve, oda lehetne helyezni a magyar király képét. A bíróság ő Felsége a magyar király nevében mondja ki az ítéletet és fejük felett lóg egy huszártábornok... Hát legyen annak értéke, hogy a felséges magyar apostoli király koronás fejével nézzen le erre a bírói gyarlóság által kimondott ítéletre.”¹¹⁵

A Barabás által megfogalmazott portréikonográfiai elvárásoknak mintegy elébe menve Pest vármegye 1892-ben a Szent István-rend ornátusában festette meg Ferenc Józsefet a közgyűlési terem számára.¹¹⁶

Benczúr Gyula I. Ferenc József-portréja

I. Ferenc képmásának elkészülte (1816) után Pest vármegye közel nyolcvan éven át nem rendelt újabb uralkodóportrét, így az 1830-ban megkoronázott V. Ferdinánd vagy az 1847-ben nádorrá választott István főherceg képmásának beszerzéséről sem ismerünk adatot,¹¹⁷ s úgy tűnik, a vármegye hosszú időn át Ferenc József reprezentatív képmását sem szerezte be. A Habsburg-ház 1849. április 14-i trónfosztását követően Nyáry Pál alispán utasítására eltávolították a közgyűlési teremből

115 *Az 1901. évi Országgyűlés Képviselőházának naplója*, 26. kötet. Budapest, 1904, 421. Barabás 1916. december 15-én is interpellációt nyújtott be IV. Károlynak a középületekben elhelyezendő portréiról, amelyben bővebben is kifejtette, milyen portréikonográfiai elvárások következnek az uralkodó magyar királyi címéből. Lásd uo. 33. kötet, 1916, 114: „Nekünk kötelességünk a jövő nemzedéket nemcsak a maga öntudatában megerősíteni, de belenevelni abba is, hogy Magyarország önálló, szabad és független állam, melynek fejedelme az osztrák császári minőségtől megkülönböztetve, a mi magyar apostoli megkoronázott királyunk. Nekünk érdekünkben van és szükségünk van arra, hogy ne csak mi, hanem az egész világ lássa ne csak a magyar királyt, de a királyban lássa a magyarságot is. [...] I. Ferenc József a mult időknek igen gyászos körülményei között lépett trónra... És akkor, az elnyomatásnak és abszolutisztikus időknek behatása alatt a felség arcképe a kormányzésekben, a megyeházakon és a ministeriumokban mindenütt az ő abszolút császári formájában jelent meg és ez erőszakoltatott mindenütt, ahol nyilvánosan kellett ez arcképeket alkalmazni és igen sok helyen ott is feledték ezeket és ma is ott vannak. [...] Mikor elérkezett az az idő, hogy a nemzet kibékült fejedelmével, mikor bekövetkezett az alkotmányos éra, akkor is igen helytelen felfogás uralkodott Ő felsége arcképe alkalmazása szempontjából, akkor is túlnyomó részben, majd mindenütt Ő felsége mint a legfelsőbb hadúr, mint katona ábrázoltatott. Csak kevés kivételt tudok, ahol Ő felsége képe a magyar szent koronával, a paláttal és egyéb koronázási jelvényekkel van ellátva.”

116 A tábornoki uniformis, illetve a Szent István-rendi ornátus alternatívái I. Ferenc Józsefnek a millenniumi emlékmű számára készült szobra kapcsán is felmerültek. Zala György eredetileg tábornoki egyenruhában ábrázolta az uralkodót, majd miután a mű az 1919-es Tanácsköztársaság idején elpusztult, a szobrász 1927-ben újramintázta azt, immár a Szent István-rend ornátusában ábrázolva a királyt. Lásd *Kecskeméti Közönlöny*, 1920. március 3., 3; *Pesti Hírlap*, 1927. július 28., 12.

117 V. Ferdinánd és István nádor portréját nem említi a vármegyháza közgyűlési termében elhelyezett festmények 1876. évi jegyzéke. Lásd GALGÓCZY 1876, 40.

a „Habsburg-Lothringi királyképeket”, ugyanakkor kifüggesztették a vármegye országgyűlési követéből kormányzóvá lett Kossuth Lajos portréját.¹¹⁸

A kiegyezést követő években a vármegyei arcképcsarnok – számos más hazai város- és vármegyeihez hasonlóan – a „nemzeti mozgalom”, azaz a függetlenségi küzdelmek és az 1848/49-es szabadságharc vezéralakjainak képmásaival bővült.¹¹⁹ A vármegyei galéria csak jóval később, 1894-ben egészült ki I. Ferenc József egész alakos portréjával, amely a Szent István-rend nagymestereként ábrázolja a királyt, az uralkodó magyar királyi címének alkotmányos, azaz legitim jellegét hangsúlyozva (16. kép).¹²⁰ A kép „a neobarokk sémában az egyszerű, jóságos öreg császár »mitikus« figuráját, az új aranykor letéteményesét” ábrázolja.¹²¹

A vármegye 1891. évi október 13-i ülésén Földváry Miklós,¹²² a ráckevei választókerület szabadelvű párti országgyűlési képviselője „azt indítványozza, hogy a közgyűlés egy maradandó emlékken fejezze ki a felség iránt érzett törhetlen hűségét és ragaszkodását”,¹²³ s javasolta, hogy „Ő felsége magyarországi első nyilvános szereplésének emlékét, mely Pestvármegye közgyűlési terméhez fűződik, István főherceg nádornak az 1847. okt. 16-diki közgyűlésen főispánul történt beiktatását, melyet az akkor még ifjú főherceg mint kir. biztos végzett, a megye nagyobb szabású festménnyel örökíttesse meg a közgyűlési terem számára”.¹²⁴ A közgyűlés támogatta az indítványt, s Beniczky Ferenc főispán elnökleivel bizottságot állított fel a festmény megrendelésével kapcsolatos ügyek intézésére.¹²⁵ A következő hónapokban gyűjtés is indult a vármegyében az „emlékkép” elkészítésére.¹²⁶ A történeti festmény helyett

118 *Pesti Napló*, 1851. október 9., 3.

119 BICSKEI 2007, 174.

120 A közgyűlési teremben elhelyezett festmények 1876. évi jegyzékében nem szerepel Ferenc József-portré. Lásd GALGÓCZY 1876, 40. Elképzelhető, hogy az ifjú Ferenc Józsefnek ekkor egy olajnyomatú portréja volt a vármegyei házában, amelyet nem vettek fel a festmények jegyzékébe. (Az uralkodó olajnyomatú képmása függött Csáky Albin kultuszminiszter hivatali szobájában is. Lásd *Az 1892. évi Országgyűlés Képviselőházának naplója*, 10. kötet. Budapest, 1893, 340). A pesti vármegyei házáról a Történelmi Képcsarnokba került portrék között található Liborius Kadletz 1858-ban festett, Erzsébet királynét ábrázoló egész alakos portréja (ltsz. 2223.), amely 1944-ben – párdarab nélkül – az alispáni titkári szobában függött, a korábbi inventáriumokban azonban nem szerepel, s párdarabjának sincs nyoma a korábbi leltárakban. A vármegyei háza 1905. évi leltára szerint a közgyűlési teremben egy kis értékű „kép-szőnyeg” is függött „Őfelsége arcképével”.

121 BORÓVI 2017, 33.

122 Földváry Miklós (1858–1921), Földváry Mihály alispán fia. 1889-ben Ferenc József kamarássá nevezte ki.

123 *Pesti Napló*, 1891. október 12., esti kiadás, 1.

124 *Fővárosi Lapok*, 1891. október 13., 2085.

125 *Fővárosi Lapok*, 1891. október 14., 2093. A bizottság további tagjai gróf Szapáry István, gróf Tisza Lajos, Harkányi Frigyes és Földváry Miklós voltak.

126 *Pesti Hírlap*, 1892. február 2., 7 (A király arcképe Pestmegye részére).

16. kép. Benczúr Gyula: I. Ferenc József a Szent István-rend ornatusában, 1892–1893, MNM TKCs, ltsz. 2216.

azonban hamarosan az uralkodó reprezentatív képmásának megfestését tűzték ki célul Ferenc József megkoronázásának közelgő negyedszázados évfordulója alkalmából, „hogy a legalkotmányosabb fejedelemnek, hű népei által a rajongó szeretet ragaszkodásával imádott koronás királyunk ő felségének arcképével” díszítsák az üléstermet.¹²⁷ 1892. január 11-én a közgyűlés a portré elkészítéséért felelős bizottságot állított fel, „utasításul adván, hogy az arckép a felségét jelenlegi életkorában és életnagyságban ábrázolja, a képíró pedig elsőrangú hazai művész legyen, elrendelte továbbá, hogy a költségek fedezésére a megye nagyközönségét aláírással gyűjtése útján szólítsák fel”.¹²⁸ Hamarosan döntés született arról, hogy a kép elkészítésével a kor ünnepelt festőfejedelmét, Benczúr Gyulát bízzák meg.¹²⁹ 1892. március 24-én a Budapesten tartózkodó Ferenc József audiencián fogadta a vármegye küldöttségét, élén Beniczky Ferenc főispánnal, aki tudatta az uralkodóval a vármegye szándékát, s kérte, hogy üljön modellt Benczúrnak a képhez.¹³⁰ A király már másnap eleget tett a kérésnek, s felkereste a mestert Bajza utcai műtermében.¹³¹

A monumentális méretű (308 × 188 cm) portré a közgyűlési teremben a főhelyen, az elnöki pódium mögötti falon – Szapáry István és Károlyi István főispánok képmása között – kapott helyet.¹³² A portré leleplezésére 1894. március 11-én, ünnepi közgyűlés keretében került sor, amelyen a kormány tagjai és Benczúr is részt vettek.¹³³ Amint a korabeli tudósítás hangsúlyozza, a kép „az alkotmányos uralkodót a Szent István-rend díszöltönyében ábrázolja”.¹³⁴ A kép nemcsak öltözéke révén hangsúlyozza az uralkodó magyar királyi címét: Ferenc József a Magyar Királyság címerével díszített trónus előtt áll, mellette asztalra helyezve a magyar királyi korona látható.¹³⁵ Földváry Mihály alispán a kép leleplezésekor mondott ünnepi beszédében ugyancsak Ferenc József királyi címének alkotmányos jellegét hangsúlyozta:

127 *Pesti Napló*, 1894. március 12., 4.

128 *Budapesti Hirlap*, 1894. március 12., 1 (A király és Pest megye).

129 A vármegyei levéltárban maradtak fenn az ügy iratai, amelyekre az alispáni iratok iktatókönyvének egy bejegyzése utal: PML, IV.408.b: 12792/1892. sz. „Ő felsége arcképe elkészítésére, illetve erre nézve Benczúr Gyula festővel a tiszteletdíja nézve (sic!) tett megállapodás tárgyában”. Nem maradt fenn a kép megrendeléséért felelős bizottság jelentése sem a gyűjtés eredményéről, amelyet az alispáni iratanyagban 1894/35851 számon iktattak. (Köszönöm az adatot Pálfi Ádámnak.)

130 *Die Presse*, 23. März 1892 (Ein Bild des Kaisers); *Budapesti Hirlap*, 1892. március 24., 3.

131 *Budapesti Hirlap*, 1892. március 27., 4 (A király mint modell); *Budapest*, 1892. március 29., 7 (képpel). A király később még egy alkalommal ült modellt a képhez. Lásd *Fővárosi Lapok*, 1893. május 4., 1047.

132 MNM TF, ltsz. 389/1953.

133 *Pesti Napló*, 1894. december 30., 21.

134 *Pesti Hirlap*, 1894. március 12., 3.

135 GÖDÖLLE–PALLOS 2014, Nr. VII.24. (Gödölle Mátyás) – téves az a megállapítás, mely szerint Pest vármegye már 1869-ben megbízást adott volna Kovács Mihálynak az uralkodópár portréinak megfestésére. A *Fővárosi*

„E teremben jelent meg először Ferenc József főherceg, mint királyi biztos, István nádornak örökös főispáni székbe iktatása végett [ti. 1847. október 16-án]. Itt hallottuk az ifjú főherceg ajkairól édes hazai nyelvünkön a felejthetetlen szavakat: »Mindenkor ünnepelni fogom a napot, melyen a magyar nemzet iránt érzett ragaszkodásomnak nyilvános jelét adhatom.« Mi már akkor szívünkbe zártuk őt! Nagy reménnyel tekintettünk a daliás főherceg nemes alakjára, ki egykor hivatva leend Magyarország népei felett uralkodni. Reményeinkben nem csalódtunk. Mióta a nemzet ő felségének dicső fejére tette föl Szent István koronáját, ő az alkotmányosan uralkodók példaképe.”¹³⁶

A vármegyei házi portrégalériában Ferenc József képmása volt az első, amely nem hadvezérként, páncélban vagy huszártábornagyi egyenruhában ábrázolta az uralkodót, hanem a magyar koronázási jelvényekkel, a Szent István-rend nagymesterként, piros-fehér-zöld színű ornátusban, ezáltal látványos módon reprezentálva az uralkodó magyar királyi címét. Ferenc Józsefnek ekkor már több nagymesteri portréja volt a fővárosban, így például Heinrich Ede 1869-ben a Belügyminisztérium díszterme,¹³⁷ Than Mór 1877-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter fogadóterme,¹³⁸ Ábrányi Lajos pedig 1896-ban a Budapesti Tudományegyetem díszterme számára festette meg a király nagymesteri portréját.¹³⁹

Benczúr jól sikerült vármegyei házi portréjának hamar híre ment: alig fél évvel a kép 1894. márciusi leleplezését követően maga Ferenc József is felkereste a vármegyei házat, hogy megtekintse saját képmását, amelyről megjegyezte: „Nagyon jó a kép, de jó hátteret is csináltak neki.”¹⁴⁰ A király ekkor már negyedik alkalommal

Lapok 1869. április 16-i számában (343) valóban megjelent egy ilyen értelmű hír, a lap másnapi száma (347) azonban ezt helyesbítette: „Ő Felsőökönek a Kovács Mihály által festett arcképeit nem Pest, hanem Temes-megye rendelte meg.”

¹³⁶ *Pesti Hírlap*, 1894. március 12., 3.

¹³⁷ A kép (255 × 159 cm, jelzet: „Heinrich Ede Lovag Csá. Kir. Udvari Festész Bécsben MDCCCLXIV” [sic!]) azonos méretű párdarabjával, Erzsébet királyné magyar koronázási díszruhás portréjával együtt 1960-ban az MTA Régészeti Intézet átadásaként a Történelmi Képcsarnokba, majd onnan 1960. március 14-én a Fővárosi Képtár gyűjteményébe került (ltsz. nélkül). A képeket a Belügyminisztérium tanácstermében említi: *Nemzeti Újság*, 1926. július 4., 6 (Bolyongás élő és halott emlékek nyomán a kolostorok minisztériumában); a helyiség fotóját lásd *Magyar Építőművészet*, 1929/5, 8.

¹³⁸ *Fővárosi Lapok*, 1877. július 15., 776.

¹³⁹ MNM TKCs, ltsz. 2077. (Ábrányi Lajos, 1896).

¹⁴⁰ *Pesti Napló*, 1894. október 26., 6 (A király látogatásai). Néhány nappal a király vármegyei házi látogatását megelőzően Ferenc József a budai királyi palotában fogadta Pest vármegye küldötteit, akik köszönetet

járt a vármegye házában: 1847. október 16-án, még főherceggként ő iktatta be István nádort a főispáni tisztségbe,¹⁴¹ majd 1852. június 9-én,¹⁴² legutóbb pedig 1875-ben, amikor megtekintette a megyeházán rendezett jótékonyági célú kiállítást. Ekkor „érdeklődéssel nézte [...] a megye termében levő s Pestmegye tulajdonát képező arcz-képfestményeket, melyek több habsburgi magyar királyt, főherceget, a megye volt főispánjait, valamint gr. Széchenyi, Teleky L. és Nyáry Pált ábrázolják”.¹⁴³

Néhány hónappal a király portréjának leleplezését követően Csipkay Károly zólyomi alispán azzal a kéréssel fordult Benczúrhoz és a vármegyéhez, hogy lemásoltathassa Ferenc József pesti portréját a beszercebányai vármegye háza számára. A közgyűlésen élénk vita zajlott arról, vajon eleget tegyenek-e a kérésnek.¹⁴⁴ Beniczky Ferenc főispán ellenezte, mondván: „ilyen kiváló műtárgyat, amelyet féltékenyen őrzött kincsenek kíván a megye tekinteni, nem engedhet senkinek át”, így a közgyűlés végül elutasította a kérés teljesítését. 1896 januárjában a pozsonyi városi tanács is hasonló kéréssel fordult Pest vármegyéhez, ám azt ez alkalommal is elutasították, így végül Spányik Kornél a király huszártábornoki egyenruhás portréját festette meg a városháza tanácsterme számára.¹⁴⁵ Ennek ellenére több másolat is készült a képről a millennium körüli években: ilyen például a szabadkai városháza és a marosvásárhelyi vármegye háza üléstermének Róth Miksa által készített üvegfestménye,¹⁴⁶ vagy az 1904-ben Spányik Kornél által a pozsonyi városháza polgármesteri fogadószobája számára festett portré.¹⁴⁷ Benczúr festményének népszerűségéhez nagyban hozzájárulhatott az is, hogy a

mondtak az uralkodónak „azért a kegyéért, hogy a megye székházának nagyterme számára Benczúrtól festett életnagyságú arcképhez többször ült”. *Pesti Napló*, 1894. október 19., 3 (Pestvármegye a királynál). A festő iránti nagyrabecsülését jelzi, hogy Ferenc József 1902-ben önmaga Benczúr által festett egész alakos portréját ajándékozta VII. Eduárd brit királynak (Royal Collection Trust, ltsz. 406761.).

141 Az ifjú főherceg első nyilvános szereplése volt, hogy királyi biztostként a pesti vármegye házában ő iktatta be István nádort a főispáni tisztségbe, s nagy sikert aratott magyar nyelvű beszédével. Lásd *Pesti Hírlap*, 1847. október 17., 251.

142 *Hölgyfutár*, 1852. június 11., 529.

143 *A Hon*, 1874. január 5.

144 *Vasárnapi Ujság*, 1894. október 28., 716; *Pesti Napló*, 1894. november 27., 7.

145 *Preßburger Zeitung*, 19. Januar 1896, 2; LUKOVÁ–VYSKUPOVÁ 2017, 57.

146 Ugyancsak Benczúr festménye nyomán készült a balassagyarmati megyeháza lépcsőcsarnokának egykori üvegfestménye. Lásd *Fővárosi Lapok*, 1894. szeptember 13., 2168.

147 LUKOVÁ–VYSKUPOVÁ 2017, 59. Spányik 1881-ben Justi Henrik (1804–1878) pozsonyi polgármester, Trefort Ágoston kultuszminiszter, majd 1899-ben Szilágyi Dezső, Pozsony város országgyűlési képviselőjének portréját is megfestette a pozsonyi városháza számára. Justi portréját a polgármesteri fogadószobában, az utóbbi két képmást az Apponyi-palotában lévő kis tanácsteremben helyezték el. Lásd LUKOVÁ 2018.

kép a Múcsarnok millenniumi kiállításán is bemutatásra került, és reprodukciója a katalógus képanyagának első helyén szerepelt.¹⁴⁸

Az 1900 körüli években néhány további reprezentatív portré is készült, amely a Szent István-rend ornátusában ábrázolja Ferenc Józsefet. Így például 1894-ben Gyárfás Jenő a sepsiszentgyörgyi vármegyeháza ülésterme számára festette meg a király nagymesteri portréját,¹⁴⁹ Stetka Gyula pedig 1917-ben, Ferenc József halálának első évfordulója alkalmából a Parlament elnöki fogadóterme számára készítette el a király Szent István-rendi díszruhás képmását.¹⁵⁰

IV. Károly portréját Pest vármegye nem rendelte meg,¹⁵¹ azonban néhány héttel megkoronázása után, 1917 januárjában a megye díszes albumba kötött „hódoló feliratot” nyújtott át a királynak, majd a király gipsz mellszobrát is elhelyezték a vármegyeháza egyik hivatali helyiségében.¹⁵²

148 *Ezredéves Országos Kiállítás. Képzőművészeti Csoport képes tárgymutatója*. Budapest, 1896, Nr. 662. A portré kabinet méretű (13,5 × 11 cm) fénykép-reprodukcióját a müncheni Photographisches Union is kiadta a „Moderne Galerie” című sorozat részeként. A fotó egy példánya megtalálható a MNG Adattár 24245. ltsz. fényképalbumában. (Köszönöm az adatot Boróvi Dánielnek.) Reprodukcióját lásd BORÓVI 2017, 32.

149 *Fővárosi Lapok*, 1894. június 13., 1396. (A kép nem maradt fenn.) A rendi ornátusban ábrázolta Ferenc Józsefet a kolozsvári városháza polgármesteri szobájában 1900 körül elhelyezett, később elpusztult uralkodóportré is. Lásd <https://fototer.oszk.hu/szabo-denes-erdelye/113754/>

150 *Az Est*, 1917. november 22., 3; ZÁMBORSZKY 1935, 8. A kép a Parlamentből 1955-ben a Szépművészeti Múzeumba, majd a Magyar Nemzeti Galériába került (ltsz. LU58.479.). Scitovszky Béla, a Nemzetgyűlés elnöke 1926-ban IV. Károly képmását is beszerezte Basch Árpádtól, amelyet szintén az elnöki fogadóteremben helyeztek el, „becses történelmi emlékül Ferenc József király portréjával szemben”. Az 1917-ben festett portré a Szent István-rend ornátusában ábrázolta az uralkodót. Lásd *Magyarság*, 1926. augusztus 6., 8 (Károly király képe a nemzetgyűlés házában); ZÁMBORSZKY 1935, 8; kromolitográfia-reprodukcióját lásd GÖDÖLLE–PALLOS 2014, Nr. VII-93. Az országgyűlés elnöke 1949. október 30-án úgy rendelkezett, hogy IV. Károly portréja néhány további arcképpel együtt maradjon a házban. Lásd LENGVEL–KEDVES 2016, 182. A király képmása azonban később – László Fülöp 1935-ben festett Horthy-portréjával együtt – elveszett, feltehetően politikai okokból selejtezésre kerültek 1950 körül.

151 A hivatali portrégalériák többnyire csak halála után egészültek ki IV. Károly képmásával. Így például a soproni vármegyeházán 1924. április 1-jén, halálának második évfordulóján leplezték le az uralkodó huszártábornoki egyenruhás portréját, amelyet Éder Gyula festett a „Stetka Gyula által a miniszterelnökség részére megfestett királykép motívumainak alapulvétele mellett”. (A kép 1945-ben elveszett.) Lásd *Magyarság*, 1924. április 2., 5 (IV. Károly király arcképének leleplezése Sopronban). Éder Gyula 1928-ban a bécsi magyar követség számára is megfestette IV. Károly Szent István-rendi díszruhás portréját. Lásd SERFÖZŐ 2021, 232.

152 *Az Újság*, 1917. január 28., 10 (A vármegyék hódolata a király előtt); KERESZTES 2023, 247. A korábbi irodalom tévesen állítja, hogy 1876-ban Vay Miklós a pesti vármegyeháza számára faragta volna meg Andrássy Gyula márvány büsztjét. Lásd CENNERNÉ WILHELM 1996, 101. A Pestmegyei Tanács átadásaként 1952-ben a Szépművészeti Múzeumba került Andrássy-büsztöt, valamint párdarabját, Wenckheim Béla mellszobrát (MNG, Szoborgyűjtemény, ltsz. 52.203., 52.204.) Vay Miklós a Szabadelvű Párt székháza, a pesti Lloyd-palota tanácsterme számára készítette. Lásd *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 30., 931. Lásd még SZATMÁRI 2009, 76.

Tisztviselőportrék: nádorispánok, helytartók és főispánok képmásai

Az 1659. évi LXXVI. törvénycikk értelmében Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni tisztségét (1848-ig) a mindenkori nádor töltötte be,¹⁵³ aki nagy összegű éves tiszteletdíjat is kapott a vármegyétől.¹⁵⁴ A nádori szék üresedése idején a királyi helytartók – 1670–1681 között Szelepcsényi György érsek, 1732–1740 között Lotaringiai Ferenc, majd 1765–1781 között Albert szász–tescheni herceg – viselték a főispáni címet. Az 1848. évi XXVIII. törvénycikk függetlenítette a nádori méltóságtól

a Pest megyei főispáni tisztséget, majd a forradalom bukását követően, 1849 és 1867 között császári/királyi biztosok, kerületi főbiztosok, illetve megyefőnökök vezették a vármegyét, s csak a kiegyezést követően került sor újra vármegyei főispánok ki nevezésére.¹⁵⁵

17. kép. Ismeretlen festő: Esterházy Pál (?), 1700 körül, MNM TKCs, ltsz. 2238.

A 18. század első harmadában készült uralkodóportrék sorozata hamarosan kiegészült a mindenkori nádorispánok képmásaival is: a sorozat első darabja az 1681-ben nádorrá választott és az Aranygyapjas rend lovagjává avatott, majd 1687-ben hercegi rangra emelkedett herceg Esterházy Pál (1635–1713) képmása lehetett (17. kép). Az ovális mellkép göndör hajjal, páncélban, hercegi rangját jelző bíborszínű, hermelinprémes palástban, nyakában az Aranygyapjas rend jelvényével

153 A 14. század végén egyesült Pest és Pilis megyéknek a középkorban sem voltak főispánjai, hanem maga a király, a nádor vagy a budai várnagyok irányították azokat. Az 1569. évi LII. törvénycikk értelmében Solt vármegye is egyesült Pest-Pilis vármegyével. Lásd SCHRAMEK 2016, 20, 87.

154 Így például 1747-ben Pálffy János, majd 1755-ben Batthyány Lajos egyaránt 1000 forint tiszteletdíjat kapott. Lásd PML, IV.3.a, 1747. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 803; uo. 1755, 691.

155 A vármegye vezető tisztviselőinek adatait lásd SCHRAMEK 2016, 147–228. A nádori és a helytartói tisztség különbségéről lásd KULCSÁR 2019, 1085.

ábrázolja a nádort.¹⁵⁶ A kép mérete megegyezik Kollonich Lipót és Széchényi Pál alább ismertetendő portréinak méretével, így feltehetően azokkal egy időben, 1700 körül készült.

Esterházy Pál halála után Pálffy (IX.) Miklós (1657–1732) követte őt a nádori tisztségben. Az idős nádor arcképének megrendeléséről 1731. március 20-án döntött a közgyűlés, s 30 rajnai forintot hagytak jóvá a célra.¹⁵⁷ Alig egy hónappal később, 1731. április 25-én az ekkor Pesten tartózkodó Mányoki Ádámnak fizették ki a 30 forintos munkadíjat, aki aláírásával ellátott nyugtát is adott az összeg átvételéről, majd a nyugtára a kép keretének 85 krajcáros költségét is rávezették (18. kép).¹⁵⁸ A kép Mányoki utolsó hazai megrendelése lehetett: 1731. május 2-án még református lelkész öccsénél, Sámuelnél tartózkodott (Tahi-)Tótfaluban, majd néhány nappal később Berlinbe, onnan pedig Drezdába utazott,¹⁵⁹ ahonnan többé már nem is tért vissza Magyarországra.

Mányoki képe feltehetően azonos a vármegyeházi portrégaléria egy rossz állapotú és erősen átfestett képmásával,¹⁶⁰ amely az idős Pálffy Miklós portréjaként határozható meg (19. kép).¹⁶¹ A háromnegyed alakos portré vértesszemes hadvezérként, széles mandzsettájú vörös katonai kabátban, mellvértben, vállra vetett köpenyben,

156 A portré beállítása és hajviselete a nádor 1709-ben Christoph Weigel által készített mezzotinto portréjához (MNM TKCs, ltsz. 1202.) áll közel. Az arcon erősen átfestett, gyenge minőségű portré a korábbi nyilvántartásban ismeretlen férfi képmásaként szerepelt. Feltehetően ezt a képet írta le Kazinczy Savoyai Jenő képmásaként: „A két kisebb Szála egyikében az Eugénius Szabaudiai Herceg egészen elromlott és rosszul festett képe függ, fél testben.” (KAZINCZY 2015, 108.)

157 MNL PML, IV.1.a. Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvei, 15., p. 254: Pro effigie Domini Excellentissimi Comitiss Palatini Nicolai Pálffy, velut hor[um] I[n]clitorum] Comitatum Supremi Comitiss, ad palatium I[n]clitii] Universitatis applicanda resolvuntur f. 30 ex cassa I[n]clitiss] Comitatus exolvendi. Lásd még: BOROSY 1995, Nr. 3090.

158 PML, IV.23.b.1. 1730/1731. No. 72, f. 136: „Ezzel recognoscalom, hogy Nemzetes Vitézlő Zlitzky János Uramtul T. N. Pest vármegye perceptoratúl vettem föl harmintz Rh Fl. id est 30 fl a Palatinus Urunk Excell. portrártéért. Datum Pest die 25 Aprilis 1731 Manyoki Adam. // Item ennek a kápnak a Ramajatul is fizetett Nemzetes Perceptor Úr eő Kegyelmes is x 85 Sembery György” (Köszönöm az adatot Schramek Lászlónak. A forrás fotóját közli: https://mnl.gov.hu/mnl/pml/a_magyar_kozigazgatas_ujjaszervezese)

159 BUZÁSI 2003, 413. A korábbi irodalom csak Mányoki egy másik, 1728-ban 50 ft-ért festett, mára szintén elvesztett Pálffy Miklós-portréjáról tud. Lásd uo. 280. (Nr. A.118.)

160 A képről 2023 júniusában készült UV- és röntgenfelvételek különösen az arcon mutatnak átfestést. Köszönöm Gulyás Csilla és Hutai Gábor restaurátorok közreműködését.

161 A hátoldalon található 1944. évi papírcímke szerint a képet korábban III. Károly portréjának tartották. A Történelmi Képcsarnokban 1951-ben Rózsa György V. Károly lotaringiai herceg (1643–1690) portréjaként leltározta be a festményt. A képet az ábrázolt fiziognómiai jegyei és attribútumai alapján határoztuk meg Pálffy Miklós portréjaként. Köszönöm Buzási Enikő megerősítő véleményét. A nádor egy 1720 körüli, hasonló beállítású portréját közli HALÁSZOVÁ 2021, 3. kép. A nádor egy további, hasonló beállítású portréja található a bécsi Pálffy-palota ún. Figaro-termében.

Anno 1731. Die 20. Mensis Martij, Lestini
 sub generali Congregatione S. Collegij Pest.
 Petro, et Sole ymnetham Determinatum est
 quatenus Dni ordinarius Pincetor Co:
 János Némethy pro Effigie seu Imaginē
 Excellēti Domini Comitis Salatinj, et hujus
 S. Collegij Supremi Comitis, ad Salatinum
 S. Universitatis pro memoria applicanda
 Lictori Domini Mányokij ex Cassa Notas
 florenos Tringenta exolvere velit.

30.
 Hyl

Signatum, et extractatum
 per me Josephum Nedecsy
 prebitor S. Collegij ex. Ma.
 Juratum Notarium

Exemplum recognoscendum hujus Mányokij Videris 3 linc.
 In Jussu Universitatis S. N. Pest. Venerabilis Receptor
 talis notum fuit hujusmodi. R. ff. de 30 ff. a C.
 latius Universitatis ex. Ma. Petrus. R. De. De.
 Pest. die 25 Aprilis 1731. Mányokij Ádám

Non carere a hujusmodi Mányokij
 Ádám a hujusmodi Videris 3 linc.
 a hujusmodi Videris 3 linc.
 a hujusmodi Videris 3 linc.

136

18. kép. Mányoki Ádám nyugtája Pálffy Miklós portréjának munkadíjáról, 1731. április 25. PML, IV.23.b.1. 1730/1731. No. 72. 135–136. f.

19. kép. Mátyóki Ádám (?): Pálffy Miklós, 1731, MNM TKCs, ltsz. 2231.

allonge-parókában ábrázolja az idős nádort. Kesztyűs jobbájában marsallbotot tart, előtte asztalon rostélyos sisak látható, fölötté babérággal. Nyakában az Aranygyapjas rendjelet viseli, amelyet 1712-ben kapott meg.

Pálffy Miklós halálát követően, 1732 és 1741 között királyi helytartóként Lotaringiai Ferenc viselte a főispáni címet, aki 1735-ben maga ajándékozta képmását a vármegyének (20. kép). Az egész alakos, életnagyságú portré páncélban, kezében marsallbottal, hermelinprémmel bélelt aranyszínű paláستtal, a háttérben a lotaringiai hercegi koronával, nyakában az Aranygyapjas rend jelvényével ábrázolja, azaz ekkori legmagasabb rangjának megfelelően hadvezérként (császári tábornagyként)

20. kép. Martin van Meytens műhelye: Lotaringiai Ferenc herceg, helytartó, 1735, MNM TKCs, ltsz. 2218.

és lotaringiai hercegeként jeleníti meg a királyi helytartót.¹⁶² A rendkívül jó minőségű kép az 1730-tól Bécsben udvari festőként működő Martin van Meytens műhelyének tulajdonítható.¹⁶³

A képet Nedeczky József alispán ládában szállíttatta Pestre Pozsonyból, ahol a vármegye követeként részt vett az 1735. március 18. – május 7. között a pozsonyi várban tartott, Lotaringiai Ferenc által elnökölt *conkursus*on.¹⁶⁴ Itt kerülhetett sor a kép átadására. Hazatérve az alispán május 15-én mutatta be a képet a közgyűlésnek.¹⁶⁵ Beszédében hangsúlyozta, hogy a képmás távollétében mintegy helyettesíti a helytartót a vármegyeháza üléstermében.¹⁶⁶ A közgyűlés levélben mondott köszönetet a képért, amelyben ugyancsak annak adtak hangot, hogy „a képmásban mindennap tisztelhetik a herceget”.¹⁶⁷

A portrégaléria ettől kezdve egész alakos képmásokkal bővült. A sorozat következő darabja az 1741 májusában nádorrá választott, s egy hónappal később Mária Teréziát megkoronázó gróf Pálffy

21. kép. Ismeretlen festő: Pálffy János nádor, 1745 körül, MNM TKCs, ltsz. 2220.

162 A kép a Történelmi Képcsarnokban 1951-ben III. Károly portréjaként került beletárolásra, jóllehet a festmény hátoldalára ragasztott régi papírcímke is „Lotharingiai Ferenc, főherceg, nádor” képmásaként határozza meg.

163 Köszönöm Georg Martin Lechner megerősítő véleményét az attribúciót illetően. A kép egy 1740 körüli, némileg eltérő beállítású, Johann Gottfried Auerbach által festett változata a hajósi érseki kastély dísztermében található. Lásd MOJZER 1993, A.10. (Buzási Enikő).

164 A kormányzat az 1690-es évektől ún. nádori *conkursus*ot, azaz „kisországygyűlést” hívott össze az igényelt adó összegének felosztására a vármegyék között. Lásd SZIJÁRTÓ 2010, 212.

165 A kép szállítási költségeire 10 forintot fizettek Nedeczkynek. Lásd BOROSY 1995b, Nr. 4184.

166 PML, IV.1.a. Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlésének jegyzőkönyvei, 16. köt., 505; „...suae vero serenitatis agendam gratias erit, quod licet quidem comitatus hi suam serenitatem in persona semper levereri cuperent, cum tamen id ob momentosa suae Serenitatis Negotia fieri nequiat hance effigiem in summo honore conservabunt.”

167 Uo. 506.

22. kép. Johann Peter Kobler (?): Batthyány Lajos nádor, 1755 körül, MNM TKCs, ltsz. 2219.

János (1663–1751) – Pálffy Miklós nádor öccse – időskori képmása volt, amely az Aranygyapjas rend ornátusában, hosszú, ún. *à la lion* parókában ábrázolja a grófot (21. kép). Rendi öltözéke a birodalmi arisztokrácia tagjaként jeleníti meg a nádot, amint a kép bal szélén olvasható hosszú felirat is felsorolja több fontos udvari tisztségét, így titkos tanácsosi, császári tábornagyi és vértesezredesi rangját is.¹⁶⁸ Pálffy János portréja a sorozat egyetlen darabja, amelyik az Aranygyapjas rend ornátusában örökíti meg az ábrázoltat, míg a többi képmáson a nyakban viselt rendi jelvény csak diszkréten jelzi az ábrázolt lovagi rangját, katonai öltözetük vagy magyar nemesi viseletük hadvezéri vagy főúri rangjukat hangsúlyozza.

1755 körül készült Pálffy János utóda, gróf Batthyány Lajos nádor (1696–1765) egész alakos képmása. A kép baldachinos trónon állva, magyar nemesi díszruhában, fején tollforgós kalppal ábrázolja az „alkirályt”, nyakában az Aranygyapjas rend jelvényével, amint egy asztalon heverő iratcsomóra mutat (22. kép). A kép felirata a gróf 1733–1746 között viselt udvari kancellári címe mellett azt hangsúlyozza, hogy az uralkodó és a rendek közös akaratából 1751-ben nádorrá választották, s ezzel Pest vármegye főispánja lett.¹⁶⁹ A jó minőségű kép egy bécsi udvari festőnek, feltehetően Johann Peter Kobler (1713–1764) kamarai festőnek tulajdonítható.¹⁷⁰ (Kazinczy egy alább idézett írásában Meytens műveként említi a képet.)

A vármegye házipénztári számadásaiban nincs nyoma a fenti két nádorispáni portré költségének, így feltételezhető, hogy azokat az ábrázoltak adományozták a vármegyének.¹⁷¹ A viseletek által megjelenített rang és társadalmi státusz tehát minden bizonnyal az ábrázoltak megrendelői intencióit tükrözi, a nádorispánok tudatos döntésének eredménye, ami önképüket és politikai nézeteiket egyaránt kifejezi. Pálffy János, aki III. Károly megbízottjaként és császári főparancsnokként – Károlyi Sándor kuruc főparancsnokkal – aláírta a szatmári békét (1711), élete végéig aulikus, azaz „császárhű” maradt. Pályája során Pálffy János nagyrészt

168 HALÁSZOVÁ 2021, 2. kép. Pálffy János további portréit lásd ugyanitt.

169 A szöveg annak a feliratnak a rövidített változata, amely egykor a nádornak a rohonci Batthyány-ösgalériához tartozó, 1755 körüli portréjának alján volt olvasható (MNM TKCs, ltsz. 576.; PERGRIN 1915, 60.). A két kép minden részletében egyezik, így feltételezhető, hogy a rohonci portré szolgált előképkül a pesti vármegyeházi képmáshoz. Batthyány Károly főispán 1762-ben a kaposvári vármegyeháza számára is megfestette Batthyány Lajos nádor portréját, ez azonban elveszett. Lásd REISZIG 1914, 491.

170 Köszönöm Georg Martin Lechner megerősítő véleményét az attribúciót illetően.

171 Pest vármegye 1792 előtti házipénztári számadáskönyvei Mátyóki portréján kívül nem tartalmaznak más, festővel kapcsolatos bejegyzést. Köszönöm az adatot Schramek Lászlónak.

23. kép. Zacharias Schreitter: Albert szász–tescheni herceg, 1781, MNM TKCs, ltsz. 2239.

Magyarországon tartózkodott, s talán épp azért kívánta magát az Aranygyapjas rend lovagjaként láttatni a pesti vármegyeházán, mert azt szándékozott hangsúlyozni, hogy a birodalmi elithez tartozik. Az uralkodó iránti feltétlen lojalitás Batthyány Lajos karrierjének is meghatározó eleme volt, ő azonban élete nagy részében (1718–1746 között) a Magyar Udvari Kancellária tisztviselőjeként Bécsben élt,¹⁷² így talán azért ábrázoltatta magát magyar nemesi viselkedésben, hogy ezzel is a magyar rendi nemzethez való tartozását hangsúlyozza.

Batthyány 1765-ben bekövetkezett halála után 1780-ig helytartóként Albert Kázmér szász–tescheni herceg (1738–1822) viselte a főispáni címet.¹⁷³ Portréját helytartóságának utolsó napjaiban, 1781 januárjában Zacharias Schreitter

(1737–1821) bécsi festő készítette el a pesti vármegyeháza számára (23. kép). A kép a helytartó megbízásából,¹⁷⁴ egyfajta búcsúajándékként készülhetett, pár héttel azt megelőzően, hogy 1781. február 3-án benyújtotta II. Józsefnek a helytartói címről való lemondását, s átvette a németalföldi kormányzói és helytartói tisztséget.¹⁷⁵

172 1718-tól a kancellária tanácsosa, 1727-től alkancellár, majd 1732-től kancellár volt. Miután 1746-ban lemondott kancellári tisztségéről, rohonci és körmendi birtokán élt. Lásd MÓRICZ 2017, 24, 27.

173 A herceg 1770-ben 295 ft-tal hozzájárul a vármegyeháza egyik termék szövettapétával való bevonásához. Lásd FLEISCHER 1932, 131.

174 Ha a portré a Helytartótanács költségén készült volna, akkor a kifizetést a Magyar Kamara Pénztári Hivatala intézte volna, a Magyar Kamara központi iktatókönyvének 1781. évi mutatójában (MNL OL, E 43) azonban nem szerepel Schreitter neve. (Köszönöm az adatot Németh Györgynek.)

175 Az 1780–1781. évi vármegyei házipénztári számadásokban nincs nyoma a portrénak. A portré Johann August Walther 1776-ban készült tusfestménye nyomán készült (Bécs, Albertina, ltsz. 24428.). A festő pontosan követte az előképet, lemásolva a herceg kezében tartott levél külzetén olvasható feliratot is, amelynek végén a Walther nevet sajátjára cserélte, az 1776. április 11-i dátumot pedig aktualizálta: *de Sa Haute Protection ayant l'honneur d'être avec le plus profond respect / Monseigneur / de Votre Altesse Royale / Vienne 10. Jan. 1781 / Le très [humble] tres oblige serv[iteur] / Schreitter.*

24. kép. Johann Georg Weikert: Sándor Lipót főherceg, nádor, 1796, MNM TKCs, ltsz. 2214.

25. kép. Stunder János Jakab: József főherceg, nádor, 1802, MNM TKCs, ltsz. 2228.

A félalakos képmás birodalmi tábornagyként, fehér tiszti kabátban ábrázolja a herceget, amely alól a Szent István-rend nagykeresztjének rendjelszalagja tűnik elő.

II. József uralkodása alatt, 1780–1790 között sem nádor, sem helytartó kinevezésére nem került sor a Magyar Királyságban. A „kalapos király” halála után, 1790 februárjában öccse, II. Lipót lépett a trónra, aki egyik kisebbik fiát, Sándor Lipót főherceget (1772–1795) tette meg nádorrá. A pozsonyi országgyűlésen 1790. november 12-én megválasztott ifjú nádor azonban mindössze öt évig regnált. Sándor Lipót halála után, 1795. szeptember 20-án az időközben megkoronázott I. Ferenc öccsét, a 19 éves József főherceget (1776–1847) jelölte nádorrá, amit a rendek egy évvel később, 1796. november 2-án közfelkiáltással fogadtak el a pozsonyi diétán.

Sándor Lipót egész alakos portréját fél évvel halála után, 1796 márciusában rendelte meg Pest vármegye a vármegyeházi portrégaléria számára (24. kép). Janits György, a Magyar Udvari Kancellária mellett működő bécsi udvari ágens közvetítésével egy jó nevű bécsi festőt, Georg Weikertet bízták meg a munkával 360 forintért,¹⁷⁶ aki 1793-ban I. Ferenc egész alakos portréját is megfestette a Kancellária számára, 450 forintért.¹⁷⁷

A posztumusz portré magyar nemesi viseletben, ezüsttel hímzett barnásvörös dolmányban, zsinórövvvel, a Szent István-rend vállszalagjával és csillagával ábrázolja az ifjú nádort, a háttérben toszkán hercegi címét jelző hercegi koronával. Weikert a nádor egy bécsi portréját másolta le a vármegye számára, amely ekkor a Hofburg császárnéi lakosztályának berendezéséhez tartozott.¹⁷⁸ A másolat 1796

¹⁷⁶ PML, IV.3.a, 1796. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 579 (p. 346, márc. 15.): „Janits György Úrnak a folyó esztendei Febr. 23ik napján Ord. V. Ispánhoz írt Levele, melybe jelenti, hogy Veikert nevű festő a meg holt néhai nagy emlékeztető Palatinusnak a Felséges Királyné házába lévő originalis képrül a Nemes Vármegye számára leendő le festését 80 aranyokért magára vállalta légyen olly ígérettel, hogy festése által mind a Nemes Vármegye várakozásának, min a maga betsülletinek meg felelhessen és hogy a következő május végéig kész lehessen. Végzés: 80 aranyak vagy is 360 forintok nunc pro tunc assignáltatván meg hagyatott Ord. Vice Ispány Úrnak, hogy a le festetendő kép mértékét meg hozzattatván a képnek le érkezéséig valamely hozzája alkalmaztatandó tsinos rájának készítéséről is jó előre gondoskodjon.” A korábbi irodalom Kazinczy egy nem egyértelmű utalása nyomán Stunder műveként tartotta számon a képet. Lásd BEŇOVÁ 2021, 154, Nr. 63.

¹⁷⁷ SERFŐZŐ 2021, 223, 230.

¹⁷⁸ Ilyen portré sem a Kunsthistorisches Museum, sem a Bundesmobilienvverwaltung gyűjteményében nem található, így az minden bizonnyal elveszett. (Köszönöm a felvilágosítást Gerlinde Grubernek és Ingrid Blümelnek.) Az elveszett portré feltehetően Joseph Hickel műve volt, amelyről Johann Peter Pichler 1791-ben mellkép formátumú mezzotinto másolatot készített. Lásd MNM TKCs, ltsz. 328.

májusára elkészült, s miután I. Ferenc is megtekintette és rendben találta a képet, azt hajón, ládába csomagolva Pestre szállították.¹⁷⁹

Sándor Lipót halála után József főherceg lett az ország nádora, akinek egész alakos portréjával 1802-ben egészült ki a vármegyeházi arcképcsarnok (25. kép).¹⁸⁰ Ennek előzménye, hogy I. Ferenc 1800. szeptember 4-én a franciák ellen hadba hívta a magyar nemeseket, s az insurrekció élére József nádort nevezte ki főkapitánynak.

A kép megfestését 1801 tavaszán az *insurrectionalis deputatio*, vagyis a nemesi felkelés ügyeit intéző vármegyei küldöttség kezdeményezte.¹⁸¹ 1803. május 4-én levélben kérték József nádor hozzájárulását, hogy a vármegyeháza számára megrendelhessék portréját, amely huszártábornoki egyenruhában, a nemesi felkelés kapitányaként ábrázolja alakját. Ugyanezen a napon a vármegyei közgyűlés elfogadta a javaslatot:

„Végteére mind ezen példa nélkül lévő jeles felkelésnek emlékeztetere, mind pedig s főként azon okra való nézve, hogy Ő Királyi Fő Herczegségének Kegyelmes Nádor Ispány Urunknak Ditső s a Magyar Hazánál örökké fent tartó emlékeztetében a leg később Maradék is annál inkább gyönyörködhessen a Deputationak abbéli javallása: hogy Ő Királyi Fő Herczegségének Felséges képe meg szereztessen, az egyben gyűlt Rendeik által nagy örömmel el fogadtatván, ennek bé jelentése mellett tisztelt Ő Királyi Fő Herczegsége meg kérettetni rendeltetett az iránt, hogy ezen vármegyéhez több ízekben bizonyítani

179 PML, IV.3.a, 1796. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 816 (p. 465, május 10.): „Janits György Úrnak a folyó esztendei Május 4dik napjárúl Ord. V. Ispánhoz írt Levele, melyben jelentvén, hogy a meg holt nagy emlékeztetű Fő Hertzeg és Nádor Ispánynak Képe rövid nap készen lészen, kéri hogy az érette kívántató 80 aranyok vagy is 350 ft Gróf Károlyi Jósef Úr Secretariussa és Cassiriussa Petrovits György úr kezébe olvastassanak le. Jelentvén tovább, hogy azon Képet le küldetése előtt az uralkodó Felső is Kivánnya látni, kéri az iránt leendő utasítását a hozzája kívánczó rámat ottan kellessen é el készíttetni.” Uo. Nr. 1318 (p. 743, június 18.): „Agens Janits György Úr Ord. Vice Ispány Úrhoz utasított levelében jelentvén, hogy a Boldog emlékeztetű Nádor Ispány Királyi Herczegnek le rajzolása, mely az udvarnak bé mutattatván mindenek által helyben hagyatott, már útnak légyen bocsájtva, egyszersmind kíványa, hogy a hajósoknak fuvar bére... a Ferslagra és egyéb aprólékokra költött 17 ft-ok... ki fizettetni rendeltessen.”

180 BEŇOVÁ 2021, 154, Nr. 63.

181 PML, IV.4.b., 1801/CCXVI [dátum nélkül], Nr. 17: „Ezen példa nélkül való jelen Insurrectionak emlékeztetere nézve a Deputatio végteére abban állapodott meg, hogy Palatinus Ő Királyi Fő Herczegségének Magyar Lovas Uniformisban az Insurrectionális Tábor rajzolatával leendő le festése eránt a T. N. Vármegyének propositio tétessen.”

méltóztatott atyáskodó kegyessége által vezéreltetvén kegyelmesen meg engedni méltóztasson, hogy Felséges személye Magyar Lovas Insurrectionalis Fő Generalis Uniformisban az Insurrectionalis Tábor rajzolattyával le festessen.¹⁸²

A nádor 1801. május 31-én kelt levelében hozzájárulását adta portréja megfestéséhez (26. kép).¹⁸³ A nádor főudvarmestere, Szapáry János javaslatára a vármegye kezdetben bécsi festőt tervezett megbízni a kép megfestésével, ám a megkeresett mesterek – Heinrich Füger, Josef Platzer és Felix Ivo Leicher – csak igen borsos áron vállalták volna a megbízást: az előbbi kettő 1000 aranyforintért, hároméves határidőre, utóbbi 500 forintért, háromnegyed évre. A megbízást így végül 1801 decemberében Stunder János Jakab (1759–1811) kapta,¹⁸⁴ amint azt Kazinczy is megjegyezte 1828. évi útirajzában.¹⁸⁵ Munkadíja 200 arany volt, amit a kép elkészülte után, 1803 februárjában fizettek ki számára.¹⁸⁶

A Sándor Lipót-portréval azonos méretű kép huszártábornoki egyenruhában ábrázolja a főherceget, amint egy nagy méretű, magyar címeres vörös (nádori?) zászló előtt áll,¹⁸⁷ s kinyújtott jobbjaival a zászlórúdhoz támasztott fegyverekre és pajzsra mutat. A pajzsra olvasható felirat a vármegyei nemesekből álló insurgens bandériumok főparancsnokaként tünteti fel a nádort,¹⁸⁸ s erre utalnak a háttérben

182 PML, IV.3.a, 1801. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 705/e.

183 PML, IV.3.c.12. 1491/1801.

184 PML, IV.3.a, 1801. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 2107: „...oda útasítottatt Ord. V[ice] Ispány Úr, hogy az iránt ha méltóztatna é Ő Királyi Fő Herczagsége, a már Ország Lakossává vált itt helyben lakó és a legnagyobb elevenseget ábrázoló munkájáról már több országokban s több Hazánkbeli Méltóságok előtt esméretes Stunder nevű Kép író által leendő le festetését meg engedni a tisztelt Fő Udvarnok Úr Ő Excellentiájával újabban is értekezvén, ha Ő Királyi Fő Herczagsége kegyelmes engedelmet meg nyerheti az el határozott módon s minél előbb lehető le festés iránt a nevezett festővel minden további útasításra való várakozás nélkül végezzen.”

185 A koppenhágai születésű festő 1793-ban Kazinczy hívására telepedett le Pesten, majd 1808-tól Besztercebányán működött.

186 PML, IV.3.a, 1803. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 482 (p. 171, február 17.): „Ugyantsak V. Ispány Úr szóbeli jelentést tett az iránt, hogy a Palatinus Ő Királyi Fő Herczagségének már a Nemes Vármegye Palotájában bent lévő képeért Stunder nevezett Festőnek a véle tett alkú szerént két száz aranyakat az Insurrectionalis Cassára assignált legyen.”

187 Mérete és formája alapján a zászló típusa nem határozható meg. Köszönöm Fröhlich Dávid felvilágosítását.

188 *Generosus miles vester appropinquanti hosti oppositus quem plus advolare quam adesse fecistis / XXVIII Decembris A. MDCCC* („A ti nagylelkű katonátok, akit iderepítettetek, s aki szembeszállt a közelgő ellenséggel, 1800. december 28.”). Vö. PML, IV.3.a.1. 1801. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 163: „Örvendetesebb, midőn az Örökös Tartományaihoz s a Magyar Országhoz is közelgő Ellenség akadályoztatására válogatott jeles indulatú seregeinket a concentratio helyére inkább repítették, mint megjelenni rendelték, legörvendetesebb,

Bonyh. 31. Maii 1801.

Amosdoni, Pesti, Heablen, Spelles, ac Magnifici,
 Magnifici, Nobilis, & Egregii Domini!

Periclitandorum Animosum, quam Prætor D. V. cum
 antea, tum recentius erga me arguente illo
 ultro testatum esse voluerunt, quod Epigram
 meum, in conspectu etiam Exemplum novis-
 sima, per me, per Supremum Regni Caput
 reum, contra Solum Gallum, donec Nobilis
 Regni Hungariae Insurrectionis, in rebus
 suis Conspicuis deserviat, confirmare de-
 creverint, grati assensum & ad exinde me-
 reri possunt: quod non solum peris Prætor
 D. V. habere deperam, sed etiam pro his
 quibus haec erga me affectu, Prætor D. V.
 grati, quos deest, hisce rependam. Quibus
 conspectum in reliquo Inclinationem suam
 precor, & maxce.

Prætorum D. V.
 Vienna 31. Maii
 1801.

D. V. V. V.
 Jozseph Vatastus

Cottus Bessing.

26. kép. József nádor levele Pest vármegyéhez portréjáról, 1801. május 31. PML, IV.3.c.12. 1491/1801

balra látható, Pest vármegye banderális zászlaja¹⁸⁹ alatt felsorakozott huszárcsapatok, azaz nemesi bandériumok, valamint a jobbra sorfalat álló gyalogosok is.

A háttérben ábrázolt csapatok arra utalnak, hogy a nádor a vármegyék gyalogságát és lovasságát 1800. december elején a Lajta mellett, Büdöskút (Stinkenbrunn) térségében vonta össze, ahol szeptember 12-én a király szemlét tartott a csapatok felett, majd másnap hadgyakorlatokra is sor került. A pajzson feltüntetett dátum (1800. december 28.) arra utal, hogy I. Ferenc ezen a napon a Pest vármegyei közgyűlésnek címzett levélben külön is megköszönte, hogy a megye nemesi felkelése az előző hetekben Bécs alá vonult, s ezzel meghátrálásra készítette a Linzig előrenyomuló francia csapatokat, s méltatta a csapatok felkészültségét és fegyelmét. A királyi köszönőlevél szövegét Pest vármegye saját költségén 1000 példányban kinyomtatta.¹⁹⁰

A portrégaléria 1811-ben az újonnan elkészült közgyűlési teremben kapott helyet. Ezzel egy időben a vármegye vezetése lépéseket tett annak érdekében, hogy az új terem reprezentatív megjelenéséhez illeszkedve a falakon az egykori nádorispánok egész alakos portréi kapjanak helyet. Elsőként Albert Kázmér szász–tescheni herceget kérték meg, hogy adományozza önmaga életnagyságú portréját az „új Palota” számára, aki örömmel eleget tett a kérésnek.¹⁹¹

Az 1811 szeptemberére elkészült kép nemcsak egész alakos formátumban, hanem az ábrázolt magyaros öltözkét tekintve is illeszkedett a sorozat többi darabjához.

midőn azon seregeket a többször említett esztendei september 12ik napján önnön királyi személyében meg tekintvén, azokba nem tsak a Nemzeti hajdani nemes tüzet tapasztalta, de egyszersmind az időnek rövidségéhez képpest a szükséges katonai gyakorlásokban is minden várakozás felett el készültnek találta.”

189 A zászlón a magyar címer alatt Pest vármegye címerállata, a jobbra forduló, ágaskodó, kétfarkú aranyoroszlán látható. Egy ilyen banderális zászló található a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében (ltsz. 0334/Zl.). Az 1797-ben a Pest megyei nemesi felkelők számára készült fecskefarkas lobogót 1855-ben a vármegye levéltára ajándékozta a Nemzeti Múzeum Régiséggyűjteményének, ahonnan 1943-ban a Hadtörténeti Múzeumba került.

190 PML, IV.3.a.1. 1801. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 163, 699. A királyi köszönőlevél szövegét közli RÁKÓCZY 2002, 488.

191 PML, IV.3.a.1. 1811. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 2897 (p. 515, szeptember 23.): „Albert Eö Királyi Herczagsége Ráczkevi uradalmának Fiscalissa Gerich Illés úr jelenti, hogy minekutána a vármegye abbéli kívánságát ki nyilatkoztatta volna, hogy tisztelt Eö Királyi Herczagségének ugy mint az Ország volt Királyi Helytartójának és ezen törvényesen egyesült vármegyék hajdani Fő Ispányának Képével is az új Palota fel ékesíttessen, Ő Herczagsége tellyesíteni kívánván a vármegye akarattját, a Képe Rajzolatját meg küldötte, és azzal a vármegyének kedveskedik.

Végzés: Különös örömmel és háladatossággal vévén az egyben gyűlt Rendek Ö Királyi Fő Herczagségének ebbeli kegyelmes ajándékát a mellyel a Palota a késő maradékokra nézve is díszesíttetett...”

hoz, a portré ugyanis huszártábornoki gálauniformisban,¹⁹² a Szent István-rend vállszalagjával ábrázolja a herceget,¹⁹³ szemben annak 1781-ben készült félalakos, osztrák (vörös-fehér) tábornoki egyenruhás képmásával (27. kép). Az új portré tehát formátumában és ábrázolásmódjában egyaránt jól illeszkedett a vármegyeházi közgyűlési teremhez, s jól megfelelt a rendeltetési helyből eredő kritériumoknak és a *decorum*-elvnek.

Albert ifjúkorában látható a képen, s ezzel a portré a herceg helytartói időszakát idézi, amikor Pest megye főispánja, valamint a császári-királyi sereg magyarországi főparancsnoka is volt egyben.¹⁹⁴ Helytartói tisztségére utal a mögötte álló konzolstalon látható – Balla Antal és Görög Demeter által 1811-ben kiadott – Pest vármegye-térkép,¹⁹⁵ valamint a Heltai Gáspár-féle *Magyar Krónika* és a *Corpus Juris Hungarici* kötetei is.

A herceg egy ifjú bécsi mestert bízott meg a portré megfestésével: a klasszicizáló portré- és történeti festészet feltörekvő, ekkor 31 éves képviselőjét, Johann Peter Krafftot, aki nem sokkal korábban tért vissza a császárvárosba párizsi és római tanulmányútjáról.¹⁹⁶

Az egykori helytartó később is kapcsolatban állt Pest vármegyével: 1818 májusában a 80 éves herceg néhány napig Pest-Budán tartózkodott. Május 22-én Téténynél Pest vármegye követsége fogadta a Baranyából érkező herceget,¹⁹⁷ aki másnap huszártábornoki egyenruhában, lóháton vonult be Pestre, ahol a vármegyeházát is felkereste, s megtekintette a fegyvertárat és az „új nagy palotát”, azaz a közgyűlési termet.¹⁹⁸

192 Albert 1763. március 2-án lett a császári-királyi sereg lovassági tábornoka, majd 1766. január 3-án a Szent István-rend nagykeresztese.

193 FRODL-SCHNEEMANN 1984, Nr. 103; MRAZ 1996, Nr. 7.01. A képen balra lenn Schwartz pinx. 1839 jelzés látható, ami feltehetően egy kisebb javítás nyoma.

194 Mária Terézia 1765 decemberében új katonai rendfokozatként hozta létre „a Magyarországon állomásozó lovas és gyalogos csapatok főparancsnoka” (*Capitain général*) rangot, amelyre Albert herceget nevezte ki. Lásd KULCSÁR 2009, 286. A portrén a háttérben látható csatajelenet gránátosok és huszárok ütköztetést ábrázolja, s talán a bajor örökösödési háborút (1778–1779) idézi, amelyben Albert herceg a morvaországi csapatok parancsnokaként vett részt.

195 Reprodukcióját lásd SCHRAMEK 2016, 29.

196 A herceg a következő évben egy újabb megbízást is adott Krafft-nak egy monumentális portré megfestésére, amely Károly főherceget ábrázolja az 1809-es asperni csatában, lóháton, kezében a Zach regiment lobogójával. Lásd FRODL-SCHNEEMANN 1984, Nr. 46.

197 *Magyar Kurir*, 1818, 41. sz. 354: „Tétényben Ns. Pest Vármegyének, mely ő Kir. Hertzegségének, mint hajdani Fő Ispányának emlékeztetét még most is tiszteletben tartja, Követsége által köszöntetett, ’s onnét ezen Követség és 20 lovagok által [...] egész a’ Budai Királyi kastélyig kísértetett.”

198 *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1818. 1. félév, 42. sz.; *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung*, 1818, Nr. 43.

27. kép. Peter Krafft: Albert szász–tescheni herceg, helytartó, 1811, MNM TKCs, ltsz. 2222.

28. kép. Bergman Ferenc Antal: Wesselényi Ferenc nádor, 1813, MNM TKCs, ltsz. 2224.

29. kép. Josef August Stark: Esterházy Pál nádor, 1812, MNM TKCs, ltsz. 2225.

1812-ben a vármegyei közgyűlés elhatározta, hogy három egykori nádor-főispán: Wesselényi Ferenc, Esterházy Pál és Pálffy Miklós egész alakos képmását is beszerzik és elhelyezik a terem falain (28–30. kép). Az 1812. október 20-i közgyűlés jegyzőkönyve szerint „Első Al-Ispány Szentkirályi László úr szóbeli jelentést tett az eránt, hogy minekutána a megyebeli Rendek abbeli kívánságokat kinyilatkoztatták volna, hogy a többi közt Eszterházy Pál Eö Herczagségének, mint az Ország hajdani Nádor Ispányának és ezen törvényesen egyesült vármegyék Fő Ispányának képével az új Palota fel ékesíttessen, Eszterházy Miklós Eö Herczagsége

a fent érdekelt képet meg is küldte legyen”.¹⁹⁹ A műgyűjtő Esterházy Miklós (1765–1833) Josef August Stark grazi festőt bízta meg, hogy Esterházy Pál nádor egyik, Fraknó várában őrzött portréját lemásolja a pesti vármegye-háza számára. A másolásra kiválasztott kép maga is másolata Esterházy Pál egy korábbi portréjának: erről tanúskodik, hogy a felirat szerint a képmás a 45 éves korában, 1681-ben nádorrá választott Esterházy Pált ábrázolja, nyakában az Aranygyapjas rend ugyanekkor elnyert láncával, a felirat azonban a nádor 1687-ben elnyert hercegi címét is feltünteti.²⁰⁰

A következő évben Wesselényi József, Közép-Szolnok vármegye főispáni adminisztrátora Wesselényi Ferenc (1605–1667) portréját küldte meg Pest vármegyének.²⁰¹ A vászon hátoldalán olvasható feliratok – *Comes Franciscus Wesselény de Hadad Regni Hungariae Palatinus Anno 1655*, illetve *Fr. Anton Bergman Claudio-poli pinxit Anno 1813* – szerint az 1655-ben nádorrá választott gróf portréját Bergman

Ferenc Antal (1740–1816) festette Kolozsváron, feltehetően egy mára elveszett marosvásárhelyi kép másolataként. Az egykor a Teleki Tékában őrzött festmény zöld dolmányban, az 1662-ben elnyert Aranygyapjas rendi láncsal ábrázolta a nádort, a háttérben az általa birtokolt murányi várral.²⁰² A másolat Esterházy Pál

30. kép. Karl von Sales: Pálffy Miklós nádor, 1813. MNM TKCs, ltsz. 2229.

199 PML, IV.3.a.1. 1812. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 554, Nr. 3052.

200 Reprodukcióját lásd *Vasárnapi Ujság*, 1886. december 19., 821 (XVII. századbeli családi képek a fraknoi várkastélyban); KÖRNER 2006, Nr. 76.

201 PML, IV.3.a. 1813. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 670, 3873; uo. 1814/1363, 1815/2750.

202 Kazinczy leírása szerint Teleki Téka portréja „csak nem beretvált fővel, de borzas üstökkel”, illetve „szakállal, nyírt hajjal, zöld bársony bőv ujjú dolmányban” ábrázolta a nádort. Lásd KAZINCZY 1831, 572. Egy másik leírás az Aranygyapjas rendjelet és a háttérben látható murányi várat említi a kép kapcsán. Lásd SZÁDECZKY 1909, 26. Orbán Balázs „Wesselényi nádornak 1655-ben készült eredeti képét” említi. Lásd ORBÁN 1870, 143. Wesselényi Ferenc egy további, kis méretű, rézlemezre festett időskori portréja 1945-ig a Wesselényi család birtokában volt, majd elveszett. Lásd *Magyarország*, 10/52, 1973, 21 (Wesselényi Miklós: A király után első – „a király képe”); a portré 1928-ban szerepelt egy kolozsvári kiállításon. Lásd *Páztortúsz*, 14, 1928, 157 (Erdélyi családi képek kolozsvári kiállítása). A nádor egy egész alakos, ülő (!) portréja – amely feltehetően Nádasdy Ferenc pottendorfi

31. kép. Peter Krafft: Barkóczy Ferenc, Pest vármegye főispáni adminisztrátora, 1812, MNM TKCs, ltsz. 2221.

portréjához hasonlóan vörös dolmányban, oldalán karddal ábrázolja Wesselényit. Ezzel egy időben Pálffy Miklós nádor páncélos, *allonge*-parókás képmásával is gyarapodott a portrégaléria, amelyet Pálffy Károly (1735–1816) pozsonyi főispán ajándékozott a vármegyének.²⁰³ A szignált, datált egész alakos kép egy fiatal bécsi festő, Karl von Sales (1791–1870) munkája, aki Pálffy Miklós egyik félalakos örösköi portréja nyomán alkotta meg erősen historizáló karakterű, a nádort teljes vértben ábrázoló művét.²⁰⁴ Pálffy Miklós korábbi félalakos képmását tehát ez az egész alakos festmény váltotta fel, ezáltal biztosítva a portrégaléria egységes megjelenését a közgyűlési teremben.

Az 1810-es években tehát a vármegyeháza új üléstermében teljessé vált az 1659 óta hivatalba lépett nádorispánok és helytartók egész alakos portréinak sora,²⁰⁵ amely ekkor Wesselényi Ferencről József nádorig terjedt.²⁰⁶

A három kora újkori nádorispán „retrospektív” képmásaival egy időben, 1812 őszén egy „kortárs” tisztviselőről, gróf Barkóczy Ferenc (1752–1818) főispáni adminisztrátorról is készült portré a vármegyeháza számára (31. kép).²⁰⁷ A vármegye 1812. október 20-i közgyűlésén kezdeményezte, hogy az újonnan elkészült „Nagy Palotában”, azaz a vármegyeháza közgyűlési termében helyezték el a tíz éve a főispáni helytartói tisztséget betöltő gróf portréját.²⁰⁸ A kép elkészíttetését Barkóczy

képtárából származik, Draskovits János és Pálffy Pál szintén ülő beállítású képmásaival együtt – az Esterházy Privatstiftung gyűjteményében található (ltsz. B 540), egy további, 71 × 92 cm méretű portréja pedig Ernst Lajos gyűjteményének 1939. februári aukcióján szerepelt (lásd *Árverési Közlöny* 20, különszám, Nr. 196).

203 PML, IV.3.a.1. 1813. évi jegyzőkönyv, 173, Nr. 2392: „Első Al Ispány Szentkirályi László úr jelentette, hogy Fő Méltóságú Pálffy Károly Úr Eő Hertzegsege ősenek, ezen törvényesen egyesült Vármegyék Fő Ispánnának Pálffy Miklós Nádor Ispánnak képét meg küldötte légyen, a melyet is ezen Palotába fel függesztve szemlélni lehet.”

204 A örösköi portré reprodukcióját lásd HALÁSZOVÁ 2018, 77, 4. kép.

205 I. Lipót 1659. december 4-én szentesítette az az évi országgyűlés LXXVI. cikkelyét, amely szerint Pest-Pilis-Solt vármegyék új címert kapnak, főispánjaik pedig a mindenkori nádorok lesznek.

206 A portrégaléria nem tartalmazza azon főispánok képmásait, akik királyi helytartóként álltak a vármegye élén. Ilyen volt Nádasdy Ferenc (1667–1671), Szelepcsényi György (1671–1681), Majláth József (1785–1787) és Almásy Pál (1787–1790).

207 RÓZSA 1984, Nr. 32; SZABOLCSI–GALAVICS 1980, Nr. 107. Barkóczy Ferenc id. Barkóczy János (1719–1782) fia és Barkóczy Ferenc (1700–1765) érsek unokaöccse volt. 1792 júniusában I. Ferenc kamarássá, majd 1811-ben titkos tanácsossá nevezte ki. József nádor 1802 márciusában Pest vármegye főispáni adminisztrátorává tette meg. Később (1814-ben) Abatúj vármegye főispánja is lett.

208 PML, IV.3.a.1. 1812. évi közgyűlési jegyzőkönyv, Nr. 3053 (p. 554, október 20.): „...az egyben gyűlt Rende a Fő Ispányi Hivatal Helytartójához Ő Nagy Méltóságához, vonzó hálaadó és buzgó indulatokat azon régen ohajtott kívánságoknak fel fedezése által, hogy ő Excellentiájának képével rajzolatyával is a Nagy Palota hamarébb diszesíttessen, ujra ki nyilatkoztatának, melynek következtében Ő Nagy Méltóságú ebbeli szives ki nyilatkoztatásnak rövid idő mulván leendő tellyessíttését az egyben gyűlt Rendekeknek [...] örörmkre meg igérni méltóztatott.”

32. kép. Balló Ede: Károlyi István, 1884, ltsz. 2235.

magára vállalta, és hamarosan teljesítette is ígéretét: a szignatúra szerint az egész alakos portré még ebben az évben elkészült, s hamarosan elhelyezték a vármegye-háza kisebbik tanácstermében.²⁰⁹

Barkóczy – Albert herceg példáját követve – Johann Peter Krafftot bízta meg a munkával, s az övével egyező méretű és beállítású portrét rendelt magáról. Krafft a gróf legmagasabb rangját jelezve gazdagon hímzett, aranyszínű zsinórozással díszített titkos tanácsosi gálaruhában ábrázolta Barkóczyt, amint a kép felirata is feltünteteti titkos tanácsosi címét.

Az 1810-es éveket követően közel fél évszázadon keresztül nem gyarapodott tovább a vármegyei portrégaléria, s csak a kiegyezést követően bővült ismét újabb képmásokkal. Ennek oka egyrészt az, hogy József nádor 1795-től több mint ötven évén át, 1847-ben bekövetkezett haláláig viselte a főispáni tisztséget. Másrészt a szabadságharc bukását követő abszolutizmus törést eredményezett a vármegye történetében. 1849-ben a kormányzat felfüggesztette a vármegyerendszert, s helyette katonai kerületekre, majd 1850-től öt közigazgatási kerületre osztotta fel az országot, amelyek élén kerületi biztosok álltak.²¹⁰ A vármegyékre épülő közigazgatás csak 1860–61-ben állt helyre, így Pest megye közgyűlése is csak tizenegy évvel a szabadságharc bukása után, 1860. december 10-én ülésezett újra. Ekkor gróf Károlyi Istvánt (1797–1881) választották meg főispáni helytartóvá, aki ezzel a korábbi a nádorispánok örökébe lépett.

Az 1867 és 1918 közötti időszak tíz főispánja közül négynek a képmását rendelte meg a vármegye a közgyűlési terem számára. Elsőként gróf Károlyi István portréja készült el, aki három alkalommal is – 1848–49-ben, 1860–61-ben és 1867–1869 között – viselte a főispáni helytartói, illetve főispáni tisztséget (32. kép).²¹¹ A gróf arcképének megrendelése már életében, 1867-ben felmerült, a vármegyének a „rendíthetlen jellemű ősz főispáni helytartó iránti bizalma és tisztelete jeléül”,

209 PML, IV.3.a.1. 1813. évi közgyűlési jegyzőkönyv, 1282: „ditső kormányzása minél eleveneb emlékezetének fenn tartására a nagy Palota a késő maradékokra nézve is képe rajzolatlyával diszesíttessen, a megyebeli Rendeknek ezen kívánságát nem tsak hogy elfogadta, hanem oly serénnyen tellyessítette is, hogy a ki kért Rajzolat a Palotát máris ékesíti.” A korabeli leírások szerint Barkóczy portréja nem a közgyűlési teremben, a királyok és nádorispánok portréi között, hanem az azzal szomszédos kisebbik tanácsteremben kapott helyet. Lásd SCHAMS 1821, 406; KAZINCZY 2015, 123.

210 DEDEK CRESCENS 1910, 308.

211 BUDA 2001.

33. kép. Komlóssy Ede: Szapáry István főispán, 1891 (1953-ban elpusztult; MÉM MDK F, 21261 ltsz. kép részlete)

ám maga Károlyi elutasította az indítványt.²¹² Képmását halála után fia, Károlyi Sándor 1885-ben ajándékozta a vármegyének.²¹³ A Balló Ede által 1884-ben festett portré fiatalkorában, fekete díszmagyarban ábrázolja a grófot, azaz a szabadságharc idejének főispánjaként jeleníti meg.²¹⁴

1890-ben gróf Szapáry István (1829–1902) egész alakos portréját rendelték meg a közgyűlési terem számára, aki 1876–1889 között volt a vármegye főispánja, s egyben 1885-től a főrendiház tagja (33. kép). A Komlóssy Ede (1862–1942) által festett kép a következő év nyarára készült el,²¹⁵ s az elnöki emelvény mögötti bal oldali ajtó fölött helyezték el.²¹⁶ A portré ünnepélyes leleplezésekor maga Szapáry mondott köszöntőt:

212 *Pesti Napló*, 1867. május 1., 2; *Nefelejts*, 1867. május 5., 219.

213 *Pesti Hírlap*, 1885. január 13., II. A portré egy másik változatát, amelyen a gróf a fői kastély homlokzatának tervrajzát tartja kezében (Barabás Miklós, 1875 [?]), egykor a család fői kastélyban őrizték (2014-től újra ott található). Lásd ÉBLE 1913, 16. képtábla.

214 A kép Károlyi István egy 1847-ben Karl Goebel által készített portrélitográfia nyomán készült. MNM TKCs, ltsz. 56.968.

215 Komlóssy 1891-ben a kecskeméti városháza számára is megfestette Szapáry István portréját, aki 1880–1890 között Kecskemét szabad királyi városi főispánja volt. Lásd *Kecskeméti Közlöny*, 1934. november 18., 7. (A kép nem maradt fenn. Köszönöm a felvilágosítást Gyergyádesz Lászlónak.)

216 *Budapesti Hírlap*, 1893. július 11., 2: „Az elnöki széken Beniczky főispán ült és izzadott teljes díszmagyarban; mellette ült, éppen saját gyönyörű arcképe alatt, Szapáry István gróf, a volt főispán. [...] Az elnök jobboldalán Földváry alispán foglalt helyet...”

34. kép. Preszly Elemér főispán 1936. november 1-i beiktatása a pesti vármegyeháza közgyűlési termében, a háttérben Szapáry István főispán és Ferenc József portréjával, PML, XV.4.1., 3. mappa; Fortepan 96114

„Köszönetemet kívánom nyilvánítani amaz érdemeim felett való kitüntetésért, amelyben ezúttal részesültem s a melynél nagyobb az életben nem is érhetett volna. Tudom, hogy ezt főleg annak a patriarkális viszonynak köszönhetem, amellyel sikerült nekem az önöktől választott tisztikar közreműködésével a tisztelt bizottság megalégedését kiérdemelni.”²¹⁷

A kép díszmagyarban, oldalán karddal ábrázolta a főispánt, mivel a reformkortól ez az öltözködés vált a főúri rangú vármegyei tisztviselők ceremonális díszruhájává, s 1945-ig az is maradt (34. kép).²¹⁸ A vármegye elöljárói ilyen viseletben vettek részt

²¹⁷ *Kecskeméti Lapok*, 1891. július 19., 2.

²¹⁸ A díszmagyar rendi-nemzeti szimbólummá válásáról lásd F. Dózsa 1995, 157.

35. kép. Vastagh György: Gulner Gyula és Beniczky Ferenc főispánok, 1910, 1912 (1953-ban mindkettő elpusztult)

például a főispánok beiktatási szertartásán és más ünnepségeken is.²¹⁹

Szapáry képmása mellett a portrégaléria két további dualizmus kori főispán arcképet is magába foglalta: Beniczky Ferencét (1833–1905), aki 1890-től haláláig volt a vármegye főispánja, valamint Gulner Gyuláét (1842–1909), aki 1906-tól ugyancsak haláláig viselte a tisztséget, s egyben 1905-től a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt alelnöke is volt (35. kép). Elsőként Gulner portréja készült el, amelynek megrendeléséről két héttel halála után, 1910. január 10-én, Fazekas Ágoston alispán indítványára döntött a közgyűlés. A munkával Vastagh György festőművészt bízták meg, s 3200

koronát hagytak jóvá a portréra.²²⁰ A kép leleplezésekor az alispán Gulner ellenzéki szerepét emelte ki:

„Most itt függ ez a kép e történeti hagyományokkal telített teremben. Ez a kép hirdeti azt a büszke önkormányzati szellemet, amelynek hagyományai irányították Gulner Gyulát egész életén át és amely a magyar önértetnek nem széjjel húzó, darabokra való széttörését, hanem ellenkezőleg, tömörülését czélozza a hatalom túlkapásaival és a magyar törekvéseknek minden ellenségevel szemben.”²²¹

1912-ben Gulner elődje, a szabadelvű párti Beniczky Ferenc (1833–1905) képmásával bővült az arcképcsarnok (35. kép).²²² A kép leleplezésekor a szónok, gróf Vigyázó

219 Így például báró Prónay Dezső portréjának leleplezése kapcsán a tudósítás hangsúlyozza, hogy „a vendégek nagyobbára díszmagyarban jelentek meg”. Lásd *Pesti Hírlap*, 1906. november 27., 9. Az 1900 körüli főispánok díszmagyaros portréfotóit lásd MEDGYESI-SOMOGYI 1902.

220 *Pesti Hírlap*, 1910. március 15., 8.

221 *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja*, 1910, 429.

222 Archiv fotók tanúsága szerint Beniczky és Gulner képmását a bejáratról jobbra, Wesselényi Ferenc és Földváry Gábor portréinak helyére függesztették fel. Beniczky Ferenc 1884–1890 között a Szabadelvű Párt színeiben a képviselőház, majd 1900-tól a főrendiház tagja is volt.

Ferenc megyebizottsági tag és főrendiházi képviselő a vármegyei portrégaléria panteonjellegét hangsúlyozva így méltatta a főispánt:

„Hálás köszönettel fogadtam el a megtisztelő felhívást, hogy Beniczky Ferenc emlékét idézzem fel a mai napon és ezen a réven is szolgálhassam vármegyénknek múltja, emlékei iránti kultuszát. Életre kell hívnom ezt a nemes hagyományokkal megszentelt termet, azokat a számos kitűnőket, akik igazi értékekkel töltötték meg a mi életünket: szívéhez úgy, mint értelméhez kell szólnom ennek a nemes vármegyének, hogy fölbuzdulva hagyományainkon, igazi mértékkel értékelje az ember tulajdonait itt, ahol nem felejtünk, hanem emlékezünk nagyrabecsüléssel és hálás érzelmekkel egyaránt. [...] Korunknak emberöltő diszharmóniája közepette álljon itt és hirdesse az igazságszeretetet a Te képed, Beniczky Ferencz, akire mint igaz emberre őszinte kegyelettel emlékezünk.”²²³

A főispáni sorozat 1940-ben Ráday Gedeon (1872–1937), Patay Tibor (1880–1941) és Preszly Elemér (1877–1971) képmásaival egészült ki, akik 1910–1938 között viselték a tisztséget.²²⁴ 1944-ben újabb három főispán – Karay-Kraker Kálmán, Fáy István és Barcsay Ákos – portréját rendelték meg, akik 1935 és 1941 között álltak a vármegye élén.²²⁵ Ez utóbbi hat képmás a közgyűlési terem melletti „dohányzó” (kis tanácsterem) falain kapott helyet.

223 *Pesti Hírlap*, 1912. január 9., 9.

224 *Magyar Nemzet*, 1940. szeptember 11., 7.

225 *Újság*, 1944. február 9., 6.

Közéleti portrék

Az uralkodók és nádorispánok portréi mellett az egykori vármegyei arcképcsarnok harmadik egységét politikusok és közéleti szereplők képmásai alkotják. A portréreprezentáció e válfaját az újabb publikációk közéleti portrénak nevezik.²²⁶ A pesti vármegyei együttes ezen portréinak nagy része az ún. nemzeti mozgalom kiemelkedő személyiségeit ábrázolja, akik az országos politikában játszottak jelentős szerepet, s csak részben viseltek vármegyei tisztséget. A vármegyei arcképcsarnok tehát fokozatosan egyfajta „közéleti panteonná” vált, amint azt egy 1900. májusi újság cikk is hangsúlyozza. Eszerint a vármegye történelmi nevezetességű nagytermét „középen ő felsége életnagyságú arcképe, köröskörül pedig a vármegye történelmében is nagy szerepet játszott, országos nevezetességű államférfiak arcképei ékesítették”.²²⁷

Bár a közéleti portré műfaja a 19. század második felében virágzott, a pesti vármegyei együttesben már korai darabok között is található két „közéleti” jellegű

36. kép. Ismeretlen festő: Kollonich Lipót esztergomi érsek, 1700 körül, MNM TKCs, ltsz. 2232.

37. kép. Ismeretlen festő: Széchényi Pál kalocsai érsek, 1700 körül, MNM TKCs, ltsz. 2243.

226 SZVOBODA DOMÁNSZKY 2018, 163.

227 *Budapesti Napló*, 1900. május 8., 2.

arckép: az egyik Kollonich Lipót esztergomi érseket (1695–1707) ábrázolja bíborosi öltözkében,²²⁸ a másik pedig Széchényi Pál kalocsai érseket (1696–1710), nyakában palliummal és mellkereszttel, fehér (pálos) habitusban, amely fölött sötétlila főpapi mocétumot visel (36–37. kép).²²⁹ A két azonos méretű, ovális képkivágású mellkép egy időben, 1700 körül készülhetett, s méretben és formátumban is illeszkednek a vármegyei portrégaléria egykorú Habsburg-arcképeihez.

Bár Kollonich bíborosként jelenik meg portréján, alakja feltehetően nem egyházi rangja vagy a katolikus restaurációban játszott szerepe miatt kaphatott helyet a vármegyei arcképcsarnokban, hanem „közéleti” szerepe miatt.²³⁰ A Kollonich által 1688-ban megfogalmazott, *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn* című program szerint kezdődött meg ugyanis a töröktől visszahódított területek, az elnéptelenedett falvak betelepítése főleg német ajkú telepésekkel, s jelentős részben ez teremtette meg Pest vármegye új lakosságát. Kollonich egyben a visszahódított területek birtokjogi helyzetének rendezéséért felelős testület, az Újszerzeményi Bizottság elnöke is volt, ám ebben a minőségében kifejezetten feszült volt a viszonya a vármegyei nemességgel, mivel azok itteni birtokszerzése és birtokjogigazolási kötelezettsége sok konfliktust eredményezett a Bizottsággal és az Udvari Kamarával.²³¹ Portréjának megrendelése a vármegyeháza számára épp ezért a kompromisszumkeresés jegyében tett gesztusként értékelhető.

Széchényi Pál elsősorban a rendi alkotmány védelmezőjeként játszott szerepet a vármegye történetében, 1696-ban ugyanis sikeresen tiltakozott I. Lipótnál Kollonichnak a nemesi adómentesség eltörlésére irányuló terveivel kapcsolatban.²³² 1697 és 1703 között Széchényi a budai ún. Subdelegata Commissio elnöke is volt, s ebben a minőségében nagy befolyása volt Pest megye adóterheinek megállapítására.²³³ Portréjának megrendelésekor szerepet játszhatott az is, hogy érseki székhelye, Kalocsa a korabeli megyehatáron belül feküdt.

228 Kollonich Lipót portréja Jacques Blondeau 1690 körüli, az *Effigies cardinalium nunc viventium* című albumban megjelent metszetét követi (London, British Museum, ltsz. 1848,0304.154).

229 A portré a Képcsarnokban Széchényi György esztergomi érsek képmásaként került beletárolásra. A vármegyeháza képeinek 1905. évi leltárában „Szelepcsényi prímás arcképeként” szerepel.

230 Pest vármegye területén ebben az időben csak Óbuda és Szentendre *exempt* plébániái – valamint Buda és Pest városa – tartoztak az esztergomi érsek joghatósága alá, a vármegye plébániáinak nagy része a váci és a veszprémi püspökség, illetve a kalocsai érsekség fennhatósága alatt állt.

231 Soós 2008.

232 Horváth 1862, 252.

233 Köszönöm az adatot Schramek Lászlónak.

38. kép. Barabás Miklós: Teleki László, 1867, MNM TKCs, ltsz. 2227.

39. kép. Barabás Miklós: Széchenyi István, 1867, MNM TKCs, ltsz. 2215.

A „nemzeti mozgalom” politikusainak portréi

A kiegyezést követő években jelentősen megváltozott a vármegyeházi arcképcsarnok karaktere: a portrégaléria addig a múlt uralkodóinak és nádorispánjainak képmásaiból állt, s rendszerint az épp regnáló király, illetve az aktuális nádor portréjával bővült. 1867 után az együttes főként a közelmúlt neves közéleti szereplőinek arcképeivel gyarapodott. Az újonnan készült portrék elsősorban a reformkorban kibontakozó magyar polgári nemzeti mozgalom nem sokkal korábban elhunyt vezéralakjainak állítottak emléket, mintegy a tiszteletadás és a megemlékezés jegyében. Ezen újabb, hangsúlyozottan kommemoratív jellegű arcképek révén tehát felerősödött az arcképcsarnok panteonjellege.

A vármegyerendszer visszaállítását követően Pest megye Bizottmánya egyik első ülésén, 1861. június 11-én elhatározta, hogy a közgyűlési terem számára Barabás Miklóstól 600 forintért megrendeli az egy hónappal korábban öngyilkossá lett gróf Teleki László életnagyságú portréját.²³⁴ Egy hónappal később Teleki „mártírtársa”, az előző évben szintén tragikus módon elhunyt gróf Széchenyi István portréjának megrendeléséről is döntöttek.²³⁵ A képeket végül csak a kiegyezést követően, 1867 májusában rendelték meg Barabás Miklóstól, aki 1290 forint honoráriumot kapott a két képért (38–39. kép).²³⁶ A szignatúrák tanúsága szerint mindkét festmény még ebben az évben el is készült, ám a képek csak két évvel később kerültek kifüggesztésre a közgyűlési teremben. Beöthy Lajos alispán ekkor rövid ünnepi beszédében megemlékezett a „haladás és a jog ama két bátor előharcosáról, kiket a képek ábrázolnak”.²³⁷

Teleki László, aki 1848 júniusában Pest vármegye abonyi kerületének országgyűlési követe, majd 1861-től a Határozati Párt vezetője volt, a nemzeti függetlenségi mozgalom egyik ikonikus alakjává vált, így képmásának felvétele a vármegyei portrégalériába egyfajta politikai manifesztumként értelmezhető. A pesti vármegyeháza számára Barabás egy korábbi művét, az 1861-ben az egri vármegyeháza számára festett Teleki-portréját másolta le, amely fekete díszmagyarban, keresztbe font karral ábrázolja a grófot.²³⁸

²³⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1861. június 16., 287.

²³⁵ *Pester Lloyd*, 10. Juli 1861, 2. Ezzel egy időben a vármegye feliratot is intézett az országgyűléshez „Gróf Széchenyi István érdemeinek becikkelyezése iránt”. Lásd *Sürgöny*, 1861. július 16., 2.

²³⁶ *Budapest Közlöny*, 1867. május 4., 478.

²³⁷ *Fővárosi Lapok*, 1869. szeptember 2., 789.

²³⁸ SZVOBODA DOMÁNSZKY 1983, kat. 114; GÖDÖLLE–LENGYEL 2017, 275, kat. 64, 70.

40. kép. Than Mór: Nyáry Pál, 1871, MNM TKCs, ltsz. 2226.

Széchenyi képmásaként Barabás új kompozíciót alkotott.²³⁹ A díszmagyarban ábrázolt gróf mögött a háttérben az épülő Lánchíd látképe látható, így „a legnagyobb magyar” alakja a Lánchíd megépítésének kezdeményezőjeként, a reformkori Pest-Buda fejlesztésén fáradozó hazafiként jelenik meg, egyúttal célozva a Batthyány-kormányban közlekedési miniszterként betöltött szerepére is. A portrégalériában ábrázolt személyek között Széchenyi volt az első, aki nem viselt vármegyei tisztséget, hanem az országos politikában betöltött közéleti szerepe okán kapott helyet a vármegyei arcképcsarnokban.²⁴⁰

A vármegye 1869. augusztus 31-i közgyűlésén, amikor kifüggesztették Teleki és Széchenyi portréját, Ráday László főjegyző indítványozta, hogy harmadikként Nyáry Pál (1805–1871) képmását készítsék el „Pestmegye pantheonjába”, ám maga Nyáry elzárkózott ez elől, így a javaslatot elnapolták.²⁴¹ Az 1848-ban alispáni tisztséget viselő Nyáry a pesti forradalom egyik meghatározó szereplője volt, majd 1861-től a Határozati Párt színeiben országgyűlési képviselőként működött. Legendás hírnevét elsősorban annak köszönhette, hogy Kossuth nevezetes, 200 ezer katona és 42 millió forint megajánlását kérő július 11-i országgyűlési beszédének végén elsőként ő emelkedett szólásra, s nyomában a ház „Megadjuk!” közfelkiáltással elfogadta a pénzügyminiszter indítványát.

Nyáry tragikus halálát követően Than Mór kapott megbízást képmásának megfestésére, amely polgári öltözkében, fehér ingben, csokornyakkendővel és hosszú fekete szalonkabátban, ún. „ferencjósában” ábrázolja a köznemesi származású egykori alispánt (40. kép). A képet 1871. november 30-én helyezték el a közgyűlési teremben, a bejárat melletti falon, Széchenyi és Teleki portréja mellé.²⁴² Egy 1934-es újságcikk szerint:

„A legtragikusabb része a teremnek a baloldali fal: »a három öngyilkos fala«. Gróf Széchenyi István, gróf Teleki László és Nyári Pál, a negyvennyolcas főispán [valójában alispán – S. Sz.] a három öngyilkos, akiknek arcképe itt függ.”²⁴³

239 TÓTH 2010, Nr. 88.

240 A közgyűlési terem számára megrendelt „közéleti portrékról” lásd BICSKEI 2007, 170.

241 *Fővárosi Lapok*, 1869. szeptember 2., 789.

242 *A Hon*, 1871. november 30.

243 *Magyar Hírlap*, 1934. szeptember 12., 6 (Elmúlt évszázadok regénye a pesti vármegyei házában).

Pest vármegye 1877-ben készíttette el az előző évben elhunyt Deák Ferenc portréját, amelynek megfestésével Nemes Nándorné Ransonnet-Villez Eliza festőnőt bízta meg (41. kép).²⁴⁴ Széchenyi képmása után ez volt a második olyan portré, amely vármegyei tisztséget nem viselő, ám az országos politikában jelentős személyt ábrázolt.²⁴⁵ A kép polgári öltözetben, jogtudósként, könyvekkel, iratokkal ábrázolja a „haza bölcsét”, hasonlóan Than Mór egy évvel korábbi, a Magyar Tudományos Akadémia számára festett Deák-portréjához.²⁴⁶ Deáknak a kiegyezés megalkotásában játszott kulcsszerepére utal, hogy a háttérben a budai királyi palota látképe tűnik fel, az asztalon viaszpecséttel ellátott oklevél látható.²⁴⁷ Ezt hangsúlyozza a vármegye monográfiája is, amely szerint a portré azt volt hivatott kifejezni, hogy „Deák Ferencz államférfiúi működése megteremtette a király és a nemzet között az összekötő kapcsot: az 1867-iki kiegyezést”.²⁴⁸

Az arcképcsarnok 1890-ben Földváry Gábor (1787–1854) egész alakos portréjával bővült, aki 1832 és 1838 között viselte az alispáni tisztséget, majd 1846–48-ban főispáni adminisztrátor volt (42. kép).²⁴⁹ Az Udvardy Gyula (1839–1914) által festett

41. kép. Ransonnet-Villez Eliza: Deák Ferenc, 1877, MNM TKCs, ltsz. 2217.

²⁴⁴ *A Hon*, 1877. március 20., 2.

²⁴⁵ Székely Bertalan már 1868-ban megfestette Deák portréját a makói vármegyei háza számára.

²⁴⁶ PAPP-ANDRÁS 2004, Nr. 116 (Bakó Zsuzsanna).

²⁴⁷ CENNERNÉ WILHELM 1992, 324.

²⁴⁸ DEDEK CRESCENS 1910, 409.

²⁴⁹ *Pesti Hírlap*, 1890. december 1., 3; 1891. július 14., 6.

42. kép. Udvardy Gyula: Földváry Gábor másodalispán, 1891 (1953-ban elpusztult)

kép 1953-ban elpusztult, egy archív fotó alapján azonban tudjuk, hogy a portré az 1837-ben Pest vármegye által építtetett Pesti Magyar Színház (1840-től Nemzeti Színház) patrónusaként, díszmagyarban ábrázolta az alispánt, mellette papírlapon az épület látképével, s rajta a *Pesti Magyar Színház / 1837* felirattal.²⁵⁰

1898-ban a vármegyeházi panteon Kossuth Lajos portréjával bővült, a kép megfestéséről azonban már négy évvel korábban döntött a közgyűlés. Alig egy héttel Ferenc József portréjának 1894. március 11-i leleplezését követően, március 20-án Torinóban elhunyt a „szabadság lángnyelvű apostolának” is nevezett szabadságharcos ikon, a debreceni országgyűlés által 1849. április 14-én kiadott Függetlenségi nyilatkozat előterjesztője, amely a Habsburg-ház trónfosztását is kimondta. Wekerle Sándor miniszterelnök közbenjárására Ferenc József engedélyezte, hogy az emigrációban elhunyt, 1889-ben magyar állampolgárságát is elvesztett „hontalan Kossuth” „koporsóban

hazatérjen”, s Budapesten, a főváros által szervezett nagyszabású gyászszeretartás keretében kísérik utolsó útjára „a nemzet nagy halottját”.²⁵¹ Az április 1-jén tartott temetés előtti napon Pest vármegye, „Kossuth Lajos küzdelmeinek egyik főtere” ünnepi közgyűlést tartott, „hogy fájdalmát fejezze ki a hazát ért nagy csapás fölött és kegyeletét fejezze ki a nagy halott emléke iránt”.²⁵² Beszédében Beniczky Ferenc főispán kezdeményezte, hogy Kossuth arcképét rendeljék meg

250 REXA 1927, 26–27. közötti kép.

251 ECKHARDT 1927.

252 *Pesti Napló*, 1894. március 31., 2.

a vármegye számára.²⁵³ Az egyhangúlag elfogadott indítvány nyomán Földváry Mihály alispán elnökletével bizottság állt fel, amely közadakozást szervezett a vármegyében, s rövid időn belül 5000 forintot gyűjtött a célra.²⁵⁴

A kép megfestésére Roskovics Ignác (1854–1915) kapott megbízást, „1847–48-iki minták után, tehát abból az időből, amikor Kossuth Pest vármegye követe²⁵⁵ volt a pozsonyi utolsó országgyűlésen” (43. kép).²⁵⁶ Az egész alakos portré polgári-hét-köznapi viseletben, hasított ujjú sötétzöld atillában, balján karddal ábrázolja Kossuthot, amint bal kezét felemelve éppen beszédet mond.²⁵⁷ Balra fenn Pest vármegye címere látható a képen.²⁵⁸ Amint egy korabeli tudósítás hangsúlyozza, a kép „egyszerű ’48 előtti köznemesi ruhában, mentében és karddal ábrázolja [Kossuthot], amint Pest vármegye közgyűlési termében egyik beszédét mondja”.²⁵⁹

A forradalmi időkert idéző ifjú Kossuth posztumusz képmása, azaz a „trónfosztó” Kossuth „beemelése” a vármegyei portrégalériába – Teleki László képmásának megrendeléséhez hasonlóan – egyfajta politikai manifesztumként értelmezhető, amely a vármegye ellenzéki politikai irányultságát jelezte.²⁶⁰ A Kossuth-portrék kérdésének „politikai érzékenységet” jól jelzi, hogy Székesfehérvár szabad királyi

253 Ugyancsak Beniczky indítványozta 1881-ben, még aljegyzőként, hogy a vármegye üdvözlétet küldje a 80. életévébe lépő Kossuthnak. Lásd *Képes Néplap és Politikai Híradó*, 1882. november 26., 387 (Üdvözlét Kossuthnak); lásd még DALMADY 1926, 113.

254 *Pesti Napló*, 1894. július 22., 4.

255 Pest vármegye közgyűlése 1847. október 18-án – Szentkirályi Móriccal együtt – választotta meg Kossuthot országgyűlési követté.

256 *Magyarország*, 1894. augusztus 15., 10 (Pestvármegye kegyelele). Egy 1934-es újságcikk tévesen azt állítja, hogy Barabás Miklós már 1848-ban megfestette Kossuth portréját a pesti vármegyeháza számára: *Magyarország*, 1934. március 15., 39. Az itt reprodukált festmény feltehetően egy Kossuth Ferenc által 1900 körül festett, mára elpusztult „1848-as” Kossuth-portré. A kép reprodukcióját közli még: *Tolnai Világlapja*, 1944. március 15., 5.

257 Egy másik tudósítás szerint „Az arckép Kossuthnak mint Pestmegye képviselőjének 1847-iki fényképe után készült”. Vö. *Fővárosi Lapok*, 1896. március 10., 6 (Kossuth arcképe). Kossuth 1847-ben készült dagerrotíp fényképe ekkor Joseph Alexander von Helfert (1820–1910) osztrák történész tulajdonában volt, aki a dagerrotípia egy másolatát (reprodukcióját) 1898-ban Kreith Béla gyűjtőnek ajándékozta, mára azonban mindkettő elveszett vagy lappang, a fotó reprodukciója nem ismert.

258 TERDIK 2022, 82. A festménynek fennmaradt a Roskovics által készített, kis méretű olajvázlata is (MNG ltsz. 50.75., lásd TERDIK 2022, 123. kép). Roskovics 1897-ben Kossuth azonos beállítású portréját festette meg a szegedi városháza díszterme számára. Lásd ZOMBORI 2011, Nr. 18.

259 *Hazánk*, 1898. július 12., 3.

260 Az 1892. évi választáson a vármegye nagy részén a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt nyert. Egyes „ellenzéki” városok középületeiben már életében elhelyezték Kossuth, a „hazánkon kívül élő nagy hazánkfia” portréit, így például a hódmezővásárhelyi, a miskolci vagy a makói városháza dísztermében (Vastagh György, 1880; Barabás Miklós, 1881; Udvardy Gyula, 1891). A képek leleplezésekor mindegyik városban díszpolgárrá is választották Kossuthot. Lásd még BICSKEI 2007, 176.

43. kép. Roskovics Ignác: Kossuth Lajos, 1896, Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal

városában csak hosszas vita után helyezték el a „turini remete” portréját a városháza tanácstermében. Gróf Károlyi Gábor, Székesfehérvár függetlenségi párti országgyűlési képviselője 1891 decemberében ajándékozta a városnak az idős Kossuth Karlovsky Bertalan által festett képmását, ám a város élén álló, az uralkodó által kinevezett főispán, báró Fiáth Miklós (1848–1901) nem járult hozzá a kép kifüggesztéséhez. Beszédében így érvelt:

„Több mint 100 év múlt el azóta, hogy Mária Terézia királynénk, kinek képe e termet díszíti, megjelent a magyar országgyűlés előtt [...] és appellálva a magyar hagyományos hűségre, segítséget kért a karok és rendektől. [...] Nem követelek önöktől uraim ily áldozatot, sem vért, sem életet, de kérem és követelem önöktől, hogy ne hozzák ellentétbe azon kegyeletet, melyet Kossuth iránt érezünk, azon hűséggel, mellyel királyunk irányában tartozunk. [...] Ki kell mondanom, mint Ő Felsége által kinevezett főispánnak felelősségem teljes öntudatában, hogy ezen indítvány nem egyéb, mint alkotmányos formákba burkolt felségértés.”²⁶¹

A hosszú ideig a levéltár raktárában őrzött képet végül 1892. szeptember 16-án, Kossuth 90. születésnapja alkalmából leplezték le a tanácssteremben, a főispán távollétében.²⁶²

Bár a pesti vármegyeháza „1847-es” Kossuth-portréja már 1896 tavaszára elkészült,²⁶³ a kép leleplezésére – minden bizonnyal politikai okokból, a millenniumi ünnepekre tekintettel – csak két évvel később került sor. Az ünnepséget 1898. július 11-én tartották,²⁶⁴ „annak a napnak az ötvenedik évfordulóján [...] midőn Kossuth 1848-ban mint pénzügyminiszter kétszázezer honvédet és negyven millió forintot kért az országgyűléstől az ország megvédésére, s az országgyűlés egyhan-

261 *Székesfehérvár és Vidéke*, 1891. december 28., 2. 1886-ban Arad vármegye főispánja is azon a véleményen volt, hogy „bajos volna” Kossuth portréját „abba a terembe helyezni el, ahol az uralkodó királyé van”. Vö. *Fővárosi Lapok*, 1886. július 15., 1411.

262 *Budapesti Hirlap*, 1891. december 20., 60 (A visszautasított ajándék); *Pesti Hirlap*, 1892. szeptember 17., 4. A képet ma is a székesfehérvári városháza üléstermében őrzik.

263 *Fővárosi Lapok*, 1896. március 10., 6: „Roskovits most készült el az arczképpel, s azt legközelebb átadja a megyének, hogy a millennáris ünnepség alatt leleplezhesse.” *Budapesti Hirlap*, 1896. március 9., 3 (Roskovics Kossuth-képe): „a kép Kossuth Lajost, mint Pestmegye követét ábrázolja 1847-ben”. Az elkészült, díszkeretben álló Kossuth-portré már egy 1895. évi, Roskovics műtermében készült fotón is látható. Lásd TERDIK 2022, 124. kép.

264 *Magyarország*, 1898. április 20., 5.

gúlag lelkesedéssel felkiáltott: »megadjuk!«²⁶⁵. A festmény az elnöki emelvény mögötti falon, a bal oldalon kapott helyet:

„A fal közepét a király arcképe díszíti, jobbra pedig Deák Ferenc képe függ [...]. Ez jelenti, hogy ellentétek már nincsenek. És ne is legyenek azok tiszteletében, akik által nagy lett Magyarország.”²⁶⁶

Hasonló gondolatot fogalmazott meg egy másik korabeli újságcikk is:

„[A] teremben [...] ott függ már a magyar király arczképe. Jobbra felöl a haza bölcse, Deák Ferencz képe disziti a falat. És most balfelöl odakerül a nagy hontalan, Kossuth Lajos is. Pest vármegye így egyesíti dísztermében a nemzeti egység, bölcsesség és életerő megtestesítőit.”²⁶⁷

Kossuth és Ferenc József portréjának egymás mellett történő elhelyezése Bicskei Éva találó megállapítása szerint azt jelképezte, hogy „a nemzeti mozgalom kiemelkedő személyiségei a millenniumra egy lezárt múlt részeivé váltak, nem veszélyeztetve a jelen uralmi kontinuitását”.²⁶⁸ A vármegyei Kossuth-portré ugyanakkor nemcsak Ferenc József képmásának „pandanja” volt, hanem Széchenyi és Deák arcképeivel együtt hármasságot is alkotott. Széchenyi, Kossuth és Deák hármasa a 19. század végén számos hazai vármegyei portrégalériában is együtt jelent meg, mivel ekkorra alakjaik „a nemzeti mozgalom korszakaival váltak egyenlővé; egymást kizáró politikai irányuk egy egységes történelmi fejlődésbe integrálódtak”.²⁶⁹

Holló Lajos (1859–1918) függetlenségi párti országgyűlési képviselő kezdeményezésére 1906-ban egy újabb ellenzéki politikus, Prónay Dezső (1848–1940) országgyűlési képviselő életnagyságú, díszmagyaros képmásával bővült az együttes, „hogya a vármegye történelmi nevű nagyjai között hirdesse a nemzeti ellenállás dicsőségét” (44. kép).²⁷⁰ A Vastagh György által festett – 1953-ban megsemmisült – kép azért

265 *Vasárnapi Újság*, 1898. július 17., 493 (Kossuth Lajos arcképe Pestmegye gyűléstermében).

266 *Pesti Hírlap*, 1898. július 12., 3.

267 *Magyarország*, 1898. július 10., 2.

268 BICSKEI 2007, 178.

269 BICSKEI 2007, 180.

270 *Magyarország*, 1906. április 19., 5.

kapott itt helyet, mert „a darabont-kormány²⁷¹ idejében Prónay Dezső volt Pest vármegyében a nemzeti ellenállás vezére, s mint a 65-ös bizottság²⁷² elnöke nagy eréllyel, valóságos fanatizmussal, de emellett bölcs előrelátással és körültekintéssel szervezte, vezette és irányította a megye ellenállását”.²⁷³ A kép leleplezésekor Fazekas Ágoston alispán a portré kommemoratív funkcióját hangsúlyozta:

„Legyen ez a kép az utókor számára is ideálja a hazafiságnak, legyen bizonyítéka annak, hogy a vármegye soha el nem tántorodik szívének legszentebb meggyőződésétől. Mert ezer poklon keresztül is el kell jönnie az időnek, amikor ez a nemzet maga intézi sorsát.”²⁷⁴

44. kép. Vastagh György: Prónay Dezső, 1906 (1953-ban elpusztult), *Vasárnapi Ujság*, 1906/48. sz. nyomán

Két évvel később egy márvány emléktáblát is elhelyeztek a közgyűlési terem jobb oldali falán, rajta annak a harminchárom vármegyei tisztviselőnek a nevével, akik 1905–1906-ban Prónay vezetésével a „törvénytelen kormánnyal” szemben kiálltak az alkotmány védelme mellett.²⁷⁵

A mindinkább a nemzeti függetlenségi küzdelmek hőseinek arcképcsarnokává váló portrégaléria 1917-ben egy másik „trónfosztó ikon”, II. Rákóczi Ferenc portréjával egészült ki, amelyet közvetlenül az emléktábla mellett helyeztek el.²⁷⁶

271 A darabontkormány elnevezés az 1905-ben Fejérváry Géza volt honvédelmi miniszter, a magyar kir. darabont testőrségparancsnoka által vezetett kabinetre utal. Az 1905-ös választásokat a kiegyezést elutasító „48-as” pártok nyerték meg, azonban ezt negligálva a király Fejérvárynak adott megbízást a kormányalakításra. A döntés súlyos belpolitikai válságot okozott, a kabinet 1906-ban megbukott.

272 Az ún. harvanötös bizottság a nemzeti ellenállás szervezésére alakult meg 1905-ben Pest vármegyében.

273 *Pesti Hirlap*, 1906. november 27., 9. A festmény reprodukcióját lásd *Vasárnapi Ujság*, 1906. december 2., 775.

274 *Pesti Hirlap*, 1906. november 27., 9.

275 *Budapesti Hirlap*, 1908. április 14., 14; a márványtáblát később áthelyezték a közgyűlési terem előterébe. Fotóját lásd SCHRAMEK 2016, 72.

276 FSZEK, Budapest Képtár, képszám 022750; MNM TF, ltsz. 62.6086.

45. kép. Stetka Gyula: II. Rákóczi Ferenc, 1917, Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal

A kép megfestését három évvel korábban Szemere Huba kezdeményezte, aki 1906–1910 között Monor függetlenségi párti képviselője volt.²⁷⁷ A festmény leplezésekor Fazekas Ágoston alispán – akinek Szemerével együtt fontos szerepe volt az 1905–1906. évi nemzeti ellenállásban – így éltette a fejedelmet:

„Légy üdvözölve nagy fejedelmünk és emlékenen újuljanak meg a szabadság eszmék, ha netán elbágyadtak volna, tisztuljanak meg, ha elzavarodtak volna és erősödjenek meg, ha elgyöngültek volna.”²⁷⁸

A Benczúr-tanítvány Stetka Gyula (1855–1925) által festett kép erdélyi fejedelemként és hadvezérként, páncélban, jobbában buzogánnyal, vállán birodalmi hercegi rangját jelző hermelines palástban, nyakában az Aranygyapjas-rend jelvényével ábrázolja a szabadságharc vezérét (45. kép).²⁷⁹ A festmény az egyik utolsó eleme annak a „portréállítási hullámnak”, amelyet a Rákóczi-szabadságharc kitörésének 200. évfordulója, valamint a fejedelem hamvainak hazahozatala és 1906. októberi kassai újratemetése indított el, s amelynek hatására a következő években több vármegye is megfestette Rákóczi egész alakos képát.²⁸⁰ A *Soproni Napló* egyik szerzője néhány nappal a kassai ünnepség után kezdeményezte, hogy a soproni vármegyeháza számára készítsék el „nemzeti küzdelmünk két legnagyobb alakja”, Rákóczi és Kossuth portréját:

„A mostani idők hazafias áramlata²⁸¹ szinte kötelességünkkel teszi, hogy [...] megfestessük üléstermünk számára történelmünk e két legnagyobb alakjának a képét. (...) Közéletünk csarnoka két új ol-tárképpel gazdagodik általa.”²⁸²

277 *Pesti Hírlap*, 1914. április 21., 12.

278 *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja*, 1917. június 21., 258.

279 A kép Mányoki 1712-ben festett mellképét, illetve a László Fülöp által 1896-ban Zemplén vármegye számára megfestett háromnegyed alakos portré beállítását követi (MNM Rákóczi Múzeuma, Sárospatak, ltsz. 54.92.). Stetka Gyula már 1905-ben festett egy hasonló beállítású portrét Rákócziról a debreceni városháza tanácssterme számára, ahol ma is őrzik azt. Lásd *Egyetemi Lapok*, 1905/9, 12; képét közli: *Ország-Világ*, 1906/44, 870.

280 A kassai vármegyeházán már 1906-ban leleplezték Rákóczi portréját (*Budapesti Hírlap*, 1906. október 30., 7). Miskolcon 1906-ban, Nyíregyházán 1910-ben készült el a fejedelem képe. Lásd *Magyarország*, 1908. november 1., 24; Jósza András Múzeum, Nyíregyháza, ltsz. K.78.5.2. A gyulai és a balassagyarmati vármegyeháza számára Stetka Gyula festette meg Rákóczi portréját 1908-ban. Lásd *Pesti Hírlap*, 1908. március 7., 9.

281 A szöveg arra utal, hogy a Szabadelvű Párt 30. évi kormányzása és a darabontkormány bukása után a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elsőpró győzelmet aratott az 1906 májusában megtartott országgyűlési választáson.

282 *Soproni Napló*, 1906. november 11., 1.

A kiegyezés után tehát a pesti vármegyei portrégaléria a nemzeti mozgalom alakjainak kommemoratív képmásaival bővült, s csak 1894-ben egészült ki az uralkodó portréjával, majd később a függetlenségi törekvéseket reprezentáló Kossuth és Rákóczi arcképeivel, illetve a dualizmus kori főispánok portréival. Mindez alapvetően a Pest vármegyei közgyűlés ellenzéki irányultságával magyarázható.²⁸³ Az 1830-as években centrális elhelyezkedése, nagy területi kiterjedése és országgyűlési követei révén „vezérvármegyévé” és reformpártivá vált Pest-Pilis-Solt vármegye vezetése a kiegyezés után ellenzéki volt. A dualizmus kori országgyűlési választásokon Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye nagy részén – különösen alföldi választókerületeiben – sorra a Függetlenségi Párt aratott győzelmet.²⁸⁴

Amint Pest vármegye politikai helyzete az 1860-as évektől kezdődően fokozatosan megváltozott, úgy alakult át a közgyűlési teremben elhelyezett portrégaléria politikai karaktere is, s vált „nemzeti panteonná”, a függetlenségpárti „ellenzékiiség” tükrévé. Ennek ad hangot Dalmady Győző (1836–1916) költő és Pest vármegyei aljegyző is visszaemlékezésében:

„A régi terem tele van emlékekkel: a reformkorszak, a követi utasítások, a 48-iki törvények megalkotására törekvő szellem, a szabadságharc, az abszolút kormányrendszer ellen folytatott küzdelem, az 1860. évi októberi diploma kibocsátásával megindult ellenállás, az 1861. évi rövid alkotmányos élet nagyszerű emlékeivel. A régi közjogi harcok az 1867. évi kiegyezés után lassanként megszűntek, új törvények részletesen szabályozták a vármegyék szervezetét és hatóságát, új lélek költözött az ódon falak közé, bizonyos aléltság vett erőt a régi intézményen, pártos, erőszakos és önkényes kormányok ültek a nyakára, az önkormányzat alig lélezett, még a közgyűlési jegyzőkönyveket is fel kellett terjeszteni. Ki is mondták rá nem egyszer a halált, államosítani akarták azon részében is, mely még önálló és szabad volt.”²⁸⁵

283 Így például az 1892. évi országgyűlési választáson Pest vármegye 17 választókerületéből 12 helyen választottak függetlenségi párti, 3 helyen nemzeti párti, s csupán két helyen szabadelvű képviselőket. Lásd ZÁBORI 1998.

284 Vö. FODOR 1920; lásd még: KREITH 1888. Meg kell jegyeznünk, hogy a vármegyei közgyűlések összetétele jelentősen eltérhetett az országgyűlési választások eredményeitől. 1870-től ugyanis a vármegyei közgyűlések csak felerészben álltak választott tagokból, míg a képviselők másik felét a virilisták, azaz a legtöbb adót fizetők tették ki. (Köszönöm ifj. Bertényi Iván tanácsait és segítségét a vármegyék dualizmus kori politikai viszonyaira vonatkozóan.)

285 DALMADY 1926, 114.

Pest vármegyéhez hasonlóan a legendásan „ellenzéki érzelmű” Heves vármegye szintén meglehetősen későn egészítette ki Ferenc József képmásával az egri vármegyeházi portrégálériát: 1897-ben Stetka Gyula kapott megbízást a huszártábornoki egyenruhás portré megfestésére,²⁸⁶ aki még ugyanebben az évben a „szónokló Kossuth” képmását is elkészítette a vármegyeháza számára.²⁸⁷ Ezzel szemben Pest város tanácsa Koller Ferenc „aulikus érzelmű” polgármester kezdeményezésére már 1849. december 1-jén, egy nappal I. Ferenc József trónra lépésének évfordulója előtt határozatot hozott arról, hogy a belső tanács üléstermében elhelyezik az uralkodó portróját.²⁸⁸ A Marastoni Jakab által festett, az ifjú Ferenc Józsefet osztrák császári ornátusban ábrázoló képet a következő év májusában helyezték el a tanácssteremben (III. kép).²⁸⁹

Pest városa és a vármegye etnikai és politikai különbségeit az is jól jelzi, hogy a vármegye már 1791-től magyarul (korábban latinul) vezette közgyűlési jegyzőkönyveit,²⁹⁰ Pest városa azonban csak a magyar nyelv hivatalossá tételéről rendelkező 1844. évi XI. törvénycikk hatására tért át a németről a magyarra.

A vármegyék „pártállása” és politikai preferenciái mellett pénzügyi szempontok is szerepet játszhattak Ferenc József képmásainak megrendelésében, így például feltételezhető, hogy egyes szegényebb vármegyék csak a századvégi gazdasági konjunktúra idején tudták előteremteni a reprezentatív uralkodóportrék költségét. A „dinasztiahű nemzetiségek” által lakott vármegyékben – mint például Szerém és Zágráb megyében – ugyanakkor az uralkodó iránti erősebb lojalitás is szerepet játszhatott Ferenc József portréinak viszonylag korai megrendelésében.

A magyarországi vármegyék közül főként azok rendelték meg már 1870 előtt Ferenc József reprezentatív portróját, amelyekben később, a dualizmus kori or-

286 Dobó István Vármúzeum, Eger, ltsz. 55.197.; *Pesti Hírlap*, 1897. június 12., 7.

287 *Pesti Napló*, 1897. október 2., 4; reprodukcióját lásd *Vasárnapi Ujság*, 1898. március 13., 166. A kép leleplezésére 1898. augusztus 15-én, Lajos napján került sor. Lásd *Budapesti Napló*, 1898. augusztus 26., 4. Kossuth portréjának megfestéséről már Heves vármegye 1848. április 28-i közgyűlése döntött, ám a terv végül nem valósult meg. Lásd *Jelenkor*, 1848. május 21., 249.

288 Pest város tanácsülési jegyzőkönyve, 1849. december 1., BFL, IV.1202.a, 386. kötet, p. 10, 13762. sz. határozat: „Elnöklő polgármester Koller Ferencz úr azon indítványa, miszerint Ő Cs. Kir. apostoli felsége Ió Ferencz József trónra lépési ünnepélye élet nagyságú képének megrendelésével, s majdan a tanácssteremben kifüggesztése által megülettessék, a tanács által egyhangúlag elfogadtatván, meghagyatik [...] hogy Ő Cs. Kir. felsége képének festése iránt magát a helybeli művészekkel érintkezésbe tegye, s azt a tanácssterem részére, a házi pénztár rovására életnagyságban készíttesse.” Lásd még: *Figyelmező*, 1849. december 5., 483; WILDNER 1937, 40.

289 *Pesti Napló*, 1850. május 10., 3.

290 1790-től az országgyűlés alsótábláján is a magyar lett az elsődleges tárgyalási nyelv. Lásd SZEKFI 1926, 54.

46. kép. Miháloviits Miklós: Horthy Miklós kormányzó, 1940 (1953-ban elpusztult)

szágyűlési választásokon az 1875–1905 között kormányon lévő Szabadelvű Párt aratott győzelmet, míg a függetlenségi és ellenzéki párti vármegyéek nagyrészt csak az 1890-es években festették meg az uralkodó reprezentatív – többnyire huszártábornoki egyenruhás, azaz magyar királyi címét hangsúlyozó – képmásait, amelyek költségét rendszerint közadakozás fedezte. Az „ellenzéki” vármegyéek közül több Kossuth Lajos portréját is beszerezte „a magyarok Mózesének” halála (1894) után.²⁹¹ Ezeket rendszerint Ferenc József képmásával együtt helyezték el a közgyűlési teremben, mint például a debreceni vármegyeházán is, ahol harmadikként Bocskai képmása függött (lásd függelék II.).²⁹² Itt jegyezzük meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia portrégalériájában sem kapott helyet Ferenc József reprezentatív portréja. Az uralkodópár Holló Barnabás által készített márványbűszteit csak Ferenc József halála után, 1918-ban helyezték el a díszterem bejárata előtt.²⁹³

A pesti vármegyeházi arcképcsarnok 1940-ben Horthy Miklós kormányzó portréjával bővült. A kép megfestését vitéz Marton Béla, Közép-Pest vármegye

291 A Kreith Béla által alapított „1848/49-es ereklyemúzeum” már 1892-ben felajánlotta az ország összes településének, hogy 90. születésnapja alkalmából eljuttatja Kossuth „életnagyt, fényképutánuztatu” arcképét, amennyiben „Kossuth ünnepélyt” rendeznek. Lásd *Ellenzék*, 1892. június 25., 571.

292 *Fővárosi Lapok*, 1894. július 13., 1649 (Hajdumegye Kossuth-képe). Kossuth, Deák és Ferenc József portréját egymás mellett helyezték el a losonci városháza dísztermében is. Lásd *Magyarország*, 1894. szeptember 14., 8 (Losoncz város tanácsa). Losonc már 1868-ban a város díszpolgárává választotta Kossuthot. Lásd *Fővárosi Lapok*, 1868. január 21., 64.

293 BICSKEI 2020, 184. 1895. október 12-én az Akadémia dísztermében tartották a Budapesti Királyi Tudományegyetemen mindvégig kitűnő eredményt elért hallgatók doktorrá avatását „királyi kitüntetés mellett” (*sub auspiciis Regis*). A király nevében Wlassics Gyula kultuszminiszter adta át az okleveleket és a drágaköves pecsétgyűrűket. Az ünnepség alkalmából a pulpitus mögött a király egész alakos, huszártábornoki egyenruhás portréját helyezték el ideiglenesen, amelyet talán az Egyetemi Könyvtárból szállítottak ide. Lásd *Vasárnapi Ujság*, 1895. október 20., 693 (képpel). Az MTA később az 1895-ben az Akadémia palotájába költözött Történelmi Képcsarnoktól is kölcsönzött portrékat a díszteremben tartott ünnepségekre. (Köszönöm az adatot Bicskei Évának.)

47. kép. Burján László: Horthy István kormányzóhelyettes portréja a Műcsarnok VII. Nemzeti Képzőművészeti Kiállításán 1944 júniusában (1953-ban elpusztult). Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, MFI 1060./4.

országgyűlési képviselője és Endre László alispán már 1938-ban indítványozták a kormányzó hetvenedik születésnapja alkalmából, de a terv nem valósult meg.²⁹⁴ A Horthy kormányzóságának 20. jubileuma alkalmából tartott 1940. március 1-jei közgyűlésen az alispán megerősítette szándékát.²⁹⁵ A Mihálovits Miklós (1888–1960) által festett portrét végül 1940. június 18-án, Horthy születésnapján, rendkívüli díszközgyűlés keretében leplezték le a közgyűlési teremben (46. kép).²⁹⁶ Az alispán ünnepi beszédében azt hangsúlyozta, hogy a „király nélküli királyságban” a kormányzó az uralkodóhoz hasonló közbizsági szerepet töltött be, s ez határozta meg a vármegye hozzá fűződő viszonyát, „alattvalói hűségét” is:

294 *Esti Ujság*, 1938. május 11., 3; *Pesti Hirlap*, 1938. június 15., 4.

295 *Függetlenség*, 1940. március 2., 2.

296 *Uj Nemzedék*, 1940. június 19., 3. Fényképét lásd ENDRE 1943, címlapelőzék. A portré szignált, datált vázlata a Pintér Aukciósház 2010. május 12-i árverésén szerepelt (65. tétel). (Köszönöm az adatot Gödölle Mátyásnak.)

„Főméltóságod arcképének Pest vármegye közgyűlési termében mai születésnapján történt leleplezése alkalmából engedje meg Főméltóságod, hogy Pest vármegye törvényhatósága és az általa képviselt másfélmillió lakosa nevében hódolattal és alattvalói hűséggel köszöntsük és üdvözljük, mint a keresztény nemzeti fajvédelmi gondolat legfőbb őrét és tetterre kész vezérét. Midőn a jó Istentől Főméltóságodnak hosszú és boldog életet, országlására a magyarok Istenének áldását kérjük, a régi bizalomteljes várakozással tekintünk a budai várba és kérjük a további parancsot.”²⁹⁷

A személyi kultusz jegyében fogant és felavatott kép tengerügyi flottakabátban, a Szent István-rend nagykeresztjének vállszalagjával és csillagával ábrázolta a kormányzót.²⁹⁸ A képet az elnöki emelvény mögötti falon, Ferenc József portréjának helyén, annak díszkeretében helyezték el, a keret Habsburg (?) címeres oromdíszét a Horthy család címerére cserélve.²⁹⁹ Az együttes 1944-ben a két évvel korábban repülőbalesetben meghalt Horthy István kormányzóhelyettes egész alakos, díszmagyaros portréjával egészült ki (47. kép).³⁰⁰ A Burján László által festett képet bemutatták a Múcsarnok 1944. júniusi kiállításán, néhány héttel később azonban a vármegyeháza épületéből a többi portréval együtt Pomázra szállították.³⁰¹

297 *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja*, 1940. június 20., 406.

298 Mihálovits 1940-ben a kormányzó portréjának egy hasonló, térdkép változatát is megfestette a királyi palota számára. Lásd GÖDÖLLE–PALLOS 2014, Nr. VIII-6.

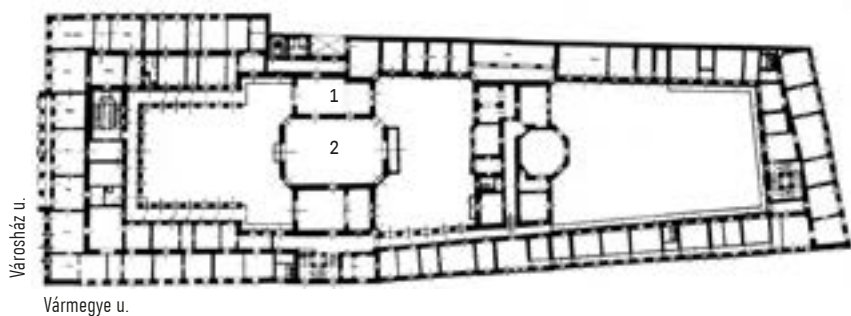
299 *Tolnai Világlapja*, 1940. június 26., 7 (képpel); a terem 1942 körüli fotóját lásd még: MÉM MDK F, ltsz. 22261.

300 A dohányzóterembe szánt portré megrendeléséről a közgyűlés már két héttel a kormányzóhelyettes halála után, 1942 szeptemberében döntött, ám a kép csak 1944 nyarára készült el. Lásd *Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Hivatalos Lapja*, 1942. szeptember 3., 464; 1943. június 10., 276.

301 VII. Nemzeti Képzőművészeti Kiállítás. Budapest, 1944, Nr. 82. A portréről a Múcsarnok VII. Nemzeti Képzőművészeti kiállításán készült fotót lásd *Tolnai Világlapja*, 1944. június 14., 6; *MFI Magyar világhíradó*, 1060 (1944. június) (<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=5735>).

A portrégaléria elrendezése a vármegyeháza épületében

Az 1812-re elkészült, nyolcszög alaprajzú közgyűlési terem jelenlegi belső kialakítása két falsíkon is eltér a korábbi állapottól. A karzat eredetileg a terem egészén körbefutott, ám 1893-ban az elnöki pódium mögötti főfalon elbontották a galéria középső részét, s elfalazták a korábban itt lévő ajtót,³⁰² hogy Ferenc József monumentális portréját a „főhelyen”, a bejáratnál szemközt, a terem középtengelyében helyezhessék el.³⁰³ Ezzel egy időben két új ajtót is kialakítottak az elnöki emelvény mögötti falon. A jobb oldali (keleti) falon eredetileg nem volt ablak, azt csak az 1945-ben megrongálódott ülésterem helyreállítása során, 1947-ben alakították ki.³⁰⁴

A vármegyeháza első emeleti alaprajza: 1. tanácsterem; 2. közgyűlési terem

A közgyűlési terem falain a körbefutó karzat alatt, a volutás konzolok, illetve az ajtók és ablakok közötti falmezőkön eredetileg $6 + 2 + 6 + 3$, azaz 17 egész alakos képmás elhelyezésére volt mód. 1735-től kezdődően az addig félalakos arcképekből álló portrégaléria már egész alakos képmásokkal bővült, így a 19. század elején a kisebb portrék egy részét – helyhiány miatt – a közgyűlési teremből áthelyezték a szomszédos tanácsterembe.

302 Az elnöki emelvény mögött eredetileg egy ajtó nyílt a közgyűlési teremből a szomszédos tanácsterembe, a fal középtengelyében. Az eredeti állapotot dokumentálja az épület 1873-as felmérési rajza. Lásd IMRÉNYI 1950, 130, 1. kép. A közgyűlési terem 1843-ban félkörív alakú emelkedő padsorral tervezték berendezni, ez azonban nem valósult meg. Lásd *Jelenkor*, 1843. november 19., 496.

303 *Budapesti Hírlap*, 1893. május 4., 2; TÓTH 1990, 23.

304 IMRÉNYI 1950, 124.

A vármegyei portrégaléria ekkori összetételét és elrendezését Kazinczy két változatban is fennmaradt 1828. évi pesti útirajza is részletesen leírja:

„Szebb és nagyobb Gyűlési-palota a' hazában nincs; hossza tizenegy öl, szélessége hét, 's galeria futja-körül a' négy falat. A' szálát nagy festések ékesítik.

Itt függ a' két Első Ferencz' képe, 's a' most országlóé Krafftól, fejr mentében, veres dolmánnyal és nadrággal. A' fej felől ki van kiáltva, hogy Urunk, a' Király, jobban etalálva sohol nem lehet; de Krafftnak kérni kellett volna az ezt talán kívánó Rendeke, hogy a' Nemzet' Fejedelmét engedjék ne katonává öltöztetni, hanem inkább a' Szent-István' Rende' Nagymesterévé; 's a' figura' jobb térdét rosszul görbítette. Itt függ a Nemzet két szerelme, a két egytestvér Nádor Fő-Herczeg; Sándor felöltött aranyfonalu, térdig-érő mentében; József fejrben ismét, mint Generális. Itt függ Wesselényi Ferencz, meggyzínű bársony dolmányban, veres posztó nadrággal, s fekete sárga-sarkantyús csizmával; itt gyilkos szelindekével Eszterházy Pál; itt Pálffy Miklós, és a Huszár Generálisból Vasassá átváltoztatott János, a Szatmári Békekötő, beburkolva undok parókájába, s az Aranygyapj talárisába. Itt függ Batthyáni Lajos, s mind ezek egész, Albert Sax-Tescheni és Lengyel-Királyi Herczeg Helytartónk pedigfél testben. [...]

A' két kisebb Szála' egyikében az Eugénus Szabaudiai Herczeg' egészen elromlott és rosszul festett képe függ, fél testben; másikában a' Gróf Barkóczy Ferenczé, ki, elébb hogy Abauji Fő-Ispánná neveztetett, Pestet mint Fő-Ispáni Helytartó kormányozta, egész testben, setétkék, arannyal elhintett mentéjét bal válla elébe vetvén. Krafft ezen szerelemmel dolgozott, 's arcz és növés igen szerencsésen el vagon találva.”³⁰⁵

„Krafft festé egykori helytartónkat, Albert herceget is, s ezt is fejr mentével, ezt is görbe térdel, melly a szemnek fáj. Mostani nádorunkat Stunder festette; s mind arczban mind állásban igen rosszúl: a másik főherceg nádorunk [ti. Sándor Lipót portréját] jobban; de a színek

elfeketültek egészen.³⁰⁶ Itt Wesselényi Ferencz, megyszín bársony dolmányban, veres nadrággal, itt herczeg Eszterházy Pál [...]; itt a béke-kötő Pálffy János, duelluma óta nem huszár generalis többé, egy iszonyú allonge-parókában; itt a Pálffy Miklósé (Salistól) csuda világításban, s a Batthyáni Lajosé, mellynek legalább arcza igen szép (ha szemem jól kapta fel a manírt, Meynestől) [sic! ti. Meytenstől]. Mit nyerne a hon históriája, mit nyernénk a művészet tekintetében, ha minden gyűlési palotáinkat illy képek ékesítenék!

A kisebb palotában Gróf Barkóczy Ferencz abaúji főispány képe áll, ki e megyét mint főispányi helytartó igazgatá: Krafftól ez is; s felette híven, felette szépen.³⁰⁷

Egy évvel későbbi írásában Kazinczy már meglehetősen negatív véleménnyel szól a vármegyei portrégaléria esztétikai kvalitásairól: „...a Krafft három darabjain kívül a többinek kevés artistai becse van, de annál több históriai. Érző szívnek nagy öröm ezen kisded Pantheonba belépni.”³⁰⁸

Másfél évtizeddel később – Alexy Károly Mátyás királyt ábrázoló bronzszobrának kontraposztbeállítása kapcsán – Henszlmann Imre is hasonlóan vélekedett a vármegyei nádorispáni portrék kvalitásairól:

„Alexy értett hozzá, ezen szintolly természetes, mint közönséges állásba a királyi parancsoló önbizodalom kifejezését önteni. Hogy pedig ez így van, mintájának más hasonló állásokban levő arczképekkel egybevetéséből leszen kivehető; vegyük, például a pesti megyei terem főispánjait, kik közül felerész színpadi keresettséggel kevélykedik, a többiek pedig merevülten, mintegy fából faragva, állanak; azonban egyikben sincs az élénk mozgalom, vagy a kifejezés helyes mértéke, mellyet a festő állásukba helyezni akart, eltalálva.”³⁰⁹

306 A képen balra lenn, az asztalról leomló drapérián apró betűs *Schwarzc (?) / R.* jelzés látható, amely minden bizonnyal egy 19. századi restaurálás nyoma, azaz a restaurátor kézjegye.

307 KAZINCZY 2015, 123.

308 KAZINCZY 2015, 134.

309 HENSZLMANN Imre: Alexy szobormintája. *Életképek*, 1844. szeptember 25., 409.

1861-ig tizenegy egész alakos portré készült el, így a közgyűlési terem déli oldali, bejárati falán még jutott hely néhány félalakos képmásnak, amint az a terem ez évben készült rajzán is látható (1. kép). A főbejárattal szemben Sándor Lipót és József nádor portréi között I. Ferenc képmása függött, körben az egykori nádorispánok és helytartók portréi kaptak helyet.³¹⁰ Egy 1876. évi jegyzék szerint ekkor tizenöt egész alakos portré függött a közgyűlési terem falain, amelyek mellett még I. Lipót, III. Károly és „Mária Terézia” (valójában Vilma Amália) mellképei is helyet kaptak, ám az összképet immár a nádorispánok és a nemzeti mozgalom képviselőinek képmásai uralták.³¹¹

Szapáry István főispán 1891-ben készült képmása a tizenhetedik egész alakos portré volt az együttesben, s ezzel megteltek a közgyűlési terem falai. Ettől kezdve tehát az újonnan készült portrék kifüggesztéséhez egy-egy korábban készült festményt át kellett helyezni a szomszédos kis tanácsterembe, illetve a hivatal további helyiségeibe. Ennek következtében a Habsburg-uralkodóportrék fokozatosan kiszorultak a közgyűlési teremből.³¹² 1905-ben már csak Ferenc József és „Mária Terézia” képmása függött itt. 1940-ben Ferenc József portréja is kikerült a teremből, hogy Horthy Miklós képmása kerüljön a helyére.

Az 1893. évi átalakítások nyomán a teremben már csak tizenhat egész alakos portré elhelyezésére volt lehetőség. Az 1905. évi leltár szerint a közgyűlési teremben épp ennyi életnagyságú képmás függött (I. Ferenc József, Károlyi István, Pálffy Miklós, Batthyány Lajos, Sándor Lipót, Kossuth Lajos, Wesselényi Ferenc, Földváry Gábor, Esterházy Pál, Széchenyi István, Teleki László, Nyáry Pál, József nádor, I. Ferenc, Deák Ferenc és Szapáry István képmása), a bejárati ajtó felett pedig „Mária Terézia” mellképét is elhelyezték.³¹³ A kis tanácsteremben kapott helyet Pálffy János nádor egész alakos portréja és hat további félalakos arckép, a főispáni fogadószobában Lotaringiai Ferenc és Barkóczy Ferenc egész alakos portréja. Az alispáni hivatalban és a főjegyzői irodában további félalakos arcképek kaptak helyet.

310 *Tudományos Gyűjtemény* 18, 1834, 91; *Vasárnapi Ujság*, 1861. január 20., 29; BORSOS 1975, 154.

311 GALGÓCZY 1876, 40–41.

312 I. Ferenc portréja, amely 1905-ben még a közgyűlési teremben függött, 1919-ben már a főispáni szobában kapott helyet, s itt volt 1934-ben is. Lásd GALGÓCZY 1876, 40; *Magyar Hírlap*, 1934. szeptember 12., 6: „A főispán szobájában akasztották fel a vármegyeház legértékesebb képét: Ferenc császár arcképét, idősebb Kraft alkotását, eme egyike a Magyarországon található legbecsebb festményeknek” (Gosztonyi Lajos: Elmúlt évszázadok regénye a pesti vármegyeházán).

313 IMRÉNYI 1950, 119, 1. kép.

A portrégaléria sorsa 1945 után

A pesti vármegyeháza festményei 1944 júliusáig maradtak eredeti helyükön. Ekkor Csánky Dénes, a Szépművészeti Múzeum akkori igazgatója kezdeményezésére a vármegyeházán őrzött 51 festményt – a díszkeretek nélkül – az alispán utasítására a vármegyei levéltár iratanyagával együtt a „várható légitámadás veszélye elől”³¹⁴ Pomázra menekítették, s az 1938 óta a járási levéltárként szolgáló egykori főszolgabírói hivatal épületében helyezték el.³¹⁵

Budapest 1944. évi ostroma során a vármegyeháza megrongálódott; az épület helyreállítása 1948 tavaszára fejeződött be Imrényi-Szabó Imre műemléki mérnök irányítása mellett.³¹⁶ A közgyűlési terem helyreállítása már korábban elkészült, így 1946. május 14-én Pest vármegye törvényhatósága újra itt ülésezhetett.³¹⁷ Ebből az alkalmából a vármegye ekkori vezetése – élén a kisgazdapárti Pongrácz Aladár főispánnal – hét képet szállíttatott vissza Pomázirol, s helyezett el a közgyűlési teremben: II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, Széchenyi István, Nyáry Pál, Teleki László, Wesselényi Ferenc és Károlyi

István portréját.³¹⁸ Egy 1946. évi fotósorozat szerint Rákóczi képét az elnöki emelvény mögött középen helyezték el, ahol korábban I. Ferenc, majd Ferenc

48. kép. Pest vármegye közgyűlése 1946. május 14-én, Cserna György felvétele, Nemzeti Fotótár, azonosító: MTI-FOTO-FMAFI1946_732011

314 Az amerikai légierő 1944 áprilisától több alkalommal bombázott stratégiai jelentőségű budapesti célpontokat. 1944. július 2-án több bombatalálat érte a Hősök tere környékét, köztük a Szépművészeti Múzeumot is.

315 PML, IV.475.a, 3. doboz, III. sorozat, p. 187: Kiűritési tervezet (1943. október); uo. 45. doboz: Kimutatás a pomázi járási levéltárban elhelyezendő olajfestményekről, 1944. július 15. (ikt. sz.: 495/44 – a 3158/1949. sz. irat melléklete); lásd még BERÉNYINÉ KOVÁCS 2018, 34.

316 IMRÉNYI 1950.

317 *Kis Újság*, 1946. május 16., 2.

318 IMRÉNYI 1950, 124; BERÉNYINÉ KOVÁCS 2021, 122.

49. kép. Gorzó Nándor: Petőfi Sándor, 1948,
Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal

50. kép. Gorzó Nándor: Táncsics Mihály, 1948,
Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal

József, majd pedig Horthy portréja függött. Rákóczi mellett kétoldalt Kossuth és Széchenyi portréja kapott helyet (48. kép).³¹⁹

A helyreállított vármegyeháza ünnepélyes felavatására 1948. március 20-án, díszközgyűlés keretében került sor. Ebből az alkalomból a megye akkori vezetése – azaz a kisgazdapárti többségű Pest Megyei Nemzeti Bizottság, élén a polgári demokrata párti főtitkárral, Gorzó Nándorral – a szabadságharc centenáriuma

319 Az ülésről készült fényképfelvételt lásd MTI Fotóarchívum, MTI-FOTO-FMAFI1946_732003; MTI-FOTO-FMAFI1946_732011.

alkalmából három magyar forradalmár: Petőfi, Táncsics és Dózsa életnagyságú képmását is megrendelte a közgyűlési terem számára (49–51. kép).³²⁰

1951 áprilisában a Levéltárak Országos Központja a volt vármegyeháza épületéből Széchenyi, Nyáry, Teleki, Wesselényi és Károlyi portróját, valamint a Pomázon őrzött együttesből további 25 festményt átadott a Történelmi Képcsarnoknak.³²¹ Ezzel egy száz évvel korábbi terv vált valóra. Döbrentei Gábor már 1846-ban nyílt levélben javasolta Kubinyi Ágostonnak, a Nemzeti Múzeum igazgatójának, hogy törekedjen megszerezni „történeti jelességű férfiak régi arcképeit”, s a „József-képcsarnok” mellett létesítsen egy „nádor-csarnokot” is a nádorok portréiból.³²² Ennek nyomán Kubinyi 1852 februárjában, a Helytartóság alelnökének írott levelében megkísérelte megszerezni a pesti vármegyeházi portrékat a Nemzeti Múzeum számára, ám terve ismeretlen okok miatt végül megghiúsult.³²³

Valamivel később, 1951 őszén a Történelmi Képcsarnok további 24, a pesti vármegyeházáról származó portrét is beszállított a pomázi levéltárból. Ez utóbbiak nagyrészt Pest vármegye 1900–1940 közötti tisztviselőit – például Beniczky Ferenc és Gulner Gyula főispánokat –, valamint Horthy Miklóst és Horthy Istvánt ábrázolták, ám beletárolásukra nem került sor: 1952 januárjában a képeket átadták a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja (MMOK) Baross u. 19. szám alatti raktárának,³²⁴ ahol 1953. április 1-jén, a Rózsa György részvételével tartott szemlén leselejtezték azokat.³²⁵ 1953. június 4-én a Képzőművészeti Főiskola hivatalsegédje,

320 *Szabad Nép*, 1948. március 21., 7; IMRÉNYI 1950, 124. A máig a közgyűlési teremben függő három festmény Bényi László (1909–2004), Bánovszky Miklós (1895–1995) és Madarász Adeline (1871–1962) műve.

321 MNM TKCs, Irattár, 58/1951 (Rózsa György jegyzéke az átvett képekről). A Történelmi Képcsarnok gyűjteményében a portrék 2214–2243. sz. alatt kerültek beletárolásra, a vármegyeházi proveniencia feltüntetése nélkül. A Képcsarnok további három – az egykori balassagyarmati, szombathelyi és nyitrai – vármegyeházi portrégaléria néhány képét is őrzi (ltsz. 2306–2310.; 53.112–119.; 53.267–276.).

322 SINKÓ 1995, 22.

323 ZÁDOR 1990, 130 (1852/42). Kubinyi 1849 júniusában a pénzügyminiszterhez írott levélben azt is kérte, hogy a volt Kamara épületében lévő „33 kamaraelnök és 8 fejedelmi arckép olajfestményben” a Múzeumnak átengedessék, ám ez a terve is megghiúsult, csakúgy, mint az az 1851. évi terve, hogy megszerezze a bécsi magyar udvari kancellária épületében lévő „történeti festményeket”. Lásd uo. 127 (1849/24); 130 (1851/223). Utóbbiak esetében minden bizonnyal a Mária Terézia pozsonyi koronázását ábrázoló képciklusról van szó. 1849-ben ugyanakkor sikerült megszereznie a Nemzeti Múzeum számára a Hétszemélyes Tábla tanácsstermből I. Ferenc, Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc portróját, ezek azonban 1854-ben visszakérültek eredeti helyükre. Lásd uo. 127 (1849/33), 131 (1854/66).

324 A tétele átadási jegyzéket lásd MNM TKCs, Irattár, 58/1951/b.

325 A szemle jegyzőkönyvét lásd MNM TKCs, Irattár, 863-01-26/1953 (Nr. LIII/3–24). A portrék selejtezésére ideológiai okokból került sor, összhangban az 1948. január 3-án kiadott, „A múlt politikai rendszer képzőművészeti szimbólumainak eltávolításáról” szóló rendelettel, amely előírta a „múlt rendszer rosszlelkű,

51. kép. Gorzó Nándor: Dózsa György, 1948, Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal

Leitold Lőrinc (újrafelhasználható) festővá-
szonként átvette a képeket.³²⁶ Ugyanez lett a
sorsa számos további, 1946 után a középü-
letekből ideológiai okok miatt eltávolított,
majd az MMOK által 1953-ban leselejtezett
festménynek, így például a Bruck Lajos által
1896-ban a Kúria díszterme számára festett Fe-
renc József-portrénak is.³²⁷ A kép párdarabja,
Erzsébet királyné képmása – amelyet 1953-ban
szintén „selejtnek” minősítettek – ugyanakkor
megmenekült: hosszú ideig a Képzőművészeti
Főiskola egyik tanára rejtegette, majd Ameriká-
ba disszidált fia az 1980-as években bőröndben
magával vitte, s 2011-ben restauráltatta.³²⁸

Az 1944-ben a vármegyházán őrzött 51
festmény közül tehát 1951-re egyedül II. Rá-
kóczi Ferenc és Kossuth Lajos portréja maradt
eredeti helyén. A két kép ma is Pest Vármegye
tulajdona, s a közgyűlési teremben található.³²⁹
A jelen kötetben tárgyalt több mint száz portré
közül – az Egyetemi Könyvtár nagy olvasóter-
mében és az Új Városháza tanácstermében el-
helyezett, „beépített” díszkeretű Ferenc József-,

népellenes beállítottságú és működésű vezetőit és köztisztviselőit” megőrkítő arcképek, emléktáblák stb.
eltávolítását a középületekből. Lásd *Fővárosi Közlöny*, 1949. február 24., 43.

326 MNL OL XIX-I-3-a, 863-1984/1953 (332.d). (Köszönöm az adatot Farkas Kornélnak és Havas Gyöngyvérnek.)
Az 1950-es években készült hallgatói munkákból csak néhány maradt fenn, s ezek között nem ismert olyan,
amely egy korábbi kép átfestésével készült volna. (Köszönöm a felvilágosítást Heitler Andrásnak.)

327 MNL OL XIX I.19.a, 1620. tétel, 447/1951, XIX/1, 2. sz.; MNM TKCs, Irattár, 863-01-26/1953 (Nr. XIX/2).
A Képcsarnok részéről feltehetően az ottani raktári kapacitások szűkössége miatt sem merült fel Bruck
Lajos nagy méretű festményének átvétele, másrészt ekkor már volt egy Szent István-rendi díszruhás portré
Ferenc Józsefről a gyűjteményben, a Benczúr által a pesti vármegyháza számára festett képmás.

328 KAJÁN 2016, 17.

329 Ugyancsak a közgyűlési teremben áll az a lábas óra, amelyet Hillrich János pesti órasmester készített 1811-
ben a közgyűlési terem számára, az óra tetejét egykor díszítő ágaskodó oroszlán, a vármegye címerállata
azonban elveszett róla. Fotóját lásd IMRÉNYI 1950, 133.

illetve Deák- és Csengery-portrétól eltekintve – csupán ez a két kép maradt eredeti helyén az elmúlt évszázad során.

A pesti vármegyeházi portrégaléria nagy részének 1948–1951 közötti fokozatos „száműzése” az épületből, amely 1950-től a Pest Megyei Tanács székházaként szolgált, valamint a „szabadságharcos” eszméket jelképező új portrék megrendelése 1948-ban egyértelmű jele a közgyűlési terem mint szimbolikus tér politikai „átkódolásának”.

1990-ben két újabb portréval bővült az ülésterem portrégalériája: Fáy András, a vármegye országgyűlési követe és a Pesti Hazai Első Takarékpénztár megalapítója,³³⁰ valamint Széchenyi István képmásaival, amelyeket Csizmadia Emil (1929) festett.

2011 decemberében, Pest vármegye megalakulásának évfordulója³³¹ alkalmából öt portré – tartós kölcsönként – visszakerült a közgyűlési terembe a Történelmi Képcsarnok raktárából,³³² majd 2021-ben – a Pest Megyei Önkormányzat költségén – sor került azok restaurálására is,³³³ s új díszkeretet is kaptak a képek. A portrék „restitúciója” egy újabb emlékezetpolitikai fordulat jele, amely mintegy visszahe-lyezte a történeti emlékezet kánonjába a vármegyék 1945 előtti nádorispánjait és vezető tisztviselőit, majd 2022-től visszaállította a vármegye elnevezést, a 2011-ben felállított kormányhivatalok vezetői, azaz a megyei kormány megbízottak titulusaként pedig bevezette a főispáni címet.

330 Fáy Pest vármegye 1839. március 19-i gyűlésén kezdeményezte a Pesti Hazai Első Takarékpénztár felállítását, amely a vármegye támogatásával 1840 elején kezdte meg működését.

331 I. Lipót 1659. december 4-én szentesítette az az évi országgyűlés LXXVI. cikkelyét (vö. 205. jegyzet). A megye ezt tekinti az alapítás dátumának. A döntés előzményeiről lásd SCHRAMEK 2011.

332 A tartós kölcsönbe adott képek Barkóczy Ferenc, Wesselényi Ferenc nádor, Esterházy Pál nádor, Nyáry Pál és Károlyi István portréi.

333 A képeket Pupos Éva restaurálta.

Pest-Buda egykori hivatali portrégalériái

Az alábbiakban az országos hatáskörű, a 18. századtól nagyrészt Pest-Budán működő országos kormánysszervek és egyéb intézmények portrégalériáiról igyekszünk áttekintést nyújtani, ami minden esetben egyben elméleti rekonstrukciót is jelent. A hivatali portrégalériák egy része ugyanis 1945-ben teljes egészében megsemmisült, mint például a Miniszterelnökségé és a Pénzügyminisztériumé. Az ostromot átvészelt együttesek egy része az 1950 körüli években a Horthy-korszak *damnatio memoriae*-jét kísérő selejtezéseknek esett áldozatul. A hivatali portrégalériák történeti és esztétikai szempontból megőrzendőnek ítélt darabjai az 1950 körüli években közgyűjteményekbe kerültek. A budapesti intézmények esetében ez elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokát jelenti, ahol viszonylag jól dokumentálták a nyilvántartásba vett művek provenienciáját. Rendkívül hézagosan ismert ugyanakkor azoknak a tisztviselőportréknak az eredete, amelyek már 1850 körül a Nemzeti Múzeum (Általános) Képtárába kerültek. A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatósági irattárának 1807/8–1934 évkörű teljes anyaga ugyanis 1945-ben a Magyar Országos Levéltárban elégett.³³⁴ A korai szerzemények proveniencia-adatait meglehetősen hiányosan dokumentálta a gyűjtemény első, 1909-ben megjelent katalógusa is, mivel a gyűjtemény ekkor már egy másik intézmény, a Szépművészeti Múzeum keretei között működött, s áteleltározásra került.³³⁵ Ezen portrék provenienciájára vonatkozóan így csak feltételezéseket fogalmazhatunk meg egyes közvetett adatok alapján.

334 Az iktatókönyv 1845–1890 közötti képzőművészeti tárgyú bejegyzéseinek egy részét Kapossy János (1894–1952) 1940 körüli regesztái alapján ismerjük. Lásd ZÁDOR 1990; BTK MI-R, A–VII–2, 7859–8612.

335 1885 körül a Nemzeti Múzeum Képtárának gyűjteményéből 403 festmény és szobor került átadásra az 1884-ben megalakult Történelmi Képcsarnok számára, amely kezdetben az Országos Képtár, majd 1906-tól a Szépművészeti Múzeum felügyelete alatt működött. Lásd GÖDÖLLE 2010, 143. Az Általános Képtárból a Történelmi Képcsarnokba áthelyezett és áteleltározott művek jegyzékét lásd PEREGRIN 1909, 437–461.

Egy korábbi tanulmányunkban már rekonstruáltuk a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség kormányzatának legfőbb (udvari) hatóságai, a Magyar Királyi Udvari Kancellária (*Cancellaria regia Hungarico-aulica*), valamint az Erdélyi Udvari Kancellária bécsi palotáinak tanácsstermeibe készült Habsburg-portrégalériákat.³³⁶ Ezek a festmények, amelyek a Szent István-rend nagymestereként jelenítik meg a 18–19. századi magyar királyokat, nagyrészt máig fennmaradtak, ám eredetük feledésbe merült.³³⁷ A magyar királyi korona valamennyi képen az uralkodó mellett látható, konzolasztalra helyezve. Ferenc József képmásán a budai királyi palota is feltűnik a háttérben az uralkodó magyar királyi címének jelképeként. A nagymesteri portrészorozat tehát a Habsburg-uralkodók magyar királyi címét volt hivatva reprezentálni, Szent István méltó utódaként, az államalapító szent király művének folytatójaként tüntetve fel az osztrák császári ház magyar trónra került tagjait. Ennek mintájára készültek az 1790-es évektől az erdélyi Gubernium tanácstermének uralkodóportréi is.³³⁸

Az uralkodóportrék mellett a kancellárok, majd utódaik, a király személye körüli miniszterek arcképei is helyet kaptak a hivatal székházában. A kancellárok arcképei 1875-ben a díszterem előterének falain függtek.³³⁹ A király személye körüli miniszterek retrospektív portrégalériájának megfestését Bánffy Dezső miniszterelnök határozta el 1899-ben. A képeket az egyik hivatali helyiségben helyezték el, mára azonban a kancellári és miniszteri portrék közül is csak néhány maradt fenn.³⁴⁰

Magyar Kamara (1867-től Magyar Királyi Pénzügyminisztérium)

A Bécsben működő Magyar Királyi Udvari Kancellária mellett a kora újkori Magyar Királyság legjelentősebb országos hatáskörű hivatala a Magyar Kamara (*Camera Hungarica*) volt, amelyet I. Ferdinánd hozott létre 1528-ban a királyi jövedelmek

³³⁶ SERFŐZŐ 2021.

³³⁷ *Pesti Hírlap*, 1885. november 13. (A bécsi hosszú hét).

³³⁸ SERFŐZŐ 2022.

³³⁹ *Pesti Napló*, 1875. szeptember 24., 2 (Magyarok Bécsben): „Az előcsarnok falain a magyar cancellárok életnagyságú arcképei”.

³⁴⁰ LENGYEL 1913, 48: „Van egy kisebbfajta szoba a házban, amelynek első pillanatra megdöbbenő intim neve az, hogy: kriptá. A kriptában azonban nem esett államférfiak hamvai vannak összegyűjtve, hanem az összes a *latere* miniszterek arcképei.” A fennmaradt portrékról lásd SERFŐZŐ 2022, 237–238.

kezelésére a bécsi Udvari Kamara (Hofkammer) pandanjaként. A Magyar Kamara 1848-ig a gazdasági-pénzügyi igazgatás országos kormányzati szerveként működött, élén a király által kinevezett elnökkel, kezdetben Budán, majd 1530-tól Pozsonyban. Korabinszky János Mátyás leírása szerint a Kamara pozsonyi, Mihály-kapu utcai székházában – amely 1753–1756 között Johann Baptist Martinelli tervei szerint épült – a 18. század végén az egykori kamaraelnökök egész alakos képmásaiból álló portrégaléria volt látható.³⁴¹ A hivatal 1784-ben Budára költözött, ahol a Mátyás-templom északi oldalán álló egykori jezsuita kollégium, majd papnevelde Hess András téri épületeit vette birtokba.³⁴² A Kamara levéltárával együtt a portrékat is Budára hozták: 19. századi leírások szerint „a nagy Boldogasszony egyházához ragasztott” épület első emeleti tanácstermében az 1531–1848 közötti időszak 36 kamaraelnökének félalakos képmása volt látható Pemflinger Istvántól (†1537) Szécsen Miklósig (1782–1871).³⁴³

1849. június 8-án Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum igazgatója levélben kérte Duschek Ferenc pénzügyminiszteri államtitkárt, hogy a volt Magyar Kamara épületében lévő 33 kamaraelnöki portrét, valamint „8 fejedelmi arcképet olajfestvényben” engedje át a Nemzeti Múzeumnak, ám az átadásra végül nem került sor.³⁴⁴ Miután a Kamara épületének a Mátyás-templom felé eső részét 1884-ben lebontották, hogy a templom szabadon álljon,³⁴⁵ Szapáry Gyula pénzügyminiszter hivatali helyiségeit az épület egy másik részében alakították ki, s a gróf a „miniszteri elfogadó teremben” helyezte el „elődeinek” arcképcsarnokát.³⁴⁶ Szapáry 1886-ban maga és a korábbi pénzügyminiszterek – Lónyay Menyhért, Kerkapoly Károly, Ghyczy Kálmán és Széll Kálmán – arcképét is megfestette Ábrányi Lajossal.³⁴⁷

341 KORABINSKY 1786, 563: „die königl. ungar. Hofkammer, ein schönes und maßiges Gebäude, in welchem die Porträte aller Kammerpräsidenten in Lebensgröße zu sehen waren.” A tanácsterem az épület második emeletén helyezkedett el. Alaprajzát lásd REISZ T. 2023, 143.

342 HORLER 1955, 589; FARBAKY 2015.

343 SCHAMS 1822, 231, 346–350; PALUGYAY 1852, 169. Pemflinger István kamaraelnök (1531–1536) portróját reprodukálja: THALLÓCZY 1879, címlapelőzék. Feliratát lásd uo. 125. Dessewffy János kamaraelnök (1557–1561) portróját reprodukálja: ÉBLE 1903, címlapelőzék. A Kamara portréira vonatkozó bejegyzések nem találhatók a hivatal iratanyagának 1770 körüli mutatóiban (E 15: Expeditiones Camerales; E 19: Acta Grassalkovichiana).

344 ZÁDOR 1990, 127.

345 FARBAKYNÉ DEKLAVA 2022.

346 *Nemzet*, 1883. december 10., 3. Szapáry már 1879-ben új díszkeretbe helyeztette a portrékat. Lásd *Századok* 13, 1879, 274.

347 *Nemzet*, 1886. július 4., 3 (A pénzügyminiszterek arcképe).

52. kép. A Pénzügyminisztérium miniszteri váróterme („Ősök terme”) a Magyar Kamara elnökeinek portrégalériájával (FELLNER 1908, XXII. tábla; FSZEK Budapest Gyűjtemény)

A Szentháromság téren, az egykori jezsuita akadémia helyén 1901–1904 között, Fellner Sándor tervei szerint felépült pénzügyminisztériumi székházban a kamaraelnöki portrékat a miniszteri fogadóteremben helyezték el, amelyet ezért „Ősök termének” is neveztek.³⁴⁸ A képeket két sorban, kronologikus sorba állítva foglalták a terem tölgyfa burkolatába (52. kép). A történeti portrégaléria „befoglalása” a historizáló épület reprezentatív enteriőrjébe a Hauszmann Alajos tervei szerint 1896-ra felépült Igazságügyi Palotát követte mintaként, ahol a nádorok és a királyi személyenőkök korábbi portréit három tárgyalóteremben helyezték el stukkókeretbe foglalva.

Ez volt a portrésorozat vándorútjának utolsó állomása, mielőtt 1945-ben

teljes egészében elpusztult. Néhány évvel korábban, 1939-ben az *Új Magyarország* című napilap fotókkal illusztrálva ismertette a kamaraelnöki portrégalériát, idézve a Történelmi Képcsarnok vezetője, Vayer Lajos megállapításait a portrék előképeit illetően (53. kép).³⁴⁹ Eszerint a 16. századi kamaraelnökök képmásai fiktív arcképek voltak, míg 17. századi utódaik portréihoz egykorú rézmetszetek szolgáltak előképkül. Így például Lippay Gáspár és Zichy Istváné Elias Wideman 1652-ben megjelent metszetei nyomán készültek, mellőzve az ábrázoltak süvegét,³⁵⁰ az 1671-ben

348 PRAKFAI 2016, 308, 310. A kamaraelnöki portrésorozatot ismerteti: *Az Újság*, 1930. június 8., 8 (Bagó János: Akik függnek és akik nem függnek. Séta a minisztériumok arcképcsarnokában).

349 *Új Magyarország*, 1939. április 9., 10 (Magyar tárnokmesterek galériája a pénzügyminisztériumban); uo. április 30., 10 (utóbbi idézi Vayer megállapításait). A *Vasárnapi Újság: Új Magyarország képes melléklete* 1939. április 9-i számának hátsó borítóján fotók jelentek meg a portrékról. A lapszámból egyedül a Debrecen Egyetemi Könyvtárban maradt fenn példány. Az újság számára készült fényképfelvételek közül a MNM TF Ürményi József, Balassa Ferenc, Niczky Kristóf, Semsey András és Majláth György portréjának fotóját őrzi (Iatsz. 317., 319–322/1957.).

350 Widemann *Clarissimorum Hungariae heroum icones* címmel Bécsben megjelent metszetalbuma a korabeli magyar rendi társadalom elitjéhez tartozó száz főúr, köztük több kamaraelnök arcképét tartalmazza, így Pálffy

53. kép. A kamaraelnökök portréi, a *Vasárnapi Ujság: Új Magyarorság képes melléklete* 1939. április 9-i száma nyomán

54. kép. Balassa Ferenc portréja, 1785 k., MNM TF, ltsz. 319/1957.

nyomán.³⁵¹ A 18. századi elnökök képmásai nagyrészt „élet után” festett portrék másolatai voltak. Így például Grassalkovich Antalé a gróf egy 1755 körüli portréja nyomán készülhetett, amelyre utólag festették rá a Szent István-rend csillagát és vállszalagját, amelyet 1767-ben kapott meg.³⁵² A kópia már ezekkel együtt ábrázolta a kamaraelnököt, feje fölött feliratszalagon jelmondatával: *Tuta Conscientia optimus Consiliarius / Fac bonum omnibus, quam diu poteris* (A jó lelkiismeret a legjobb tanácsadó / Tégy jót mindenkivel, ahogyan csak tudsz).³⁵³ A sorozatban egyedül Grassalkovich portréján volt feliratszalag, ami arra utalhat, hogy a retrospektív sorozat az ő megrendelésére készülhetett 1767 körül, a Kamara új pozsonyi székháza számára. A portrégaléria utóbb a későbbi kamaraelnökök arcképeivel is kiegészült.

kinevezett Kollonich Lipót érseké pedig egy 1742-ben készült metszet

Pálét (1625–1646), Lippay Gáspárét (1646–1652), Majthényi Mihályét (1655) és Zichy Istvánét (1655–1671). Pálffy Pál kamarai mellképe egy vörösköi portréjának másolata volt. Lásd HALÁSZOVÁ 2018, 54. kép.

351 Megjelent: Péterfy Károly: *Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hungariae celebrata...* Pars secunda. Posonii 1742, 408 skk.

352 MOJZER 1984, 163 (Buzási Enikő).

353 A portré feliratát közli: SCHAMS 1822, 349; *Az Ujság*, 1930. június 8., 8.

55. kép. Habsburg-portrégaléria II. Miksától II. Józsefíg, MNM TKCs, ltsz. 613., 615., 1035–1040., 1042., 1044.

Az 1783-ban kinevezett Balassa Ferenc Buda látképét ábrázoló metszetet tartott a kezében annak jeleként, hogy a hivatal az ő elnöksége alatt, 1784-ben költözött Pozsonyból Budára (54. kép).

A kamaraelnöki portrégaléria összességében a selmeci (alsó-magyarországi) Bányakamara élén álló főkamaragrófok máig fennmaradt, mintegy 50 képből álló arcképcsarnokával állítható párhuzamba, amelynek legkorábbi darabjai a 17. századból származnak, nagy részük pedig az 1760 körüli években készült.³⁵⁴ Rotenstein leírása szerint a Főkamaragrófi Hivatal (Königliche Oberst-Kammergrafen-Amt / Supremi Camergrafiatu) székhelyként szolgál selmecbányai Kamaraház (Kammerhof) egyik helyiségében az 1598-ban felállított hivatal élén álló főkamaragrófok (retrospektív) portrégalériája volt látható, egy másik helyiségben pedig Mária Terézia, Lotaringiai Ferenc és Karl Ferdinand von Königsberg 1751-ben, a császár látogatása alkalmából készült egész alakos portréi függtek.³⁵⁵

Kubinyi Ágoston 1849. június 8-i levele szerint a kamaraelnöki arcképek mellett Habsburg-uralkodóportrék is a hivatal budavári székházának berendezéséhez tartoztak. A levélben említett nyolc festmény minden bizonnyal azzal a nyolc egész alakos uralkodóportréval azonosítható, amelyek 1907-ben a Belügyminisztérium és a Miniszterelnökség átadásaként kerültek a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe (55. kép).³⁵⁶ Ehhez a sorozathoz tartozik I. Lipót és Mária Terézia képmása is, amelyek feltehetően 1848-ban, a volt kamaraelnöki lakásból átadott festményekkel együtt kerültek a Nemzeti Múzeum Képtárába. Duschek Ferenc 1848. november 14-én kérte Kubinyit, hogy „a m. kincstári elnök lakásához tartozott 78 darab olajfestményeket mielőbb nézesse meg, minthogy az azokból kiválasztandók a Museum részére fognának átengedni”.³⁵⁷ Kiss Bálint, a Nemzeti Múzeum képtári őre november végéig – még a dunai hajóhíd téli elbontása

354 GRAUS–ČELKO–ČELKOVÁ 2007. Az Udvari Kamara esetében, amely kezdetben a Hofburg *Reichskanzlei-traktjában*, majd 1848-tól a Himmelfortgasse-i Savoyai-palotában működött, a források nem szólnak a kamaraelnökök portréiról.

355 ROTENSTEIN 1783, 239. Reprodukciójukat lásd GRAUS–ČELKO–ČELKOVÁ 2007, 32–33, 62. Königsberg (1696–1759) a selmeci Bányakamara felettes szerve, az 1745-ben felállított Pénzverési és Bányauigyi Udvari Igazgatóság (Münz- und Bergwesens Directions Hof Collegium) első elnöke, majd 1755-től az Udvari Kamara elnöke volt.

356 TKCs, ltsz. 1035–1040, 1042, 1044. Hét portré a Belügyminisztérium, egy a Miniszterelnökség átadásaként került a Képcsarnok gyűjteményébe. Lásd Szépművészeti Múzeum, Irattár, 306/1906; 1317/1907.

357 GARAS 2001, 381. Garas nem pontosan jelöli meg forrását, ami Kaposy János egy regesztája a Nemzeti Múzeum iktatókönyvének 1848/102. sz. tételéről. Az iktatókönyv 1945-ben a Magyar Országos Levéltárban elégett. A regesztát lásd BTK MI-R, A–VII–2, 7966.

előtt³⁵⁸ – mind a 78 képet átvette.³⁵⁹ Ezek közül 72 festményt, amelyek a budai királyi palotából, illetve a bécsi udvari képtárból származtak, ma a Szépművészeti Múzeum Régi Képtára őriz,³⁶⁰ míg a további hat tétel az üggyel kapcsolatos levelezésben említett arcképekkel azonosítható.

Az arcképek közül kettő I. Lipót és Mária Terézia fent említett portréjával lehet azonos.³⁶¹ Ezek egy tíz képből álló, II. Miksától II. Józsefíg terjedő portrészorozat részei, amely 1765 körül,³⁶² Grassalkovich Antal elnöksége (1748–1771) idején, a Kamara pozsonyi székháza számára készülhetett, a gödöllői királypavilon retrospektív portrészorozatával közel egy időben. A heterogén kvalitású képek nagyrészt Bécsben őrzött uralkodóportrék másolatai.³⁶³ A retrospektív uralkodóportré-sorozat a gödöllői Grassalkovich-kastély kertjében álló királypavilon királyképmásaival állítható párhuzamba, amely ugyancsak Grassalkovich Antal megrendelésére készült 1765 körül.³⁶⁴

A Kamara megrendelésére készült uralkodóportrék közül elsőként az ifjú Ferenc József képmásáról ismerünk adatot. A szabadságharc bukása után, 1851. szeptember 18-án létrehozták a bécsi Finanzministerium alá rendelt Császári-királyi Pénzügyi Országos Igazgatóságot (Finanz-Landesdirection im Kronlande Ungarn), amelynek gróf Almássy Móric lett az elnöke. A hivatal tisztviselői 1851. október 24-én tették

358 A Lánchíd építése 1849 januárjára fejeződött be.

359 MNL OL H 25, B.a.19, 783. tétel, p. 635: „Azon 78 olajfestvények, és arcképek, mellyek a volt királyi kincstári elnök lakáshoz tartoztak [...] Kiss Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum képtári őre által a museum számára [...] kiválasztatván...” (Az átadott képek tételes jegyzéke nem maradt fenn. Köszönöm az adatot Németh Györgynek.)

360 GARAS 2001, 408–410.

361 TKCs, ltsz. 613., 615. PERGRIN 1909, 611 szerint mindkét kép 1859-ben a „szegvári megyeházából” került a Nemzeti Múzeum Képtárába, ennek azonban ellentmond az, hogy a két kép korábbi, Általános Képtári leltári száma (282., 283.) közvetlenül a kamaraelnöki lakásból átvett festmények sorozata (Ált. Képt. 207–281. sz.) után következik. A tévedés oka lehet, hogy az Általános Képtárban a következő tétel (284. sz.) Károlyi Lajos (1799–1863) csongrádi főispán portréja, amelyet Csongrád vármegye 1859-ben ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak. Lásd PERGRIN 1909, 575.

362 II. József portréja a német-római császári koronával ábrázolja az uralkodót, ezért a sorozat egésze I. Ferenc császár 1765. augusztusi halála utánra datálható.

363 Így például II. Miksáé a Franz Anton Palko által 1760 körül a bécsi Pénzügyi és Bányügyi Udvari Igazgatóság székháza számára festett portré jó minőségű kópiája. Lásd Bécs, Österreichische Galerie Belvedere, ltsz. 4271. Mária Terézia portréja a Magyar Udvari Kancellária számára készült képmás replikája. Lásd SERFÖZŐ 2021, 2. kép. I. József portréja a Frans van Stampart által 1701-ben festett portré másolata (München, Residenzmuseum).

364 Az 1765 körül épült pavilon falain magyar vezérek és királyok képmásai kaptak helyet, Attilától Mária Teréziáig. A hatszögletű pavilon minden falán kilenc, összesen tehát 54 képmás kapott helyet, részben a Nádasdy-féle *Mausoleum* (1664), részben a *Corpus Juris Hungarici* 1751-es nagyszombati kiadásának illusztrációi nyomán. Lásd MIKÓ-SINKÓ 2000, VI.28 (Galavics Géza).

56. kép. A Pénzügyminisztérium tanácssterme I. Ferenc József portréjával (FELLNER 1908, XXV. tábla; FSZEK Budapest Gyűjtemény)

le az esküt, s ebből az alkalmából az Igazgatóság dísztermében felavatták az uralkodó egész alakos portréját is.³⁶⁵ A Marastoni Jakab által festett kép baldachinos trón előtt állva, osztrák tábornoki egyenruhában ábrázolta Ferenc Józsefet. A képet 1904-ben a Pénzügyminisztérium új épületének tanácstermében helyezték el (56. kép).³⁶⁶ Ugyanitt kaptak helyet a dualizmus kori pénzügyminiszterek arcképei is.³⁶⁷ A portrégalériáról maliciózus hangnemben ír egy korabeli újságcikk:

365 *Preßburger Zeitung*, 25. Oktober 1851, I.

366 FELLNER 1908, XXV. tábla. A fotón az uralkodóportré jobb alsó sarkában a *G[iacomo] Marastoni pin. 1851* jelzés olvasható. Marastoni 1850. január 10-én kelt, Szabadka város tanácsához intézett levelében 350 forintért kínálta az uralkodót „német General díszruhában” ábrázoló, 4 × 3,3 láb (kb. 124 × 100 cm) méretű mellképét „aranyozott rámban, a ládával”. Lásd MAGYAR 1997.

367 A fotón Szlávy József, Széll Kálmán és Szapáry Gyula mellképe látható. Lukács László portréját Both Menyhért festette meg 1905-ben. Lásd *Budapesti Hírlap*, 1905. július 26., 10.

57. kép. A Pénzügyminisztérium miniszteri fogadóterme II. József és Mária Terézia portréjával (FELLNER 1908, XIV. tábla; FSZEK Budapest Gyűjtemény)

„Ez a nagy tanácssterem meglehetősen ízléstelen. Félig olyan, mint egy bolthajtásos pince, félig, mint egy boncterem. [...] Körül a falakon a volt pénzügyminiszterek olajban és diszmagyarban néznek le komoran. Egy kisfiú is van közöttük, egy szép, szőke, szelíd fiú; ez a király ismeretes arcképe tizenhat éves korából.”³⁶⁸

A miniszteri fogadóterem falain II. József és Mária Terézia gyászruhás portréja kapott helyet, amelyek feltehetően a minisztérium korábbi épületéből kerülhettek új helyükre (57. kép).³⁶⁹

³⁶⁸ *Délmagyarország*, 1910. október 5., 2.

³⁶⁹ FELLNER 1908, XIV. tábla. A Magyar Kamara és a Pénzügyminisztérium levéltárában nem található leltár a hivatal portréiról. (Köszönöm a tájékoztatást Németh Györgynek és Kalmár Jánosnak.)

Magyar Királyi Helytartótanács (1867-től Magyar Királyi Belügyminisztérium)

Az 1724-ben országos kormányhatóságként felállított Magyar Királyi Helytartótanács kezdetben Pozsonyban, a Főtéren álló épületben,³⁷⁰ majd 1784-től Budán működött.³⁷¹ A hivatal székhelye eleinte a Szentháromság téri korábbi jezsuita Akadémia épülete volt, majd 1795-ben az egykori ferences és klarissza rendházba, az Országház utca 28. / Úri utca 49–53. szám alatti épületegyüttesbe költözött, s itt működött egészen 1946-ig, 1867-től immár Magyar Királyi Belügyminisztériumként.³⁷² A háborús károk helyreállítását követően 1960-ban az MTA kutatóintézetei költöztek ide.³⁷³ Ebben az évben az MTA Régészeti Intézete több festményt is átadott a Történelmi Képcsarnoknak, így feltételezhető, hogy azok korábban a Helytartótanács, illetve a Belügyminisztérium portrégalériájának részét képezték. Ezek egyike Mária Terézia egy 1755 körülre datálható portréja, amely második világháborús sérülésekkel, szétvagdalva került a gyűjteménybe (58. kép).³⁷⁴ A jó minőségű kép Martin van Meytens műhelyében készülhetett 1750 körül, egy a mester által festett portré másolataként,³⁷⁵ amelyről több kópia is fennmaradt.³⁷⁶

370 DIELHELM 1785, 516; az épület helyét lásd Johann Christoph Burgstaller *Grund-Riss der innern königl. freyen Stadt Preßburg* címmel 1734-ben kiadott térképén, Nr. 95. Közli: REISZ T. 2023, 121.

371 II. József 1785-ben egyesítette a Helytartótanácsot a Kamarával, ám 1790-ben ismét szétvált a két hivatal.

372 HORLER 1955, 413–423, 564–569; PAULINYI 1938. Sem a Helytartótanács, sem pedig Belügyminisztérium iratanyagában nem lelhető fel a hivatal portréinak összeírását tartalmazó ingóságjelentár. Köszönöm a felvilágosítást Kulcsár Krisztinának és Suslik Ádámnak.

373 GALAVICS Géza – DÁVID Ferenc: MTA Társadalomkutató Központ. In: PAPP 2010, 88–97.

374 MNM TKCs, ltsz. 60.3. A képet a 2022/2023-as tanévben Burinskaité Paulina, a Magyar Képzőművészeti Egyetem negyedéves hallgatója restaurálta. A kép szériaszzerű előállításáról tanúskodik, hogy a restaurálás során végzett mikroszkópos vizsgálat a vasoxidos alapozásában V alakú repedéseket dokumentált. Ennek oka az lehet, hogy a vásznat előre lealapozták, majd hengerben tárolták, s csak később feszítették vakkeretre. Ez a gyakorlat egy nagyobb festőműhelyre enged következtetni. Ugyanilyen repedések figyelhetők meg egy másik, szintén a Meytens-műhelyhez köthető, a gyermek József főherceget ábrázoló portrén is (MNM TKCs, ltsz. 53.78.), amelyet 2023-ban Zimmermann Kornélia, a MKE negyedéves hallgatója restaurált. A Meytens-műhelyhez köthető további festményeken eddig nem végeztek ilyen vizsgálatokat. (Köszönöm az adatot Georg Lechnernek.)

375 A Meytens által festett kép Philipp Andreas Kilian által 1752 körül készített metszetreprodukcióját lásd MNM TKCs, ltsz. 3037.

376 A kép egy további másolata található a Kunsthistorisches Museum gyűjteményében (GG 9090), amelyet herceg Pálffy László (1867–1947) 1946-ban adományozott a schönbrunni kastélynak, majd onnan 1990-ben a Kunsthistorisches Museum gyűjteményébe került. Reprodukálja: HERTEL–LINSBOTH 2017, 143. Az adományozó Pálffy Miklós (1710–1773) kancellár leszármazottja, akinek családi portréját Meytens festette meg 1760 körül. Elképzelhető, hogy Mária Terézia portréját is ő rendelte meg, majd a kép leszármazottai között öröklődött. A kép két további részletazonos másolata a zágrábi Hrvatski Povijesni Muzej gyűjteményében található (ltsz. 2448., 2449.; SCHNEIDER 1973, 116–117; PISK 2018, 313). Előbbi az egykori Belovár-Kőrös vármegye ajándékaént 1940-ben került a gyűjteménybe.

58. kép. Martin van Meytens műhelye: Mária Terézia mint magyar királynő, 1750 k., MNM TKCs, ltsz. 60.3.

59. kép. Ismeretlen festő: Mária Krisztina, 1770 k., MNM TKCs, ltsz. 2203.

60. kép. Ismeretlen festő: Albert Kázmér szász–tescheni herceg, 1770 k., MNM TKCs, ltsz. 2202.

Ugyancsak a Helytartótanács hivatali portrégalériájának része lehetett egykor az 1765-ben helytartóvá kinevezett Albert Kázmér szász–tescheni herceg és felesége, Mária Krisztina 1767 körüli félalakos képmása,³⁷⁷ amelyek 1951-ben a Rendőregyesületek Országos Központjának Zrínyi u. 5. szám alatti „dekorációs műterméből”, azaz a Duna Palotából kerültek az MMOK raktárába, majd onnan a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe (59–60. kép).³⁷⁸ A kép fehér színű osztrák tábornoki kabátban, hercegi koronával, a Szent István-rend vállszalagjával és a nagykereszt-hez tartozó textilcsillaggal ábrázolja a helytartót, felesége pedig arannyal hímzett kék selyemruhában, kezében legyezővel, nyakában gyémántköves nyakékkal jelenik meg képmásán. A portrépár sajátossága, hogy a főhercegnőt magasabb

377 Albert herceg elsőként 1766. január 10-én elnökölt a Helytartótanács pozsonyi ülésén. Lásd *Preßburger Zeitung*, II. Jänner 1766, 4.

378 MNM TKCs, ltsz. 2202., 2203.; MNL OL XIX.1.19.a, 1620. tétel, 447/1951, XXIX/2–3. sz. A Belügyminisztérium Egyesületi főosztályának iratanyaga (MNL OL, XIX-B-1-h) nem tartalmazza a Rendőregyesületek Országos Központjának iratait. (Köszönöm a felvilágosítást Bedők Péternek.) Dokumentumok hiányában nem tudható, mikor adhatta át a Belügyminisztérium a portrékat a Budapesti Rendőregyesületnek, amely 1945 óta használta székházaként a Duna Palotát, vagyis az egykori lipótvárosi Casino épületét. Az egyesület színházat működtetett az épületben, a Fórum Club dísztermében, azaz a „Rendőregyesület kultúrtermében”.

rangjának megfelelően az „előkelőbb” heraldikai jobb oldalon, férjét pedig a bal oldalon ábrázolja.³⁷⁹ Mindkét portré előképe a bécsi udvarhoz köthető: Mária Krisztinához az a félalakos képmás szolgált modellként, amely az 1960-as évektől a schönbrunni kastély Salon der Erzherzoginnen néven ismert helyiségében függ,³⁸⁰ Albert hercegéhez pedig az a kis méretű (16 × 12 cm), 1765 körül készült mellkép, amely szintén Schönbrunnban, Ferenc Károly főherceg egykori dolgozószobájában látható egy családi portrégaléria részeként.³⁸¹

Az előképek mellett még egy körülmény utal arra, hogy a portrépár a helytartó megrendelésére készülhetett 1767 körül a Helytartótanács pozsonyi székháza számára. Mária Terézia 1765 körül önmaga, Lotaringiai Ferenc, Mária Krisztina és Albert herceg azonos méretű portréit adományozta a pozsonyi Notre Dame-zárdának.³⁸² A helytartói pár e képmásainak stílusjegyei igen hasonlóak a Történelmi Képcsarnok gyűjteményében található arcképekéhez, így feltehetően ugyanazon (pozsonyi) festő művei.

Az időközben Budára költöztetett együttes I. Ferenc és felesége, Bourbon-Szicíliai Mária Terézia 1792. évi budai koronázását követően kiegészülhetett az uralkodópár magyar koronázási díszruhás portréival. Ezek közül csak a királyné háromnegyed alakos képmása maradt fenn, amely 1951-ben a Belügyminisztérium átadásaként került a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe.³⁸³

A Helytartótanács elnöki tisztségét 1724-től betöltő nádorok közül egyedül József főherceg esetében ismerünk adatot arra vonatkozóan, hogy a hivatal beszerezte portréját székháza számára: a Helytartótanács 1837-ben, a nádor 61. születésnapja alkalmából megrendelte „országszerte tisztelve szeretett Nádor Ő császári királyi Fensége” portréját, az „iránta viseltető valódi, s tántorítathatatlan tiszteletének, és szeretetének jeléül”.³⁸⁴

379 Ugyanilyen beállításban ábrázolja a helytartói párt több 1770 körüli kettős portréjuk. Lásd SERFÖZŐ 2023b, 579.

380 KHM, Bécs, ltsz. GG 2133; közli: BENEDIK–SCHRÖDER 2014, 184.

381 KHM, Bécs, ltsz. GG 7537. Egy hasonló Habsburg-portrégaléria található a hontszentantali Koháry-kastélyban. Lásd UČNÍKOVÁ 1991, Nr. 21. A bécsi sorozat a képek hátoldalán látható „S” jelzés szerint már az 1830-as években a schönbrunni kastély berendezéséhez tartozott. (Köszönöm az adatot Elfriede Ibynek.)

382 UČNÍKOVÁ 1991, Nr. 43–45. Mária Krisztina itt nem közölt portréja: SNM Múzeum Červený Kameň, ltsz. O-1029.

383 MNM TKCs, ltsz. 2245.

384 *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1837. március 11., 161. A nádor portréja 1926-ban Nádosy Imre (1872–1935) volt országos rendőrfőkapitány szobájában függött, akit az előző évben a frankhamisítási botrány nyomán letartóztattak. Lásd *Nemzeti Ujság*, 1926. július 4., 6.

A Magyar Királyi Helytartótanács szerepét 1850-től a Császári-királyi Helytartóság vette át, amelynek élén Albrecht főherceg állt helytartóként. Az egykori Helytartótanács budavári székházában ekkor a Helytartóság „budai osztálya” működött, amelynek fennhatósága az ország középső régiójára terjedt ki.³⁸⁵ Ennek megrendelésére készülhetett 1850 körül az ifjú Ferenc József osztrák tábornoki egyenruhás térdképe, amely 1967-ben az MTA Régészeti Intézetétől a Fővárosi Képtár gyűjteményébe került.³⁸⁶

1852-ben a Helytartóság egy újabb, egész alakos portrét rendelt az uralkodóról Barabás Miklóstól, amely az 1. (Császár) huszárregiment ezredtulajdonosaként, sötétkék huszárezredesi egyenruhában ábrázolta Ferenc Józsefet. A kép néhány nappal Ferenc József 1852. június 5–11. közötti pest-budai látogatása előtt, május végén készült el.³⁸⁷ Ennek kapcsán a *Magyar Hírlap* részletesen bemutatta a portrét, s ennek alapján fogalmat alkothatunk a mára elveszett műről:

„Barabás hazai jeles festészünk, nem rég mesterónjához a legmél-
több képet fejezte be, melyen a tárgy és művészet egyaránt magas.
E festvény a körünkbe várt Császár Ő Felségének képe, egész élet-
nagyságban. A jóltalált vonásokban ifju erő, s fejedelmi fenség hü
kifejezése egyesül. A fejedelem azon nemzet ruhájában van ábrá-
zolva, mely loyalis érzelmeivel, s hű ragaszkodásával őt közelebb
személyesen is elfogadni sietend. [...] Kitünően emeli e festvény
hatását a kék ruhára alkalmazott aranyzsinórzat is, a szelid és me-
leg színeknek egymásraható egyesülésével [...]. A fejedelem álló
helyzetben, császár-huszár ezredesi formaruhájában van ábrázolva,
mellette egy saslábakon nyugvó asztalka, melyen zöld tollakkal
ékesítve csákója fekszik; vállán a birodalmi veres és fehér csikos
szalag foly végig, egyik keze kardjára van nyugasztva, mely az ifju

385 A „Budai Helytartóság” felügyelete alá tartozott Esztergom, Fejér, Pest, Szolnok, Csongrád, Heves és Borsod vármegye és a jász-kun kerület. Lásd SZABÓ 1931, 222.

386 BTM FK, ltsz. KM 67.13. (137,5 × 99 cm).

387 *Der Humorist*, 3. Juni 1852, 531. „Barabas hat soeben im Auftrage der k. k. Statthalterei das Porträt Sr. k.k. apost. Majestät in Lebensgröße vollendet. Es stellt unseren jugendlichen Monarchen in der Obrist-Uniform des Kaiserhusaren-Regimentes dar.” SZVOBODA DOMÁNSZKY 2007, 146. A kép feltehetően 1945-ben a Miniszterelnökség épületében megsemmisült. Lásd a 723. jegyzetet.

fejedelem tanusított hősi bátorságát jellemzi. E kép elkészítésével festőnk a Cs. Kir. Helytartóság magas megbízása következtében szerencsétlenül, ³⁸⁸ s művészetünknek szép fokán állását tanusítja hogy e kitűnő munkával hazai festész bizatott meg, s hogy e megbízást ily kitűnő sikerrel teljesíté.”³⁸⁹

A sötétkék színű, aranszínű zsinórozással díszített huszárezredesi uniformist, gal-lérján arany mezőben három ezüst csillaggal, az ifjú Ferenc József annak jeleként viselte, hogy 1848. decemberi trónra lépésével a császári-királyi sereg 1. számú (Császár) huszáregimentjének ezredtulajdonosává vált.³⁹⁰ A magyaros egyenruha egyben diszkréten jelezte Ferenc József – majd csak 1867-ben „törvényesített” – magyar királyi címét is, amint arra a *Magyar Hirlap* cikke is utalt.

A forradalmat követő első, 1852. nyári magyarországi és erdélyi körútja során Ferenc József több alkalommal is viselte ezt az uniformist mint „saját huszárezre-dének egyenruháját”.³⁹¹ Feltehetően ezt viselte június 11-én is, amikor felkereste a Cs. k. Helytartóságot és az Országos Pénzügyigazgatóságot.³⁹²

Az uralkodó öltözkékének politikai-reprezentációs szerepét jelzi, hogy a bu-dai Hentzi-emlékmű július 11-i felavatásakor Ferenc József osztrák tábornoki egyenruhát viselt,³⁹³ ugyanakkor 1854. április 28-án a bécsi Hofburgban (sötét-kék) huszárezredesi egyenruhában, a Szent István-rend vállszalagjában fogadta a

388 Egy Kacziány Ödön (1852–1933) festő által leírt anekdota szerint a portrét Joseph Protmann pest-budai rendőrigazgató – a városigazgatástól független rendőri hatóság vezetője – rendelte meg Barabástól. Lásd KACZIÁNY 1910, 10. Bár Kacziány egy ideig Barabás tanítványa volt, a történet hitelessége erősen kérdéses, hiszen a Rendőrigazgatóság független volt a Helytartóságtól, és így a portrét inkább a Helytartóság elnöksége rendelhette meg. Köszönöm Deák Ágnes megerősítő véleményét.

389 *Magyar Hirlap*, 1852. május 29., 3666 (kivonatolva idézi: SZVOBODA DOMÁNSZKY 2007, 146). A kép bemutatásra került a Pesti Műegylet 1852. augusztusi kiállításán a Nemzeti Múzeumban. Lásd *Pesti Napló*, 1852. július 17., 2; *Családi Lapok*, 1852. augusztus 15., 140.

390 A portrétípus egyik legkorábbi emléke Friedrich Amerling 1850 körüli portrévázlata (61 × 53 cm). Lásd VOCELKA 2016, 156.

391 Huszárezredesi egyenruhát viselt például az 1852. június 8-án a Sándor-palota tükörműtermében tartott bálon is. Lásd *Pesti Napló*, 1852. június 11., 1. Felix Philipp Kanitz ceruzarajzát a bálról lásd MNM TKCs, R.1917/3. Budára történő megérkezésekor, 1852. június 6-án Ferenc József osztrák tábornoki egyenruhát viselt, másnap azonban huszárezredesi uniformist öltött, majd később Szekszárdon, Gyöngyösön és Temesváron is ilyen egyenruhát viselt. Lásd *Fremden-Blatt*, 9. Juni 1852, 1; *Wiener Zeitung*, 29. Juni 1852, 1; *Preßburger Zeitung*, 26. Juni 1852, 1; *Temesvarer Zeitung*, 29. Juni 1852, 2. Korrekcióra szorul tehát az a megállapítás, miszerint „Ferenc József 1852-es magyarországi tartózkodása során osztrák tábornoki egyenruhát viselt”. Vö. MANHERCZ 2012, 253.

392 *Hölgyfutár*, 1852. június 12., 533.

393 *Pesti Napló*, 1852. július 12., 3. Az eseményt ábrázoló grafikákat lásd *Illustrierte Zeitung*, 14. August 1852, 104; MNM TKCs, R/1917/15.

180 fős magyar küldöttség gratulációját négy nappal korábbi esküvője alkalmából. A ceremónián „a császárné” is „magyar öltönyben s magyar főköntőben” vett részt.³⁹⁴ Sajátos módon Ferenc József hosszú ideig nem viselte a legfőbb hadúri szerepét jelző, vörös színű huszártábornoki egyenruhát az udvari ceremóniák során: ezt elsőként 1865. júniusi pesti látogatása során öltötte magára.³⁹⁵

Ferenc József 1852. évi magyarországi útja alkalmából Eduard Kaiser bécsi litográfus egy színezett mellképet is megjelentetett Ferenc Józsefről, amely – magyar királyi címét hangsúlyozva – kék színű huszárezredesi egyenruhában ábrázolja az uralkodót.³⁹⁶ A magyar és német nyelvű felirattal ellátott képmást Pest-Budán is árusították. Minden bizonnyal erre vonatkozik az az újsághír, miszerint „Ő cs. kir. Apostoli Felségének azon arczképéből, mely magyar díszruhában tünteti elő, Ő Felségének Magyarországon mulatása óta, rendkívüli nagy számú példány kelt el”.³⁹⁷

Az 1860-ban visszaállított Helytartótanácsnak a kiegészítés után a Belügyminisztérium lett a jogutóda. A tárca megbízásából 1869-ben Heinrich Ede megfestette az uralkodópár portréit az Országház utca 28. szám alatti épület díszterme számára, amelyek Ferenc Józsefet a Szent István-rend ornátusában,³⁹⁸ Erzsébet királynét pedig magyar koronázási díszruhájában ábrázolják (61. kép).³⁹⁹ A „darabont-kormány” belügyminisztere, Kristóffy József visszaemlékezése szerint 1905-ben a Belügyminisztérium nagytermének falain a „császárok és királyok életnagyságú képei” függtek.⁴⁰⁰ Ezeket 1907-ben Kammerer Ernő, a Szépművészeti Múzeum igazgatója kezdeményezésére a hivatal átadta a Történelmi Képcsarnoknak,⁴⁰¹ amely ekkor nyitotta meg állandó kiállítását az Akadémia épületének harmadik emeletén.

394 *Pesti Napló*, 1854. április 30., 4.

395 *Neue Freie Presse*, 8. Juni 1865.

396 MNM TKCs, ltsz. 6365.

397 *Pesti Napló*, 1852. júl. 6., 2 (Fővárosi élet). Egy másik hír szerint az uralkodó „magyar kosztümös” képéből több mint 5000 példányt adtak el. *Siebenbürger Bote*, 17. Juli 1852, 562.

398 A kép a Magyar Udvari Kancellária számára 1864-ben festett kép másolata, a háttérben a Lánchíd és a budai vár látképével.

399 A két portré 1960-ban (díszkeretével együtt) az MTA Régészeti Intézet átadásaként a Történelmi Képcsarnokba (lásd MNM TKCs, Irattár, 863-01-28/1960), majd a BTM FK gyűjteményébe került (ltsz. nélkül, 253 × 158 cm). Mindkettő jelezve: „HEINRICH EDE LOVag, CSÁ. és KIR. UDVARI FESTÉSZ BÉCSBEN MDCCLXIV” (sic!); a királyné portréján: ua. 1870. Ferenc József portréja látható a díszterem egy 1938-as enteriőrfotóján. Lásd HORVÁTH 1938, CXI. kép; Erzsébet királyné portréja látható a díszterem egy 1939-es enteriőrfotóján (61. kép).

400 *Az Újság*, 1912. december 25., 36.

401 1906. február 22-én kelt, Kristóffy József belügyminiszternek címzett levelében Kammerer így indokolta kérését: „A Történelmi Képcsarnok képsorozatában köztudomásúlag a felsőges uralkodóháznak a XVI–XVII.

61. kép. A Belügyminisztérium Országház utcai épületének díszterme, 1939, BTM Kiscelli Múzeum, Fényképtár, ltsz. F.67.2624.

Az uralkodóportrék mellett a belügyminiszterek díszmagyaros portréi is a minisztérium berendezéséhez tartoztak, s nagy részüket a miniszteri fogadóteremben helyezték el.⁴⁰² Ezek közül a miniszterelnökként 1903–1905 között a belügyminiszteri tárcát is vezető Tisza István háromnegyed alakos portréja (Stetka Gyula, 1906) 1951-ben a Belügyminisztérium átadásaként került a Történelmi Képcsarnokba.⁴⁰³ További három belügyminiszter-képmást 1960-ban az MTA Régészeti Intézete adott át a Képcsarnoknak.⁴⁰⁴

században uralkodott tagjai nagyrészt hiányoznak és így gondoskodnom kell arról, hogy ezen hézag is minél előbb elenyészessék. Tudomásom szerint a Nagyméltóságod vezetése alatt álló minisztérium helyiségeiben több kép nyert elhelyezést, a mely az uralkodóház ezen időben uralkodott tagjait ábrázolja. Minthogy a Történelmi Képcsarnok rendezése jelenleg folyamatban van, azon kérelemmel járulok Nagyméltóságod elé, miszerint kegyeskedjék megengedni, hogy ezen festmények a Történelmi Képcsarnokban helyeztessenek el.” (Szépművészeti Múzeum, Irattár, 306/1906.) A képek végül nem kerültek kiállításra, hanem letétként a belügyminisztériumnál maradtak. PEREGRINY 1915, 452.

402 *Nemzeti Ujság*, 1926. július 4., 6 (Bolyongás élő és halott emlékek nyomán a kolostorok minisztériumában); *Az Ujság*, 1930. június 8., 8 (Akik függnek és akik nem függnek. Séta a minisztériumok arcképcsarnokában).

403 MNM TKCs, ltsz. 2246. Lásd még: *Budapesti Hírlap*, 1906. április 22., 19.

404 MNM TKCs, ltsz. 60.4.–60.6. (Tóth Vilmos, Teleki Géza és Khuen-Héderváry Károly portréi). Ugyancsak az MTA Régészeti Intézet átadásaként került a Fővárosi Képtár gyűjteményébe Tisza Kálmán és Tisza István portréja, akik 1875–1887, illetve 1903–1905 között voltak belügyminiszterek (ltsz. 67.11–12.). Az előző Kardos Gyula műve 1887-ből.

Magyar Királyi Kúria

Magyar Királyság legfelsőbb jogszolgáltatási szerve a Királyi Kúria (Curia Regia) volt, amely két fórumból állt: a fellebbviteli (másodfokú) bíróság szerepét betöltő Királyi Táblából és a legfőbb jogi fórumként működő Hétszemélyes Táblából. Előbbi élén a királyi személynök állt, utóbbi elnöke a nádor, másodelnöke pedig az országbíró volt. A Kúria a 16–17. században időszakosan ülésezett, állandó székhellyel nem rendelkezett. Az 1723. évi XXV. törvénycikk értelmében folyamatosan működő bírósággá vált, székhelye 1724-től Pest városa lett. Ettől kezdve a kormányzésekhez hasonlóan a Kúria is megrendelte a mindenkori uralkodó képmását székháza számára, ezáltal is reprezentálva a legfelsőbb bíróság, azaz fő-törvényszék közjogi jelentőségét.⁴⁰⁵ A Kúria 1771-től a pesti ferences templommal szemközt, a mai Curia utcában egykor állt Szeleczky-házban működött, amelynek emeletén helyezkedett el a Királyi Tábla és a Hétszemélyes Tábla tanácssterme.⁴⁰⁶ A Kúria 1784-ben a budai várba, a volt klarissza kolostorba költözött,⁴⁰⁷ majd 1791-ben visszakerült Pestre, s a volt pálos kolostor, majd szeminárium épületében kapott helyet. Egy ekkoriban készült leltár szerint az ún. prokurátori szobában a Kúria „alapítója”, VI. Károly portréja, a Királyi Tábla tanácstermében pedig „ő felségeik képmása” függött.⁴⁰⁸ Utóbbiak feltehetően azonosak Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc egész alakos portréival, amelyek a Kúria 1826. évi leltára szerint ekkor a Hétszemélyes Tábla tanácstermében függtek,⁴⁰⁹ majd 1951-ben

405 Alsó-Ausztriában 1749-ig az Osztrák Udvari Kancellária, majd a Felső Bíróság (Oberste Justizstelle) volt a legfőbb igazágszolgáltatási fórum, amelynek 1761–1782 és 1797–1840 között az egykori Cseh Udvari Kancellária palotája volt a székhelye, itt azonban a források nem szólnak elnöki vagy uralkodóportrékról.

406 Az 1720-as években épült Szeleczky-házat 1771-ben vásárolta meg a Kúria, s emeletráépítéssel bővítette. Az épület homlokzatáról származó vörös márvány faragvány, amelyen a magyar királyi címer alatt a *Maria Theresia Aug(usta) Regnante Curia Curiae* felirat olvasható, a BTM FK szoborgyűjteményében található (ltsz. 9176.). A címer fölött egykor az 1771. évszám állt. Vö. KORABINSKY 1786, 530. Az 1895-ben lebontott épület látképét lásd HAUSZMANN 1901, 3. A tanácstermek helyét jelölő alaprajzokat lásd REISZ T. 2023, 152–159.

407 A pesti Kúria épületét ekkor a budai királyi palotából kiköltöztetett egyetem bölcsészeti kara vette használatba. Lásd VARGA 1974, 52.

408 MNL OL, O 61, 420. kötet: Inventarium deren bey der königlichen Septemviral, Hofgerichts, und der königlichen Appellazions-Tafel vorfindigen Effecten (é. n., 1790 k.). Im königlichen Appellazions Gerichts Tafel Raths-Zimmer: 2 Portrait Ihrer Majestäten. . . In der Procuratorie: 1 Portrait Sr. Majestät wil. Karls des VI^{ten}.

409 MNL OL, O 56, 9. tétel: Inventarium diversorum mobiliū Excelsa Curia Regia reperibilium A. 1826 Mense Martio pariatum: In Conclavi Excelsi Septemvitarum: Imagines magnae Imperatorum Francisci et Mariae Theresiae – 2; In Conclavi S. Tabulae Regiae: Imago Suae Maiestatis Francisci Imperatoris una cum scrinio cui imago apposita est – 1; Imagines ab Anno 1724 defunctorum personalium sumptibus commembrorum S. Tabulae Regiae curatae – 11.

a Legfelsőbb Bíróság Kossuth téri épületéből a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe kerültek (62–63. kép). A császárt spanyol felöltőben, ún. *Mantelkleid*-ban, a királynőt pedig magyar koronázási díszruhában ábrázoló, jó minőségű, az 1750 körüli évekre datálható portrék az együttes legkorábbi fennmaradt darabjai. A képek az uralkodópárról a Magyar Udvari Kancellária számára készült képmások replikái, s talán a Hétszemélyes Tábla elnöki tisztségét viselő nádor, gróf Pálffy János (1663–1751), vagy pedig Erdődy György (1674–1759) országbíró megrendelésére készültek.⁴¹⁰

1805-ben a Kúria visszaköltözött korábbi, a pesti ferences templommal szemközti épületébe.⁴¹¹ Az 1826. évi leltárban VI. Károly portréja már nem szerepel, feltűnik ugyanakkor I. Ferenc képmása a Királyi Tábla tanácstermében. Két évvel később Kazinczy is leírta a portrét: eszerint a képet Egger Vilmos svájci származású pesti mester festette a Szent István-rend ornátusában ábrázolva az uralkodót.⁴¹² Ez minden bizonnyal azonos I. Ferencnek a Történelmi Képcsarnok gyűjteményében őrzött portréjával, amelyen a „Wilhelm Egger pinxit 1824” jelzés olvasható.⁴¹³ A király mellett – Volnhoffer 1803-ban az Országos Könyvtár számára festett, alább bemutatandó József nádor-portréjához (86. kép) hasonlóan – az asztalon hét, *ACTA COMITORUM* feliratú kötet látható, amelyek az I. Ferenc által 1824 előtt összehívott hét országgyűlés – az 1792., 1796., 1802., 1805., 1807., 1808. és 1811. évi diéta – iratait tartalmazzák, s ezáltal az uralkodónak a jogalkotásban játszott szerepét hangsúlyozzák (64. kép).

410 SERFŐZŐ 2021, 2 és 6/b kép.

411 A Hétszemélyes Tábla az 1830-as évektől helyhiány miatt az Uri (ma Petőfi Sándor) utcai Laffert-házban tartotta üléseit, majd 1868-ban visszaköltözött a Kúria épületébe, a Királyi Ítéltábla pedig a Kúria mögötti, Sebestyén tér 5. sz. házba költözött. Lásd N. N. 1845, 24; *Pesti Hírlap*, 1896. július 23., 4.

412 KAZINCZY 2015, 119, 134. Lásd a 94. jegyzetet.

413 GÖDÖLLE–PALLOS 2014, Nr. IV.30. A korábbi irodalom – a 361. jegyzetben említett képekhez hasonlóan – tévesen állítja, hogy a kép Csongrád vármegye ajándékaként került a Nemzeti Múzeum Általános Képtárába. Lásd PEREGRINY 1909, 608. Csongrád vármegye 1859-ben Brunswick József (1750–1827) és Károlyi Lajos (1799–1863) csongrádi főispánok portréit ajándékozta a Nemzeti Múzeum Képtárának a szegvári megyeházáról, ezeket azonban 1890-ben visszaadták a vármegyének, amelynek 1878-tól Szentes lett a székhelye, s ahol 1883-ra új megyeháza épült. Lásd *Nefelejts*, 1859. október 23., 356.; PEREGRINY 1909, 394., 575. A két kép visszaigénylése kapcsán kelt levél szerint a vármegye 1859-ben I. Ferenc, V. Ferdinánd és József nádor portréját is felajánlotta, ezekre azonban a Nemzeti Múzeum nem tartott igényt. Lásd Szépművészeti Múzeum, Irattár, 83/1889. A szentesi Koszta József Múzeumban ma is őrzik a három képet, így I. Ferenc 1807-ben ismeretlen mester által festett mellképét is (ltsz. 54.64.). Lásd LABÁDI 1996. A Nemzeti Múzeum Képtárának 1863. évi rendezésekor készült jegyzékben a kép provenienciája nem szerepel. A kép eredeti leltári száma (Magyar Képtár, 45.) alapján 1850 körül kerülhetett a gyűjteménybe a Kúria épületéből, a Királyi Tábla tanácsterméből. Lásd CSERNITZKY 1995, 249.

62. kép. Ismeretlen festő: Lotaringiai Ferenc német-római császár, 1750 k., MNM TKCs, ltsz. 2206.

63. kép. Ismeretlen festő: Mária Terézia mint magyar királynő, 1750 k., MNM TKCs, ltsz. 2205.

64. kép. Egger Vilmos: I. Ferenc a Szent István-rend nagykeresztési díszruhájában, 1824, MNM TKCs, ltsz. 479.

65. kép. A Magyar Királyi Kúria elnökének fogadóterme az Igazságügyi Palota épületében Lotaringiai Ferenc és Mária Terézia portréival, 1896, ismeretlen fényképész felvétele, Néprajzi Múzeum, Fotótár, ltsz. F339662.

Az 1826. évi leltár és Kazinczy leírása szerint a Királyi Tábla tanácstermének falain a testület elnöki tisztét 1724 óta betöltő tizenegy királyi személynök félalakos képmása is helyet kapott.⁴¹⁴ Ezek az 1790 körüli leltárban még nem szerepelnek, így a retrospektív portrégaléria minden bizonnyal 1805 után, a Királyi Tábla régi-új tanácssterme számára készült. Az egységesen 90 × 72 cm méretű portrék nagy részét a porosz származású, 1810 körül Pesten letelepedett Donát János (1744–1830)

414 KAZINCZY 2015, 119: „Azon szálában, hol a pereket a Királyi-Tábla szokta ítélet alá venni [...] az oldalfalakon a Száraz György, Grassalkovics Antal, Koller Ferencz, Szvetics Jakab, Fekete György, Végh Péter, Ürményi József, Felső-Bükki Nagy József, Semsey András, Aczél István, Mailáth György, Szögyényi Zsigmond Personalisok’ mellyképeikkel olajban; Grassalkovics, Fekete, Végh és Ürményi a Szent István csillagával, de a mellyet Personalis korokban még nem hordottak.” A személynökök portréit 1851-ben eltávolították a teremből, majd 1860-ban visszahelyezték őket korábbi helyükre. Lásd *Néfelejts*, 1860. november 25., 422; *Sürgöny*, 1861. április 4. (A királyi curia megnyitása).

festette 1820 körül,⁴¹⁵ köztük az ekkori személynök, id. Mailáth György (1752–1821) arcképét 1817-ben,⁴¹⁶ illetve Grassalkovich Antalét 1823-ban (69. kép).⁴¹⁷

A személynöki portrégaléria egyes képeihez az ekkor már a Nemzeti Múzeum gyűjteményében őrzött és az Országos Könyvtár olvasótermének előterében elhelyezett arcképek szolgáltak előképül.⁴¹⁸ Ezek egyike Fekete György (1773–1783; személynök: 1748–1762) portréja, amelyet 1803-ban unokája, Fekete Ferenc ajánlódokozott az Országos Könyvtárnak.⁴¹⁹ A kép szinte minden részletében egyezik a személynöknek az 1820 körüli sorozat számára készült portréjával,⁴²⁰ azaz minden bizonnyal előképül szolgált ez utóbbihoz. Ugyanez igaz Szvetics Jakab (1703–1781) portréjára, amely 1810 körül ismeretlen helyről került a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.⁴²¹ Grassalkovich Antal képmása feltehetően annak a portrénak a nyomán készült, amelyet máig a máriabesnyői kapucinus templomban őriznek.

Két hónappal a Habsburg-ház trónfosztását követően, 1849 júniusában a Hétszemélyes Tábla ülésterméből Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc, valamint I. Ferenc egy újabb, huszártábornoki egyenruhás portréját beszállították a Nemzeti Múzeumba, ahol kiállították őket a Képtár nagytermében,⁴²² onnan azonban 1854 májusában visszakerültek az egykori Kúria, azaz a Pesti Cs. Kir. Főtörvényszék épületébe.⁴²³ I. Ferenc ez utóbbi portréja 1951-ben a Legfelsőbb Bíróság Kossuth téri épületéből a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe került. A jó minőségű, Peter Krafft-nak tulajdonítható egész alakos képmás a pesti vármegyeháza számára 1816-ban festett portré „másodpéldánya”, azzal a különbséggel, hogy a háttérben itt a budai vár látképe látható (66. kép).⁴²⁴

415 A pesti Kúria épületében Donát több portréját említi KUNITS 1824, 270.

416 KUNITSCH 1824, 270; BAKÓ 2012, Nr. 91.

417 Iparművészeti Múzeum, ltsz. 73.24. (jelezve a vászon hátoldalán: „Donat Academics Viennensis pinxit 1823”).

418 1817-ig tizenkét portré került a Múzeum gyűjteményébe. Vö. *Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici* I. Budae 1818, 20; SCHAMS 1821, 200; MÁTRAY 1868, 24.

419 MNM TKCs, ltsz. 65.; *Zeitschrift von und für Ungern*, 6. 1804, 199.

420 BTM FK, ltsz. 51.1259.5.

421 MNM TKCs, ltsz. 73. Eredeti, általános képtári száma: 22.; BTM FK, ltsz. 51.1259.15.

422 KERTBENY 1855, 66.

423 ZÁDOR 1990, 127 (1849. június 24.); 131 (1854. május 22.). Vö. PEREGRINY 1909, 437, Nr. 6–8. I. Ferenc Szent István-rendi díszruhás portréját minden bizonnyal azért nem igényelték vissza a Nemzeti Múzeumtól, mert a bírósági szervezet 1849. novemberi átalakítása nyomán 1861-ig csak egy testület, a Pesti Cs. Kir. Főtörvényszék ülésezett Pesten, s annak tanácstermébe 1854 májusában visszakerült a huszártábornoki egyenruhás I. Ferenc-portré.

424 Ismeretlen festő műveként említi RÓZSA 1954, 165. Krafft műveként, a jelenleginél (239 × 132 cm) kissé nagyobb (249 × 145 cm) képmérettel említi PEREGRINY 1909, 437, Nr. 8.

A képet 1851-ben Cziráky Antal Mózés (1772–1852) tulajdonaként említik,⁴²⁵ így a portré minden bizonnyal az ő megrendelésére készült azt követően, hogy 1827-ben országbíró, s egyben a Hétszemélyes Tábla elnöke lett.

V. Ferdinánd ugyancsak huszártábornoki egyenruhás képmását ismét egy jó nevű bécsi akadémiai festőtől, Johann Nepomuk Endertől rendelte meg a hivatal 1838-ban, aki az előző évben a Magyar Udvari Kancellária számára is megfestette az uralkodó portréját, ez alkalommal a Szent István-rend ornátusában (67. kép).⁴²⁶

A szabadságharc bukása után, az 1849. november 10-én kihirdetett császári rendelet értelmében a korábbi bírósági szervezet átalakult. Az egykor legfőbb jogi fórumnak számító Hétszemélyes Tábla hatáskörét a Bécsben székelő Legfelsőbb Bíróság vette át, a Királyi Tábla utóda pedig öt kerületi felsőbíróság lett, Pest, Sopron, Pozsony, Eperjes és Debrecen székhelyekkel. (1861-ben visszaállt a Kúria korábbi szervezete.)

66. kép. Peter Krafft (?): I. Ferenc. 1830 k. MNM TKCs, ltsz. 2204.

425 ZÁDOR 1990, 130 (1851/196). I. Ferenc huszártábornoki egyenruhás portréja 1862-ben az országbíró fia, Cziráky János kezdeményezésére került vissza a Hétszemélyes Tábla üléstermébe. Lásd BTK MI-R, A–VII–2, 8046.

426 SERFŐZŐ 2021, 230.

67. kép. Johann Nepomuk Ender: V. Ferdinánd, 1838, MNM TKCs, ltsz. 2189.

68. kép. Barabás Miklós: I. Ferenc József, 1852, BTM FK, ltsz. 51.1264.

1852-ben az egykori Kúria – azaz Pesti Cs. Kir. Főtörvényszék – portrégalériája Ferenc József egész alakos képmásával bővült (68. kép). A Barabás Miklós által festett portré sötétkék huszárezredesi egyenruhában ábrázolja az uralkodót. Minden bizonnyal ezt az uniformist viselte 1852. június 9-én is, amikor a Szent Rókus Kórház, a Nemzeti Múzeum és a pesti vármegyeháza mellett a Főtörvényszéket is felkereste.⁴²⁷ A huszárezredesi egyenruhás portré ennek a látogatásnak az emlékére készült, amint arról egykor a kép mellett elhelyezett réz emléktábla is tanúskodott:

„Ferenc József császári és királyi apostoli felsége 1852-ik évi jun. 9-én
a pesti főtörvényszéket megtekintésére és legmagasabb megelége-

427 *Hölgyfutár*, 1852. június 11., 529.

désének kijelentésére méltatván, hála emlékéül e kép birhatását megengedni kegyeskedett.”⁴²⁸

1854 júniusában a Pesti Cs. Kir. Főtörvényszék egy nagyobb – feltehetően I. Ferdinándtól I. Ferencig terjedő – Habsburg-portrégalériáját tervezett átadni a Nemzeti Múzeumnak, erre azonban végül nem került sor.⁴²⁹ A terv feltehetően azzal összefüggésben merült fel, hogy Augustus Antal pesti megyefőnök két hónappal később, 1854. augusztus 16-án arra szólította fel a Nemzeti Múzeum igazgatóságát, hogy rendezze át a Képtár kiállítását, és önállóan állítsák ki a gyűjteményben található Habsburg-portrékat.⁴³⁰

1863-ban a Hétszemélyes Tábla másodelnöki tisztét betöltő országbírók félalakos kép-mását is megfestette a testület ülésterme számára a tábla. A 31 képből álló retrospektív portrégaléria Forgách Zsigmondtól (1565–1621) Andrássy Györgyig (1797–1872) terjedt.⁴³¹

1896-ban a Kúria átköltözött a Hauszmann Alajos tervei szerint felépült Igazságügyi Palotába, s a hivatallal együtt átkerültek a főtörvényszék arcképei is.⁴³² Mária Terézia, Lotaringiai Ferenc, V. Ferdinánd és Ferenc József portréja itt a Kúria elnökének fogadótermében kapott helyet (65. kép).⁴³³ Hauszmann a

428 A kép az 1896-ra felépült Kossuth Lajos téri Igazságügyi Palotában a Kúria elnöki fogadótermében, a földművelésügyi minisztérium felé nyíló ablak mellett függött, alatta a réz emléktáblával, mellette V. Ferdinánd portréjával. Lásd *Nemzeti Ujság*, 1937. október 31., 9. Ugyancsak emléktábla függött egykor a debreceni városháza tanácstermében Ferenc József portréja mellett, az uralkodópár 1857. évi debreceni látogatására emlékező felirattal. Lásd *Magyar Szemle*, 1899. február 26., 108.

429 *Divatcsarnok*, 1854. június 25., 814: „A Ferencziek-terén levő királyi kuria épületének felső termeiben régen a falon hever már egy igen becses kép-gyűjtemény, mely a magyar királyok arcképeit foglalja magában a mohácsi vész óta majd e század első feléig. E kép-gyűjteményt most kiporolják és beadják a nemzeti múzeumi képcsarnokba, mely helyre méltán érdemes.” Az 1826. évi leltárban nem szerepelnek ezek a portrék, így eredetük és későbbi sorsuk sem ismert.

430 ÉBER 1902, 190; ZÁDOR 1990, 131.

431 *Vasárnapi Ujság*, 1863, 35 (Országbírák arcképcsarnoka); 1864, 292; *Sürgöny*, 1863. január 29., 1; 1864. július 13., 2. A képekhez az illető családok tulajdonában lévő portrék szolgáltak modellként. Lásd *Sürgöny*, 1866. január 20., 2 (Tárcza). 1865. decemberi pest-budai tartózkodása során Ferenc József is megtekintette a portrékat. Lásd *Sürgöny*, 1865. december 17.

Schäffer és Réthy pesti fényképeszek 1865-ben *Hazánk országbiráinak arcképcsarnoka* címmel egy fényképalbumot is megjelentettek az országbíró-portrékról. A sorozat egy példánya megtalálható az ELTE Egyetemi Könyvtárában (<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/5881>).

432 HAUSZMANN 1897, 64: „A királyi Curia és a budapesti királyi ítélőtábla régi helyiségeiben egynehány régebbi kép kivételével csak olajnyomásos Felség arcképek léteznek.”

433 HAUSZMANN 1901, XVIII. kép; Néprajzi Múzeum, Fényképtár, ltsz. 339662. A korábbi irodalom tévesen azt feltételezte, hogy az uralkodópár portréi a budai királyi palotából származnak. Lásd SINKÓ 2003, 98.

69. kép. Donát János: Grassalkovich Antal, 1823, Iparművészeti Múzeum, ltsz. 73.24.

királyi személyenőkök portréit a Királyi Tábla két tárgyalótermében, a nádorok arcképeit pedig a Polgári Tanács egyik tárgyalótermében helyezte el, „képszék gyanánt, chronologikus rendben, stukko rá mázattal körülvéve” (70–71. kép).⁴³⁴

Barabás 1852-ben festett képe mellett az Igazságügyi Palota különböző helyiségeiben számos további Ferenc József-portré is függött. A díszteremben az uralkodópár nagy méretű képmásai: a királyt a Szent István-rend nagymestereként ábrázoló festmény, valamint Erzsébet királyné koronázási díszruhás képmása kaptak helyet, amelyeket Bruck Lajos festett 1896-ban.⁴³⁵ A Királyi Tábla dísztermében a király egész alakos, huszártábornoki egyenruhás képmása függött, amelyet Vastagh György festett 1896-ban.⁴³⁶

1951-ben a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja a Legfelsőbb Bíróság portréinak nagy részét átadta a Történelmi Képcsarnoknak.⁴³⁷ Ezek között volt a Barabás által 1852-ben festett Ferenc József-portré is,⁴³⁸ ám a kép végül a

434 HAUSZMANN 1901, 8; GRANASZTÓI–SEDLMAYR–VÁMOS-LOVAY 2012, 24, 63.

435 A portrék archív enteriőrfotókon láthatóak: GRANASZTÓI–SEDLMAYR–VÁMOS-LOVAY 2012, 56–57. Ferenc József portréja 1953-ban elveszett, Erzsébet királyné portréja ma amerikai magántulajdonban található. Lásd KAJÁN 2016, 17.

436 HAUSZMANN 1897, 64; GRANASZTÓI–SEDLMAYR–VÁMOS-LOVAY 2012, 60.

437 A Kúria épületéből az MMOK Baross u. 19. sz. alatti raktárába beszállított műtárgyak múzeumok közötti felosztására vonatkozó, 1951 januárjában kelt jegyzéket lásd MNL OL XIX I.19.a, 1620. tétel, 447/1951. (Köszönöm Berényiné Kovács Gyöngyinek, hogy felhívta a figyelmem az iratra.) MNM TKCs, Irattár, 1951/18. Az Igazságügyminisztérium osztályvezetője már 1949. május 10-én levélben értesítette a Nemzeti Múzeum Tanácsát arról, hogy „a Kúrián a Habsburg-ház tagjait ábrázoló hat nagy méretű olajfestmény van, amelyek kifüggesztését nem kívánom”, s kérte, hogy a Történelmi Képcsarnok vegye át azokat (MNM Történelmi Képcsarnok, irattár, 9/1949).

438 MNL OL XIX I.19.a, 1620. tétel, XIX. sz. kimutatás, 39; Barabás Miklós: Ferenc József, 1852: Tört. Képcs.

70. kép. A Királyi Tábla harmadik tárgyalóterme az Igazságügyi Palota épületében a királyi személyek portréival, 1896, ismeretlen fényképész felvétele, Néprajzi Múzeum, Fotótár, ltsz. F339666.

71. kép. A Polgári Tanács tárgyalóterme az Igazságügyi Palota épületében a nádorok portréival, Divald Károly felvétele, 1897 (HAUSZMANN 1901, 16. kép nyomán)

Fővárosi Képtár gyűjteményébe került.⁴³⁹ A Képcsarnok bizonyára azért nem tartott igényt a képre, mert az igen hasonló a Barabás által 1853-ban a Nemzeti Múzeum számára festett portréhoz (91. kép).⁴⁴⁰ Az MMOK a személynőkportrék teljes sorozatát – két kép kivételével – a Fővárosi Képtárnak adta át.⁴⁴¹ Ugyanide került az országbírók egységesen 140 × 110 cm méretű képmásainak nagy része is.⁴⁴² A Kúria két világháború közötti elnökeinek portréit 1951-ben nagyrészt leselejtezték, mindössze két kvalitásosabb képmás került a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe.⁴⁴³

Pesti Királyi Tudományegyetem

Portréikonográfiai szempontból az egyik legváltozatosabb együttes a Pesti Királyi Tudományegyetem tanácsterme számára készült uralkodóportré-sorozat. Ennek legkorábbi darabjai Mária Terézia és II. József egész alakos képmásai, amelyek az özvegy királynőt gyászruhában, a Szent Koronával, fiát pedig a Szent István-rend nagymestereként ábrázolják. A két képet Josef Hauzinger udvari kamarai festő festette 1773-ban a királynő megrendelésére, magánpénztárának költségére,⁴⁴⁴ a nagyszombati egyetem díszterme számára, annak jeleként, hogy a jezsuita rend pápai felosztatását követően a Pázmány Péter által 1635-ben alapított intézmény Királyi Magyar Egyetem (Universitas Regiae Hungaricae) lett (72–73. kép). 1784–1873 között az intézmény neve Pesti Királyi Tudományegyetem volt.

439 A kép 2013-tól a BTM Vármúzeum „A királyi palota – a kultúra vára” című állandó kiállításán látható. Lásd BENDA–FARBÁKY–RÓSTÁS 2015, 75.

440 A Kúria épületéből a Képcsarnok gyűjteményébe került ugyanakkor Grimm Rezső (1832–1885) 1852-ben festett, háromnegyed alakos, szintén huszárezredesi egyenruhás Ferenc József-portréja (ltsz. 2188, 171 × 105 cm).

441 BTM FK, ltsz. 51.1259.1–15. Száraz György és Grassalkovich Antal mellképe az Iparművészeti Múzeum Nagytétényi Kastélymúzeumába került (ltsz. 73.23–24.).

442 BTM FK, ltsz. 51.1261.1–15. A Sárospataki Vármúzeum gyűjteményébe került Nádasdy Tamás (1542–1554), Forgách Zsigmond (1610–1618), Csáky László (1649–1655), Forgách Ádám (1670–1681), Draskovich Miklós (1681–1687) és Zichy Károly (1788–1795) portréja. A Történelmi Képcsarnokba került id. Majláth György (1839–1848), Apponyi György (1860–1863) és Majláth (III.) György (1867–1883) képmása (ltsz. 2185–2187.).

443 MNL OL XIX.1.19.a, 1620. tétel, XIX. sz. kimutatás; MNM TKCs, ltsz. 2190–2191 (Balló Ede: Töry Gusztáv; Kukán Géza: Juhász Andor). A két kép 2006 óta tartós kölcsönként a Legfelsőbb Bíróság épületében található.

444 FLEISCHER 1932, Nr. 684.

Az 1777-ben Nagyszombatból Budára költözött egyetem a fenti két uralkodóportrét is magával hozta a budai várba,⁴⁴⁵ majd 1784-ben továbbvitte azokat pesti, Egyetem téri épületébe is (74. kép).⁴⁴⁶ Egy 1831. évi leírás szerint „az Universitásnak szépen ki festett nagy palotájában... Mária Therezia Királyné [sic!] és II. József Császár Képei életi nagyságban, mesterségesen ki faragott s jól meg-aranyozott rámaikban fügnek”.⁴⁴⁷ Az intézmény másik alapítója, Pázmány Péter portréját 1817-ben festette meg az egyetem Schöffl József Károly (1776–1851) pesti „képíróval” a tanácsterem számára.⁴⁴⁸ Az együttes az előző évben I. Ferenc magyar koronázási díszruhás portréjával, majd 1818-ban József nádor azonos méretű huszártábornoki egyenruhás képmásával bővült.⁴⁴⁹ Az egyetem ezeket a képmásokat is Schöffl József Károlytól rendelte meg, aki a közeli Képíró utcában működött (75–77. kép).⁴⁵⁰

Az egyetem megalapításának 200. évfordulója alkalmából, 1835. június 25-én tartott ünnepség idején már V. Ferdinánd huszártábornoki egyenruhás portréja is a díszteremben függött, amelyet egy ismeretlen festőtől rendelt meg az intézmény a jubileumra (78. kép).⁴⁵¹ Az ünnepség alkalmából a díszteremben helyezték el Lósy

445 SERFŐZŐ 2023a, 78. A nagyszombati egyetem számára készült korábbi portrékról nem ismerünk forrásokat. A rendfelosztási leltár a nagyszombati rendház refektóriumában II. Rudolf portréját említi. Lásd HAIMAN–MUSZKA–BORSA 1997, 53. Feltehetően az egyetemi portrégaléria számára készült Turóczi László (1682–1765) jezsuita professzor portréja, amelyet Karl Wilhelm Brand festett 1754-ben (MNM TKCs, ltsz. 59.).

446 Az épület történetéről lásd FARBAKY 2013.

447 PATACSICH 1831, 10. Mária Terézia portréját említi még: N. N. 1845, 24.

448 Tudományos Gyűjtemény, 1817, 175: „Schöffl pesti képíró, ki tavaly I. Ferencz Királyunk jól etlalált képével a Királyi Universitás szálját díszesítette, az idén annak halhatatlan érdemű Fundatorának, Péter Cardinalis és Esztergomi Prímásnak képét szépen kifestette a Magistratusi szobának ékesítésére.” Lásd még: *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode*, 8. November 1817, 327. A kép az 1930-as években a Pázmány Péter Tudományegyetem orvostudományi tanácstermében függött (lásd fortepan.hu, képszám 74470). A portré 1954-ben a Budapesti Orvostudományi Egyetem Könyvtárának letétjeként a Történelmi Képcsarnokba került (ltsz. 54.52.), majd pedig 1994-ben átadással a Semmelweis Egyetem tulajdonába került, ahol a Központi Igazgatási Épület szenátusi termében került elhelyezésre. SZVOBODA DOMÁNSZKY 2023, 21.

449 *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung*, 1818, Nr. 54. 1818. június 25-én, a Királyi Magyar Tudományegyetem alapításának évfordulóján tartott ünnepségen az egyetem dísztermében Mária Terézia, II. József, valamint Pázmány és József nádor portréi között I. Ferenc képmását helyezték el baldachin alatt, az egyetem alapítólevelével együtt. A távol lévő uralkodó tehát *in effigie*, azaz portréja által képviselve vett részt az ünnepségen. Lásd uo. Schöffl I. Ferenc-portréja – a magyar koronázási portrék történetében először – igen pontosan ábrázolja a koronázási palástot is, minden bizonnyal a palástról 1790 körül megjelent rézmetszetek nyomán. A palást kék színéhez Decsy Sámuel *A magyar Szent Koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája* (Buda, 1792) című könyvének színezett metszetillusztrációja szolgálhatott előképül.

450 Az utcát apjáról, a szintén festő Schöffl Józsefről (1745 k. – 1803) nevezték el 1790 körül Mahlergassénak, korábbi neve Kecskeméti kapu-köz volt.

451 DERTSIK 1836, 101. Az ünnepségről lásd még: *Jelenkor*, 1835. június 27., 412. Az egyetem rektori hivatalának 19. századi iratanyaga megsemmisült, a tanácsulési jegyzőkönyvek is csak 1940-től maradtak fenn az ELTE

72. kép. Josef Hauzinger: Mária Terézia, 1773, MNM TKCs, ltsz. 2075.

73. kép. Josef Hauzinger: II. József, 1773, MNM TKCs, ltsz. 2076.

74. kép. A Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem díszterme (Aula magna), 1936, FSZEK, Budapest Képtárház, képszám: 023959

Imre (1580–1642) és Lippay György (1600–1666) esztergomi érsekek félalakos portréit is, mivel a két főpap nagy összegű alapítványokat tett az 1667-ben megalakult jogi kar javára.⁴⁵² A két portré eredetileg a szeminárium számára készült a 19. század elején, s ma is a Központi Papnevelő Intézet tulajdonában van.⁴⁵³ Az egyetem 1861-ben átépített dísztermében Pázmány, Lósy és Lippay arcképei falképen jelentek meg, amelyeket Hüzl Károly festett a Mária Terézia-portré melletti két falmezőre.⁴⁵⁴

Egyetemi Könyvtár és Levéltár gyűjteményében, így a portrégaléria keletkezésére vonatkozó adatok nem ismertek. (Köszönöm a felvilágosítást Schlay Georginának és Somogyi Máténak.)

⁴⁵² DERTSIK 1836, 101; PONORI 1900, 36.

⁴⁵³ A két érsek portréja 2012-től tartós kölcsönként a hajósi egykori érseki kastély ebédlőjében található, III. Ferdinánd és I. Ferenc portréjával együtt. A négy kép azonos formájú díszkerete alapján feltételezhető, hogy azok a szeminárium (retrospektív) *fundator*-portréiként készülhettek a 19. század elején, miután 1802-ben I. Ferenc megalapította a Központi Papnevelő Intézetet, amely a *seminarium generale* örökébe lépett. Ennek 1648. évi megalapításához Lósy és Lippay alapítványai mellett III. Ferdinánd is hozzájárult az óbudai prépostság javadalmának átengedésével. Az ELTE ÁJK dékáni tanácstermében ma Lósy és Lippay portréjának 1912-ben Buzna Sándor által festett másolatai függenek.

⁴⁵⁴ KONEK 1861, 34; *Sürgöny*, 1861. május 14. (Javítások a pesti egyetemen).

75. kép. Schöffl József Károly: Pázmány Péter, 1817, Semmelweis Egyetem

76. kép. Schöffl József Károly: I. Ferenc, 1816, MNM TKCs, ltsz. 2074.

77. kép. Schöffl József Károly: József nádor, 1818, MNM TKCs, ltsz. 2081.

78. kép. Ismeretlen festő: V. Ferdinánd, 1835, MNM TKCs, ltsz. 2080.

79. kép. Pesky József: Patachich Ádám, az egyetemi tanács elnöke, 1830, MNM TKCs, ltsz. 2086.

80. kép. Egger Vilmos: Ürményi József, az egyetemi tanács elnöke, 1825, MNM TKCs, ltsz. 2082.

Az uralkodók és az „alapítók” mellett az 1820-as évektől az egyetem elöljáróiról is készültek portrék. Az egyetemi tanács elnökévé 1806-ban kinevezett Ürményi József (1741–1825) mellképét halála évében Egger Vilmos festette meg.⁴⁵⁵ Nem sokkal később elkészült utóda, az 1828-ban országbíróvá kinevezett Cziráky Antal (1772–1852) képmása is.⁴⁵⁶ Az 1777–1784 között az egyetemi tanács elnöki tisztségét betöltő Patachich Ádám (1716–1784) kalocsai érsek portréját utóda, Klobusiczky Péter érsek 1830-ban adományozta az egyetemnek.⁴⁵⁷ Az 1835. évi jubileum alkalmából Dertsik János (1785–1842) rektor hivatali elődei, Kelemen Imre (1745–1819; rektor: 1798/1799, 1808/1809) és az egykori jezsuita, Mitterpacher Lajos (1734–1814;

⁴⁵⁵ A portréről Ehrenreich Sándor Ádám litográfiát készített, lásd MNM TKCs 4466.

⁴⁵⁶ MNM TKCs, ltsz. 2082., 2085. DERTSIK 1836, 101.

⁴⁵⁷ MNM TKCs, ltsz. 2086. PONORI 1900, 42. Az ELTE EKL Egyetemtörténeti Gyűjteménye őrzi Séllyei Nagy Ignác (1733–1789) székesfehérvári püspök 1785 körüli portréját (ltsz. 2011.65., 47 × 35,5 cm), aki 1777–1784 között a Budai, majd Pesti Királyi Tudományegyetem kancellárja volt. A kép eredetileg nem az egyetem portreregálériájához tartozott, hanem – a kép hátoldalára ragasztott levél szerint – Pastinszky Miklós (1914–1986) budapesti jogász-műkereskedőtől vásárolta a rektori hivatal 1957-ben. Reprodukcióját lásd SZÖGI 2010, 41. kép.

rektor: 1800/1801) arcképeit adományozta az egyetemnek.⁴⁵⁸ A rektori arcképcsarnok kialakítását talán a bécsi egyetem példája inspirálta (79–81. kép).⁴⁵⁹

A 19. század közepétől a jogi kar dékánjairól és néhány professzoráról is készült egy portrészorozat, amely máig fennmaradt az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának tanácstermében.⁴⁶⁰ Ezzel párhuzamosan az orvosi kar neves professzorairól és dékánjairól is létrejött egy arcképcsarnok, amely ma a Semmelweis Egyetem Központi Igazgatási Épületében (Üllői út 26.), az ún. szenátusi teremben található.

A szabadságharc bukása után egy évvel, 1850-ben az egyetemi portrégaléria az ifjú Ferenc József Marastoni Jakab által festett portréjával bővült.⁴⁶¹ Az uralkodót osztrák császári ornátusban, a császári koronával ábrázoló kép a Királyi Tudományegyetem uralkodó iránti lojalitását volt hivatva demonstrálni.⁴⁶² A millennium alkalmából egy újabb portré készült az idős Ferenc Józsefről, amely – Benczúr vármegyei házi portréja nyomán – immár magyar királyként, a Szent István-rend ornátusában ábrázolja alakját (82–83. kép).⁴⁶³

81. kép. Pesky József: Cziráky Antal, az egyetemi tanács elnöke, 1825 k., MNM TKCs, ltsz. 2085.

458 DERTSIK 1836, 102. Kelemen Imre portréja ma az ELTE ÁJK kari tanácstermében függ. Mitterpacher arcképének jelenlegi őrzési helye nem ismert. (Köszönöm a felvilágosítást Schlay Georginának.) A képet korábban az ELTE TTK természetrajzi épületében őrizték. Lásd PAPP 1982, 131.

459 ROSENBERG 2014.

460 A sorozatot ismerteti: PAPP 1982, 131–132; a portrék reprodukcióit lásd VARGA 2016, 244–251.

461 MNM TKCs, ltsz. 2079, jelezve jobbra lenn: „J. Marastoni pinx. Pestini 1850”; GÖDÖLLE–PALLOS 2014, Nr. VI-1.

462 Az intézmény élén Virozsil Antal (1792–1868) állt, akit Karl von Geringer császári biztos 1849 augusztusában nevezett ki az egyetemi tanács elnökévé.

463 MNM TKCs, ltsz. 2077, jelezve jobbra lenn: „Ábrányi Lajos 1896”. A képet említi Kovács 1915, 278.

82. kép. Marastoni Jakab: I. Ferenc József, 1850, MNM TKCs, lt.sz. 2079.

Az uralkodóportrék a Budapesti Tudományegyetem 1900-ra felépült új, neobarokk épületében (ma ELTE ÁJK) is a rektori hivatal tanácsstermében kaptak helyet,⁴⁶⁴ a kultuszminiszterek arcképei mellett.⁴⁶⁵ A új díszterem kapcsán a korabeli sajtó hangsúlyozza, hogy az „aula az egyetem alapításának történetére emlékeztetően Mária Terézia korabeli barokk stílusban készült s az egyetem symbolumaival van díszítve. Bal oldalon egy fülkében a király mellszobra áll, a fülke ívetének felső részét két életnagyságú allegorikus nőalak, a hír és dicsőség ékesíti.”⁴⁶⁶ Mária Terézia és II. József portréja a tanácssteremből néhány évvel később átkerült a díszterembe,⁴⁶⁷ ahol 1934-ben, az egyetem alapításának 300. évfordu-

lója alkalmából Kontuly Béla Pázmány Pétert ábrázoló egész alakos kép mását is elhelyezték az emelvény mögötti falon.⁴⁶⁸

Az 1876-ra felépült Egyetemi Könyvtár nagy olvasótermében a bejárat fölött a könyvtár építését magánvagyonából jelentős összeggel támogató I. Ferenc József egész alakos képmása kapott helyet (84. kép). A képet, amely „Ő Felségét ábrázolja, életnagyságban, magyar lovastábornoki egyenruhában”, Trefort Ágoston

464 *Pesti Hírlap*, 1903. december 3., 12 (Az egyetem képtára).

465 Eötvös József (MNM TKCs, lt.sz. 2090.), Pauler Tivadar (2089.), Trefort Ágoston (2091.), Csáky Albin (2083.), Wlassics Gyula (2088.), Berzeviczy Albert (2084.), Apponyi Albert (2087.).

466 *Vasárnapi Ujság*, 1900. május 20., 325, 333 (képpel).

467 Lásd Steiner Szilárd 1910 körüli fényképfelvételét a díszteremről: Tata, Kuny Domokos Múzeum, lt.sz. 2015.2.52.; lásd még: ELTE Levéltár, Egyetemtörténeti Gyűjtemény, lt.sz. 2008.157.9. (1935 körüli fényképfelvétel).

468 MNG, lt.sz. 55.751; KORNIS 1936, 28 utáni kép. A díszterem szoborfülkéiben az egyetem első rektorának és hat neves professzorának büsztjét helyezték el. Lásd KORNIS 1936, 29, 28 utáni kép. (Az egyetem neve 1921-től Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem volt.) A díszteremben az egyetem első rektora, Dobronoki György, valamint hét neves egykori professzor büsztjét is elhelyezték. Lásd KORNIS 1936, 29.

83. kép. Ábrányi Lajos: I. Ferenc József, 1896, MNM TKCs, ltz. 2077.

84. kép. Than Mór: I. Ferenc József, 1876, ELTE Egyetemi Könyvtár díszterme

vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelte meg Than Mórtól.⁴⁶⁹ 1884-ben Than Mór a Királyi József Műegyetem Múzeum körüli épületének díszterme számára is festett egy azonos beállítású portrét az uralkodóról, amely mellett az egyetemet alapító József nádor portróját is elhelyezték.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ *Fővárosi Lapok*, 1875. február 26., 200. A kép annak a „természet szerint készített” térdképnek a másolataként készült, amelyet Than 1875 januárjában festett a királyról, aki azt gróf Esterházy Miklós Józsefnek (1839–1897) ajándékozta előző évi tatai látogatásának emlékeként. Lásd *A Hon*, 1875. január 13. A kultuszminiszter Doby Jenővel rézmetszetű reprodukciót is készíttetett az Egyetemi Könyvtár számára készült festményről. Lásd *Vasárnapi Ujság*, 1876. június 11., 332.

⁴⁷⁰ A nádort sötétkék huszárezredesi egyenruhában, azaz a nádor-huszáregiment ezredtulajdonosaként ábrázoló portrét Margitay Tihamér festette. Lásd *Pesti Hírlap*, 1884. június 19., 2. A két képet az 1909-re felépült központi (K) épület aulájában, majd dísztermében helyezték el; 1945 után elvesztek. Lásd *Egyetemi Lapok*, 1910. május 1., 4; fortepan.hu, #120662; 177009.

Magyar Nemzeti Múzeum

Az 1802-ben megalapított Országos Könyvtár alapjain létrejött, majd hivatalosan az 1808. évi VIII. törvénnyel felállított Magyar Nemzeti Múzeum ugyan nem tartozik a királyi fennhatóságú országos hivatalok közé, azonban a 19. század során több reprezentatív, kommemoratív funkciójú portré is készült az intézmény számára.⁴⁷¹ Épp ezért indokolt itt bemutatni a múzeum „intézményi arcképcsarnokát”, amely főként a Nemzeti Múzeumot pártfogóként támogató uralkodók portréiból áll.

Az együttes legkorábbi darabjai I. Ferenc király és József nádor képmásai, amelyek a Múzeum elődje, a gróf Széchényi Ferenc által 1802-ben megalapított Országos Könyvtár (Bibliotheca Regnicolaris) számára készültek. A gróf megbízásából 1803-ban készült két képmás a könyvtáralapítás „uralkodói pártfogásának” állított emléket. I. Ferenc ugyanis 1802. november 26-án ünnepélyes királyi oklevélbe foglalva erősítette meg Széchényi Ferenc előző napon kelt adományozó nyilatkozatát, amellyel saját könyvtárát felajánlotta a köz javára. Az okiratban az uralkodó jóváhagyta az intézmény megalapítását, amelyet a nádor joghatósága alá helyezett, s arról is rendelkezett, hogy a könyvtár három alkalmazottjának évi 1000 forintnyi járandóságát a Helytartótanács biztosítsa. A király már 1802 júliusában rendelkezett arról, hogy a könyvtár a kincstári tulajdonban álló egykori pálos kolostor épületében, a második emeleti helyiségekben kapjon helyet. Széchényi ajándékozásának gesztusa tehát a királyi megerősítés révén vált az alapítás aktsúává, hiszen a rendi állam keretei között a gróf csak az uralkodó jóváhagyásával alapíthatott országos (köz)gyűjteményt. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a király, ha nem is „társalapítója”, de legfőbb „kegyura” és patrónusa volt az országos, azaz „királysági” (*regnicolaris*) könyvtárnak, amennyiben helyet biztosított annak elhelyezésére, és egyben az intézmény fenntartásához szükséges kincstári támogatásról is gondoskodott.⁴⁷² Széchényi Ferenc az uralkodó és a nádor pártfogói szerepének is emléket kívánt állítani, amikor az egykori pálos könyvtár barokk enteriőrjét képzőművészeti eszközökkel a nemzet könyvtáráként szcenírozta újra. A gróf megbízásából 1803-ban a milánói származású Pietro Rivetti – akit később bankóhamisításért Erdélyben börtönbe zártak – új mennyezetképet festett a könyvtárterembe, Schedius Lajos,

471 A Nemzeti Múzeum megalapításának történetéről legújabban lásd TÓTH 2017, 33–88.

472 Széchényi Ferenc patrióta kezdeményezésének felkarolásában az uralkodó politikai érdekei is közrejátszhattak, hiszen a napóleoni háborúk során I. Ferencnek nagy szüksége volt a magyar inszurgens seregek támogatására.

85. kép. Philipp Jakob Prokop: II. Ferenc német-római császár mellszobra, 1803, Országos Széchényi Könyvtár

a Pesti Egyetem esztétikaprofesszorának javaslatára a Szent Korona országainak címereivel fedve el a pálos bibliotéka barokk freskóját, amely a teológia szolgálóleányaiként ábrázolta a tudományok és a művészetek allegorikus nőalakjait.⁴⁷³

A könyvtárterem keleti odalán kialakított falfülkében II. (I.) Ferenc német-római császár és magyar király alabástrom mellszobra kapott helyet, amelyet a gróf megbízásából Philipp Jakob Prokop (1740–1814) bécsi szobrász készített 1803-ban 1600 forintért (85. kép).⁴⁷⁴ Az antikizáló, babérkoszorús „császárbüsztt” elhelyezése az Országos Könyvtár hangsúlyos pontján arra emlékeztetett, hogy a közkönyvtár megalapítását a nemzetet megtestesítő uralkodó pártfogása tette lehetővé, s

egyben önmaga és a nemzet lojalitását is kifejezte királya iránt.⁴⁷⁵ Az uralkodó pártfogói szerepét hangsúlyozta a szobor talapzatának felirata is, magasztalva a császár „oltalmazó jóindulatát”, amelynek révén a „múzsák palotához jutottak Magyarországon”.⁴⁷⁶

A Helytartótanács tanulmányi bizottságának 1804. szeptember 26-i, a könyvtár ügyében az uralkodóhoz benyújtott felterjesztése hangsúlyozza, hogy az „alapí-

473 MILLER Jakab Ferdinánd: *Narratio ad Historiam Bibliothecae Hungaricae Regnicolaris pertinens*. OSZK Kézirattár, Quart. Lat. 63/XV, 66–68; FARBAKY 1991.

474 MILLER Jakab Ferdinánd: *Obsecratio critica de Statua Francisci II quae eidem in Bibliotheca Hungarica Regnicolari Pestini an. 1803 posita est*. OSZK Kézirattár, Quart. Lat. 63/XV, 64–65; RÁTH 1804, 20; KOLLÁNYI 1905, 90; BORÓVI-SZERDAHELYI 2022, 148.

475 SINKÓ 2018b, 122. 1803. február 6-án a könyvtár alkalmazottai a király iránti hűségüket is tettek a budai királyi palotában, a nádor jelenlétében. Vö. *Zeitschrift von und für Ungern*, 1803, 126.

476 *Franciscus II. Caes. Aug. Musis Hungariae Palatio Tutela Favore Donatis In Animis Hungarorum Aeternus* 1803. Vö. KOLLÁNYI 1905, 90. 1847-ben a Nemzeti Múzeum I. Ferenc büsztjének „párdarabjaként” V. Ferdinánd antikizáló márvány mellszobrát is megszerezte a pesti Királyi Tábla tagjainak adományaként. Lásd *Pesti Hírlap*, 1847. április 11., 236. A Rafael Monti által 1841-ben faragott büszt 1943-ban a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe került (ltsz. 8337.U).

86. kép. Volnhoffer János / Wilhelm Weide: József nádor, 1803/1818, MNM TKCs, ltsz. 82.

tó hazafias buzgóságának köszönhetően” nemcsak az uralkodó alabástrom mellszobrára, hanem a nádor arcképe is helyet kapott a könyvtárban.⁴⁷⁷ József főherceg portréja, amely Ráth Pál pesti orvos leírása szerint az olvasóteremként szolgáló sarokszobában kapott helyet,⁴⁷⁸ arra emlékeztetett, hogy Széchényi alapítólevelének 3. pontja értelmében a nádor az intézmény fővédnöke.⁴⁷⁹ Ennek megfelelően a könyvtár ünnepélyes megnyitására is a nádor jelenlétében került sor 1803. december 10-én.

A kép József nádornak egy a Történelmi Képcsarnok gyűjteményében őrzött portréjával azonosítható, a Nemzeti Múzeum első festményének provenienciája azonban feledésbe merült az elmúlt két évszázad során.⁴⁸⁰ A szignatúrák szerint a festmény Volnhoffer János (1760–1810) pesti mester műve 1803-ból, amelyet a berlini születésű, Budán működő Wilhelm Weide (1782–1856) 1818-ban „megújított” (86. kép).⁴⁸¹

A kép eredeti kompozícióját Blaschke János (1763–1833) rézmetszete dokumentálja, amely – mint azt felirata is jelzi – József

87. kép. Jenny Alajos – Blaschke János (Volnhoffer János festménye nyomán): József nádor, rézmetszet, 1805, MNM TKCs, ltsz. 2346.

477 MNL OL, Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Departamentum litterario-politicum (C 67), 1804. F. 13. p. 64 (1804/23176. sz.): „Bibliotheca haec per patrioticum fundatoris zelum ex alabastro exsculpta busto M.V. S.S.mae et aff[.]... picta icone S. C. R. D. Regni Palatini condecorata habeatur, et sic dictum Plafond iconibus de Re Litteraria bene Meritorum authorum circumdatum foret.” Vö. KOLLÁNYI 1905, III.

478 RÁTH 1804, 22. A könyvtár alaprajzát lásd SZALAY 1902, XII.

479 A nádor fővédnöki szerepét hangsúlyozza az *Acta Litteraria Musei Nationalis Hungarici* 1818-ban kiadott első kötetének címlapelőzék-metszete is, amely *Protector Musei Nationalis Hungariae* felirattal ábrázolja a nádort.

480 MNM TKCs, ltsz. 82.; FEHÉR 2004, 160.

481 Jelezve jobbra lenn: „Johann Volnhoffer gemalt zu Pest 1803”; balra lenn: „Novam effigiem pinxit Budae 1818 Vilhelmus Veyde”.

nádornak a pesti Magyar Nemzeti Könyvtárban lévő portréja nyomán készült (87. kép).⁴⁸² Tizenöt évvel később – nem sokkal azt követően, hogy 1817 nyarán a könyvtár és a múzeum régiségtára beköltözött a Nemzeti Múzeum helyén egykor állt Batthyány-villába – Wilhelm Weide átfestette a képet, aktuális korához „öregítve” a nádor arcvonásait, s több részletében is megváltoztatta a kompozíciót.

A kép baldachinos trón mellett állva, huszártábornoki egyenruhában ábrázolja a főherceget, a háttérben a nádor 1795. évi beiktatása óta tartott – 1796., 1803., 1805., 1807., 1808. és 1812. évi – országgyűlések iratait tartalmazó kötetek láthatók. A könyvek előtt a József nádor által vezetett 1797. évi nemesi felkelés Szombathelynél tartott hadgyakorlatának hadrendje,⁴⁸³ valamint az 1801. évi inszurrekció hadrendjének részlete látható.⁴⁸⁴ Az átfestés során az 1809. június 14-én zajlott győri csata hadrendjét ismertető irattekercssel is kiegészült a kompozíció.⁴⁸⁵ A dokumentumok és a huszártábornoki egyenruha tehát egyszerre hangsúlyozzák a nádor katonai és politikai-közéleti szerepét.

Franz Schams leírása szerint a nádor „Weide által festett” portréja 1821-ben az egykori Batthyány-villa épületében működő Nemzeti Múzeum könyvtárának olvasótermében függött; ugyanitt helyezték el a Széchényi Ferenc alapítását hirdető emléktáblát (88. kép), I. Ferenc büszkje pedig az utolsó teremben kapott helyet, két ablak között, felette Mária Terézia üvegre festett képmásával.⁴⁸⁶ A mellszobor később a Nemzeti Múzeum könyvtárának dísztermében, az 1865-ben kialakított Széchényi-teremben kapott helyet, s egészen 1985-ig itt állt.⁴⁸⁷ József nádor port-

482 MNM TKCs, ltsz. 2346. A metszet az *Ungrische Miscellen* című pesti folyóirat 1805. évi második füzetének illusztrációjaként jelent meg, amely a nádor névnapján tartott ünnepségekről is beszámolt. A metszet és a festmény közötti hasonlóságokra már a korábbi kutatás is felfigyelt, ám tévesen a metszetet rajzolóként szignáló Jenny Alajos egy „elveszett” művének reprodukciójaként értelmezte. Vö. PAPP 2012, I. 72.

483 A nyomtatott hadrend egy példányát a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár őrzi. Lásd RÁKÓCZY 2002, 24.

484 Megjelent: *Oesterreichischer Militaer-Almanach für das Jahr 1801*. Wien, 1801, 162 után.

485 A csatában a József nádor által vezetett nemesi felkelés résztvevői küzdöttek a túlerőben lévő francia sereggel szemben. Bár a császári-királyi hadtest elvesztette a csatát, a hősiességük erkölcsi példaként összekapcsolódott József nádor személyével.

486 SCHAMS 1821, 200, 202; KOLLÁNYI 1905, 377–378. Schams szerint a könyvtár előterében magyar tudósok és püspökök portréi függtek. Ezek azonosíthatók a Történelmi Képcsarnok azonos méretű (kb. 130 × 100 cm) és egységes keretezésű portréival (Bajzáth József, ltsz. 84.; Fekete György, ltsz. 65.; Majláth József, ltsz. 79.; Pálffy Pál, ltsz. 32.; Zichy Károly, ltsz. 58.).

487 A büszt itteni elhelyezését a Széchényi-terem 1902-es és 1939-es enteriőrfotói dokumentálják. Lásd Szalay 1902, 9; MNM Adattár, Múzeumtörténeti Fotógyűjtemény, ltsz. 1455. Lásd még: *Magyar Könyvszemle*, 38. (1931), 56. oldal utáni kép. A Széchényi-terem egyben a Kézirattár osztályvezetői munkaszobája is volt. (Köszönöm az adatot Fülep Katalinnak.) A büszt 1892-től a Nemzeti Múzeum Képtárának VI. (Habsburg-) termében került kiállításra (Monti V. Ferdinánd-mellszobrával együtt), majd 1894-től rövid

réja 1850 körül a Nemzeti Múzeum Általános Képtárába került, ám hosszú ideig nem került kiállításra, provenienciája pedig a század végére feledésbe merült.⁴⁸⁸

Maga Széchényi Ferenc egy 1812 nyarán a nádorhoz írt levelében így értelmezi az uralkodó és a nádor képmásának szerepét:

„Midőn a nemzeti intézet felállításához ő felségének legmagasabb beleegyezését bátor voltam kikérni, az volt egyedüli czélom, hogy ő felsége hatalma és fensége védnöksége alatt az én szerény példám által serkentve, mások is gyűjteményeiket, a melyek az ország lakosainak dicsőségére, javára szolgálnak, ezen intézet közvetítésével a hazának ajándékozzák. Bizonyítja ezt azon körülmény is, hogy ő felségének és fenségének a képeit helyeztem el az intézetben annak díszéül, dicsőségéül, állandóságának zálogául. Távol állott tehát tőlem minden hiúság, minden vágy a dicsőség után.”⁴⁸⁹

Saját adományának megörökítésére Széchényi Ferenc 1817-ben egy márvány emléktáblát készíttetett, amelynek feliratát már a könyvtár 1802. novemberi alapítólevelének ötödik pontjában rögzítette. Az emléktáblát a Batthyány-villa épületében az olvasóterem ajtaja fölött helyezték el, ma pedig a Nemzeti Múzeum előcsarnokában látható.⁴⁹⁰ Latin nyelvű felirata azt hirdeti, hogy „II. Ferenc császári felség és magyar király, valamint József ausztriai főherceg nádor idejében a gróf Széchényi család magyar könyvtára és éremgyűjteménye 1802-ben a hazának szenteltetett” (88. kép).

Széchényi Ferenc reprezentatív alapítói portréját fiainak köszönhetően 1825-től birtokolja a múzeum.⁴⁹¹ Az életnagyságú posztumusz képmást Széchényi Lajos, Pál és István rendelték meg Johann Nepomuk Ender bécsi festőtől a Nemzeti Múzeum számára 1823-ban. A kép az Aranygyapjas rend ornátusában, az általa alapított Országos Könyvtárban állva ábrázolja a grófit, mellette a

ideig a Történelmi Képcsarnok városligeti kiállításán szerepelt. Lásd *A M.N. Múzeum képtári szobrainak törzskönyve* (Szépművészeti Múzeum, Irrattár), 27. sz.; PERGRIN 1894, 124 (Nr. 381).

488 PERGRIN 1909, 570.

489 FRANKÓ 1902, 290.

490 KOLLÁNYI 1905, 377–378. Az emléktábla 1926 óta a Nemzeti Múzeum előcsarnokában, a bal oldali pilléren látható. Korábban a könyvtár bejáratához vezető folyosó falán helyezték el. Lásd FRANKÓ 1902, 383.

491 TÓTH 2017, 70–72.

88. kép. Széchenyi Ferenc emléktáblája, 1817, Magyar Nemzeti Múzeum

könyvtár alapítólevelével és I. Ferenc alabástrombüsztjével. A portré 1825. március 20-án érkezett meg a múzeumba, azonban – Széchenyi István 1833-ban készült végrendeletének egyik megjegyzése szerint – nem a könyvtárban, hanem a Természettudományi Társaságban, „békák és gyíkok között” kapott helyet.⁴⁹² A múzeum 1837–1846 között felépült klasszicista palotájának második emeletén 1846. március 19-én, József nádor névnapján nyílt meg a képtár kiállítása, amelynek felső világítású nagytermében, ahol az Általános Képtár anyaga kapott helyet, Széchenyi Ferenc portróját is kiállították.⁴⁹³ Ezzel

egy időben a festmény az Általános Képtár 1. leltári számú darabjaként került nyilvántartásba.⁴⁹⁴ A portré 1865 óta az Ybl Miklós tervei szerint kialakított, Széchenyi Ferencnek emléket állító reprezentatív könyvtárteremben a főhelyen látható, a falburkolatba beépítve (89. kép).⁴⁹⁵

1846-ban Barabás Miklós egy újabb egész alakos portrét festett az idős nádorról a Nemzeti Múzeum számára.⁴⁹⁶ A kép a főherceget kezében a Nemzeti Múzeum homlokzati rajzával ábrázolja, s ezáltal állít emléket annak, hogy Miller Jakab Ferdinánd 1807-ben a nádor utasítására dolgozta ki a Nemzeti Múzeum tervét az országgyűlés számára, majd József főherceg meghatározó szerepet játszott a múzeum klasszicista palotájának felépítésében is.⁴⁹⁷ A háttérben Pest látkepe tárul

492 TÖRÖK 1860, 3.

493 KUBINYI 1848, 45; KERTBENYI 1855, 66; MÁTRAY 1862, 12; FEJÓS 1957, 42.

494 PEREGRINY 1909, 550. A festmények nyilvántartását feltehetően 1847-től vezették önállóan, amikor István nádor kinevezte a Nemzeti Múzeum Képtárának őrévé Kiss Bálint festőt.

495 A Széchenyi-terem történetéről lásd DEBRECZENI-DROPPÁN 2014, 33.

496 GÖDÖLLE–PALLOS 2014, Nr. V-46. (Gödölle Máttyás).

497 A nádor pártfogói szerepét hangsúlyozta Kubinyi Ágoston is a Nemzeti Múzeum képtárának 1846. március 19-i megnyitásakor: „Számptalan társulatunk és intézetünk, melyek fenséges Nádorunk által olly forró kebelrel ápolatnak, iránta mind nagy hálával tartoznak, de bizonynyal legnagyobbal kivált magyar nemzeti Múzeumunk. Mert nem ezen dicső férfiú-e az, ki a halhatatlan nagy hazafi gróf Széchenyi Ferenc által bőkezűleg alapított nemzeti intézetünket, mint mélyen tisztelt törvényes pártfogónk, szakadatlanul

89. kép. Johann Nepomuk Ender: Széchenyi Ferenc az Aranygyapjas rend ornátusában, 1823, MNM TKCs, ltsz. 2021.9.

fel, a jobb szélén a Nemzeti Múzeum épületével, a Dunán haladó gőzhajóval és a Lánchíd állványzatával. A kép tehát az általa létrehozott művekkel dicsőíti a később a „legmagyarabb Habsburgnak” is nevezett nádort, így a képmás „a jó uralkodó” allegóriája is egyben.

A korábbi portréval szemben a kép nem huszártábornoki uniformisban, hanem a Szent István-rend ornátusában ábrázolja a főherceget, s ezáltal nem hadvezéri rangját, hanem az idős nádor „magyar alkirályi” szerepét helyezi előtérbe.⁴⁹⁸ A képet a Nemzeti Képcsarnokot Alakító Egyesület ajándékozta a múzeumnak azzal a szándékkal, hogy 1846. november 12-én, a főherceg nádorrá választásának 50. jubileuma alkalmából ezzel a képpel nyíljon meg a Nemzeti Múzeum József nádor Nemzeti Képcsarnoka, azaz a Magyar Képtár. A képet 1846. október 20-án „felállították” a múzeumban, azaz minden bizonnyal kiállították a Képtár felső világítású nagytermében.⁴⁹⁹ A nádor betegsége, 1847. január 13-án bekövetkezett halála, majd pedig a forradalom kitörése miatt azonban a Nemzeti Képcsarnok ünnepélyes megnyitására végül csak 1851. szeptember 8-án került sor.⁵⁰⁰ Ekkor a múzeum igazgatója, Kubinyi Ágoston a Képtár nagytermében a „Gróf Széchenyi Ferencz életnagyságú képe alatt emeltetett szószékről” a múzeum pártfogójaként méltatta a nádort:

„Magyar Nemzeti Muzeumunk, melly a feledhetetlen gróf Széchenyi Ferencz ő excja ritka hazafiúi bőkezűségéből még 1802-ik évben alapított, eleinte csak egy osztályból, t.i. könyvtárból állott; csakhamar az alapító, részint a Muzeum halhatatlan pártfogója József dicsőült nádorunk ő cs. kir. Főhercegsége nagylelkűsége s bölcs tapintata által egy második, t.i. régiségtani, ismét néhány évvel azután egy harmadik, t.i. természettudományi osztállyal szaporodott.”⁵⁰¹

ápolja és gyámolítja? Ő az, ki atyakint gondoskodik ennek virágzása és fénye felől.” Vö. *Társalkodó*, 1846. március 26., 1.

498 A Szent István-rend ornátusában ábrázolta József nádor alakját Than Mór is a Múzeum lépcsőházában a Nemzeti Múzeum megalapítását ábrázoló falképen.

499 A kép „felállítását” említi MÁTRAY 1862, 50. Mátray Gábornak az egyesület kiadásairól szóló közleménye szerint Barabás honorárium 900 forint volt, a kép aranyozott díszkerete 280 forintba, a hozzá tartozó „piedesztál” pedig 65 forintba került. Vö. *Pesther Handlungszeitung*, 18. März 1848, 43. Lásd még FEJŐS 1957, 42; SINKÓ 1995, 24.

500 *Pesti Napló*, 1851. szeptember 9., 2.

501 MÁTRAY 1862, 12.

A múzeum negyedik gyűjteményi osztálya a Képtár volt, s azon belül a magyar festők műveiből álló Nemzeti Képcsarnoknak, amely a Képtár utolsó két termében kapott helyet, József nádor lett a névadója.⁵⁰² A főherceg portréja 1855-től a Képtár első, úgynevezett Habsburg-termében,⁵⁰³ majd 1870-től a „különféle iskolákat” bemutató VI. teremben volt látható, 1893-ban pedig a könyvtár olvasótermében kapott helyet (90. kép).⁵⁰⁴

1853-ban Barabás I. Ferenc József egész alakos, huszárezredesi egyenruhás képmását is megfestette a Nemzeti Múzeum számára (91. kép).⁵⁰⁵ A szabadságharc utáni első pest-budai látogatása során, 1852. június 9-én Ferenc József a kormányzóvá kinevezett Albrecht főherceg kíséretében a Nemzeti Múzeumot is felkereste,⁵⁰⁶ s néhány héttel később 80 000 forintnyi „államsegélyt” biztosított a súlyosan eladósodott Nemzeti Múzeum számára.⁵⁰⁷ Ezzel az uralkodó maga is a Nemzeti Múzeum pártfogóinak sorába lépett.⁵⁰⁸ Ennek emlékére 1852 novemberében a Nemzeti Képcsarnokot Alakító Egyesület gyűjtést szervezett az uralkodó és a kormányzó portréjának megfestésére a múzeum képtára számára.⁵⁰⁹ A megbízást a kor ünnepelt festője, Barabás Miklós kapta, aki a következő év szeptemberére elkészült a két egész alakos képmással. Ferenc József portréja huszárezredesi egyenruhában, vagyis az 1. (Császárs) huszárezred tulajdonosaként ábrázolja az ifjú uralkodót, hasonlóan ahhoz a két portréhoz, amelyeket Barabás az előző évben a Cs. kir. Helytartóság és a Pesti Cs. Kir. Főtörvényszék számára festett. Az ábrázolt uralkodói rangját a feje fölött látható trónbaldachin, a trónszék és a kétfejű sas alakjával díszített konzolasztal jelzik.

502 A képtár két másik gyűjteményi egysége a Pyrker Képtár és az Általános Képtár volt. Vö. KUBINYI 1848, 45–46; FEJŐS 1957.

503 August Antal pesti megyefőnök 1854. augusztus 16-án az uralkodóportrék önálló kiállítására utasította a Nemzeti Múzeumot. Lásd ÉBER 1902, 190. A Képtár átrendezése 1855 júliusára készült el, ettől kezdve az uralkodóportrék a Képtár ún. Habsburg-termében voltak láthatók. Lásd *Hölgyfutár*, 1855. július 4., 597; DUX 1857, 61; VIARDOT 1860, 250. 1869-ben Ligeti Antal átrendezte a Képtár kiállítását, azonban az „uralkodóház arcképei” továbbra is kiállításra kerültek a Képtár VI. termében, amelyet Zichy Mihály 1877-től itt kiállított, *Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál* című képe nyomán immár Zichy-teremnek neveztek.

504 DUX 1857, 61; LIGETI 1870, 150; lásd az olvasóterem enteriőrfotóját: SZALAY 1902, 11.

505 MNM TKCs, ltsz. 477.

506 Az uralkodó a múzeum vendégkönyvébe is bejegyezte a nevét. Lásd DEBRECZENI-DROPPÁN 2009, 177.

507 BERLÁSZ 1981, 359.

508 SINKÓ 1995, 23.

509 *Pesti Napló*, 1852. december 3., 3. A sajtó a portré kiállításakor is hangsúlyozta, hogy a kép az uralkodó „Magyarországot boldogító látogatásának emlékéül” készült. Lásd *Hölgyfutár*, 1854. január 19., 60.

90. kép. Barabás Miklós: József nádor, 1846, MNM TKCs, ltsz. 90.1.

91. kép. Barabás Miklós: I. Ferenc József, 1853, MNM TKCs, ltsz. 477.

92. kép. Barabás Miklós: I. Ferenc József, 1853 (vázlat), magántulajdon

A kép színvázlata még vörös huszártábornoki egyenruhában ábrázolja az uralkodót.⁵¹⁰ Az öltözők színe talán az egyesület elnöke, Prónay Gábor (1812–1875) kérésére változhatott az uralkodó pesti, illetve Nemzeti Múzeum-beli látogatását idéző sötétkékre (92. kép).⁵¹¹

Ferenc József és Albrecht főherceg portréját – József nádor képmásához hasonlóan – 1855-ben a Nemzeti Múzeum Képtárának Habsburg-termében, majd 1870-től a „különbféle iskolákat” bemutató VI. teremben állították ki, immár „párdarabjával”, Wagner Sándor 1867-ben festett Erzsébet királyné-portréjával együtt.⁵¹² Ugyanitt kapott helyet 1881-ben József nádor fia, József Károly főherceg (1833–1905) és felesége, Klotild főhercegnő Vastagh György által festett portréja is.⁵¹³

510 A kép magántulajdonban található vázlata 1983-ig Barabás leszármazottai között öröklődött. Védett műtárgy azonosítószám: 3878; olaj, karton, 44 × 29 cm. A vázlat – Albrecht főhercegével együtt – az 1899. évi Barabás-kiállításon is szerepelt, „Eladó” megjegyzéssel. Lásd *Az Orsz. M. Képzőművészeti Társulat Múcsarnokában Barabás Miklós síremléke javára... rendezett kiállítás tárgymutatója*. Budapest, 1899, 79–80. sz.

511 Prónay vezetésével az egyesület küldöttsége már Barabás műtermében megtekintette a képet. Lásd *Divatcsarnok*, 1853. szeptember 22., 1006. Nagyváradi városa ugyancsak az uralkodót huszárezredesi egyenruhában ábrázoló portrét rendelt 1853-ban Grimm Rezsőtől a városházi tanácsterem számára, az uralkodó előző évi látogatása emlékére. Vö. *Budapesti Hírlap*, 1853. január 21., 81. A kép leleplezéséről szóló beszámoló hangsúlyozza, hogy a portré abban a huszárezredesi öltözkében ábrázolta az uralkodót, amelyben az előző évben ellátogatott a városba, s ezáltal a képmás kommemoratív szerepet töltött be. Lásd *Budapesti Hírlap*, 1853. március 8., 273; „A Felséges személyhez illő gyönyörű arany arabeszk rámba foglalt hiven talált kép, mely 9 láb széles, 12½ láb magas, lelepleztetvén, közös lön az öröm s felfrisült az emlékezet, mely Ő cs. kir. Apostoli Felségét azon huszárezredesi egyenruhában, melyben városunkat legmagasb látogatásával a múlt évben boldogította hiven találva látá.”

512 DUX 1857, 61; LIGETI 1870, 142. A kép bemutatásra került a Múcsarnok 1898. évi Barabás-emlékkiállításán is, amelyet Ferenc József is megtekintett. A *Vasárnapi Ujság* beszámolója szerint „meglepte a királyt saját fiatalkori arczképe, melyet Barabás rajzolt. Maszák Hugó, a művész veje, megjegyezte, hogy Barabás akkor másfél óráig nézte a királyt és emlékezetből rajzolta meg arczképét.” Vö. *Vasárnapi Ujság*, 1899. október 29., 744.

513 MNM TKCs, ltsz. 485., 486. A terem fotóját lásd *Magyar Salon*, 8, 1888, 487.

A Nemzeti Múzeum 1902-ben az intézmény megalapításának centenáriumát ünnepelte. A megemlékezések fókuszában Széchényi Ferenc és József nádor alakja állt, amint a Beck Ö. Fülöp által tervezett jubiláris emléklaketten is kettejük arcképe látható.⁵¹⁴ A Széchényi Ferenc-féle könyvtáralapítás 1802. november 26-i királyi megerősítésének századik évfordulóján díszközgyűlést tartottak a múzeum díszteremében. Ennek keretében a Múzeumkertben leleplezték Széchényi Ferenc – Istók János által megmintázott – egész alakos bronzszobrát, amely Ender portréjához hasonlóan az Aranygyapjas rend ornátusában, kezében a függőpecsétes alapító okirattal ábrázolja a grófot. A centenárium alkalmából a múzeum vezetése József nádor carrarai márvány mellszobrát is megrendelte Strobl Alajostól „jeleseink szoborgyűjteménye”, azaz a múzeum díszlépcsőházában az 1870-es években kialakított „nemzeti

93. kép. Strobl Alajos: József nádor, 1902, Magyar Nemzeti Múzeum, előcsarnok

panteon” számára.⁵¹⁵ Strobl a nádor 1840 körül Anton Einsle által festett polgári ruhás portréja nyomán mintázta meg a klasszicizáló karakterű, historizáló mellszobrot,⁵¹⁶ s a büszt anyagában, a talapzat formájában és stílusában igazodott a lépcsőházi

⁵¹⁴ MNM Éremtár, ltsz. 108.17.1902.

⁵¹⁵ *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1902. évi állapotáról*. Budapest 1903, 7; *A M.N. Múzeum képtári szobrainak törzskönyve* (Szépművészeti Múzeum, Irattár), 103. sz. A korábbi irodalomban a szobor tévesen Raffaele Monti műveként szerepel. Vö. BIERBAUER 1927, 234. A nádor büsztjének egy másik példánya látható Strobl epreskerti műtermének egy fotóján, amelyet a művész testvére, Strobl József készített 1915 körül. Közli: *Új Művészet*, 17/11, 2006, 5. Ez minden bizonnyal azonos azzal a szoborral, amely 2001-ben a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményébe került (ltsz. 2001.3-N). A ruszkikai márványból készült változat feltehetően próbadarabként készült a Nemzeti Múzeum számára carrarai márványból faragott műhöz.

⁵¹⁶ Einsle portréja épp 1902-ben, a nádor leánya, Mária Henrietta (1836–1902) belga királyné hagyatékából került a Fővárosi Múzeum gyűjteményébe (BTM FK, ltsz. 1183.).

szoborcsarnok 1875 körül készült mellszobraihoz, amelyek nagy része Izsó Miklós műve.⁵¹⁷ A centenáriumi ünnepség során a nádor mellszobrának megkoszorúzására is sor került.⁵¹⁸ A nádor és Pollack Mihály mellszobrát 1926-ban, a Nemzeti Múzeum épületének rekonstrukciója során Klebelsberg Kuno kultuszminister kezdeményezésére az előcsarnok két szoborfülkéjében helyezték el (93. kép).⁵¹⁹

Sajátos módon a Nemzeti Múzeum 19. századi főigazgatóiról nem készült egységes portrészorozat az intézmény számára. 1852-ben Kubinyi Ágoston igazgató hivatali elődje, Horvát István arcképét adományozta a múzeumnak, amelyet fia, Kubinyi Géza festett.⁵²⁰ Ugyancsak 1852-ben Lieder Frigyes (1780–1859) az „első országos terménykiállítást rendező választmány” kezdeményezésére gyümölcsökkel és búzakalászokkal örökítette meg Kubinyi alakját.⁵²¹ A múzeum igazgatósági tanácsstermében 1901-ben az alapító, Széchényi Ferenc portrélitográfiája,⁵²² valamint az első igazgató, Miller Jakab Ferdinánd 1817-ben készült portrémetszete függött.⁵²³ 1917-ben ugyancsak a tanácssteremben helyezték el a múzeum 1894–1916 közötti igazgatója, Szalay Imre (1846–1917) portréját.⁵²⁴ 1927-ben a múzeum megbízásából Királyfalvi-Kraft Károly két egykori főigazgató, Horvát István és Pulszky Ferenc portréját festette meg, amelyeket feltehetően szintén a tanácssteremben helyeztek el.⁵²⁵ A második világháború előtt Pulszky Ferenc két mellszobra is helyet kapott az épületben, közelebbről nem ismert helyen. Ezek egyike egy márványbüszt, Huszár

517 ÉBER 1902, 198. Az életnagyságnál nagyobb lépcsőházi mellszobrokkal szemben a nádor büsztje – Pollack Mihályéhoz hasonlóan – életnagyságú. A képtári szoborgyűjtemény leltárkönyve szerint József nádor büsztjét az „ülésteremben” helyezték el, ami egyaránt jelentheti a múzeum dísztermét, ahol 1902-ig a felsőház ülésezett, de az „igazgatósági ülésteremnek” is nevezett földszinti tanácstermet is.

518 *Vasárnapi Ujság*, 1902. november 23., 771, 785 (képpel).

519 LECHNER 1927, 60. Az építész mellszobra Raffaele Monti műve az 1842 körüli évekből. A büsztöt 1856-ban adományozta a múzeumnak Pollack özvegye. Lásd MNM Adattár, *A Nemzeti Múzeum Régiségárájának leltárkönyve*, 1856/7. sz. A képtári szoborgyűjtemény leltárkönyve szerint Pollack mellszobra az 1890-es években a múzeum lépcsőházában állt.

520 MNM TKCs, ltsz. 99.

521 MNM TKCs, ltsz. 149. A múzeum 1910 körül Pick Adolf pesti műkereskedőtől megvásárolta Kubinyi Ágoston egy másik portréját, amelyet Pesky József festett 1846-ban (TKCs, ltsz. 53.237.).

522 *Pesti Napló*, 1901. november 10., 10. A gróf „aláírásával ellátott egykorú kép” feltehetően az OSZK Arckép 1164 jelzetű litográfiájával azonosítható.

523 MNM TKCs, ltsz. 3370.; FRANKÓI 1902, 383. A múzeum földszintjén az északnyugati sarokban a 6. számú helyiség szolgált tanácssteremként. 1926-ban itt helyezték el a múzeum timpanonjának 1841-ben Raffaele Monti által készített agyagmodelljét. Lásd LECHNER 1927, 31. Ezzel egy időben egy válaszfal lebontásával megnövelték a terem alapterületét, és szoborfülkét alakítottak ki a timpanon alatt.

524 A Balló Ede által 1914-ben festett portré (ltsz. 5160.) 1950-ben került vissza a képet kölcsönző Szépművészeti Múzeumba. Lásd MNM TKCs Írártár, 1950/37.

525 MNM TKCs, ltsz. 53.240., 53.241. Talán Királyfalvi-Kraft festette József nádor előzőekkel közel azonos méretű mellképét is, amely ugyancsak a Történeti Osztályról került a Képcsarnokba (ltsz. 53.206.).

Adolf szignált műve 1877-ből,⁵²⁶ a másik egy bronzszobor Strobl Alajostól 1889-ből, amelyet maga a művész ajándékozott 1891-ben a direktornak.⁵²⁷

A Nemzeti Múzeum „intézményi portrégalériájának” 20. századi sorsa jól tükrözi a kor emlékezetpolitikai folyamatait, aminek révén a Kazinczy által már 1789-ben „szent hazafiként”, mások által „lánglelkű hazafiként” aposztrofált gróf Széchenyi Ferenc alakja a Nemzeti Múzeum megalapítójaként előtérbe került,⁵²⁸ az intézmény Habsburg „pártfogói” ugyanakkor háttérbe szorultak. Az Országos Széchenyi Könyvtár 1985. évi kiköltözésével I. Ferenc alabástrombúszítja a könyvtár budavári épületébe került, ahol – a korábbiakhoz hasonlóan – a Kézirattár vezetőjének munkaszobájában kapott helyet.⁵²⁹ Volnhoffer József nádor-portréja szerepelt a Történelmi Képcsarnok 1894-ben, 1907-ben és 1922-ben megnyílt állandó kiállításain,⁵³⁰ miután azonban a gyűjtemény 1939-ben az Akadémia palotájából a Nemzeti Múzeumba költözött, a kép évtizedekre raktárba került, majd 2002. évi restaurálását követően a budavári Sándor-palotában került elhelyezésre. Széchenyi Ferenc portréját 1905-ben – amikor a Szépművészeti Múzeum megalapításával összefüggésben felszámolták a Nemzeti Múzeum Képtárát – régi tulajdonosa átengedte az új intézménynek, ahol új leltári számot kapott.⁵³¹ A falburkolatba beépített kép azonban valójában sohasem hagyta el az épületet, így 2021-ben újra a Nemzeti Múzeum vagyongazdálkodásába került. Ugyanez igaz Barabás Miklós József nádor-portréjára is. 1893-ban, amikor a Nemzeti Múzeum Képtárában felszámolták az „uralkodóház arcképeit” bemutató Habsburg-termet, s a Múzeum átadta az ott kiállított festményeket az 1884-ben megalakult Történelmi Képcsarnoknak,⁵³² a nádor nagy méretű portréja nem került átadásra, hanem a Nemzeti Múzeum Országos Széchenyi Könyvtárának olvasótermében

526 A szobor 2012-ben a múzeum pincéjéből került elő, majd a főigazgatóságon kapott helyet. A szobor gipszmodellje 1939-ben Pulszky Ferenc özvegyének hagyatékából került a Szépművészeti Múzeum, majd a Nemzeti Galéria gyűjteményébe. A büszt terrakottamodellje Pulszky Ferenc leszármazottainak tulajdonában van.

527 *Fővárosi Lapok*, 1891. április 7., 695. Pulszky Ferenc mellszobra 1937-ben Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter volt főigazgató szobájában volt (MNM Központi Adattár, 20/1936, Nr. 9). A Nemzeti Múzeum 1943-ban átadta a büsztöt a Szépművészeti Múzeumnak. Lásd SINKÓ 1995, 164.

528 STOCKNÉ HORVÁTH 2002.

529 I. Ferenc mellszobra nem szerepelt az OSZK bicentenáriumi kiállításán sem. Lásd FERENCZY 2002.

530 PEREGRINY 1894, 104 (Nr. 312); FELVINCZI TAKÁCS 1907, 127 (Nr. 46); FELVINCZI TAKÁCS 1922, 46 (Nr. 532).

531 PEREGRINY 1909, 550.

532 1893-ban a Nemzeti Múzeum igazgatósága javasolta, hogy a „múzeumi képtár VI. termében lévő, s az uralkodóház tagjait ábrázoló arcképek a jelenleginél czélszerűbb és díszesebb elhelyezés végett” kerüljenek a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe. Lásd Szépművészeti Múzeum, Irattár, 107/1893. Az átadott képek adatait lásd PEREGRINY 1909, 396–401, 608–610.

helyezték el. 1905-ben a Nemzeti Múzeum átengedte a képet a Szépművészeti Múzeumnak, ám a kép tartós letétként továbbra is a könyvtár olvasótermében függött.⁵³³ 1951–1964 között a múzeum állandó történeti kiállításán szerepelt,⁵³⁴ majd 1990-ben a Magyar Nemzeti Galériából csere útján került vissza a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe.⁵³⁵ 2006-tól a múzeum dísztermében, a főhelyen függ. I. Ferenc József portréja 1894-től ugyancsak szerepelt a Történelmi Képcsarnok állandó kiállításán,⁵³⁶ később azonban raktárba került, s ma is ott található. Mindez jól érzékelteti, hogy a múzeum nemcsak a fizikai megőrzés és a kollektív emlékezet kitüntetett helye, hanem – a mindenkori emlékezetpolitika függvényében – egyben a „kollektív felejtés” színtere is.

Városházi arcképcsarnokok

A budai városháza

Buda 1686. évi visszavívása után a város 1703-ban nyerte vissza szabad királyi városi rangját I. Lipóttól. A Szentháromság és a Tárnok utca sarkán 1710-re épült fel a városháza épülete, amelynek első emeletén alakították ki a sarokerkélyvel kiemelt tanácstermet, míg a szomszédos helyiségben a kancellária, azaz a „jegyzőségi hivatal” kapott helyet.⁵³⁷ A magisztrátus 1710. június 6-án tartotta meg első ülését a tanácsteremben. A zöld posztóval borított, patkó alakban elhelyezett asztalok és a bőrrel kárpitozott székek mellett a terem berendezéséhez tartozott egy 1752-ben

533 A Nemzeti Múzeum Képtárának 1905. évi átadásáról szóló jegyzék szerint a kép tartós letétként a Múzeum könyvtárában maradó tételként szerepel. Lásd Szépművészeti Múzeum, Irattár, 1173/1905, Nr. 601. A portré olvasótermi elhelyezését több enteriőr-fotó dokumentálja. Lásd SZALAY 1902, 11; OSZK, Fényképgyűjtemény, FOSZKC 00021; MNM Adattár, Múzeumtörténeti Fotógyűjtemény, ltsz. 1454.; utóbbi megjelent: *Búvár*, 1939. május 1., 387. Egy 1952. májusi felvétel tanúsága szerint József nádor portréjának helyére egy Lenin-büsztt került. Lásd MTI Zrt. Fotóarchívum, azonosító: MTI-FOTO-772462.

534 FEJŐS 1957, 42. *A magyar nép története a honfoglalástól 1848-ig* című állandó kiállítás 1951-ben nyílt meg. Az 1967. évi újrendezés után a *Magyarország története a honfoglalástól 1849-ig* című állandó kiállításra a kép már nem szerepelt, azonban nagy mérete (234 × 198 cm) miatt nem szállították el, hanem a Történelmi Képcsarnok festményraktárába került.

535 A cserét feltehetően a Képcsarnok osztályvezetője, Rózsa György kezdeményezte. A Képcsarnok Roskovics Ignác Árpád-házi királyokat ábrázoló, a budai királyi palota Szent István-terméhez készült tíz vázlatát engedte át a Magyar Nemzeti Galériának. Lásd MNM TKCs, Irattár, 278-20-21/1990. Barabás festményét 2006-ban Vlagyimir Putyin látogatása alkalmából helyezték el a díszteremben, aki március 1-jén megnyitotta az Oroszországból hazahozott sárospataki könyveket bemutató kiállítást.

536 PEREGRINY 1894, 163 (Nr. 491); FELVINCZI TAKÁCS 1907, 175 (Nr. 15); FELVINCZI TAKÁCS 1922, 56 (Nr. 668).

537 NAGY 1971; SZENTESI 2010, 85.

készült lábas óra is, amelyet a város és a Magyar Királyság címerével, valamint Kronosz alakjával díszítettek.⁵³⁸ A tanács-terem és a kancellária falain számos festmény is jelezte az idő múlását: az itt elhelyezett képek részben a város régebbi és közelebbi múltját idézték, s Buda egykori fővárosi rangját reprezentálták, részben pedig a „jelen” neves alakjainak állítottak emléket.

Buda ősiségét és régmúltját jelezte egykor Nagy Károly lovas képmása, amely Bél Mátyás leírása szerint az 1730-as években a kancellária helyiségében volt látható, közelebből nem ismert feliratokkal értelmezve.⁵³⁹

94. kép. I. Mátyás, 1737, BTM FK, ltsz. 1185.

A frank császár ábrázolása azért kaphatott helyet a budai városházán, mert a kora újkori történetírás – Bonfiniótól Cuspinianuson át Hevenesiig – úgy tartotta számon, hogy az avarok legyőzése után, 803-ban Nagy Károly Buda környékén Szűz Mária tiszteletére szentelt templomot építtetett, és keresztény hitre térítette az itt élőket,

538 A terem leírását lásd SCHMALL 1906, 96. A lábas óra képét lásd NAGY 1975, 249; fortepan.hu, képszám: 155961.

539 BÉL 1737, 451. Bél nyomán Vályi András is ismerte a „Károly tsászár lovon ülő képezetét”, ám tévesen egy Bél által is leírt másik, 1707-ben készült allegorikus festmény felirataival kapcsolata azt össze. VÁLYI 1796, I. 331. A későbbi irodalom Károly Sándor lotaringiai herceg, VI. Károly, illetve I. József vagy I. Lipót ábrázolását feltételezte a lovas alakjában. NAGY 1971, 361; SZENTESI 2010, 85. Az ábrázolt megnevezése Bél Mátyásnál, illetve adatközlője, Matolai János kéziratában egyaránt *Carolus M[agnus]*. (Köszönöm az adatot Tóth Gergelynek.) Az uralkodó neve ugyanebben a formában szerepel az avarokkal hadakozó frank királyról szóló fejezetben is. Lásd uo. 25. Mivel Bél Mátyás Buda leírását megküldte jóváhagyásra a budai tanácsnak, nem valószínű, hogy abban tévedésből szerepelne Nagy Károly neve. A frank császárról kevés lovas képmás készült a kora újkorban. Ezek egyike a vatikáni Szent Péter-bazilika portikuszában 1725-ben felállított, Agostino Cornacchini által mintázott szobor.

s ezzel az alsó-pannóniai grófság a Frank Birodalom szerves része lett.⁵⁴⁰ A kép talán a budai német polgárság „birodalmi” kötődését is kifejezte. A festmény azonban a későbbi forrásokban már nem szerepel, és a történeti emlékezetből is fokozatosan kikoptott Buda történetének e honfoglalás előtti epizódja.

A budai városháza egy másik képe a középkori Buda dicső „aranykorát” és egykori királyi székhelyi rangját reprezentálta. Hunfalvy János leírása szerint ugyanis Hunyadi Mátyás mellképét is elhelyezték a „jegyzőségi hivatalban”, majd később – Schmall Lajos (1842–1920) városi levéltáros szerint – a tanácssteremben.⁵⁴¹ A máig fennmaradt mellkép Attila hun vezér fiziognómiai jegyeivel, szakállasan ábrázolja Hunyadi Mátyást, s ezáltal mintegy „második Attilaként” jeleníti meg a dicső hadvezérként és mecénásként egyaránt ünnevelt magyar királyt (94. kép).⁵⁴² A képmást minden bizonnyal Bél Mátyás ajándékozta a városnak, miután a budai tanács 1737. február 4-i ülésén arról határozott, hogy jelentős összeggel, 50 forinttal hozzájárul annak a rézmetszetnek a költségeihez, amely Bél *Notitia Hungariae* című műve III. kötetének címlapelőzékeként jelent meg ugyanebben az évben.⁵⁴³ A festmény egy egykor a bécsi udvarban őrzött és ekkoriban hitelesnek tartott Mátyás-képmás kópiájaként készült,⁵⁴⁴ amelyre Rajcsányi Ádám (1698–1766), a Magyar Kamara levéltárosa hívta fel Bél figyelmét, s amelyről – Peyerl Mihály budai jegyzővel folytatott levelezése szerint – maga Bél készíttetett másolatot.⁵⁴⁵ Ez a képmás szolgált modellként a *Notitia* III., Buda leírását is tartalmazó kötetének címlapelőzékén látható Mátyás-ábrázoláshoz is. A Corvin Mátyás emlékének szentelt, s ezáltal Buda letűnt aranykorát idéző allegorikus kompozíció közepén szoborfülkébe helyezett büsztként jelenik meg a szakállas Mátyás alakja Mars, Minerva és Kronosz kíséretében, a háttérben a budai királyi palotát idéző romokkal.

540 Az erre vonatkozó forrásokat idézi ZOLTÁN 1967, 207.

541 HUNFALVY 1856, 105. Egy tíz évvel későbbi leírás Szapolyai János (19. századi?) portróját is említi ugyanitt. Lásd *Vasárnapi Ujság*, 1865. július 9. (A budai városház); SCHMALL 1906, 99.

542 BTM FK, ltsz. 1185, 73,5 × 60,5 cm; j. j.l. 1489 /AD Co; SZENTESI 2008, 218.

543 Buda város tanácsülési jegyzőkönyve, 1737. február 4. (BFL, IV.1002.a, 39. kötet, fol. 41): „Für den der Statt von Hn. Bell declinirten (?) Kupferstich Mathiae Corvini hat das Cameramdt funfzig Gulden dem Herrn Peyrel zu zallen.” Lásd még SCHMALL 1906, 98, aki úgy tudja, hogy a város Bél Mátyástól vásárolta a festményt. Bél a *Notitia* III. kötetében is köszönetet mond a budai tanácsnak a támogatásért. Lásd BÉL 1737, 591.

544 A mára elveszett bécsi portré feltehetően azonos a bécsi udvari kincstárból a levéltárba áthelyezett festmények 1758. évi jegyzékében szereplő portréval. Lásd ZIMMERMAN 1895, XXVIII., Nr. 12625 (10).

545 TARNAI 1993, Nr. 568, 579, 602.

1848. április 23-án Buda városa a Nemzeti Múzeum Képtárának ajándékozta Mátyás király mellképét.⁵⁴⁶ Az adományozásra minden bizonnyal az adott alkalmat, hogy az előző napon a bécsi polgárok egy küldöttsége „testvéri érzelme jeléül” a bécsi városi fegyvertár gyűjteményéből Mátyás király seregének egyik gyalogsági (pavéze) pajzsát ajándékozta a Nemzeti Múzeumnak, rajta a Mátyásra utaló gótikus M betűvel.⁵⁴⁷ Mátyás képmását 1861 áprilisában a múzeum visszaadta a budai tanácsnak,⁵⁴⁸ majd 1905-ben a kép a Fővárosi Múzeum gyűjteményébe került.

Buda 1686. évi visszavívására egy fából faragott, a vár ostromát ábrázoló relief emlékeztetett a tanácssteremben,⁵⁴⁹ míg Buda egykori, majd visszanyert királyi fennhatóságát I. Ferdinánd és I. Lipót mára elveszett portréi jelezték.⁵⁵⁰ A város királyhűségének jeleként a városháza Szentháromság térre néző zárterkélyére a kétfejű sas alakját festették, mellkasán a magyar címerrel, alatta a *Sub umbra alarum tuarum* („Szárnyaid oltalma alatt”) felirattal.⁵⁵¹ Friedrich Bernhard Werner 1732-es Buda-látképe szerint a városháza Szent Kereszt-kápolnája fölötti tornyon is kétfejű sas volt látható.⁵⁵²

Bél Mátyás leírása szerint az 1730-as években a „kancellária” helyiségében egy másik kép a város közelmúltját idézte. A festmény Buda címerét ábrázolta két, harsonát fújó géniusszal s a Béke allegorikus alakjával, akik kronosztichonos feliratszalogokat tartottak. Ezek mindegyike a budai tanácsban uralkodó egyetértést

546 Felirat a vakkereten: „Hunyady Mátyás király ismeretlen művésztől. Szab. kir. Buda főváros közönsége ajándéka. 1848: április 23.” Az adományozásról lásd *Nemzeti Ujság*, 1848. június 20., 133.

547 TEMESVÁRY 1982, 9. kép (MNM Fegyvertár, ltsz. 55.3264.). A Nemzeti Múzeum Régiségtárának leltárkönyve szerint (1848/15. sz.) a pajzs „1848. április 23. húsvét vasárnapján a népgyűlésnek volt bemutatva”. Az ünnepségről lásd *Nemzeti Ujság*, 1848. április 26., 1245.

548 ZÁDOR 1990, 95; PEREGRIN 1909, 442, Nr. 83, mint „visszaadott”. A főváros tulajdonában álló festmények 1888-ban Vidéky János (1827–1901), a Székesfővárosi Iparrajziskola igazgatója által összeállított jegyzékében Mátyás képmása az „I. kerületi előjáróság” elhelyezett képek között szerepel. Lásd VIDÉKY 1888, Nr. 46 (Szapolyai János, I. Ferdinánd és I. Lipót portréit ez a jegyzék már nem említi). 1894-ben, a millenniumi kiállítás előkészítése kapcsán Lechner Gyula (1841–1914), az Iparrajziskola rajztanára egy újabb jegyzéket állított össze a székesfőváros festményeiről. Lásd LECHNER 1894. Lásd még ERDEI 2003, 51.

549 MNM TKCs, ltsz. 332. A relief alsó mezőjében stájer nemesi címerek (Dietrichstein, Rottal, Rindsmaul, Saurau) láthatók. A fatábla hátoldalán olvasható felirat szerint a domborművet Georg Mathias Egg grazi intarziakészítő mester készítette 1687-ben, feltehetően a grazi Landshaus számára. Lásd *Beitrag zur Erforschung Steirischer Geschichtsquellen* 16, 1879, 121. Lásd még SCHMALL 1906, 98.

550 HUNFALVY 1856, 105; SCHMALL 1906, 98. I. Lipót halála alkalmából a császárt dicsőítő kronosztichont jegyeztek be a város tanácsüléseinek jegyzőkönyvébe: LEOPOLDE MAGNE FRVÈRE PACÈ [1705] GLORIOSO IN TERRIS LEOPOLDO GLORIA SEMPERNA [1705]. Lásd GÉRA 2009, 101.

551 VÁLYI 1796, I. 331; PALUGYAY 1852, 169.

552 RÓZSA 1963, Nr. 80.

95. kép. Matthias Ignaz Fidler: Erdődy György Lipót gróf, 1737, MNG, ltsz. 55.383.

és összetartást magasztalta, és az 1707-es évszámot adta.⁵⁵³ A kép minden bizonynyal Sauttermeister Frigyes 1707. évi polgármesterré választásával összefüggésben készült, s azt volt hivatva hirdetni, hogy elődje, Bössinger Ferenc polgármesterségének hangos botrányai és viszályai után új korszak kezdődik a város történetében.⁵⁵⁴

1737 októberében újra botrány tört ki a budai városi tanácsban. A budai polgárok panaszt tettek III. Károlynál a tanács másfél évtizede tartó visszaélései ügyében, s ennek nyomán a kirendelt királyi biztos, gróf Erdődy György (1674–1759) kamaraelnök feloszlatta a magisztrátust, amely mintegy 15 500 forintnyi kárt okozott, egyebek mellett jogtalanul felvett tiszteletdíjakkal.⁵⁵⁵

Az incidens emlékére az újonnan választott városi tanács 1738-ban egy festményt függesztett ki a tanácssteremben, amely a menesztett városatyák kivonulását ábrázolta, a kép azonban már a 19. század végére elveszett.⁵⁵⁶ A tanácssteremben Erdődy György portréját is elhelyezték, amelyen a gróf a királyi parancslevelet tartja kezében, rajta a császár kétfejű sasos pecsétjével és kronosztichonos felirattal.⁵⁵⁷ A kép – mára elveszett – faragott díszkeretéért és annak festéséért a budai tanácsülési jegyzőkönyv szerint 1738 januárjában Hörger Antalnak és Stettner Sebestyénnek fizettek 12, illetve 15 forintot.⁵⁵⁸ A forrásban nincs szó a portré megrendeléséről, ami arra enged következtetni, hogy a képet maga a gróf ajándékozta a városnak. A portrét Buzási Enikő stíluskritikai alapon a gróf

553 BÉL 1737, 451.

554 Vö. MILLER 1760, 208.

555 SCHMALL 1899, II. 244.

556 SCHMALL 1899, II. 245.

557 MNG, ltsz. 55.383.; BUBRYÁK 2013, 257. A felirat egy 1874. évi restaurálás nyomán eltorzult. Lásd SCHMALL 1899, II. 248. A felirat helyes olvasatát lásd BUZÁSI 2003, A.43.

558 BFL IV.1002.a, 40. kötet, fol. 54; lásd még SCHOEN 1930, 164, 183.

96. kép. Ismeretlen festő: II. József, 1770 k., BTM FK, ltsz. 826.

97. kép. Ismeretlen festő: Ernst Gideon von Laudon osztrák császári tábornagy, 1770 k., BTM FK, ltsz. 837.

udvari festőjének, Matthias Ignaz Fidlernek tulajdonította, feltételezve, hogy a kép egy 1728-ban Mátyóki Ádám által festett, mára elveszett portré másolata (95 kép).⁵⁵⁹

Feltehetően a budai városháza portrégalériájához tartozott a Budán többször is megfordult II. József és Ernst Gideon von Laudon (1716–1790) osztrák császári tábornagy azonos méretű ovális képmása is, amelyek 1894-ben a régi pesti városháza épületében, az adópénztár helyiségében voltak.⁵⁶⁰ Az 1770 körüli portrék talán abból az alkalomból kerültek a budai városházára, hogy Laudon 1789. december 20-án, Belgrád elfoglalása után diadalmenettel vonult be Budára (96–97. kép).⁵⁶¹

559 Buzási 2003, A.43. A portré egy másik másolata, amely már az 1748-ban elnyert Aranygyapjas rendjellel ábrázolja az ugyanebben az évben országbíróvá kinevezett grófot, a Szombathelyi Képtár gyűjteményében található, s feltehetően a vepi Erdődy-kastélyból származik. Lásd Zsámbéky 1987, Nr. 6.

560 BTM FK, ltsz. 826, 837. (73 × 58 cm; mindkét portré Johann Esaias Nilson 1765 körüli metszete nyomán készült; MNM TKCs, ltsz. 2306.; 2961.); LECHNER 1894, II. Nr. 10–11. A két kép 1902-ben a fővárosi tanács III. (építési) ügyosztályáról került a Fővárosi Múzeum gyűjteményébe.

561 NYILAS 1961, 30.

98. kép. Ismeretlen (budai?) festő: Kalmárffy Ignác budai városbíró, 1809, BTM FK, ltsz. 14708.

1809-ben a budai városházi portrégaléria Kalmárffy (Kramerlauf) Ignác (1754–1823) budai városbíró nyolcszögletű arcképével bővült, akit I. Ferenc az első között tüntetett ki az 1808-ban alapított Lipót-renddel, és nemesi rangra emelt (98. kép).⁵⁶² A kép feltehetően budai festő műve. Bár a szabályzat nem korlátozta a céhes keretek között működő pesti és budai festőket, hogy a szomszéd város számára dolgozzanak, mindkét város tanácsának politikai érdekei azt diktálták, hogy helyi portréfestőnek adjon megbízást.⁵⁶³

Feltehetően ugyancsak a budai városháza számára készült 1832-ben József nádor félalakos, huszártábornoki egyenruhás portréja, amely a szignatúra szerint az ekkor Budán működő, akadémiai tanultságú bécsi

festő, Alexander Clarot (1796–1842) műve.⁵⁶⁴ Ezzel egy időben ugyancsak Clarot festhette meg az 1830-ban magyar királlyá koronázott V. Ferdinánd azonos méretű, ugyancsak huszártábornoki egyenruhás portréját.⁵⁶⁵ Az együttes 1830 körül Estei Ferdinánd főherceg (1781–1850), budai (országos) hadfőparancsnok huszártábornoki egyenruhás mellképével egészült ki (99–101. kép).⁵⁶⁶

⁵⁶² BTM FK, ltsz. 14708.; SCHMALL 1899, II. 306; Buda város tanácsulési jegyzőkönyve, BFL IV.1002.a, 146. kötet (1809), 331–332, Nr. 868: „zum ewigen Andenken das Bildnuß des besagten Herren gemahlen und in dem Magistrats Zimmer aufbewahrt werde”.

⁵⁶³ A céhes keretéről lásd JÁVOR 2006.

⁵⁶⁴ BTM FK, ltsz. 51.774. (130 × 100 cm; j.j.l.: AC [ligatúra] / 832; régi ltsz. 1199. – átvétel a József fiúárvaháztól); SZVOBODA DOMÁNSZKY 1997, Nr. 74 (a leltárkönyv nyomán tévesen Canzi Ágost műveként). Az AC ligatúrát Clarot jelzéseként közli: NAGLER 1858, Bd. I. Nr. 268. Clarot 1832-ben Budán működött, Majláth György Hont vármegyei főispán portréját festette meg az ipolysági vármegyeháza számára. Lásd *Jelenkor*, 1832. március 21., 179. Clarot bécsi tanulmányairól lásd BUZÁSI 2016, Nr. 76.

⁵⁶⁵ MNG, ltsz. FK 40. (jelzés nélkül – átvétel a pesti városházáról, 1919); vö. GERLÓCZY 1896, 158, Nr. 211 („festette Clarot 1836”). A két képet 1874-ben – Széchenyi István portréjával együtt – áthelyezték a központi városháza épületébe. *Ellenőr*, 1874. július 22., 3. A portré előképe egy 1830-ra datálható litográfia. Lásd MNM TKCs, ltsz. 1915/9. (jelzése: Lith. Joeckle - Gedr. bey. Jos. Häussle).

⁵⁶⁶ BTM FK, ltsz. 9236, 82 × 63,5 cm; SCHMALL 1906, 99. A főherceg portréja egy egykorú hirdetés szerint a „Fehér kakashoz” címzett, Országház u. 128. sz. alatti budai kereskedésben is kapható volt. Lásd *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung*, 5. August 1832, 1058.

99. kép. Alexander Clarot: József nádor, 1832, BTM FK, ltsz. 51.774.

100. kép. Alexander Clarot (?): V. Ferdinánd, 1832 k., MNG, ltsz. FK 40.

A budai magisztrátus megrendelésére készülhetett I. Ferenc és V. Ferdinánd egész alakos, Szent István-rendi díszruhás képmása is, amelyek 1894-ben a fővárosi árvaszéki hivatalban függtek.⁵⁶⁷ Utóbbi Wilhelm Weide (1782–1856) budai festő műve volt 1837-ből, ám 1945-ben mindkét kép elveszett.⁵⁶⁸

1850 körül feltehetően a budai magisztrátus megrendelésére készült az ifjú Ferenc József egész alakos portréja, amely az 1900 körüli években is az „I. kerületi előljáróság” berendezéséhez tartozott, s 1945-ben itt semmisült meg.⁵⁶⁹ A kép osztrák tábornoki egyenruhában, az osztrák császári és a magyar királyi koronával ábrázolta az uralkodót. 1859-ben Barabás Miklós az 1851-ben a Magyar Királyság katonai és polgári kormányzójává kinevezett Albrecht főherceg portréját is megfestette a budai városháza számára. A kép 1919-ben a Fővárosi Múzeum gyűjteményébe

⁵⁶⁷ VIDÉKY 1894, II. Nr. 5, 6. A két képet említi még: GERLÓCZY 1896, 157, Nr. 209; N. N. 1896.

⁵⁶⁸ JESZENSZKY 1951, Nr. 851.

⁵⁶⁹ LECHNER 1894, I. Nr. 57; N. N. 1896; N. N. 1901, 6; JESZENSZKY 1951, Nr. 324 (FK ltsz. 915.).

101. kép. Ismeretlen (budai?) festő: Estei Ferdinánd főherceg, budai (országos) hadfőparancsnok, 1830 k., BTM FK, ltsz. 9236.

került, majd 1945-ben elveszett.⁵⁷⁰ 1866-ban Ferenc József bronz mellszobrát is elhelyezték a tanácsteremben, amelyet Linzbauer Ferenc orvosprofesszor ajándékozott a városnak.⁵⁷¹

Széchenyi István halálának első évfordulóján, 1861 áprilisában „a legnagyobb magyar” Györgyi Giergl Alajos által festett portréját leplezték le a budai városháza tanácstermében.⁵⁷² Ugyanezen év őszén Giergl Deák Ferenc portréját is megfestette a városi tanács megrendelésére.⁵⁷³ Végül 1873-ban „ős Buda városának utolsó polgármestere”, Házmán Ferenc (1810–1894; hivatalban: 1867–1873) portréjának megfestéséről döntött a tanács.⁵⁷⁴

Az 1873. évi városegysítést követően a budai városháza elvesztette eredeti rendeltetését, s az azóta eltelt másfél évszázad során a portrék története igen szövevényesen alakult. A budai városháza épületét 1874-ben kiürítették,

s egyik részében rajz- és leányiskolát helyeztek el, másik részében pedig a főváros I. kerületi elöljáróságát.⁵⁷⁵ A portrék egy része helyben maradt,⁵⁷⁶ másik része pedig átkerült a pesti városháza épületébe. Az egykor a budai városháza épületében őrzött történeti tárgyak nagyrészt szétszóródtak, részben pedig elvesztek.⁵⁷⁷

⁵⁷⁰ Egykori leltári száma: FK 38. (91 × 73,5 cm).

⁵⁷¹ *Sürgöny*, 1867. január 10., 2. A büszt az Anton Dominik Fernkorn által 1862-ben készített mellszobor egy példánya lehetett. A büszt elveszett, a Fővárosi Képtár gyűjteményében egy 1868. évi öntvény található a büsztről (ltsz. 23949., vétel 1943-ban az Almásy-Teleki aukcióról).

⁵⁷² *Pesti Napló*, 1861. április 13., 1; BAKAY 1938, Nr. 138. A képet 1874-ben áthelyezték a központi városháza épületébe, ahol 1945-ben elpusztult. *Ellenőr*, 1874. július 22., 3; JESZENSZKY 1951, 284.

⁵⁷³ *Sürgöny*, 1861. november 1., 2. MNG, ltsz. FK 916. A kép a néhány hónappal korábban Pest város számára készült portré (113. kép) másolata. A képet tévesen Barabás Miklós 1867-ben festett műveként említi: LECHNER 1888, Nr. 56.

⁵⁷⁴ *Nefejejs*, 1873. november 30., 575. LECHNER 1888 nem említi a portrét, amely feltehetően végül nem készült el.

⁵⁷⁵ *Fővárosi Lapok*, 1874. szeptember 17., 922. A festményekről és a városháza berendezéséről nem készült leltár 1873-ban. Lásd SCHMALL 1906, 140.

⁵⁷⁶ Helyben, az „I. kerületi elöljáróságnál” maradt például Mátyás király, Albrecht herceg és Deák Ferenc portréja. LECHNER 1888, Nr. 46, 49, 56.

⁵⁷⁷ Így például elveszett az a pallos, amellyel Martinovics Ignácot kivégezték, s amelyet a városháza padlásán őriztek. Ugyancsak elveszett az a gyöngyházberakású talpas feszület, amely egykor a tanácsterem

A budai és a pesti városházi portrék, illetve a történeti tárgyak egy része nem sokkal később – a székesfőváros különböző hivatalaitól – bekerült a Gerlóczy Károly alpolgármester kezdeményezésére 1887-ben megalapított Fővárosi Múzeumba. Ezek egyike volt az a festmény is, amelyet az „első budai polgármester arcképeként” tartottak számon, mára azonban elveszett.⁵⁷⁸ A Fővárosi Múzeum 1907-ben a Városligetben megnyílt állandó kiállításán a városházi portrék közül azonban egyedül Laffert Ferdinánd pesti királyi biztos képmása került bemutatásra.⁵⁷⁹

Az óbudai városháza

A szabad királyi városi rangját 1703-ban visszaszerző Budával és Pesttel szemben Óbuda 1872-ig mezőváros volt, amelyet 1659-től a gróf Zichy család, majd 1766-tól a Magyar Kamara birtokolt. A város közigazgatását a községi bíró irányította. Az előjáróság 1834-től az óbudai Fő téren álló egyemeletes klasszicista házban működött, ennek helyén épült fel 1906-ban a mai városháza. 1851-ben már itt őrizték gróf Zichy Miklós (1709–1758) és felesége, Berényi Erzsébet (1715–1796) 1760 körüli portréját, amelyek talán az óbudai Zichy-kastélyból vagy a gróf özvegyének budai házából kerültek a községházára.⁵⁸⁰ „Zichy gróf” és „Zichy grófné” képmását 1894-ben is a III. kerületi előjáróság épületében írták össze, Ferenc József képmásával együtt.⁵⁸¹ A grófi pár mellképei innen 1903-ban a Fővárosi Képtár

berendezéséhez tartozott. Lásd SCHMALL 1906, 97, 140. A budai városháza tanácstermének lábas óráját a Török utcai elemi iskola ekkor lebontott régi épületéből szállították be a Fővárosi Múzeumba. *Budapesti Hirlap*, 1888. november 1., 9.

578 Schmall Lajos szerint a polgári öltözetű férfi képmása valójában nem az első polgármestert, Prenner Farkas (Wolf Prenner) császári kapitányt ábrázolta, hanem egyik utódát, Franz Bösingert (1660 k. – 1707), s a képet talán festő unokaöccse, Wolf Bösinger festette. Lásd SCHMALL 1899, II. 240; SCHMALL 1906, 98. A kép már a Fővárosi Múzeum 1907-ben megnyílt állandó kiállításán sem szerepelt. Lásd KUZSINSZKY 1907. 1960-ban leszármazottaitól került a Fővárosi Képtár gyűjteményébe az 1808-ban budai polgármesterré választott Balássy Ferenc (1800–1828) 1825 körüli portréja (ltsz. 60.57.).

579 KUZSINSZKY 1907, 74, Nr. II. A múzeum arcképekkel berendezett IX. termének enteriőrforóját lásd BTM Kiscelli Múzeum, Fényképtár, ltsz. 13.793. (Nok Gyula felvétele, 1912).

580 Az 1739-es pestisjárvány nyomán Óbuda lakossága erősen megfogytakozott, ezért Zichy Miklós – aki 1745-ben lett Óbuda földesura – mintegy 280 családot telepített a városba, s így mintegy újjáalapította azt. Kubinyi Ágoston igazgató 1851-ben megpróbálta megszerezni „az óbudai városházában létező néhai gr. Zichy Miklós arcképét” a Nemzeti Múzeum számára az 1849–1861 között Óbudát is felügyelő budai tanácstól. Lásd ZÁDOR 1990, 129 (1851/34). Az óbudai Zichy-kastélyt Zichy Miklós özvegye 1766-ban eladta a Magyar Kamarának. Az épület a továbbiakban katonai ruhazárkárként, dohányraktárként és textilmanufaktúráként szolgált. Az özvegy grófné egy portréját budai könyvtárában említi: *Wienerisches Diarium*, 1779, 2. Januar, Anhang, 2.

581 VIDÉKY 1894, Nr. 48–49, II. Nr. 19.

gyűjteményébe kerültek.⁵⁸² 1946-ban ugyancsak az óbudai városházáról került a Fővárosi Képtárba Harrer Pál (1829–1914) mellképe, aki az 1872-ben rendezett tanácsú várossá alakult Óbuda első és egyben utolsó polgármestere volt. Képmását Löschinger Zsigmond festette meg 1883-ban a városháza tanácsterme számára.⁵⁸³

A pesti városháza

A 19. századi Pest-Buda egyik legnagyobb hivatali portrégalériája a régi pesti városháza épületében jött létre,⁵⁸⁴ amelynek nagy része a BTM Fővárosi Képtár és a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében máig fennmaradt.⁵⁸⁵ A városházi arcképcsarnok egykori összetételéről és elhelyezéséről 1890 körüli összeírások alapján alkothatunk fogalmat. A főváros tulajdonában álló festmények egy részéről elsőként 1888-ban készült jegyzék; ezután 1894-ben, a millenniumi kiállítás előkészítése kapcsán, majd pedig 1901-ben ismét teljeskörűen összeírták a fővárosi városházi festményeket és szobrokat.⁵⁸⁶ Ezek a lajstromok lehetővé teszik az egykori városházi portrégaléria elméleti rekonstrukcióját, illetve közgyűjteménybe került darabjainak azonosítását.⁵⁸⁷

Az 1888. évi jegyzék szerint a városházi festmények nagy része a 18–19. századi Habsburg-uralkodókat ábrázolta, amelyek mellett néhány polgármester és a város történetében fontos szerepet játszó közéleti szereplő képmása is helyet kapott. A képek nagy része a „régí tanácsteremben”, azaz a régi városháza épületének északkeleti saroktermében és a szomszédos „polgármesteri helyiségben” kapott helyet, néhány további festményt pedig az 1875-re felépült Váci utcai Új Városháza épületében, a

582 BTM FK, ltsz. 901, 902. A korábbi irodalom a két portrét Schervitz Mátyás, illetve Vogl Gergely budai festők nevéhez kötötte. Vö. FARBAKY–SERFÖZŐ 2004, XIV–5, 6 (Buzási Enikő); KORHECZ PAPP 2021, 28. Mivel Berényi Erzsébetet portréja gyászruhában és a Csillagkeresztes Rend jelvényével ábrázolja (amelynek 1734 óta tagja volt), a kép férje halála (1758) után készülhetett, s nem 1750-ben. Zichy Miklós és egy ifjú azonos méretű mellképe szintén az óbudai városházáról került közgyűjteménybe. Ezek egyike hegedűvel ábrázolja a grófot, a másik zseboráival az ifjút (TKCs, ltsz. 63.; BTM FK, ltsz. 948.).

583 BTM FK, ltsz. 26853.; *Nemzet*, 1883. november 19., 3.

584 Az épület történetéről lásd FARBAKY 2023.

585 Pest város tanácsa 1686-ban alakult meg, 1710-től a belvárosi plébániatemplom mögötti Fő (Városház) téren álló egyemeletes barokk városházában működött. Ezt 1836–1844 között Kassalik Ferenc tervei szerint az alapoktól újjáépítették, majd 1900-ban az Erzsébet-híd építése miatt lebontották. A régi városháza építéstörténetéről lásd SCHMALL 1901.

586 LECHNER 1888; VIDÉKY 1894 (a képek díszkerettel együtt mért méretének feltüntetésével); N. N. 1901.

587 Ezúton is köszönöm Prágai Adrienn-nek (MNG) és Köblös Péternek (BTM) a fennmaradt képek azonosításához nyújtott segítségüket.

főpolgármesteri dolgozószobában és annak tanácstermében helyeztek el.⁵⁸⁸

Az együttes legkorábbi darabja báró Laffert Ferdinánd kamarai tanácsos mellképe,⁵⁸⁹ aki 1717-ben magyar indigenátust szerzett, s 1731-ben királyi biztосként felügyelte Pest város tisztújítását, majd dekrétumot adott ki, amelyben szabályozta a városigazgatás szervezetét, a 100 tagú külső tanács és a 24 tagú magisztrátus működését.⁵⁹⁰ A város minden bizonynyal ennek emlékére festette meg a báró arcképét, a megrendelés részletei azonban nem ismertek (102. kép).⁵⁹¹

A városházi portrégáléria korai darabjai voltak Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc 1750 körül készült mellképei, amelyeket ma a Szépművészeti Múzeum őriz (103–104.

kép).⁵⁹² A képeket talán annak emlékére szerezte be a tanács, hogy az uralkodópár 1751. augusztus 6-án ellátogatott Pestre, ahol a városháza előtt felállított diadalkapuval fogadták őket.⁵⁹³ Portréik 1888-ban a régi városháza épületében a polgár-

102. kép. Ismeretlen (pesti?) festő: Laffert Ferdinánd kamarai tanácsos, 1731, BTM FK, ltsz. 896.

588 A régi városháza első emeleti alaprajzát lásd: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/BudapestGyujtemeny/1044119>. A városegysítést követően, 1875. március 24-től a mintegy 400 fős fővárosi közgyűlés az Új Városháza közgyűlési termében tanácskozott, míg a régi városháza tanácssterme főleg kisebb létszámú bizottsági ülések helyszínéül szolgált. A városegysítést követően a főváros élén főispáni jogkörű főpolgármester állt, akit a király három jelöltje közül választott a fővárosi közgyűlés. Lásd Vörös 1978, 466.

589 BTM FK, ltsz. 896., 94,5 × 74,5 cm – átvétel a Fővárosi Házinyomdától, 1903; Bónis 1974, 10.

590 FLAXMAYER 1936, 40.

591 Pest város 1731–1736. évi tanácsülési jegyzőkönyveiben (BFL, IV.1202.a, 9–10. kötet) nem található a portréval kapcsolatos adat.

592 A két kép 1919-ben a pesti városházáról került a Fővárosi Múzeum gyűjteményébe (rég. ltsz. 101., 102.), majd 1954-ben a Fővárosi Képtárból a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe. Lásd GALAVICS 1993, Nr. 102–103.

593 Tóth 2003, 275. Pest város 1751. évi tanácsülési jegyzőkönyvében nem található bejegyzés az uralkodópár portréival kapcsolatban. Az uralkodópár váci tartózkodása során, 1764. augusztus 31-én is ellátogatott Budára, hogy megtekintse a befejezéshez közel álló királyi palotát, ekkor azonban Pest városát nem keresték fel. Lásd *Wienerisches Diarium*, 8. September 1764.

103. kép. Ismeretlen festő: Lotaringiai Ferenc német-római császár, 1750 körül, Szépművészeti Múzeum, ltsz. 54.1775.

104. kép. Ismeretlen festő: Mária Terézia, 1750 körül, Szépművészeti Múzeum, ltsz. 54.1776.

mesteri fogadószobában függtek, majd 1900 februárjában átkerültek az egykori Invalidus-házban kialakított Központi Városháza, azaz a mai Főpolgármesteri Hivatal épületébe, az első emeleti polgármesteri fogadószobába,⁵⁹⁴ majd később az Új Városháza első emeletén lévő főpolgármesteri szobába (105., 127. kép).⁵⁹⁵

A városházi arcképcsarnok része volt József nádor egész alakos, Szent István-rendi díszruhás képmása, Rickl Antal (1785–?) pesti festő 1807-ben készült műve,⁵⁹⁶ amelyet a dedikációs felirat szerint 1818-ban a „választott polgárság”, azaz a külső

594 LECHNER 1888, Nr. 45, 47; GEREY 1902, 21. kép.

595 Itt kell megemlítenünk még egy, a fővároshoz, illetve annak „Mária Terézia-ezredéhez” kötődő Mária Terézia-portrét. Az 1741-ben felállított 32. cs. kir. gyalogezerd utánpótlását 1781-től nagyrészt Pest városa biztosította, ezért a 19. század végén azt a főváros „házi ezredének” is nevezték. A regiment 1888-ban a „Mária Terézia ezred” nevet vette fel. 1890-ben, az ezred fennállásának 150. évfordulója alkalmából Ferenc József Mária Terézia egész alakos portréját adományozta az ezrednek, amely a schönbrunni kastélyban lévő Meytens-portré másolata volt. A képet 1890. december 22-én az ezred Üllő úti (Kilián) laktanyájának dísztermében helyezték el. Lásd TINÓDI VARGA 1930, 110 (címlapelőzéke a másolat reprodukciója).

596 Rickl Antal 1806-ban iratkozott be a bécsi Képzőművészeti Akadémiára. Lásd BUZÁSI 2016, Nr. 480.

105. kép. A Központi Városháza polgármesteri fogadóterme 1902-ben Lotaringiai Ferenc, Ferenc József és Mária Terézia portréival, Gerey Ernő felvétele, FSZEK Budapest Gyűjtemény, 654.

tanács adományozott a testület élén álló népszószólónak (*Vormund*) (106. kép).⁵⁹⁷ Az adományozásra talán abból az alkalomból került sor, hogy 1818-ban József nádor kezdeményezésére I. Ferenc rendeletet adott ki arról, hogy Szent István király napján a Szent Jobbot körmenetben hordozzák a budai várban. Az 1818. augusztus 20-án tartott körmeneten a nádor is rész vett, valamint „mind a két szabad Kir. Város külső Tanácsossai, Tisztjei, és a Pesti N. Magistratus”.⁵⁹⁸

A dedikációs felirat szerint 1821-ben ugyancsak a „választott polgárság” adományozta a szószólóknak Rudnay Sándor hercegprímás portréját. A Donát János által festett kép az előző évben elnyert Szent István-rend láncával és csillagával

597 BTM FK, ltsz. 51.1160., 225 × 134 cm, j.b.l.: Rikel pinxit 1807; felirata b.l.: *Durch die erwählte Bürgerschaft im Jahre 1818 dem Vormunder Amt gewidmet*. Reprodukcióját lásd MARCZALI 1898, 592 után.

598 *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1818. augusztus 19., 116.

106. kép. Anton Wilhelm Rickl: József nádor, 1807, BTM FK, ltsz. 51.1160.

107. kép. Donát János: Rudnay Sándor esztergomi érsek, 1821, MNG, ltsz. FK 732.

ábrázolja az érseket (107. kép).⁵⁹⁹ A kép adományozására abból az alkalomból kerülhetett sor, hogy a Pest városa fölött egyházi joghatósággal bíró érsek az előző évben visszahelyezte székhelyét Nagyszombatból Esztergomba, s ezzel szorosabbá vált a kapcsolat a város és a prímás között: az 1821. évi Szent István napi körmenet a pesti magisztrátus képviselőinek részvételével már a prímás vezetésével zajlott a budai várban.⁶⁰⁰ A pest városi tanács ugyanebben az évben indított gyűjtést a lipótvárosi plébániatemplom felépítésére az 1817-ben Zitterbarth János által emelt ideiglenes templom helyén. A külső tanács talán Rudnay támogatását igyekezett megnyerni az üggyhez az érsek portréjával.

599 MNG, ltsz. FK 732.; BAKÓ 2012, 105; felirata b.l.: *Durch die erwählte Bürgerschaft im Jahre 1821 dem Vormunder Amt gewidmet.*

600 Hazai s Külföldi Tudósítások, 1821. augusztus 22., 114.

1826-ban I. Ferenc és József nádor egész alakos, azonos méretű képmásaival bővült a városházi portrégaléria.⁶⁰¹ A város mindkét kép megfestésével Pesky József (1795–1862) helyi festőt bízta meg, közülük azonban csak I. Ferenc 1826-ban készült portréja maradt fenn, amely lovassági tábornoki egyenruhában, a Szent Koronával ábrázolja a királyt (108. kép).⁶⁰² 1919. évi leltárkönyvi leírása szerint József nádor 1945-ben elveszett portréja a „nádor huszárok” ezüstsujtásos sötétkék egyenruhájában ábrázolta a főherceget.⁶⁰³ Nem sokkal később az együttes kiegészült V. Ferdinánd – némileg eltérő méretű – portréjával, amelyet ugyancsak Pesky József festett, s huszártábornoki uniformisban ábrázolta az uralkodót, mellette asztalon a Szent Koronával és Magyarország térképével.⁶⁰⁴

108. kép. Pesky József: I. Ferenc, 1826, MNG, ltsz. FK 53.

Az uralkodóportrék városi reprezentációban betöltött szerepét jelzi, hogy Pest város tanácsa az 1824. évi tisztújítást követően a Hét választófejedelemhez címzett Váci utcai fogadó dísztermében tartott díszebédet a királyi biztos részvételével, ahol egy Martzinkey Elek (1792–1835) pesti mester által festett I. Ferenc-portrét helyeztek

⁶⁰¹ LECHNER 1888, Nr. 40, 44, 50.

⁶⁰² MNG, ltsz. FK 53. (240 × 132 cm), jelezve jobbra lenn: „Pinxit Jos. Peschky Acade. Pestini 1826”. I. Ferenc és József nádor portréját „Peschky” műveként említi: *Magyar Székesfőváros*, 1901. március 25., 6. A két portré számos további városházi festménnyel együtt szerepelt a milleniumi kiállításon. Lásd GERLÓCZY 1896, 157, Nr. 203–204. Pesky neve nem szerepel Pest város tanácsulési jegyzőkönyveinek 1826. évi mutatójában (BFL, IV.1202.a 650. kötet), sem pedig a tanácsi iratokhoz készült közös mutatóban (BFL, IV.1202.ss), tehát a portrék nem a város, hanem talán az 1824. decemberében I. Ferencről nemesi rangot nyert polgármester, Fellner Benedek költségén készültek. (Köszönöm az adatot Nagy Jánosnak.) Pesky József 1829-ben a székszárdi vármegyeháza számára is megfestette I. Ferenc osztrák tábornoki egyenruhás portréját. Lásd Lovas 1999, 438.

⁶⁰³ A három portrét mintegy 20 további városházi festménnyel együtt 1919. március 14-én bevezették a Fővárosi Múzeum képzőművészeti gyűjteményének gyarapodási naplójába (BTM FK, 1919/114–116. sz.). Az ott található bejegyzések szerint a képek egy része 1922-ben a központi városháza tanácstermében került elhelyezésre, ahol többnek 1945-ben nyoma veszett. (Köszönöm az adatokat Róka Enikőnek.) A Fővárosi Képtár leltárkönyve (MNG Adattár) szerint József nádor portréjának adatai: o.v. 238 × 133 cm, ltsz. FK 54.

⁶⁰⁴ JESZENSZKY 1951, Nr. 643 (Peschky József műveként, 222 × 142 cm).

109. kép. Schmidt József: József nádor, 1820, BTM FK, ltsz. 828.

110. kép. Schmidt József: Habsburg–Lotaringiai Ferdinánd főherceg, 1820, BTM FK, ltsz. 827.

el virágkoszorúval övezve, fölötté *Prosperitatem et Industriam Civium fovendo* („A polgárok jólétét és serénységét ösztönözve”) felirattal.⁶⁰⁵

Feltehetően ugyancsak a pesti városháza, talán a polgármesteri szoba számára készült József nádor huszárezredesi egyenruhás mellképe, valamint a trónörökös Ferdinánd főherceg azonos méretű, osztrák tábornoki egyenruhás portréja, amelyeket Schmidt József (1760 körül – 1834 után) bánsági származású pesti mester festett 1820-ban (109–110. kép).⁶⁰⁶

Alig három hónappal a szabadságharc bukása után, 1849. december 1-jén a város ekkori, aulikus érzelmű (ideiglenes) polgármestere, Koller Ferenc indítványára a tanács arról határozott,⁶⁰⁷ hogy I. Ferenc József trónra lépésének első

605 *Hazai s Külföldi Tudóstások*, 1824. június 23., 394.

606 BTM FK, ltsz. 727, 828. (69 × 55 cm; mindkettő jelezve a vászon hátoldalán: „Jos. Schmitt pinxit 1820”); VIDÉKY 1888, Nr. 51.

607 Koller Ferencet 1847-ben városbíróvá választották, ám aulikus politikai nézetei miatt 1848 márciusában megfosztották tisztségétől. Szentiványi Vince pesti császári főbiztos 1849 júliusában nevezte ki polgármesterré. Lásd TÖRÖK 1943, 4. A bécsi városi tanács csak egy évvel később, 1850 decemberében döntött az uralkodó Aranygyapjas rendi ruhás portréjának megfestéséről a városházi tanácsterem számára (Wien Museum, ltsz. 51.592., Anton Einsle, 1851). Lásd *Wiener Zeitung*, 9. Januar 1851, 78. A pozsonyi városházán 1853 februárjában

évfordulója alkalmából a belső tanács üléstermében elhelyezi az uralkodó portréját, amelynek elkészítésével pesti festőt bíznak meg.⁶⁰⁸ Arról is döntöttek, hogy a kép a tanácssteremben már korábban elhelyezett I. Ferenc- és V. Ferdinánd-portréval egyező méretben készüljön.⁶⁰⁹ Néhány nap múlva Marastoni Jakabot bízták meg a munkával, előírva, hogy „császár és király I. Ferencz József ő felsége életnagyságú képét császári costumben” fesse meg.⁶¹⁰ Marastoni 1850 májusára el is készült a képpel,⁶¹¹ az eredetileg megállapított 1000 forintos honorárium helyett azonban a tanács csak 900 forintot fizetett a festőnek, mert a jelentéstevő tanácsnok szerint a portré nem sikerült jól (III. kép).⁶¹²

Pest város tanácsa 1864. október 22-i ülésén úgy határozott, hogy Marastoni képét, amely az „élethűség tekintetében több kívánni valót hagy maga után”, kijavíttatja Heinrich Ede festővel, aki nem sokkal korábban a Magyar Udvari Kancellária számára megfestette az uralkodó portréját:

„[A] teljes tanács azon forró óhajtástól ösztönözött, hogy legkegyelmesebb urunk arczképét a város főtanácskozási termében a közönség képviselte maga előtt élethűn szemlélhesse [...] elhatározá, hogy e főntebb érintett, némi tekintetben hiányos arczkép is a Heinrich Ede művész által ez idő szerinti kinézéséhez képest átalakíttassék s az azon szükségesnek mutatkozó javítások eszközöltessenek.”⁶¹³

helyezték el az uralkodó osztrák tábornoki egyenruhás portréját. Lásd *Prefßburger Zeitung*, 22. Februar 1853. A makói városházán 1853 augusztusában, Ferenc József 23. születésnapja alkalmából helyezték el az uralkodó egész alakos portréját, ezáltal kifejezve a „város népe a császári királyi Apostoli Felsége iránti ragaszkodását és tántoríthatlan hűségét”. Lásd *Budapesti Hirlap*, 1853. szeptember 2., 1140.

608 Pest város tanácsülési jegyzőkönyve, 1849. december 1., BFL, IV.1202.a, 386. kötet, 10, 13762. sz. határozat; *Figyelmező*, 1849. december 5., 483; WILDNER 1937, 40. 1853-ban a pesti polgári lövöldében is elhelyezték az uralkodó egész alakos portréját. A Grimm Rezső által festett kép huszárezredesi egyenruhában ábrázolta Ferenc Józsefet, Lásd *Budapesti Hirlap*, 1853. április 10., 414; *Szépirodalmi Lapok*, 1853. május 29., 682.

609 *Prefßburger Zeitung*, 7. Dez. 1849, 1259.

610 Pest város tanácsülési jegyzőkönyve, 1849. december 17., BFL, IV.1202.a, 386. kötet, 339, 14487. sz. határozat; *Fremden-Blatt*, 22. Dezember 1849. Marastoni 1849-ben egy az ifjú uralkodót osztrák tábornoki szolgálati uniformisban (sötétszürke kabátban) ábrázoló mellképet is festett a pesti városháza számára. (Magyar Nemzeti Galéria, 75 × 61 cm; j.b.l: I. M.1849, ltsz. FK 35.; átvétel a pesti városházáról, 1919).

611 *Pesti Napló*, 1850. május 10., 3; *Prefßburger Zeitung*, 1. Mai 1850, 440.

612 FARKAS 2005, 125; FARKAS 2010, 117, tévesen az egyetem számára festett portréval (82. kép) azonosítva.

613 Pest város tanácsülési jegyzőkönyve, 1864. október 22., BFL, IV.1202.a, 512. kötet, 542; *Sürgöny*, 1864. október 23. (Napi újdonságok). 1867-ben, Ferenc József koronázása alkalmából Heinrich Ede a pesti városháza homlokzatára is megfestette az uralkodópár portréit efemer dekorációként. Lásd *Pester Lloyd*, 29. Mai 1867, 2. A Magyar Udvari Kancellária számára festett portrét lásd SERFÖZŐ 2021, 231.

111. kép. Marastoni Jakab / Heinrich Ede: I. Ferenc József, 1850/1864, BTM FK, ltsz. 51.1179.

112. kép. A Magyar Városok Országos Kongresszusa a Központi Városháza tanácstermében Gömbös Gyula miniszterelnök részvételével, a háttérben Ferenc József portréjával (a *Képes Pesti Hírlap* 1932. december 14-i száma nyomán)

Heinrich Ede csak kismértékben alakította át Marastoni képét: az arcra festett bajusszal és szakállal akkori megjelenéséhez igazította a király alakját, s szignálta is a képet,⁶¹⁴ ám változatlanul hagyta az uralkodó felségjelvényeit, osztrák császári ornátusát, az osztrák császári koronát, jogart és országalmát, valamint a Szent Koronát.⁶¹⁵ Az „aktualizált” uralkodóportrét 1865 márciusában helyezték el a régi városháza tanácstermének falán,⁶¹⁶ majd 1900-ban átkerült a központi városháza polgármesteri tanácstermébe (116–118. kép).⁶¹⁷ A képet 1919-ben átadták a Fővárosi Múzeum számára, ám tartós kölcsönként továbbra is a városháza tanácstermében függött (112. kép). 1945 után – rongált állapotban, gránátrepeszek okozta sérülésekkel – a Fővárosi Képtár raktárába került.⁶¹⁸

1882-ben (ideiglenesen) a tanácssteremben kapott helyet a Ferenc József koronázási kardvágását ábrázoló, mintegy 4 × 4 m-es lovasportré, amelyet báró Erggelet

614 Jelezve balra lenn: HE [ligatúra] / Pesten / 1865.

615 N. N. 1896. A kép bemutatásra került a millenniumi kiállításon, a székesfőváros pavilonjában is, ennek katalógusában „Marasztoni és Heinrich” meghatározással szerepel. Lásd GERLÓCZY 1896, 157, Nr. 192.

616 *Sürgöny*, 1865. március 18., 2 (Napi újdonságok).

617 A portré látható az *Utolsó tanácsülés a régi városházán* című fotón (lásd *Új Idők*, 1900. március 4., 214), valamint a központi városháza üléstermet ábrázoló 1902-es fotón is (GEREY 1902, 22. kép; BTM Kiscelli Múzeum, Fényképtár, ltsz. 21972.24.).

618 2023-ban Springer Ferenc restaurálta a festményt. A kép lappangó darabként szerepel Marastoni monográfiájában. PÉTER 1936, 61, Nr. 52.

113. kép. Györgyi Giergl Alajos: Deák Ferenc, 1861, MNG, ltsz. FK 1194.

Alfréd (?–1871) festett 1870-ben, majd örökösei 1882-ben a fővárosnak adományozták.⁶¹⁹

Pár nappal Széchenyi István halála után, 1860 áprilisában a városi tanács arról döntött, hogy a tanácsteremben elhelyezik „a hon második alapítójának” márvány mellszobrát.⁶²⁰ A munkával a József nádor-szobor ügyében ekkor épp Pesten tartózkodó Johann Halbig müncheni szobrászt bízták meg. 1861-ben megrendelték Pest újonnan megválasztott országgyűlési képviselője, Deák Ferenc portréját, aki az ez évi országgyűlésen vezérszerepre jutott az alkotmányosság helyreállítását sürgető felirataival. A kép fekete polgári öltözékben ábrázolja a „haza bölcsét”, s az ülő beállítás is a „nyugodt állambölcs” államférfiúi erényeit hangsúlyozza (113. kép).⁶²¹ 1871-ben Pest 1864–1867 közötti

polgármestere, Rottenbiller Lipót (1806–1870) posztumusz portréját is elhelyezték a tanácsteremben, amely a városházi arcképcsarnok első polgármesterportréja volt (114. kép).⁶²² A kép – amelynek megfestésére sorsolás útján választották ki Székely Bertalant – fekete díszmagyarban, a Ferenc József-rend vörös szalagon

619 *Fővárosi Lapok*, 1882. szeptember 23., 1356. 1900-ban a képet a VIII. kerületi Reáliskola (ma Vörösmarty Gimnázium) dísztermében helyezték el, majd nyoma vészett. Lásd *A Budapest Székesfővárosi VIII. kerületi községi főreáliskola értesítője az 1900-1901 tanév végén*. Budapest, 1900, 32. 1872-ben Than Mór ugyancsak lovas portrét festett az uralkodóról az újonnan megnyílt Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia dísztermébe. Az 1945 után a Hadtörténeti Múzeumba került képet 2022-ben helyezték vissza korábbi helyére.

620 MNG, ltsz. 56.14.U; *Nefelejts*, 1860. április 29., 57.

621 A vakkereten Pest város viaszpecsétje jelzi a kép származását. Lásd *Vasárnapi Ujság*, 1861. szeptember 1., 417; BAKAY 1938, Nr. 140; CENNERNÉ WILHELMB 1992, Nr. 13.

622 A legkorábbi fennmaradt pesti „polgármesterportré”, Lenner János pesti városbíró (1670 k. – 1729) mellképe a pesti piarista rendház refektóriuma számára készült 1717-ben. Lásd KOLTAI 2019, II. 589.

114. kép. Székely Bertalan: Rottenbiller Lipót, Pest egykori polgármestere, 1871, MNG, ltsz. FK 58.

115. kép. Vastagh György: Széchenyi István, 1891, MNG, ltsz. FK 56.

függő középkeresztjével ábrázolja Rottenbillert, amellyel 1865 decemberében tüntette ki az uralkodó.⁶²³

A régi városháza épületében 1888-ban a tanácsteremben I. Ferenc, V. Ferdinánd, József nádor, I. Ferenc József és Rottenbiller Lipót egész alakos portréja, a polgármesteri fogadószobában pedig Mária Terézia, Lotaringiai Ferenc és I. Ferenc József

623 Rottenbiller 1865. december 12-én a pesti indóházban „hódoló tisztelettel” köszöntötte az országgyűlés megnyitására Pest-Budára látogató Ferenc Józsefet, aki „a fővárosok lakosságának hűség és loyális magatartásának” elismeréseként kitüntette a polgármestert. A rendjel átadásakor Sennyei Pál királyi tárnokmester hangsúlyozta, hogy „a leghelyesebb politika [...] a Fejedelemhez hű ragaszkodás, ez vezet ki a hazát minden bonyodalmaiból.” Vö. *Sürgöny*, 1866. január 21., 1.

mellképe, valamint Deák Ferenc ülő képmása kapott helyet, mintegy a kiegyezés politikai atmoszféráját idézve.⁶²⁴

1891-ben Széchenyi István egész alakos portréjával egészült ki a tanácstermi együttes (115. kép).⁶²⁵ Medrey Zsigmond egy közgyűlési felszólalásában indítványozta, hogy „a főváros Széchenyi István gróf születésének f. é. szeptember hó 21-ik napjára eső századik évfordulóját akként örökítse meg, hogy ennek emlékére a nagy férfiúnak a fővárosi tanácsteremben, József nádorral szemben is elhelyezendő életnagyságú arczképét egyik hazai nagy művészünk által festesse le”.⁶²⁶ A Képzőművészeti Bizottmány javaslatára a megbízást Vastagh György kapta, aki a Friedrich Amerling által 1836-ban az Akadémia számára festett portré nyomán örökítette meg a „főváros egyik újjáalkotója” alakját 2000 forintos honorárium ellenében. Halbig Széchenyi-büszkje továbbra is a tanácsteremben állt.

A régi pesti városháza épületét az Erzsébet-híd építése miatt 1900-ban lebontották. A régi városháza tanácstermében 1900. február 10-én tartották az utolsó ülést, amelyet Kuzsinszky Bálint, a Fővárosi Múzeum igazgatója megbízásából Weinwurm Antal fényképen is megörökített, majd annak nyomán Cserna Károly akvarellt is készített a helyiségről (116–117. kép).⁶²⁷ A fővárosi tanács hivatalai a továbbiakban nagyrészt a központi városházaként szolgáló egykori Invalidus-házban (Károly-kaszárnyában) működtek. A régi városháza tanácstermének berendezése 1900 februárjában a festményekkel együtt átkerült a Központi Városháza első emeletének délnyugati sarkán kialakított, 5 + 2 ablakos tanácsterembe,⁶²⁸ ahol 1901-ben I. Ferenc, József nádor, I. Ferenc József, Széchenyi István, Rottenbiller Lipót és Kamermayer Károly egész alakos portréja, valamint V. Ferdinánd mellképe függött

624 LECHNER 1888, Nr. 32, 40, 44, 50, 58, ill. 29, 45, 47, 54. A király mellképét Boross Gyula (1857–1930) festette. Lásd *Fővárosi Lapok*, 1884. november 18., 1749; N. N. 1891, 47.

625 ERDEI 2003, 32. Lásd még FÖLDES 2014, 17.

626 *Fővárosi Közlöny*, 1891. június 23., 6.

627 A fotó megjelent: *Új Idők*, 1900. március 4., 214, 219; lásd még: *Magyar Nemzet*, 1900. február 10., 12. Kuzsinszky megbízásából Cserna Károly 1900-ban számos régi pest-budai épületet megörökítő akvarellt készített, részben fotók nyomán, ezek egyike a régi városháza tanácstermét ábrázoló akvarell is. Lásd *Magyar Nemzet*, 1900. február 10., 12; *Fővárosi Közlöny*, 1901. augusztus 2., 1093.

628 *Budapesti Napló*, 1900. február 6., 8. A portrék részletei láthatók a székesfőváros Kazinczy-emlékérmének 1941. október 22-i átadásáról készült fotókon. Lásd FSZEK, Budapest Képtárház, képszám 022742; *Film, Színház, Irodalom*, 1941. október 31., 11; *Tolnai Világlapja*, 1941. november 5., 4. A központi városháza első emeletének 1899. és 1941. évi felmérési rajzát lásd *Budapest Központi Városháza. Műemléki dokumentáció*. Gépírat. Hild-Ybl Alapítvány, 1997 (FSZEK, BQ-2354), 57. kép; Horváth Antal: *Budapest székesfőváros Központi Városháza épületeinek felmérése*. Gépírat, 1941 (FSZEK, BF 725/290), 2. tábla.

116. kép. A fővárosi tanács utolsó ülése a régi Városházán 1900. február 10-én, Weinwurm Antal felvétele, BTM Kiscelli Múzeum, Fényképtár, ltsz. 970.

117. kép. Cserna Károly: A régi pesti városháza tanácsterme, 1900, tus, akvarell, tempera, papír, 369 × 490 mm, BTM FK, Grafikai Gyűjtemény, ltsz. 502.

118. kép. A Központi Városháza tanácssterme 1902-ben Kamermayer Károly, Széchenyi István és I. Ferenc József portréival, valamint Széchenyi István mellszobrával, Gerey Ernő felvétele, BTM Kiscelli Múzeum, Fényképtár, ltsz. 21972.24.

(118. kép).⁶²⁹ Ezzel egy időben a polgármesteri szobát is átköltöztették a központi városháza épületébe, s annak berendezését, amely az 1885. évi Országos Kiállítás király-pavilonjából származott, kiegészítették néhány új, Faragó Ödön és Nádler Róbert által tervezett magyaros-szecessziós bútorral, amelyet a főváros a párizsi világkiállításon is bemutatott.⁶³⁰

A tanácssterem portrégalériája hamarosan egy újabb képpel bővült: 1900 áprilisában az egyesített Budapest első polgármestere, Kamermayer Károly (1829–1897) egész alakos portréját is elhelyezték itt (119. kép). A képet Stetka Gyula festette

629 N. N. 1901, 6–7. V. Ferdinánd egész alakos portréja tehát – minden bizonnyal helyhiány miatt – nem kapott helyet a tanácssteremben.

630 *Budapesti Napló*, 1900. február 6., 8; *Budapesti Hírlap*, 1909. január 17., 9. A könyv- és iratszekrények, az íróasztal és a kandallóra fotóit lásd *Magyar Iparművészet* 3, 1900, 178–183. A berendezési tárgyak azonosíthatók Gerey Ernő 1902-es felvételén is. A polgármesteri fogadószoba (ma Gobelin-terem) 1944-ben új, „magyaros stílusú” belsőépítészeti kialakítást kapott, mennyezetén „magyaros gerendázattal”, a sarokban „búboskemencével”. Lásd *Magyar Iparművészet* 47/2, 1944, 13, 19.

a fővárosi Képzőművészeti Bizottság megrendelésére 1899-ben.⁶³¹ Polgári származása ellenére a kép nem „polgári” öltözetben, hanem – Rottenbiller portréjához hasonlóan – díszmagyarban ábrázolja a polgármestert. A díszmagyar ekkor már egy ideje a városi előljárók díszöltözete is volt, amelyet ünnepélyes eskütételük során is viseltek.⁶³² Kamermayer arcképe a későbbi (fő-) polgármester-portrék ábrázolásmódját is meghatározta, így például 1904-ben Ráth Károly főpolgármester képmásának megrendelése kapcsán Kamermayer portréjára hivatkozva előírták a festőnek, hogy a kép „életnagyságban, magyar díszruhában” ábrázolja alakját.⁶³³

Rottenbiller Lipót és Kamermayer Károly képmása mellett 1909-ben két további egész alakos polgármesterportré is helyet kapott a központi városháza tanácstermében: Márkus József (1896–1897) és Halmos János (1897–1906) díszmagyaros képmása, amelyeket Pór Bertalan és Basch Gyula festett.⁶³⁴ A közgyűlés 1927-ban Bárczy István (1906–1918) és Bódy Tivadar (1918–1920) egykori polgármesterek félalakos képmásait rendelte meg Karlovsky Bertalantól, illetve Balló Edétől, amelyeket szintén a tanácsteremben helyeztek el (120–121. kép).⁶³⁵

119. kép. Stetka Gyula: Kamermayer Károly, az egyesített Budapest első polgármestere, 1899, MNG, ltsz. FK 57.

631 *Pesti Hírlap*, 1900. április 7., 7; FÖLDES 2014, 50.

632 *Religio*, 1866. 1. félév 29. szám, 228; *Pesti Napló*, 1897. december 24., 8; *Magyar Hírlap*, 1935. szeptember 29., 4; lásd még a Sipőcz Jenő 1934. november 28-i főpolgármesteri eskütételéről készült felvételt, FSZEK, Budapest Képtárház, képszám: 021083.

633 ERDEI 1999, 209. Az egyedüli kivétel Halmos János polgármester Boruth Andor által 1909-ben az Új Városháza közgyűlési társalgója számára festett portréja (MNG, ltsz. FK 17.), amelynél a főváros Képzőművészeti Bizottmányja előírta, hogy „az elhunyt életnagyságban, fekete szalonruhában ábrázolandó”. Lásd ERDEI 1991, 83. A portré látható egy 1930 körüli, a közgyűlési társalgót ábrázoló enteriőrfotón. FSZEK, Budapest Képtárház, képszám: 024990.

634 *Ország-Világ*, 1930. május 18., 13 (Budapest székesfőváros képei és szobrai).

635 *Magyar Hírlap*, 1927. március 13., 6. A két portré látható azon a fotón, amely Anton Cermak chicagói polgármester 1932. augusztus 18-i városházi látogatása során készült. Lásd FSZEK, Budapest Képtárház, képszám: 024311.

120. kép. Karlovsky Bertalan: Bárczy István polgármester, 1927, BTM FK, ltsz. 51.1162.

121. kép. Anton Cermak chicagói polgármester a pesti városháza központi tanácstermében 1932. augusztus 18-án, a háttérben Bárczy István és Bódy Tivadar polgármesterek portréival, FSZEK, Budapest Képtár, képszám: 024311

Az 1930-ban felújított és újonnan bebútorozott⁶³⁶ tanácsterem polgármesteri arcképcsarnoka 1935-ben Sipőcz Jenő, majd 1939-ben Szendy Károly félalakos portréjával bővült, amelyeket Héya Zoltán és Glatz Oszkár festett.⁶³⁷ A portrégaléria 1932-ben kiegészült Kossuth Lajos Réti István által festett egész alakos képmásával.⁶³⁸ A téglány alaprajzú tanácsterem falai ezzel nagyrészt megteltek: 1935-ben kilenc egész alakos portré függött a teremben: V. Ferdinánd, József nádor, I. Ferenc József, Széchenyi István és Kossuth Lajos, valamint Rottenbiller Lipót, Kamermayer Károly, Márkus József és Halmos János polgármesterek képmása, továbbá Bárczy István és Bódy Tivadar félalakos portréi.⁶³⁹

⁶³⁶ *Az Est*, 1930. október 10., 10.

⁶³⁷ BTM FK, ltsz. 51.1163., 51.1144.; *Budapesti Hírlap*, 1935. november 21., képes melléklet.

⁶³⁸ MNG, ltsz. 2276.; PETROVICS 1939, 233.

⁶³⁹ WILDNER 1935, 35. I. Ferenc egész alakos portréját tehát – minden bizonnyal helyhiány miatt – ekkorra eltávolították a tanácsteremből.

A pesti városházi portrégalériában tehát az 1890 körüli években nagy számban szerepeltek Habsburg-uralkodóportrék, s Ferenc Józsefről is több képmás volt a városházán, köztük a Légrády testvérek által 1887-ben kiadott olajnyomat több példánya is.⁶⁴⁰ Egy 1896. márciusi újságcikk rávilágít a király városházi arcképeinek egyik portréikonográfiai sajátosságára: a millenniumi kiállításra készülve kereken egy tucat Ferenc József-képmást számláltak össze a városházán, ám ezek mindegyike osztrák császárként, császári ornátusban vagy osztrák tábornoki egyenruhában ábrázolta az uralkodót (közülük két egész alakos és tíz mellkép volt), de egyetlen olyan sem akadt, amelyen magyar királyként, huszártábornoki uniformisban lett volna látható.⁶⁴¹ Mivel már „a legkisebb vidéki városok és megyék is gondoskodtak a millennium alkalmából művészi ecsettel megfestett királyképről”,⁶⁴² a főváros Stetka Gyulától rendelt egy félalakos képmást, amely huszártábornoki egyenruhában ábrázolta a királyt.⁶⁴³ A képet a polgármesteri fogadószobában helyezték el, felváltva ezzel a király Boross Gyula által 1884-ben festett osztrák tábornoki egyenruhás mellképét, majd a többi városházi portréval együtt a millenniumi kiállításon is bemutatták a székesfőváros pavilonjában. Az újsághír ugyanakkor hangsúlyozza:

„[E]zzel a megrendeléssel a főváros még semmit sem tett. A tanácsnak gondoskodnia kellene mennél előbb, hogy a főváros is hozzájusson a magyar királynak egy olyan élethű képmásához, a milyent Pestmegye készíttetett Benczurral a székháza nagyterme számára. Magyarország fő és székvárosának külön képtára talán mégsem lehet meg anélkül.”⁶⁴⁴

A főváros végül nem rendelt Szent István-rendi díszruhás portrét Ferenc Józsefről. A király városházi képmásainak portréikonográfiája arról tanúskodik, hogy a 19.

640 LECHNER 1888, Nr. 36–38; hirdetését lásd: *Pénzügyi Közlöny*, 1886. december 29., 521. A 86 × 68 cm méretű, 10 forintért árult olajnyomat Siegmund L'Allemand (1840–1910), a bécsi Képzőművészeti Akadémia tanára által festett magyar tábornoki egyenruhás portré reprodukciója volt. Reprodukcióját lásd: *Pesti Hírlap*, 1890. december 10., 18.

641 N. N. 1896.

642 *Pesti Napló*, 1896. március 29., 6. 1896-ban a pozsonyi városháza tanács terme számára is új, huszártábornoki egyenruhás portrét rendeltek Ferenc Józsefről az 1852-ben készült helyett, amely osztrák császári ornátusban ábrázolja az uralkodót. Lásd *Fővárosi Lapok*, 1896. március 29., 6 (A császár képe helyett a király képe).

643 *Pesti Napló*, 1896. február 8., 7; GERLÓCZY 1896, 157, Nr. 197; GEREY 1902, 21. kép; JESZENSZKY 1951, Nr. 724.

644 N. N. 1896, 4.

század második felében a pesti polgárság választott képviselői kompromisszumra törekedtek az uralkodóval, s igyekeztek a birodalmát osztrák császárként kormányzó, majd 1867-től már megkoronázott magyar királyként regnáló Ferenc József hűséges alattvalóinak mutatkozni. Az országgyűlési képviselőválasztásokon 1861–1905 között minden alkalommal az 1867-től három évtizeden át kormányon lévő liberális párt (Felirati, Deák, majd Szabadelvű Párt) aratott győzelmet.⁶⁴⁵ A pesti (majd 1873-tól fővárosi) városvezetés a szimbolikus politika számos eszközével kifejezésre juttatta az uralkodó iránti lojalitását: így például Ferenc József életében nem állítottak szobrot Kossuthnak a fővárosban (eltekinthetjük az 1913-ban a zugligeti erdőben emelt mellszobortól), de a városvezetés nem szervezett március 15-i megemlékezést sem.⁶⁴⁶ Jól jellemzi a főváros vezetésének kompromisszumra törekvő politikai attitűdjét, hogy miután a szabadságharc 50. évfordulója alkalmából az 1898. évi V. törvénycikk nemzeti ünnepé tette április 11-ét, az 1848-as alkotmányos és polgári átalakulást rögzítő ún. áprilisi törvények szentesítésének emléknapját, 1898-ban a főváros is ünnepi közgyűlést tartott ezen a napon, ahol Halmos János polgármester így zárta ünnepi beszédét: „Éljen a király! Éljen a királyné! Mindörökké éljen 1848!”⁶⁴⁷ A pesti városháza tanácstermi portrégalériájában V. Ferdinánd és I. Ferenc József képmása is helyet kapott, a Habsburg-házat trónfosztó Kossuth Lajosé azonban nem,⁶⁴⁸ amint arra Büchler József szociáldemokrata képviselő 1930. szeptember 18-án, a régi városháza frissen felújított tanácstermében tartott közgyűlésen felhívta a figyelmet.⁶⁴⁹ Ennek hatására a főváros – Ripka Ferenc főpolgármester kezdeményezésére – 1931-ben megrendelte Kossuth egész alakos portréját Réti Istvántól a tanácsterem számára. A közgyűlési teremben Horthy Miklós portréját sem helyezték el.⁶⁵⁰ 1930. március 1-jén, Horthy kormányzásának tízéves jubileuma alkalmából a székesfőváros törvényhatósági bizottsága (közgyűlése) döntött arról, hogy „mélyes- ges tisztelete és hazafias ragaszkodása jeléül megfesteti a kormányzó arcképét és azt

645 FODOR 1920.

646 LOVAS 2017.

647 LOVAS 2008, 16.

648 A pesti vármegyházához hasonlóan Kossuth halála után (1894), illetve a szabadságharc 50. évfordulója alkalmából számos ellenzéki vezetési megye és város szerezte be Kossuth portréját. Néhány vidéki városháza tanácstermében ugyanakkor már Kossuth életében elhelyezték portréját (pl. Hódmezővásárhely: Vastagh György, 1880; Miskolc: Barabás Miklós, 1887). Lásd BICSKEI 2007, 176.

649 *Népszava*, 1930. szeptember 19., 5.

650 1944-ben Szendy Károly polgármester fogadószobájában ugyanakkor elhelyezték Horthy 1927-ben a Szépművészeti Múzeum számára László Fülöp által megfestett portréjának (MNG, ltsz. 6365.) másolatát. Lásd *Magyar Iparművészet* 47/2, 1944, 13–14, 19.

elhelyezteteti a törvényhatósági bizottság valamelyik közgyűlési termében”.⁶⁵¹ A kép végül az Új Városháza közgyűlési társalgójában kapott helyet.⁶⁵²

Az Új Városháza

Pest, Buda és Óbuda 1873. január 1-jei egyesülésével új önkormányzati rendszer jött létre a fővárosban. Az 1872. évi XXXVI. törvénycikk értelmében ennek legfőbb döntéshozó szerve a fővárosi törvényhatósági bizottság volt, amely 400 tagból állt, s közgyűlések formájában ülésezett, ahol a főispánokkal azonos hatáskörrel rendelkező főpolgármester elnökölt.⁶⁵³ A legfőbb döntés-előkészítő testület a fővárosi tanács volt, amely a polgármesterből, az alpolgármesterből és a tanácsnokokból állt. Utóbbiak száma kezdetben 12, majd 1930-tól 30 fő volt.⁶⁵⁴

A fővárosi közgyűlés és a főpolgármester hivatala számára a főváros új városházát építtetett. A Steindl Imre tervei szerint 1875-re felépült Váci (Lipót) utcai Új Városháza neoreneszánsz dísztermében elsőként 1875. március 24-én ülésezett a fővárosi közgyűlés.⁶⁵⁵ A közgyűlési terem falfelületeinek nagy részét Lotz Károly 1880-ban készült falképei díszítik, így portrék elhelyezésére az épület utcai traktusának első emeletén kialakított főpolgármesteri fogadószobában és a szomszédos tanácsteremben volt lehetőség. A közgyűlési teremben 1906-ban Ráth Károly volt főpolgármester és Gerlóczy Károly alpolgármester – Kallós Ede és Istók János által készített – mellszobrát helyezték el.⁶⁵⁶ 1939. december 6-án, Horthy névnapján a kormányzó Zala György által mintázott bronz mellszobrát állították fel az új városháza előcsarnokában.⁶⁵⁷

A fővárosi portrégaléria további darabjai az Új Városháza főpolgármesteri tanácstermében és közgyűlési társalgójában kaptak helyet. A főváros már 1874 márciusában megrendelte Deák Ferenc, az „országos érdemű hazafi” portréját az Új

⁶⁵¹ *Budapest Hirlap*, 1930. március 2., 4. A festő személyére vonatkozóan a kormányzótól kértek javaslatot, a döntés eredményéről azonban nem ismerünk adatot. Lásd *Budapest Hirlap*, 1930. március 29., 10.

⁶⁵² WILDNER 1935, 34.

⁶⁵³ A fővárosi törvényhatóság első tisztviselője és a város tényleges vezetője Budapest polgármestere volt, aki fölött ellenőrző szerepet játszott a kormányt képviselő főpolgármester. A főpolgármestert az uralkodó által ajánlott három jelölt közül a közgyűlés választotta hat évre. Lásd VÖRÖS 1978, 466.

⁶⁵⁴ Az 1930. évi XVIII. törvénycikk megszüntette a Fővárosi Tanácsot is, s helyébe Törvényhatósági Tanács néven új, 30 fős testület lépett. Ezzel egy időben a törvényhatósági bizottság hatásköréből kikerült a konkrét ügyek intézése, így a közgyűlés jelentősége nagymértékben csökkent.

⁶⁵⁵ Az Új Városháza épületéről lásd SISA 2005.

⁶⁵⁶ MNG, ltsz. 56.346-N; 56.325-N.

⁶⁵⁷ *Fővárosi Közlöny*, 1939. december 12., 1511; <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3570>

122. kép. Than Mór: Deák Ferenc, 1874,
MNG, ltsz. FK 45. (az Új Városháza tanácstermében)

123. kép. Vastagh György: Csengery Antal, 1885,
MNG, ltsz. FK 44. (az Új Városháza tanácstermében)

Városháza számára. A megbízást Than Mór kapta, „aki a bizottság nézete szerint Deáknak eddig még a legjobb arcképét készítette”. A Deákot polgári öltözkében, nyitott könyvvel ábrázoló kép a szignatúra szerint 1874-ben elkészült, a főváros a következő év tavaszán 1500 forint honorárium ellenében átvette a képet, s 800 forintért faragott díszkeretet készíttetett hozzá.⁶⁵⁸ A kép bemutatásra került az Országos Képzőművészeti Társulat tárlatán az Akadémia palotájában,⁶⁵⁹ majd az Új Városháza főpolgármesteri tanácstermében helyezték el, amely a Váci utcai szárny első emeletének középtengelyében helyezkedik el.⁶⁶⁰ Ugyanitt 1885-ben a város-

658 *A Hon*, 1875. május 20., 2; WILHELMB 1944, 42, 78 (CENNERNÉ WILHELMB 1982 és CENNERNÉ WILHELMB 1992 nem említi a képet). A városházi portré vázlataként határozható meg a Történelmi Képcsarnok 1486. leltári számú, 50 × 32 cm méretű képe. Lásd CENNERNÉ WILHELMB 1992, Nr. 79.

659 *Ellenőr*, 1875. április 25., 3; ERDEI 2003, 28.

660 *Pesti Napló*, 1874. március 11., 2; *Pesti Napló*, 1874. május 1., 2: „az arckép az Új Városház tanácstermében fog elhelyeztetni, de építészeti akadályok miatt a képet nem lehet a falra függeszteni, hanem állványra fogják helyezni.”

124. kép. Balló Ede: Ráth Károly, az egyesített Budapest első főpolgármestere, 1904, BTM FK, ltsz. 51.1180.

125. kép. Csók István: Huszár Aladár főpolgármester, 1936, BTM FK, ltsz. 51.1164.

egyesítés folyamatában meghatározó szerepet játszó Csengery Antal (1822–1880) Vastagh György által festett egész alakos portréját is elhelyezték, Deákéval szemben.⁶⁶¹ Mindkét kép Steindl által tervezett, „beépített”, a padlóra támaszkodó faragott díszkeretet kapott, így a két portré máig eredeti helyén maradt (122–123. kép).⁶⁶²

A közgyűlési társalgóteremben – amely a második emeleten, a közgyűlési teremtől északra helyezkedett el – 1881-ben Greguss Imre *1848-as honvédtábor* című monumentális (215 × 405 cm) történeti festményét helyezték el.⁶⁶³ A „közgyűlési

661 A főváros Képzőművészeti Bizottsága már 1881-ben megbízta Vastagh Györgyöt a kép megfestésével. *Ellenőr*, 1881. december 6., 6.

662 A díszkereteket Marchenke Vilmos (1842–1915) szobrász készítette. *Fővárosi Lapok*, 1885. május 31., 823; ERDEI 2003, 28. Miután a Fővárosi Kormányhivatal kiköltözött az épületből, a két portré 2024 májusában a MNG vagyongazdálkodásába került.

663 MNG, ltsz. FK 1106.; *Fővárosi Lapok*, 1881. november 20., 1577. Reprodukcióját lásd JÓKAI–BRÓDY–RÁKOSI 1898, 322. Az Új Városháza második emeleti alaprajzát közli: SISA 1983, 32. kép (a terem megnevezése itt: *A városi képviselőknek társalgási terme*).

kisteremnek” és „pipázónak” is nevezett ötablakos helyiség falain később Budapest főpolgármestereinek csaknem teljes arcképcsarnoka jött létre.⁶⁶⁴ A portrék nagy részét még az ábrázoltak életében, nem sokkal hivatali idejük lejárta után festették meg, gyakran fénykép alapján. Az egységesen kb. 140 × 90 cm méretű, térdkép formátumú díszmagyaros képekből álló sorozat első darabjaként 1904-ben Budapest első főpolgármestere, Ráth Károly (1821–1897) Balló Ede által festett portréját helyezték el a helyiségben (124. kép).⁶⁶⁵ A közgyűlés 1913-ban Fülepp Kálmán és Heltai Ferenc portréit rendelte meg Jávör Páltól.⁶⁶⁶ 1935-ben Glatz Oszkár Ripka Ferenc, majd 1936-ban Csók István Huszár Aladár portréját festette meg (125. kép).⁶⁶⁷ 1939-ben Sipőcz Jenő, majd 1943-ban Karafiáth Jenő portréját rendelték meg Héya Zoltántól, illetve Szemerey Zoltántól.⁶⁶⁸

A székesfőváros törvényhatósági bizottsága 1930. március 1-jén, a Horthy Miklós kormányzásának tizedik évfordulója alkalmából tartott díszközgyűlésen arról határozott, hogy Horthy arcképével is kiegészíti a portrégalériát. A főváros a kormányzóhoz intézett hódoló feliratban külön is megemlékezett a megfestendő portréről, hangsúlyozva annak kommemoratív szerepét: „Emlékeztesse ez a képmás a főváros minden polgárát a Férfiúra, aki koszorús helyet foglal el a magyar nagyok dicső galériájában.”⁶⁶⁹ Néhány héttel később a főváros Művészeti Bizottsága arról határozott, hogy megkérdezi az államfőt, „kivel óhajtja magát lefestetni”.⁶⁷⁰ „Magyarország honmentő kormányzójának” képmását végül az ugyanebben az évben Corvin-koszorúval kitüntetett Balló Ede festette meg⁶⁷¹ Horthy egy 1928-ban készült fotója nyomán, tengerügyi egyenruhában, a Magyar Érdemrend zöld vállszalagjával (126. kép).⁶⁷² 1942. október 2-án Homonnay Tivadar keresztényszocialista főpolgármester javaslatára a törvényhatósági bizottság az egy hónappal korábban elhunyt Horthy István kormányzóhelyettes arcképének

664 A sorozatról lásd *Az Újság*, 1938. december 24., 48 (Polgármesterek és alpolgármesterek képcsarnoka).

665 *Fővárosi Közlöny*, 1902. március 7., 341; *Pesti Napló*, 1904. november 26., 14; FÖLDES 2014, 50.

666 BTM FK, ltsz. 51.1172., 51.1174.; *Pesti Napló*, 1913. június 5., 19.

667 BTM FK, ltsz. 51.1136.; 51.1164.

668 BTM FK, ltsz. 51.1137.; 51.1163.

669 *Fővárosi Közlöny*, 1930. március 1., 582.

670 *Pesti Hírlap*, 1930. március 29., 9.

671 A képet említi: *Budapesti Hírlap*, 1932. június 16., 9; WILDNER 1935, 34; a portré fotóját közli: *A művészcsoporthok 1931. évi kiállításának képes tárgymutatója*. [Múcsarnok]. Rend. Komáromi Kacz Endre. Budapest, 1931.

672 Pilch Jenő: *Horthy Miklós*. Budapest, 1928, címlapelőzék. Ugyanezen fotó alapján festette meg Horthy portréját 1929-ben Hoffmann Géza is a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesület részére. Képét lásd *A magyar felúmadás lexikona*. Szerk. Szentmiklóssy Géza. Budapest, 1930, 164.

126. kép. Balló Ede: Horthy Miklós kormányzó, 1930

megfestéséről is határozott, a kép elkészültéről azonban nem tudunk.⁶⁷³

A főváros 1909-től kezdődően az alpolgármesterek – részben polgári viseletű – portréit is megfestette, amelyeket a társalgóteremben, illetve a szomszédos előszobában helyeztek el. A közgyűlés elsőként Budapest első alpolgármestere, Gerlóczy Károly díszmagyaros portréját rendelte meg Stetka Gyulától,⁶⁷⁴ ezáltal állítva emléket a négyszer újraválasztott városatya negyedszázados alpolgármesteri működésének. A főváros 1910 körül Gerlóczy utódai, Kada Mihály és Alkér Gusztáv arcképeit rendelte meg Endrey Sándortól,⁶⁷⁵ majd 1927-ben Balló Ede Bódy Tivadar, 1933-ban pedig Kontuly Béla Rényi Dezső alpolgármester arcképét festette meg.

A közgyűlés 1889-ben határozott arról, hogy a „közügyek terén kiváló érdemeket szerzett fővárosi polgárok” arcképeiből „polgári arcképcsarnokot” létesít, amely az Új Városháza társalgójában kapott helyet. A főváros történetének jeles alakjai közül Havas Ignác (1803–1887) királyi tanácsost, Pest-Buda egyesítésének a kormánybiztosát, Staffenberger Istvánt (1829–1890), Pest város utolsó „szószólóját” és Kőrössy Józsefet (1844–1906), a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatóját örökítették meg egységes méretű mellképeken.⁶⁷⁶

⁶⁷³ *Fővárosi Közlöny*, 1942. október 16., 1.

⁶⁷⁴ *Fővárosi Közlöny*, 1909. március 26., 560. A képet tévesen 1900-ra datálva közli: *Tanulmányok Budapest Múltjából* 27, 1998 (Egy nagyváros születése), Nr. 1.4.28. A főváros már 1902-ben rendelt egy egész alakos, díszmagyaros portrét Gerlóczy Károlyról, Kamermayerével egyező méretben. A Both Menyhért által festett képet a Fővárosi Képtár leltárkönyve szerint a központi városháza épületében, az árvaszék irodájában helyezték el, ahol 1945-ben elpusztult. Lásd *Fővárosi Közlöny*, 1902. március 7., 341; *Pesti Hirlap*, 1905. december 23., 9; JESZENSZKY 1951, Nr. 82.

⁶⁷⁵ A két portré látható a Kisfaludy Társaság 1933. évi közgyűlésén készült fotón. FSZEK, Budapest Képtár, képszám 022751.

⁶⁷⁶ WILDNER 1935, 36; ERDEI 2003, 29. Az addig elkészült portrékat említi: *Magyar Hirlap*, 1928. október 12., 4. Kőrössy és Staffenberger portréja látható a Kisfaludy Társaság 1929. évi közgyűlésén készült fotón: FSZEK, Budapest Képtár, képszám 022749.

127. kép. A főpolgármesteri szoba 1935 körül, felvétel Szendy Károly fényképalbumában, BFL

A főpolgármesteri szobában az uralkodópár Heinrich Ede által 1875-ben festett háromnegyed alakos portréit helyezték el.⁶⁷⁷ 1901-ben ezek mellett József nádor, V. Ferdinánd, Albrecht főherceg és Eszei Ferdinánd főherceg portréi is helyet kaptak, mintegy Pest-Buda 19. századi történelmét idézve.⁶⁷⁸ A polgármesteri tisztséget 1934–1944 között betöltő Szendy Károly fényképalbumának tanúsága szerint ebben az időben Lotaringiai Ferenc és Mária Terézia mellképei függtek a főpolgármesteri szobában, amelyek korábban a központi városháza polgármesteri szobájában kaptak helyet (127. kép).⁶⁷⁹

677 LECHNER 1888, Nr. 28, 39. Erzsébet királyné portréja a BTM FK gyűjteményében található (ltsz. 51.1176.; 126 × 94 cm; j.j.l. HE 1875; átvétel a pesti városházáról, 1919; közölve: MRÁZ 1991, Nr. 1, 2. kép). Párdarabja, Ferenc József portréja, amely huszártábornoki díszegyenruhában ábrázolta az uralkodót, 1945-ben a Fővárosi Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége Mária u. 10. sz. alatti székházából elveszett. Lásd MNG Adattár, Fővárosi Képtár leltárkönyve, ltsz. 55.

678 N. N. 1901.

679 BFL IV.1409.g, 24. kép.

A városházi portrémegrendeléseket az 1880-ban felállított fővárosi Képzőművészeti Bizottmány koordinálta, amely a művészek kiválasztásában is meghatározó szerepet játszott. A tízfős bizottság az alpolgármester elnöklete alatt működött, s javaslata alapján a közgyűlés döntött a portrémegrendelésekről és azok keretösszegéről. A főváros megrendelésére készült hivatali portrék, illetve a megbízott mesterek művészi kvalitása meglehetősen egyenetlen, a spektrum a Benczúr-tanítvány Stetka Gyulától Karlovsky Bertalanon, Csók Istvánon és Glatz Oszkárón át a Rudnay-tanítvány Olasz Sándorig terjed.⁶⁸⁰ 1896–1909 között Stetka hat portrét is festett a városháza számára, 1904–1931 között pedig a portréfestészet „konzervatív”, realista irányzatát képviselő Balló Ede három portréra kapott megrendelést.

Az egykor a székesfőváros tulajdonában lévő, a városházák épületeiben elhelyezett több mint nyolcvan portré közül mára mintegy ötven maradt fenn. Közel harminc kép 1945 januárjában megsemmisült a Budapest ostroma során súlyosan megrongálódott központi városháza épületében, a többi portré pedig 1948-ban a tizenöt évvel korábban létrejött Fővárosi Képtár gyűjteményébe került.⁶⁸¹ 1950–1953 között a Fővárosi Képtárból több mint ezer várostörténeti vonatkozású képet adtak a Székesfővárosi Múzeumnak, melyet 1951-ben Budapesti Történeti Múzeumnak neveztek át. 1953-ban a Fővárosi Képtárat megszüntették, gyűjteménye pedig beolvadt a Szépművészeti Múzeum Új Magyar Képtárába.⁶⁸² Az egykori fővárosi városházi portrék így ma részben az 1959-ben újból felállított Fővárosi Képtár, részben pedig az 1957-ben létrejött Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található.

680 1931-ben Sipőcz Jenő polgármester kezdeményezésére Olasz Sándor (1902–1976) a közelmúlt tizenöt alpolgármesterének és tanácsnokának mellképét festette meg a központi városháza hivatali helyiségei számára. A sorozatot ismerteti: *Pécsi Napló*, 1933. május 24., 5. A sorozatból tizenkét kép a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményébe, majd onnan 2024-ben – leltározatlan anyagként – a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe került. A képek hátoldalára ragasztott cédulán polgármesteri ügyosztályi iktatószám látható (169.923/1930 IX.), a feltehetően a sorozat megrendelésére vonatkozó irat azonban nem maradt fenn. (Köszönöm a felvilágosítást Jakab Rékának.)

681 A pesti központi városháza hivatali helyiségeiben elhelyezett régebbi portrékat már 1919-ben átadták a Fővárosi Múzeumnak, egy részük azonban tartós kölcsönként a városházán maradt.

682 RÓKA 2023, 1143.

Magyar Királyi Miniszterelnökség

A dualizmus kori Magyarország legfőbb kormányzati szerve a minisztertanács volt, amelynek élén az országgyűlési választásokon győztes párt által jelölt, ám az uralkodó által kinevezett „magyar királyi miniszterelnök” állt. A kiegyezés utáni első kormányfő, Andrássy Gyula (1823–1890) 1867-ben bérbe vette az 1803 és 1806 között épült budavári Sándor-palotát, s itt alakította ki rezidenciáját és miniszterelnöki hivatalát.⁶⁸³ Az épület 1881-ben kincstári tulajdonba került, így az 1945-ig folyamatosan a mindenkori magyar miniszterelnök lakhelyeként és a kormányülések helyszínéül szolgált.

A dualizmus időszakának évtizedei alatt egy reprezentatív portrégaléria jött létre a Sándor-palotában, amely azonban a vár 1945. évi ostromában – az épület többi berendezési tárgyával együtt – megsemmisült.⁶⁸⁴ Az együttes uralkodó-portrékból és a miniszterelnökök arcképcsarnokából állt, s így a király és a polgári kormányzat közötti hatalommegosztást tükrözte. A sorozat első darabja feltehetően Ferenc József egy fiatalkori, egész alakos portréja volt, amelyet a Miniszterelnökség 1906-ban letétként átengedett a Történelmi Képcsarnoknak, amely a következő évben nyitotta meg állandó kiállítását az Akadémia palotájának harmadik emeletén.⁶⁸⁵ A kép, amely az 1850-es években a Nemzeti Színházban díszletfestőként működő Friedrich Schilcher (1811–1881) műve volt 1856-ból, osztrák tábornoki díszegyenruhában, csípőre tett kézzel ábrázolta az ifjú, bajszos arcú uralkodót (128. kép).⁶⁸⁶

1869-ben Kovács Mihály kapott megbízást gróf Andrássy Gyula miniszterelnöktől, hogy a Miniszterelnökség számára megfesse a két évvel korábban

683 Az épület történetéről lásd FARBAKY 2003; az épület emeleti alaprajzát közli CZAGÁNY 1966, 161.

684 A Sándor-palotában elpusztult festmények egy részének adatait közli JESZENSZKY 1952. A jegyzék a Boucher-kárpitok kapcsán (59) utal a miniszterelnökség 1938. évi ingószágleltárára, ez azonban sem a Miniszterelnökségi Levéltár iratanyagában (MNL OL K 26), sem a Jeszenszky-biztosság iratai között nem található. (Köszönöm a felvilágosítást Puskás-Paulik Ágnesnek, Keresztes Csabának és Farkas Kornélnak.) A korábbi irodalom tévesen állítja, hogy a Sándor-palota berendezését 1944-ben a Műegyetem pincéjébe menekítették. Lásd MRÁVIK 1998, 401; BALIGA 2002, 332.

685 PEREGRINY 1915, 167 (Nr. 993 – téves méretadattal, helyesen 217,5 × 135 cm).

686 A kép feltűnik két 1934. évi filmhíradóban Darányi Kálmán politikai államtitkár dolgozószobájának falán (MFI Magyar világhíradó, 521, 532: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=932>; továbbá: uo. id=1017). A portré Anton Einsle 1851 körül festett uralkodóportréinak motívumait másolja (lásd pl. Österreichische Galerie Belvedere, Bécs, ltsz. Lg. 1625). A kép 1906-ban letétként a Történelmi Képcsarnok gyűjteményébe került, ám 1923-tól ismét a Sándor-palotában őrizték. Lásd PEREGRINY 1915, 167, Nr. 993.

128. kép. Friedrich Schilcher: Ferenc József, 1856, egész alakos portré a Sándor-palota politikai államtitkári dolgozószobájának falán, részlet, 1934 (a képkocka forrása: Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum, MFI Magyar világhíradó, 521./5.)

megkoronázott Erzsébet királyné reprezentatív, egész alakos portréját.⁶⁸⁷ A festő annak kapcsán jutott a megbízáshoz, hogy nem sokkal korábban a temesvári vármegyeháza számára is megfestette az uralkodópár portréit, s budai tartózkodása során a királyné Andrassy közbenjárására modellt állt a képhez.⁶⁸⁸ A kép megnyerte a gróf tetszését, így „másodpéldányt” rendelt róla a Miniszterelnökség számára, amint arról a festő önéletrajzában is megemlékezik.⁶⁸⁹ Klösz György fényképfelvétele szerint a kép 1893-ban a Sándor-palota miniszterelnöki fogadóként szolgáló délkeleti saroktermében függött,⁶⁹⁰ s minden bizonnyal azonos a Fővárosi Képtár

gyűjteményének ismeretlen provenienciájú portréjával, amely magyar koronázási díszruhában ábrázolja a királynét,⁶⁹¹ Emil Rabending fotója nyomán (129–130. kép).⁶⁹²

1890 körüli leírások szerint a királyné képmása „párdarabjával” együtt függött a Sándor-palota délkeleti saroktermében.⁶⁹³ Utóbbi kép Ferenc József egy 1870

687 Andrassy Gyula 1874-re felépült neoreneszánsz budai palotájának (Bem rakpart 6–7.) ún. piros termében is elhelyezte az uralkodópár (egész alakos?) portréit. Lásd *Pesti Napló*, 1882. március 17., 2: „A megszűnő piros szőnyegek és brokát gobelinek közt látható a király és a királyné olajba festett életnagyságú arcképe”; *Vasárnapi Ujság*, 1886. április 18., 246: „az uralkodópár életnagyságú képei és mellszobrai”; 248 (képpel).

688 *Nefejejts*, 1869. április 18., 191.

689 PETERCSÁK 1992, 101: „Királyné Ő Felségét ismét természeti nagyságban Koronázási díszruhában Gróf Andrassy Gyula Minister Elnök Ő Extiája részére.” A temesvári megbízásról lásd BERKESZI 1909, 13–14. A temesvári portrék nem maradtak fenn, feltehetően 1918–19-ben, a város szerb katonai megszállása során elpusztultak. A király koronázási díszruhás portréjának ceruzarajzvázlatait közli MIKLÓSIK 2008, 8. kép.

690 *Ország-Világ*, 1893. április 2., 217. Egy 1934. februári filmhíradóban a festmény Darányi Kálmán politikai államtitkár dolgozószobájának falán látható. Lásd MFI Magyar világhíradó, 521: <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=932> (Az osztrák kancellár budapesti látogatása). Lásd még MNM TF, ltsz. 3854/1957.; 67.1505.

691 BTM FK, ltsz. 2015.12. (régii raktári anyagként leltározva), 255 × 159 cm, j.b.l.: Festé Kovács Mih. 1869. Fotóját reprodukálja: BORÓVI 2016, II. tábla (tükörfordított állásban). A korábbi irodalom (tévesen) azt feltételezte, hogy Erzsébet királyné portréja a budai királyi palota berendezéséhez tartozott (SZVOBODA DOMÁNSZKY 2001, 420 és Nr. 3.3.49).

692 BORÓVI 2012.

693 *Pesti Hírlap*, 1885. július 6., 4: „A miniszterelnök termei különben elég egyszerűek, s mint maga az épület, régi ízlés szerint vannak berendezve. A képek között is csak a király és a királyné arcképe, valamint József főherceg márvány-mellszobra való az újabb időből, ellenben Mária Terézia, Lothringeni Ferenc és II. József

körüli, egész alakos portréjával azonosítható, amely 1945-ben elpusztult,⁶⁹⁴ ám dokumentálja egy 1940 körüli enteriőrfotó, amely Bárczy István államtitkár dolgozószobájáról készült (131. kép).⁶⁹⁵ A kép – magyar királyi címét hangsúlyozva – huszártábornoki díszegyenruhában ábrázolta a királyt, díszkeretén a magyar címerrel. A beállításához Emil Rabending 1869-ben készült fotója szolgálta előképként.⁶⁹⁶

1898-ban Both Menyhért (1857–1916) egy újabb portrét is festett az idősödő uralkodóról a miniszterelnöki palota számára, erről azonban nem maradt fenn fényképfelvétel.⁶⁹⁷ Ferenc József korábbi, 1870 körüli portréja, s annak „párdarabja”, a Kovács Mihály által festett Erzsébet királyné-portré ezzel elvesztette eredeti rendeltetését, így a két képet a Miniszterelnökség 1906-ban letétként átengedte a Történelmi Képcsarnoknak, s azok szerepeltek az Akadémia palotájában 1907-ben megnyílt állandó kiállításon, a IX. teremben.⁶⁹⁸ Az ekkori katalógusok a király képmását is Kovács Mihály műveként tüntetik fel,⁶⁹⁹ ám szerzősége több ok miatt is kétséges. A festő önéletrajzában csak a királyné portréjáról tesz említést, amelyet szignált is. Ferenc József portréján nem volt jelzés, s mérete (271 × 175 cm) jelentősen eltért a királyné képétől (254 × 160 cm). Továbbá mindkét kép beállítása jobbra forduló volt, így vizuálisan nem alkottak egy párt, s díszkeretük kialakítása is különbözött.

Miután a Képcsarnok állandó kiállítása 1914-ben az első világháború kitörése miatt bezárt,⁷⁰⁰ a következő évben Erzsébet királyné portréját a Ludovika Akadémia

arcképei régi művészek ecsetjei alól kerültek ki.” *Vasárnapi Ujság*, 1899. április 9., 247: „Most következik egy sarokterem, mely már a Dunára nyújt gyönyörű kilátást. Ez a miniszterelnöki elfogadó. Itt a király és királyné, valamint az Andrássy és Lónyay miniszterelnökök arcképei láthatók.”

694 A kép sajátos módon nem szerepel sem a Sándor-palota, sem pedig a Szépművészeti Múzeum háborús veszteségjegyzékében. Lásd JESZENSZKY 1952.

695 MÉM MDK F, ltsz. 28914.

696 Köszönöm Borovi Dánielnek, hogy felhívta a figyelmem az előképre. A fotót lásd Bécs, ÖNB, Pf 19000 E 38 E (<http://data.onb.ac.at/rec/baaro287666>).

697 *Magyarország*, 1898. június 24., 9 (A király legújabb arcképe). Bánffy Dezső miniszterelnök már 1895-ben megbízta Márk Lajost a király egy újabb huszártábornoki egyenruhás portréjának megfestésével a miniszterelnökség számára, ez azonban feltehetően nem készült el. Lásd *Pesti Hirlap*, 1895. augusztus 7., 7; *Vasárnapi Ujság*, 1895. 40. sz., 664. Egy későbbi tudósítás szerint Barabás Miklósnak az „ifjú Ferenc Józsefer” ábrázoló portréja függött a miniszterelnöki dolgozószobában. Lásd *Az Ujság*, 1930. december 25., 9.

698 FELVINCZI TAKÁCS 1907, 176; PEREGRINY 1915, 166 (Nr. 991–992), 452.

699 Már nekrológja is arról számolt be, hogy Kovács Mihály „a királyt és királynét” festette meg „a miniszterelnöki palota számára”, s ezt a későbbi irodalom is így tartotta számon. Lásd *Budapesti Hirlap*, 1892. augusztus 5., 3 (Kovács Mihály); BÍRÓ 1930, 48, Nr. 207–208; LUDÁNYI 1987, 125, Nr. 300 (azonos a 304. tétellel), Nr. 303.

700 *Budapesti Hirlap*, 1914. augusztus 29., 12.

129. kép. Kovács Mihály: Erzsébet királyné, 1869, FK, ltsz. 2015.12.

130. kép. Klösz György: A Sándor-palota társalgója, az *Ország-Világ* 1893. április 2-i száma nyomán

dísztermében, Ferenc József lovas képmása mellett helyezték el,⁷⁰¹ Ferenc Józsefét pedig a Belügyminisztérium államtitkári irodája számára kölcsönözték.⁷⁰² 1923. október 19-én Bethlen István miniszterelnök visszakérte az uralkodópár portréit, az alábbi indoklással:

„A miniszterelnökség representációs termei és igen értékes képtára, amelyben Mária Terézia királynőtől kezdődőleg valamennyi magyar király képei képviselve vannak, újabb átrendezés alatt állván, feltétlenül súlyt helyezünk arra, hogy megdicsőült Erzsébet királyné Ő Felségének említett nagy arczképe, amely ma már több milliós értéket képvisel, visszakerüljön jogos tulajdonosához és a miniszterelnökség egyik termében nyerjen elhelyezést. Erzsébet királyné Ő Felsége

701 A kép itteni elhelyezését egy 1916-ban kiadott képeslap is dokumentálja. Lásd FSZEK, Budapest Gyűjtemény, ltsz. K000962.; HIM Fényképtár, ltsz. 27812.). A kép helyén 1912-ben még József nádor portréja függött (HIM, Fényképtár). Reprodukcióját lásd még: DEZSÉRI BACHÓ 1930.

702 Szépművészeti Múzeum Irattár, 817/1923. sz. gyűjtőirat. (Köszönöm az adatot Nagy Lászlónak.)

életében nagy előszeretettel fordult meg és időzött a Szent György-téri régi tisztes miniszterelnökségi palotában és így már ezen személyes kapcsolatnál fogva is súlyt helyezek arra, hogy a közel 50 éven át a miniszterelnökséget díszítő ezen kép régi helyére visszakerüljön.”⁷⁰³

131. kép. V. Ferdinánd és I. Ferenc József portréja Bárczy István államtitkár dolgozószobájában a Sándor-palotában, 1940 k., MÉM MDK F, ltsz. 28914.

A portré – feltehetően 1940 körül – ismeretlen módon a Fővárosi Képtár gyűjteményébe került, s ennek köszönhetően máig fennmaradt, a Sándor-palota egykori portrégalériájának egyetlen darabjaként.⁷⁰⁴

1924-ben a Miniszterelnökség IV. Károly (posztumusz) lovassági tábornoki egyenruhás portréját is megrendelte a hivatal számára (132. kép).⁷⁰⁵ A Stetka Gyula által festett képmás Bárczy István (1882–1952) államtitkár második emeleti dolgozószobájában kapott helyet.⁷⁰⁶ 1930-ban Bethlen István gróf miniszterelnök dolgozószobájában Horthy Miklós kormányzó félalakos képmása függött, amelyet a konzervatív műcsarnoki festészetet képviselő Karlovsky Bertalan festett, s a Műcsarnok 1925. évi tavaszi tárlatán mutatott be (133. kép).⁷⁰⁷ A sorozat 1943-ban az előző évben

repülőbalesetben meghalt Horthy István kormányzóhelyettest repülőtishti egyenruhában ábrázoló, Burján László által festett portréval egészült ki.⁷⁰⁸

703 Szépművészeti Múzeum Irattár, 817/1923. sz. gyűjtőirat.

704 A kép az említett 1934. februári filmhíradóban még a Sándor-palota államtitkári szobájában látható. Egy 1945. május 2-i jegyzék szerint a Sándor-palota berendezéséből mindössze néhány bútor és három tájkép maradt fenn. Lásd MNL OL, XIX-A-1-j. 1945 (5.d). (Köszönöm az adatot Farkas Kornélnak.)

705 Jelezve jobbra lenn: Stetka Gyula 1924.

706 *Film Színház Irodalom*, 1943. szeptember 17., 4.

707 *Az Újság*, 1930. június 6., 7; *Páosztortűz*, 1925. június 28., 300; fotóját közli: *Képzőművészet* 1/1, 1927, címlap. A portréhoz készült arcvázlat a Kieselbach Galéria 57. Téli Aukcióján (2017. december 18.) szerepelt (212. tétel). Bethlen István megrendelésére 1927 őszén László Fülöp is megfestette a kormányzó portréját, amelyet a miniszterelnök a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozott (ltsz. 6365.).

708 *Szépművészet* 4, 1943, 91; fotóját lásd *Magyar Szárnyak* 6/9, 1943, 5.

132. kép. IV. Károly portréja Bárczy István államtitkár dolgozószobájában a Sándor-palotában, 1940 k., MÉM MDK F, ltsz. 28921.

133. kép. Karlovsky Bertalan: Horthy Miklós kormányzó, 1925

A „kortárs” uralkodóportrék mellett egy retrospektív Habsburg-arcképcsarnok is létrejött a Sándor-palotában. 1880 körül Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc egész alakos portréját helyezték el a palota ún. vörös szalonjában (134. kép).⁷⁰⁹ Az 1760 körüli évekre datálható képek feltehetően az egykori Magyar és Erdélyi Udvari Kancellária (1867-től Király Személye Körüli Minisztérium) bécsi palotájából kerültek Budára, ahonnan 1867-ben és 1884-ben több bútort, valamint három nagy méretű Boucher-falikárpitot is a Sándor-palotába szállítottak.⁷¹⁰

⁷⁰⁹ A portrékat említi: *Pesti Hírlap*, 1885. július 6., 4; a szalon további enteriőrfotóit lásd MÉM MDK F, ltsz. 16395., 16396. Mária Terézia portréját 1882-ben Pállik Béla lemásolta a nagybecskereki vármegyeháza számára (József Attila Múzeum, Makó, ltsz. KGY 82.25.).

⁷¹⁰ Az 1867-ben Budára szállított bútorok leltárát lásd MNL OL, K 26, 1867/34, 289. sz.; lásd még: *Budapesti Hírlap*, 1884. október 26., 5; SINKÓ 2003, 34. Az erdélyi udvari kancellária 1766. évi leltára az előszobában és a tanácsteremben is említi az uralkodópár portréit, ezek egyikét szállíthatták 1870 körül a Sándor-palotába. Lásd SERFŐZŐ 2022, 163–185.

134. kép. Ismeretlen fényképész: A Sándor-palota vörös szalonja Lotaringiai Ferenc és Mária Terézia portréjával, 1940 k., MÉM MDK F, ltsz. 16393.

1928-ban II. Lipót és „II. József” (valójában I. Ferenc) Szent István-rendi díszruhás portréit is elhelyezték vörös szalonban, amelyeket ugyancsak az egykori Erdélyi Udvari Kancellia bécsi palotájából szállítottak Budára (135. kép).⁷¹¹ Ugyanebben az évben, ismeretlen helyről került a Sándor-palotába I. Ferenc Szent István-rendi díszruhás portréja, amelyet a vörös szalonnal szomszédos, neo-empire stílusban berendezett kerek szalonban helyeztek el (136. kép).⁷¹² V. Ferdinánd háromnegyed alakos portréja, amely az Aranygyapjas rend ornátusában ábrázolta az uralkodót,

⁷¹¹ SERFŐZŐ 2021, 238.

⁷¹² MÉM MDK F, ltsz. 44.561.; MNM TF, ltsz. 62.5460. Lásd BIERBAUER 1928, 328; *Színházi Élet*, 1936, 52. sz., 197; VOIT 1941, 269. A korábbi irodalom a kerek szalonban elhelyezett portrét József nádor képmásaként határozta meg. Lásd SINKÓ 2003, 47. Az 1945-ben elpusztult portré a Franz Paul Zallinger (1742–1806) által a bécsi Pázmáneum számára 1804-ben festett I. Ferenc-portréval mutat rokonságot. Lásd BODA–KISS 2002.

135. kép. Ismeretlen fényképész a Magyar Film Iroda Rt.-től: A budai Sándor-palota vörös szalonja az Erdélyi Udvari Kancelláriáról származó uralkodóportrékkal, 1940 k., MNM TF, ltsz. 91.946.

Bárczy István (1882–1952) államtitkár második emeleti dolgozószobájában kapott helyet (131. kép).⁷¹³

Néhány uralkodóportrét a miniszterelnöki magánlakosztályban is elhelyeztek, így például Klösz György 1899-ben készült fotóinak tanúsága szerint Tisza István lakosztályának egyik helyiségében Mária Terézia egy 1760 körüli, a Történelmi Képcsarnok által kölcsönzött képmása kapott helyet,⁷¹⁴ felesége egyik szobájában pedig egy Benczúr Gyula által 1892-ben festett huszártábornoki egyenruhás Ferenc József-mellképtanulmány függött.⁷¹⁵

⁷¹³ *Film Színház Irodalom*, 1943. szeptember 17., 4.

⁷¹⁴ MNM TKCs, ltsz. 615.

⁷¹⁵ MNM TF, ltsz. 78.234.; 78.240. (Klösz néhány további fotója a Sándor-palotáról megjelent: *Vasárnapi Ujság*, 1899, 15. sz.) Az előbbi fotót téves képaláírással reprodukálja SINKÓ 2003, 37 (a fotó nem az ún. Tisza-alumból származik). A Benczúr-kép később a nagykovácsi Tisza-kastélyba került. Lásd YBL 1927, 523. (A Benczúr-képre vonatkozó adatokat köszönöm Borovi Dánielnek.)

136. kép. A Sándor-palota kerek szalonja a falon I. Ferenc portréjával, 1930 k., ismeretlen fényképész felvétele, MÉM MDK F, ltsz. 44561.

1895-ben a közelgő millennium alkalmából Bánffy Dezső miniszterelnök kezdeményezésére I. Ferenc József saját költségén megrendelte az uralkodása alatt szolgált magyar miniszterelnökök díszmagyaros mellképeit.⁷¹⁶ A portrék bemutatásra kerültek a millenniumi kiállításon,⁷¹⁷ majd a Sándor-palota minisztertanácsi saroktermében és az abból nyíló miniszteri városházában helyezték el azokat (137–139. kép).⁷¹⁸ A kiegyezés utáni időszak két első kormányfője, Andrássy Gyula és Lónyay Menyhért mellképei a sarokteremben kaptak helyet.⁷¹⁹ A portrégaléria később fokozatosan kiegészült az 1895 utáni miniszterelnökök arcképeivel, így például Széll Kálmán portréját Balló Ede, Wekerle Sándorét pedig Stetka Gyula festette meg. A sarokteremben Horthy Miklós márvány mellszobrát is elhelyezték, amely Zala György 1927-ben mintázott műve volt.⁷²⁰

A Ferenc József által 1895-ben megrendelt sorozatnak nem volt része az 1849-ben felségárulás vádjával kivégzett Batthyány Lajos arcképe, ám Bánffy Dezső megrendelésére Barabás Miklós leánya, Maszák Hugóné Barabás Ilona megfestette azt a portrégaléria számára. A kép a Barabás által 1846-ban festett egész

716 *Pesti Napló*, 1895. április 6., 4; *Építészeti Szemle*, 1895. június 30., 190.

717 *Ezredéves Országos Kiállítás*, 1896. *A Képzőművészeti Csoport képes tárgymutatója*. Budapest, 1896, Nr. 473, 521, 653, 774.

718 *Budapesti Hírlap*, 1895. május 23., 10; szeptember 20., 6. A miniszterelnöki portrégalériát és annak elrendezését ismerteti: *Budapesti Hírlap*, 1907. február 27., 7; *Az Újság*, 1930. június 8., 7 (Akik függenek és akik nem függenek). A sarokszoba és a tanácssterem 1930 körüli fotóit lásd CZAGÁNY 1966, 198–201. kép; MÉM MDK F, ltsz. 24479–24482.; 27111–27112.; 27117–27118.

719 *Vasárnapi Újság*, 1899. április 9., 247.

720 *Pesti Hírlap*, 1927. június 2., 12.

137. kép. A Sándor-palota miniszteri várószobája, 1930 k., ismeretlen fényképész felvétele, MÉM MDK F, ltsz. 27111.

138. kép. A Sándor-palota minisztertanácsi sarokterme, 1930 k., ismeretlen fényképész felvétele, MÉM MDK F, ltsz. 24479.

139. kép. A Sándor-palota minisztertanácsi sarokterme, 1930 k., ismeretlen fényképész felvétele, MÉM MDK F, ltsz. 19186.

alakos képmás félalakos másolata volt.⁷²¹ A portré 1930-ban Bethlen István miniszterelnök dolgozószobájában függött, a másik „mártír-miniszterelnök”, Tisza István képmásával együtt.⁷²² Ugyanitt kapott helyet az ifjú Ferenc Józsefet huszárezredesi egyenruhában ábrázoló, Barabás Miklós által festett egész alakos képmás,⁷²³ valamint Karlovsky Horthy-portréja is. A négy festmény tehát a „király nélküli királyság” polgári kormányát vezető miniszterelnök dolgozószobájaként szcenírozta a helyiséget.

1943-ban Kállay Miklós kormányfő dolgozószobájának falán az ifjú Ferenc József és Horthy portréja mellett három Barabás-festmény függött: Széchenyi István, Deák Ferenc és Batthyány Lajos egész alakos képmá-

sai.⁷²⁴ Ezek mellett a két leghosszabb ideig regnáló miniszterelnök, gróf Tisza István és gróf Bethlen István térdképe kapott helyet. Tisza portréja a Benczúr Gyula által 1915-ben a Parlament képviselőházának elnöki fogadóterme számára

721 Reprodukcióját lásd: *Vasárnapi Ujság*, 1907. február 24.; *Hazánk*, 1902. december 14., 4.

722 *Az Ujság*, 1930. december 25., 9.

723 JESZENSZKY 1952, Nr. 21: „I. Ferenc József 16 éves korában, teljes alak a Nádor huszárok öltözetében. Olajf. ca. 200 × 105 cm.” Barabás oeuvre-jegyzékében nem szerepel 1846-ban festett Ferenc József-portré, s ilyenről nem tud a kutatás, így feltételezhető, hogy a miniszterelnöki dolgozószobában elhelyezett kép azonos a Barabás által 1852-ben a Helytartótanács számára festett portréval (lásd a 387. jegyzetet). A képet elsőként 1930-ban említik Bethlen István miniszterelnök dolgozószobájában. Lásd *Az Ujság*, 1930. június 8., 7. A portré alsó fele látható egy 1942. januári fényképfelvételen, amely Joachim von Ribbentrop német külügyminiszter és Bárdossy László miniszterelnök találkozájáról készült. Lásd München, Bayerische Staatsbibliothek, Bildarchiv, Nr. hoff-42874. (Köszönöm Boróvi Dánielnek, hogy felhívta a figyelmem a fotóra.)

724 *Függetlenség*, 1943. január 3.; JESZENSZKY 1952, Nr. 17–20. Batthyány Lajos egész alakos portréját feltehetően 1941-ben aukción vásárolta a Miniszterelnökség. (VII. Nagy Művészeti aukció. Dr. D. J. úr gyűjteménye. Gróf Almásy-Teleki Éva Művészeti Intézete, Budapest, 1941, Nr. 3003.) Erre vonatkozó irat nem maradt fenn a Miniszterelnökség levéltárában (MNL OL K 26), mivel a hivatal személyi és dologi ügyeivel kapcsolatos 1940–1944 közötti iratok (4. tétel) megsemmisültek. (Köszönöm a felvilágosítást Puskás-Paulik Ágnesnek.)

140. kép. László Fülöp: Bethlen István miniszterelnök, 1927, a *Pesti Napló Képes Műmelléklet* 1927. december 11-i száma nyomán

festett kép másolata volt,⁷²⁵ míg Bethlenét László Fülöp festette 1927-ben. Mindkét kép díszmagyarban, karddal ábrázolta a kormányfőt, Tiszát a Szent István-rend csillagával, Bethlent pedig az 1922-ben Horthy által alapított Magyar Érdemkereszt zöld vállszalagjával, amelyet regnáló miniszterelnökként elsőként ő kapott meg (140. kép).

725 *Az Újság*, 1930. június 8., 7; MNM TKCs, ltsz. 54-53

Utószó

A pest-budai hivatali portrégalériák története, létrejöttük és 20. századi széthullásuk folyamata jól tükrözi azokat az emlékezetpolitikai tendenciákat, amelyek Magyarország újkori és legújabb kori történelmét kísérték, s amelyekben az uralkodó- és közéleti portrék hol a „panteonizáció”, hol pedig a *damnatio memoriae* eszközeiként szolgáltak. A hivatali portrégalériák történetén keresztül mintegy kirajzolódik a Magyar Királyság újkori történelme és eszmetörténete, a nemzeti emlékezet kánonját meghatározó pantheon kialakulásának és dekonstruálásának folyamata.

A rendszerváltást követő újabb emlékezetpolitikai paradigmaváltás is jelentős hatással volt az egykori hivatali portrék sorsára. Az 1945 után a feudális múlt emlékeként a középületekből múzeumi raktárakba száműzött portrék közül 1990 után több visszakerült eredeti helyére, s ismét az adott intézmény történeti múltját, örökségét és identitását reprezentálja.

A 2010 körüli években több ilyen „restitúcióra”, azaz újbóli „birtokbavételre” is sor került, mint például a pesti vármegyeháza már említett esetében is. Hasonló folyamat zajlott az Eötvös Loránd Tudományegyetemen is. Miután az egyetem 1950-ben Pázmány Péter nevét „leadva” a fizikusét vette fel, a 18–19. századi uralkodóportrékat a rektori hivatal átadta a Történelmi Képcsarnoknak.⁷²⁶ 2012-ben az egyetem kezdeményezésére sor került Mária Terézia portréjának restaurálására, majd a kép visszakerült az ELTE Aula Magna néven ismert dísztermébe. Kontuly Béla Pázmány Pétert ábrázoló egész alakos festménye 1955-ben a Magyar Nemzeti Galéria raktárába került, majd 2012. évi restaurálását követően szintén visszakerült az egyetemi díszterembe, II. József portréjának korábbi helyére, mivel a Pázmány-portré korábbi helyén Eötvös Loránd képmása kapott helyet. A Rákosi-korszakban az Egyetemi Könyvtár nagy olvasótermében Ferenc József „beépített” portréját egy drapériával takarták el, rajta a Rákosi-, majd a Kádár-címerrel.⁷²⁷ A drapériát csak

⁷²⁶ MNM TKCs, Irattár, 53/1950.

⁷²⁷ Lásd ELTE Egyetemi Levéltár, Egyetemtörténeti Gyűjtemény, Egyetemi Fotótár, ltsz. 2010.64.2. Lásd még: *Népszabadság*, 1972. február 1., 7.

az olvasóterem 1991/92-ben zajlott rekonstrukciója során távolították el. 2017-ben sor került a Parlament képviselőházi elnöki arcképcsarnokának rekonstrukciójára is,⁷²⁸ 2021-ben pedig a miskolci vármegyeháza dísztermébe is visszakerültek az onnan 1945 után elszármazott portrék a Herman Ottó Múzeum raktárából.⁷²⁹

Az egykori hivatali portrék egyre gyakrabban szolgálnak a politikai reprezentáció eszközeként, historizáló karakterű reprezentatív enteriőrök „szcenírozásának” kellékeként is. 2002 tavaszán a Miniszterelnökség számára berendezett, ám végül a Köztársasági Elnöki Hivatal által használatba vett Sándor-palota ún. Mária Terézia-szalonjában négy, a Történelmi Képcsarnok gyűjteményéből tartós kölcsönbe vett egész alakos portrét helyeztek el:⁷³⁰ Lotaringiai Ferenc császár és Mária Terézia magyar koronázási díszruhás képmását, amelyek a Kúria portrégalériájából származnak, továbbá Batthyány Lajos nádornak a pesti vármegyeházáról származó nemesi díszruhás portréját, valamint József nádor huszártábornoki egyenruhás, a Nemzeti Múzeum könyvtárából származó képmását, amelyek együttesen mintegy a magyar történelem „aranykorát” idézik.

2019-ben a Miniszterelnöki Hivatal céljaira berendezett volt karmelita kolostorban öt egykori miniszterelnök (Batthyány Lajos, Andrássy Gyula, Tisza Kálmán, Tisza István, Bethlen István) különböző helyekről származó, a Történelmi Képcsarnok gyűjteményéből tartós kölcsönbe vett egész alakos portréját helyezték el, mintegy ezáltal rekonstruálva a Sándor-palota 1945-ben megsemmisült miniszterelnöki portrégalériáját, egyben demonstrálva a „szellemi kontinuitást” az 1945 előtti korszakkal.

Bár a fénykép széles körű elterjedésével a reprezentatív hivatali portré műfaja a 20. század során jelentősen visszaszorult, egyes közintézmények még őrzik ezt a hagyományt, és ma is megőrkítik festett portrén vezetőiket. Ilyen például a Semmelweis Egyetem, amelynek Üllői úti központi épületében a lépcsőház falain az 1955 utáni rektorok portréi függnek, vagy a Magyar Tudományos Akadémia, amely legutóbb 2020-ban festette meg leköszönő elnöke, Lovász László arcképét, amelynek révén egy „radikálisan újszerű, szemléletében és kivitelezésében” egyaránt kortárs portréval bővült az intézményi arcképgaléria.

728 FEITL–KEREKES 2020.

729 <https://baz.hu/hirek/atadtak-a-megujult-disztermet-2140>

730 SINKÓ 2003, 98.

Függelék

I. A pesti vármegyeháza portrégalériájának elhelyezése 1944-ben*

	Ábrázolt személy	Vármegyei tisztség	A készítés éve és a festő neve	Méret	Jelenlegi őrzési hely**
Közyűlési terem					
1	Deák Ferenc		1877, Ransonnet Eliza	262 × 166 cm	TKCs 2217.
2	Prónay Dezső	az ún. 65-ös bizottság elnöke 1905-ben	1906, Vastagh György	285 × 190 cm (kerettel)	×
3	József főherceg	nádorispán: 1795–1847	1802, Stunder János Jakab	255 × 161 cm	TKCs 2228.
4	Wesselényi Ferenc	nádorispán: 1659–1667	1814, Bergman Ferenc	227 × 125 cm	TKCs 2224.
5	Teleki László		1867, Barabás Miklós	238 × 137 cm	TKCs 2227.
6	Károlyi István	főispán: 1848–1849, 1860–1861, 1867–1868	1884, Balló Ede	209 × 129 cm	TKCs 2235.
7	„Ismeretlen férfi arcképe”				
8	Gulner Gyula	főispán: 1906–1909	1910, Vastagh György	240 × 152 cm (kerettel)	×

* A rekonstrukció a vármegyeházi portrék dr. Fára József vármegyei főlevéltárnok által 1944. július 15-én készített összeírásán alapul. Lásd *Kimutatás a pomázi járási levéltárban elhelyezendő olajfestményekről*. PML, IV.475.a, 45. doboz. A képméreteket nélküli jegyzékben tévesen azonosított portrék meghatározásához a festmények vakkeretén található, a képek 1944. évi elhelyezését dokumentáló feliratok szolgáltak támpontként.

** Jelmagyarázat: TKCs = MNM Történelmi Képcsarnok; az oszlopban szereplő számok a leltári számok (az ltsz. rövidítést az egyszerűség kedvéért elhagytuk); ×: 1953-ban elveszett.

	Ábrázolt személy	Vármegyei tisztség	A készítés éve és a festő neve	Méret	Jelenlegi őrzési hely**
9	Esterházy Pál	nádorispán: 1681–1713	1812, Josef August Stark	219 × 120 cm	TKCs 2225.
10	II. Rákóczi Ferenc		1917, Stetka Gyula	260 × 180 cm (kerettel)	Pest Megyei Önkormány- zat
11	Batthyány Lajos	nádorispán: 1751–1765	1755 k., Johann Peter Kobler (?)	239 × 160 cm	TKCs 2219.
12	Kossuth Lajos	Pest vármegye országgyűlési követe: 1848	1896, Roskovics Ignác	285 × 200 cm (kerettel)	Pest Megyei Önkormány- zat
13	Széchenyi István		1867, Barabás Miklós	237 × 137 cm	TKCs 2215.
14	Horthy Miklós (kormányzó, 1920–1944)		1940, Mihálovits Miklós	298 × 178 cm	×
15	Szapáry István	főispán: 1873–1889	1890, Komlóssy Ede	n. a.	×
Közyűlés melletti dohányzó					
16	Ráday Gedeon	főispán: 1910–1917	1940, ismeretlen festő		×
17	Patay Tibor	főispán: 1917–1918	1940, ismeretlen festő		×
18	Preszly Elemér	főispán: 1920–1938	1940, ismeretlen festő		×
19	Karay-Kraker Kálmán	főispán: 1935–1936	1944, ismeretlen festő		×
20	Fáy István	főispán: 1938–1939	1944, Burján László		×
21	Barcsay Ákos	főispán: 1939–1941	1944, ismeretlen festő		×
Alispáni dolgozószoba					
22	I. Ferenc (ur. 1792–1835)		1816, Peter Krafft	242 × 156 cm	TKCs 2230.
23	Földváry Gábor	főispáni adminisztrá- tor: 1846–1848	1890, Udvardy Gyula	250 × 150 (kerettel)	×
24	Nyáry Pál	főispán: 1848–1849, 1861	1871, Than Mór	241 × 132 cm	TKCs 2226.

	Ábrázolt személy	Vármegyei tisztség	A készítés éve és a festő neve	Méret	Jelenlegi őrzési hely**
25	Erzsébet Krisztina császárné (a jegyzékben tévesen „Mária Terézia”) – hátoldalán papírcímke: alisp. 4.		1720 k., ismeretlen festő	98 × 74 cm	TKCs 2234.
Alispáni titkári szoba					
26	„Ismeretlen arckép”				
27	III. Károly (ur. 1712–1740) magyar nemesi viseletben		1715 k., ismeretlen festő	92 × 75 cm	TKCs 2237.
28	„Ismeretlen arckép”				
29	Fazekas Ágoston	alispán: 1906–1918	1927, Szokol Vilibáld	150 × 100 cm	×
30	Földváry Mihály	alispán: 1878–1895	1898, Ábrányi Lajos	240 × 175 cm (kerettel)	×
31	Erzsébet királyné		1858, Liborius Kadletz	190 × 111 cm	TKCs 2223.
Alispáni fogadószoba					
32	Pfalz-Neuburgi Eleonóra (a jegyzékben tévesen „Erzsébet királyné, III. Károly hitvese”) – hátoldalán papírcímke: fogadó 1		1700, ismeretlen festő	91 × 71 cm	TKCs 2240.
33	I. József (a jegyzékben tévesen „III. Károly ifjúkori képe”) – hátoldalán papírcímke: fogadó 2		1705 k., ismeretlen festő	91 × 74 cm	TKCs 2242.
34	Széchenyi Pál kalocsai érsek		1700 k., ismeretlen festő	94 × 73,5 cm	TKCs 2243.
35	Kollonich Lipót esztergomi érsek		1700 k., ismeretlen festő	91 × 71 cm	TKCs 2232.
36	I. Lipót (ur. 1657–1704)		1700, ismeretlen festő	91 × 71 cm	TKCs 2233.

	Ábrázolt személy	Vármegyei tisztség	A készítés éve és a festő neve	Méret	Jelenlegi őrzési hely ²²
Főjegyzői szoba					
37	Pálffy Miklós	nádorispán: 1714–1732	1813, Karl von Sales	257 × 165 cm	TKCs 2229.
38	III. Károly (ur. 1711–1740) (a jegyzékben tévesen „I. József”) – hátoldalán papírcímke: főjegyző 2.		1720 k., ismeretlen festő	97 × 74 cm	TKCs 2236.
39	Vilma Amália császárné (a jegyzékben tévesen „Erzsébet királyné, III. Károly hitvese”) – hátoldalán papírcímke: főjegyző 3.		1705 k., ismeretlen festő	92 × 74 cm	TKCs 2241.
Főispáni dolgozószoba és fogadószoba					
40	Albert szász–tescheni herceg	királyi helytartó, főispán: 1766–1781	1781, Zacharias Schreitter	92 × 72 cm	TKCs 2239.
41	Lotaringiai Ferenc herceg	királyi helytartó, főispán: 1732–1741	1735, ismeretlen festő	246 × 159 cm	TKCs 2218.
42	Pálffy János	nádorispán: 1741–1751	1745 k., ismeretlen festő	231 × 154 cm	TKCs 2220.
43	Sándor Lipót főherceg	nádorispán: 1792–1795	1796, Georg Weikert	254 × 159 cm	TKCs 2214.
44	I. Ferenc József (ur. 1848–1916)		1894, Benczúr Gyula	308 × 188 cm	TKCs 2216.
45	Barkóczy Ferenc	főispáni adminisztrátor: 1802–1814	1812, Peter Krafft	190 × 128 cm	TKCs 2221.
46	Albert szász–tescheni herceg	királyi helytartó, főispán: 1766–1781	1811, Peter Krafft	189 × 128 cm	TKCs 2222.
Emeleti sarokszoba					
47	Pálffy Miklós nádor (a jegyzékben: n. n.) – hátoldalán papírcímke: saroksz. 1		1731, Mátyóki Ádám (?)	128 × 104 cm	TKCs 2231.

	Ábrázolt személy	Vármegyei tisztség	A készítés éve és a festő neve	Méret	Jelenlegi őrzési hely**
48	Esterházy Pál (a jegyzékben: n. n.) – hátoldalán papírcímke: saroksz. 2.	nádorispán: 1681–1713	1700 k., ismeretlen festő	94 × 73 cm	TKCs 2238.
49	I. Ferenc király (ur. 1792–1835) gipszszobra		1817, Dunaiszky Lőrinc		elveszett
I. ügyosztály szobája					
50	Beniczky Ferenc	főispán: 1890–1905	1912, Vastagh György	240 × 152 cm (kerettel)	×
Közyűlési ruhatár					
51	Horthy István	kormányzóhelyettes	1943, Burján László	n. a.	×

II. Ferenc József- és Kossuth-portrék a vármegyeházi portrégalériákban

Vármegye-háza	Ferenc József-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás	Kossuth-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás
Pozsony (Pozsony)	1850, n. a. / 1896, Lippay Bertalan	– / –	Magyar Hirlap, 1850. október 27., 1313; Pesti Hirlap, 1896. május 19., 7	1906, n. a.		Magyar Nemzet, 1906. november 14., 5
Marosvásárhely (Maros-Torda)	1850 k., n. a. / 1895, Sikó Miklós	– / –	Marosvidék, 1895. július 7.	1883, n. a.		Fővárosi Lapok, 1883. szeptember 30., 1461
Gyula (Békés)	1850 k., n. a. / 1877, n. a. / 1899, Vastagh György	– / – / –	Magyarország, 1899. október 10., 12.	1898, Szobonya Mihály		
Kaposvár (Somogy)	1863, n. a.	–	Sürgöny, 1863. február 21., 3; Pesti Napló, 1863. február 22., 2			
Vukovár (Szerém)	1863, n. a.	–	Sürgöny, 1863. augusztus 25., 1			
Aranyosmarót (Bars)	1864, n. a.	–	Sürgöny, 1864. augusztus 25., 1			
Lőcse (Szepes)	1865, Boemm Tivadar	–	Sürgöny, 1865. január 8., 2			
Kassa (Aba-új-Torna)	1864, Klimkovichs Ferenc	–	Sürgöny, 1864. november 1., 2; december 1., 2			
Makó (Csanád)	1865, Gross Béla	–	Sürgöny, 1865. február 15.			
Léva (Bars)	1865, Franz Russ	SNM, Červený Kameň, ltsz. O 613.	Pesti Napló, 1865. október 8., 2			

Vármegye-háza	Ferenc József-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás	Kossuth-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás
Esztergom (Esztergom)	1866, Karl Schellein	Balassa Múzeum, ltsz. 62.112.		1904, n. a.		Esztergom, 1904. március 20., 3
Mosonmagyaróvár (Moson)	1867, Telepy Károly	Hansági Múzeum, ltsz. 55.22	A Hon, 1868. január 22., 3	1910, Modrovich Gábor		Pesti Hirlap, 1910. január 27., 7
Temesvár (Temes)	1869, Kovács Mihály / 1893, Ábrányi Lajos / 1916, Pavle (Paja) Jovanović	– / Újvidék, Vajdasági Múzeum, ltsz. 498. / Narodni Muzej, Belgrád, ltsz. 31.112.	Nefejejts, 1869. április 18., 191 / Budapesti Hirlap, 1893. március 2., 4	1906, n. a.		Az Újság, 1906. szeptember 25., 3
Zágráb (Zágráb)	1870, Pállik Béla	Zágráb, HPM-PMH 8773	A Hon, 1870. március 29.			
Zombor (Bács-Bodrog)	1875, Than Mór	Városi Múzeum, Zombor	Fővárosi Lapok, 1875. január 19., 62			
Balassagyarmat (Nógrád)	1879, Vastagh György	–	Ellenőr, 1879. április 16., 3; JESZENSZKY 1952, Nr. 499	1896, Ábrányi Lajos		Pesti Hirlap, 1896. szeptember 26., 8
Szombathely (Vas)	1879, Vastagh György	MNM TKCs, ltsz. 53.115.	A Hon, 1879. június 1., 3	1895, Vastagh György, TKCs, ltsz. 53.117.		
Nyitra (Nyitra)	1879, Vastagh György / 1896, Ferraris Artur	– / MNM TKCs, ltsz. 53.275.	Ellenőr, 1879. október 3., 3 / Pesti Napló, 1896. február 28., 7			
Szolnok (Szolnok)	1882, Pállik Béla	–	A Hon, 1882. január 1., 3	1894, Vágó Pál		Pesti Hirlap, 1894. július 4., 3

Vármegye-háza	Ferenc József-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás	Kossuth-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás
Ungvár (Ung)	1880, n. a.	—	Pesti Hírlap, 1880. augusztus 13., 5			
Nagyvárad (Bihar)	1880 k., n. a.	—	K. Nagy 1885, 50			
Nagybecskerek (Torontál)	1882, Pállik Béla	József Attila Múzeum, Makó, ltsz. 82.22.	Fővárosi Lapok, 1882. szeptember 19., 1333			
Sopron (Sopron)	1882, Kern Ármin	—	Soproni Múzeum, Fényképtár, ltsz. 1592–1601 (Simon Elemér-album); JESZENSZKY 1952, Nr. 258			
Szekszárd (Tolna)	1882, Vastagh György	Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, ltsz. 84.14.		1910, Paczka Ferenc	Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd, ltsz. 56.243.	
Máramaros (Máramaros)	1888, Ábrányi Lajos	—	Nemzet, 1888. november 22., 2			
Nagykároly (Szatmár)	1889, Ábrányi Lajos	—	Fővárosi Lapok, 1889. május 6., 916			
Veszprém (Veszprém)	1883, Pápay Viktor	—	Veszprém, 1883. július 29., 3; Vasápmapi Ujság, 1889. december 22., 841			

Vármegye-háza	Ferenc József-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás	Kossuth-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás
Nyíregyháza (Szabolcs)	1888, Ábrányi Lajos	—	Nyírvidek, 1888. október 14., 3	1896, Ábrányi Lajos	Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, ltsz. K.78.5.	Nyírvidek, 1897. március 14., 2
Segesvár (Nagy-Küküllő)	1885 k., Schuller Lajos	—	Erdély, 1896. január 1., 9			
Déva (Hunyad)	1891, Fekete József	—	Kolozsvár, 1891. szeptember 1., 3			
Pest (Pest)	1892–1893, Benczúr Gyula	MNM TKCs, ltsz. 2216.		1896, Roskovics Ignác	Pest Megyei Önkormányzat	
Eperjes (Sáros)	1892, Stetka Gyula	SNM, Červený Kameň, ltsz. O 613.	Nemzet, 1892. május 11., 3; Pesti Napló, 1892. július 5., 2			
Zilah (Szilágy)	1893, Kőváry Endre	—	Kolozsvár, 1893. február 11., 3	1896, n. a.		Budapesti Hírlap, 1896. április 30., 9
Komárom (Komárom)	1894, n. a.	—	Budapesti Hírlap, 1894. június 1., 9			
Szentes (Csongrád)	1894, Vastagh György	Kosztá József Múzeum, Szentes, ltsz. 54.99.	Pesti Napló, 1894. január 26., 3	1896, n. a.		Pesti Napló, 1896. május 13., 3
Győr (Győr)	1894, Mendel Béla	Rómer F. Múzeum, ltsz. K.65.40.				
Sepsiszentgyörgy (Háromszék)	1894, Gyárfás Jenő	—	Budapesti Hírlap, 1894. június 14., 9	1894, Gyárfás Jenő		Székely Nemzet, 1906. május 28., 3

Vármegye-háza	Ferenc József-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás	Kossuth-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás
Debrecen (Hajdu)	1894, Ábrányi Lajos	—	Magyar Szemle, 1894. március 25., 144	1894, Ábrányi Lajos		Fővárosi Lapok, 1894. július 13., 1649
Sátoralja-újhely (Zemplén)	1895, Kardos Gyula	—	Fővárosi Lapok, 1895. október 30., 2759	1895, Burger Lajos		Pesti Napló, 1895. október 29., 7
Kolozsvár (Kolozs)	1896, n. a.	—	Pesti Napló, 1896. március 22., 6	1904, n. a.		Nemzeti Hírlap, 1904. június 30., 2
Arad (Arad)	1896, Innocent Ferenc	—	Pesti Napló, 1896. január 4., 3			
Liptószentmiklós (Liptó)	1896, Stetka Gyula	—	Fővárosi Lapok, 1896. november 27., 6			
Trencsén (Trencsén)	1896, Lippay Bertalan	Trencsianske múzeum, Trencsén, ltsz. H 3054.				
Nagyszeben (Szeben)	1896, n. a.	—	Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt, 8. Mai 1896, 2			
Rimaszombat (Gömör-Kis-hont)	1896, Ábrányi Lajos	Gömör-Kis-honti Múzeum, ltsz. 1075.				
Székesfehérvár (Fejér)	1898, Vastagh György	—	Pesti Hírlap, 1898. június 1., 5; KÁROLY 1901, címlapelőzők	1899, n. a.		Pesti Napló, 1899. május 2., 5

Vármegye-háza	Ferenc József-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás	Kossuth-portrék (készítés éve, festő)	Őrzési hely	Forrás
Eger (Heves)	1897, Stetka Gyula	Dobó István Vármúzeum, Eger, lt.sz. 55.197.	Pesti Hírlap, 1897. június 12., 7	1897, Stetka Gyula		Pesti Hírlap, 1897. október 5., 5
Turócszentmárton (Turóc)	1901, Skuteczky Döme	SNM, Červený Kameň, lt.sz. O 619.	Magyar Nemzet, 1901. augusztus 20., 4			
Besztercebánya (Zólyom)	1901, Skuteczky Döme	Stredoslovenské múzeum, lt.sz. Vu 4377.				
Pécs (Baranya)	1902 előtt, n. a.	—	Pécsi Napló, 1902. szeptember 5., 1	1894, n. a.		Pécsi Közlöny, 1894. május 20., 4
Alsókubin (Árva)	1910, n. a.	—	Pesti Hírlap, 1910. augusztus 14., 7			
Miskolc (Borsod)	n. a.	—		1895, Stetka Gyula		Borsod, 1895. december 11., 3

A színek az 1884. évi országgyűlési választások eredményét jelzik:
Szabadelvű Párti; **Függetlenségi Párti** többség – vö. KREITH 1888.

141. kép. Az országgyűlési választókerületek és az 1884. évi választások eredményei. Jelmagyarázat: zöld – Szabadelvű Párt (kormánypárt); rózsaszín – Függetlenségi Párt; világos rózsaszín – mérsékelt ellenzék; sötétzöld – nemzeti párt. Forrás: KREITH 1888.

142. kép. Mühlbeck Károly: „Gyászol a magyar”. Karikatúra Ferenc József és Kossuth Lajos egymás mellett elhelyezett portréival, *Borsszem Jankó*, 1916. november 26.

III. A székesfőváros egykori portrégalériája

		Jelenlegi őrzési hely
Budai városháza		
1	Nagy Károly lovas képmása	elveszett
2	I. Mátyás, 1730 k.	BTM FK, lt.sz. 1185.
3	I. Ferdinánd	elveszett
4	I. Lipót	elveszett
5	Wolf Prenner (Franz Bösinger?) budai polgármester	elveszett
6	Gróf Erdődy György (1674–1759) kamaraelnök, 1738	MNG, lt.sz. 55.383.
7	II. József, 1770 k.	BTM FK, lt.sz. 826.
8	Ernst Gideon von Laudon, 1770 k.	BTM FK, lt.sz. 837.
9	Kalmárffy (Kramerlauf) Ignác budai városbíró, 1809	BTM FK, lt.sz. 14708.
10	I. Ferenc a Szent István-rend ornátusában	1945-ben megsemmisült
11	Wilhelm Weide: V. Ferdinánd a Szent István-rend ornátusában, 1837	1945-ben megsemmisült; JESZENSZKY 1951, Nr. 851
12	Alexander Clarot: József nádor, 1832	BTM FK, lt.sz. 51.774.
13	Alexander Clarot: V. Ferdinánd, 1832	MNG, lt.sz. FK 40.
14	Estei Ferdinánd főherceg, 1830 k.	BTM FK, lt.sz. 9236.
15	I. Ferenc József, 1850 k.	elveszett
16	Barabás Miklós: Albrecht főherceg, 1859	1945-ben megsemmisült (lt.sz. FK 38.)
17	Györgyi Giergl Alajos: Széchenyi István, 1861	1945-ben megsemmisült; JESZENSZKY 1951, Nr. 284
18	Györgyi Giergl Alajos: Deák Ferenc, 1861	MNG, lt.sz. FK 916.
Pesti városháza		
19	Laffert Ferdinánd kamarai tanácsos, 1735 k.	BTM FK, lt.sz. 896.
20	I. (Lotaringiai) Ferenc német-római császár, 1750 k.	Szépművészeti Múzeum, lt.sz. 54.1775.
21	Mária Terézia magyar és cseh királynő, 1750 k.	Szépművészeti Múzeum, lt.sz. 54.1776.

22	Rickl Antal: József nádor a Szent István-rend ornátusában, 1807	BTM FK, ltsz. 51.1160.
23	Donát János: Rudnay Sándor esztergomi érsek, 1821	MNG, ltsz. FK 732.
24	Pesky József: I. Ferenc magyar tábornoki egyenruhában, 1826	MNG, ltsz. FK 53.
25	Pesky József: József nádor, 1826 k.	1945-ben megsemmisült (ltsz. FK 54.)
26	Pesky József: V. Ferdinánd, 1826 k.	1945-ben megsemmisült JESZENSZKY 1951, Nr. 643
27	Schmidt József: József nádor, 1820	BTM FK, ltsz. 828.
28	Schmidt József: Ferdinánd főherceg, 1820	BTM FK, ltsz. 827.
29	Marastoni Jakab: I. Ferenc József, 1849	MNG, ltsz. FK 35.
30	Marastoni Jakab / Heinrich Ede: I. Ferenc József osztrák császári ornátusban, 1850/1865	BTM FK, ltsz. 51.1179.
31	Erggelet Alfréd: I. Ferenc József koronázási kardvágása	elveszett
32	Györgyi Giergl Alajos: Deák Ferenc, 1861	MNG, ltsz. FK 1194.
33	Székel Bertalan: Rottenbiller Lipót polgármester, 1871	MNG, ltsz. FK 58.
34	Boross Gyula: Ferenc József, 1884	elveszett
35	Vastagh György: Széchenyi István, 1891	MNG, ltsz. FK 56.
36	Stetka Gyula: Ferenc József, 1896	1945-ben megsemmisült; JESZENSZKY 1951, Nr. 727
37	Ismeretlen festő (László Fülöp nyomán): Horthy Miklós, 1944	1945-ben megsemmisült
38	Réti István: Kossuth Lajos, 1932	MNG, ltsz. 2276.
<i>Polgármesterek</i>		
39	Stetka Gyula: Kamermayer Károly (1829–1897; hivatalban: 1873–1896), 1899	MNG, ltsz. FK 57.
40	Pór Bertalan: Márkus József (1852–1915; hivatalban: 1896–1897) 1909	MNG, ltsz. FK 50.
41	Basch Gyula: Halmos János (1847–1907; hivatalban: 1897–1906), 1909	MNG, ltsz. FK 51.
42	Karlovszky Bertalan: Bárczy István (1866–1943; hivatalban: 1906–1918), 1927	BTM FK, ltsz. 51.1162.
43	Balló Ede: Bódy Tivadar (1868–1834; hivatalban: 1918–1920), 1927	BTM FK, ltsz. 51.1166.

44	Héya Zoltán: Sipőcz Jenő (1878–1937; hivatalban: 1920–1934), 1935	BTM FK, ltsz. 51.1163.
45	Glatz Oszkár: Szendy Károly (1885–1953; hivatalban: 1934–1944), 1939	BTM FK, ltsz. 51.1144.
Új városháza		
46	Heinrich Ede: I. Ferenc József, 1875	1945-ben megsemmisült
47	Heinrich Ede: Erzsébet királyné, 1875	BTM, ltsz. FK 51.1176.
48	Than Mór: Deák Ferenc, 1875	MNG, ltsz. FK 45.
49	Vastagh György: Csengery Antal, 1885	MNG, ltsz. FK 44.
50	Boruth Andor: Halmos János (1847–1907) polgármester (1897–1906), 1909	MNG, ltsz. FK 17.
<i>Főpolgármesterek</i>		
51	Balló Ede: Ráth Károly (1821–1897; hivatalban: 1873–1897), 1904	BTM FK, ltsz. 51.1180.
52	Jávor Pál: Fülepp Kálmán (1851–1919; hivatalban: 1906–1912), 1913	BTM FK, ltsz. 51.1172.
53	Jávor Pál: Heltai Ferenc (1861–1913; hivatalban: 1913), 1913	BTM FK, ltsz. 51.1174.
54	Glatz Oszkár: Ripka Ferenc (1871–1944; hivatalban: 1924–1932), 1935	BTM FK, ltsz. 51.1136.
55	Csók István: Huszár Aladár (1885–1945; hivatalban: 1932–1934), 1936	BTM FK, ltsz. 51.1164.
56	Szemerey Zoltán: Karafiáth Jenő (1883–1952; hivatalban: 1837–1942), 1943	BTM FK, ltsz. 51.1137.
<i>Alpolgármesterek</i>		
57	Both Menyhért: Gerlóczy Károly (1835–1900; hivatalban: 1873–1897), 1905	1945-ben megsemmisült; JESZENSZKY 1951, Nr. 82
58	Stetka Gyula: Gerlóczy Károly, 1909	BTM FK, ltsz. 51.1178.
59	Endrey Sándor: Kada Mihály (1827–1894; hivatalban: 1873–1891), 1910 k.	BTM FK, ltsz. 51.1038.
60	Endrey Sándor: Alkér Gusztáv (1836–1894; hivatalban: 1891–1894), 1910 k.	MNG, ltsz. FK 12.
61	Kandó László: Vaszilievits János (1857–1913; hivatalban: 1909–1913), 1913	1945-ben megsemmisült; JESZENSZKY 1951, Nr. 382
62	Körösfi Kriesch Aladár: Festetics Géza (1865–1917; hivatalban: 1915–1918), 1918	MNG, ltsz. FK 5.
63	Karlovszky Bertalan: Rózsavölgyi Gyula (1851–1924; hivatalban: 1897–1915), 1917	MNG, ltsz. FK 19.

64	Kandó László: Déri Ferenc (1874–1948; hivatalban: 1915–1918), 1920 k.	1945-ben megsemmisült
65	Gábor Móric: Matuska Alajos (1847–1934; hivatalban: 1897–1906), 1930	1945-ben megsemmisült
66	Kövesdy Géza: Folkusházy Lajos (1868–1939; hivatalban: 1918–1928), 1930 k.	BTM FK, ltsz. 51.780.
67	Kontuly Béla: Rényi Dezső (1861–1943; hivatalban: 1920–1923), 1933	BTM FK, ltsz. 51.1147.
68	Gábor Móric: Berczel Jenő (1873–1939; hivatalban: 1929–1932), 1934	BTM FK, ltsz. 51.1152.
69	Kukán Géza: Buzáth János (1870–1936; hivatalban: 1923–1931), 1935	BTM FK, ltsz. 51.1138.
70	Kövesdy Géza: Lamotte Károly (1888–1968; hivatalban: 1934–1939), 1939 k.	BTM FK, ltsz. 51.1171.
71	Wellmann Róbert: Liber Endre (1878–1936; hivatalban: 1930–1934), 1939	BTM FK, ltsz. 51.1146.
72	Ferenczy Valér: Bódy László alpolgármester (?–1944; hivatalban: 1939–1944), 1941	BTM FK, ltsz. 51.1151.
73	Marosi Tímár János: Bódy László alpolgármester, 1943	BTM FK, ltsz. 51.1174.
<i>Egyéb közéleti portrék</i>		
74	Vastagh György: Staffenberger István, 1876	BTM FK, ltsz. 51.1182.
75	Kardos Gyula: Havas Ignác királyi tanácsos, 1888	1945-ben megsemmisült; JESZENSZKY 1951, Nr. 383.
76	Stetka Gyula: Röck Szilárd, 1889	1945-ben megsemmisült; JESZENSZKY 1951, Nr. 725
77	Stetka Gyula: Szilágyi István, 1889	MNG, ltsz. FK 1.
78	Stetka Gyula: Királyi Pál, 1893	1945-ben megsemmisült
79	Bruck Lajos: Kőrössy József, 1907	MNG, ltsz. FK 25.
80	Karlovsky Bertalan: Lampl Hugó főszámvevő, 1910	1945-ben megsemmisült
81	Vastagh György: Kléh István, 1913	BTM FK, ltsz. 51.1177.
82	Szenes Fülöp: Vázsonyi Vilmos, 1927	1945-ben megsemmisült
82	Borszéky Frigyes: Szabó Imre (1873–1929) tisztii főügyész, 1930	BTM FK, ltsz. 51.1155.
83	Balló Ede: Horthy Miklós kormányzó, 1930	1945-ben megsemmisült

Rövidítésjegyzék

BTK MI-R	HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet, Levéltári Regesztagyűjtemény
BTM FK	Budapesti Történeti Múzeum, Fővárosi Képtár
HM HIM	Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum
MÉM MDK F	Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Fotótár
MNG	Magyar Nemzeti Galéria
MNM TKCs	Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok
MNM TF	Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Fényképtár
PML	Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára

Bibliográfia

- ASSMANN, Jan 2013. *A kulturális emlékezet*. Ford. Hidas Zoltán. Budapest.
- BAKAY Margit 1938. *A biedermeier kor elfelejtett festője: Györgyi (Giergl) Alajos*. Budapest.
- BAKÓ Zsuzsanna 2012. Donát János festő munkássága, 1810–1832. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 36, 41–118.
- BALIGA Kornél 2002. Változatok a Sándor-palota-témára. *Műemlékvédelem* 46/6, 329–336.
- BANAKAS, Anne-Sophie 2022. *Les portraits de Marie-Thérèse: Représentation et lien politique dans la Monarchie des Habsbourg (1740–1780)*. Paris.
- BARDOLY István – Cs. PLANK Ibolya (szerk.) 1999. A „szentek fuvarosa”. Divald Kornél felső-magyarországi topográfiája és fényképei, 1900–1919. Budapest.
- BASICS Beatrix 2018. Pusztulásra ítélt képcsarnokok. Kutatások a vármegyei portrégalériákról. *Múzeum Café* 66/4, 187–203.
- BÉL, Matthias 1737. *Notitia Hungariae novae historico geographica*. Tom. III. Viennae.
- BÉL Mátyás 1986. *Pest város leírása*. Ford. Szálka Irma. Budapest.
- BENDA Judit – FARBAKY Péter – ROSTÁS Péter 2015. *A budavári királyi palota története. Kiállítási vezető*. Budapest.
- BENEDIK, Christian – SCHRÖDER, Klaus Albrecht (Hrsg.) 2014. *Die Gründung der Albertina. Herzog Albert und seine Zeit*. Wien.
- BEŇOVÁ, Katarína (Ed.) 2021. *Ján Jakub Stunder (1759–1811). Nikde cudzincom*. Banská Bystrica.
- BERÉNYINÉ KOVÁCS Gyöngyi 2018. Megyei levéltári iratanyag-pusztulások a II. világháború idején. *Levéltári Szemle* 68, 27–40.
- BERÉNYINÉ KOVÁCS Gyöngyi 2021. A Pesti Vármegyeháza bemutatása Bilkei Gorzó Nándor hagyatéka alapján. In: Véri Dániel (szerk.): *Studia Comitatusia – A Ferenczy Múzeumi Centrum Évkönyve* 39, 112–132.
- BERKESZI István 1909. Temesvári művészek. *Történelmi és Régészeti Értesítő – A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Társulat Közlönye* 25, 1–144.

- BERLÁSZ Jenő 1981. *Az Országos Széchényi Könyvtár története, 1802–1867*. Budapest.
- BICSKEI Éva 2007. A nemzeti panteon formálódása. Közgyűlési termek arcképcsarnokai a 19. században. In: Balogh Margit (szerk.): *Diszciplínák határain innen és túl. Fiatal Kutatók Fóruma*. Budapest, 163–202.
- BICSKEI Éva 2020. Traumás neurotikusok reakciómódjának atavisztikus formái. Töredékek egy Ferenc József-büsztről. In: Kappanyos András (szerk.): *Üdvözlét a győzőnek. Tanulmányok 1918 mikrotörténelméről*. Budapest, 181–198.
- BICSKEI Éva 2021. Leleplezés. Czene Márta: Lovász László portréja. *Új Művészet* 32/1, 24–26.
- BICSKEI Éva – UGRY Bálint (szerk.) 2018. *150 éves az Akadémia székháza: Épület-, intézmény- és gyűjteménytörténet*. Budapest.
- BIERBAUER Virgil 1927. Pollack Mihály nagy pesti középületei, II. A Magyar Nemzeti Múzeum Palotája. *Magyar Művészet* 3, 224–234.
- BIERBAUER Virgil 1928. A budavári miniszterelnökségi palota. *Magyar Művészet* 4, 325–334.
- BÍRÓ Béla 1930. *Kovács Mihály élete és művészete*. Budapest.
- BODA Zsuzsa – KISS Erika 2002. A Pázmáneum művészi értékei. In: Zombori István (szerk.): *A bécsi Pázmáneum*. Budapest, 357–361.
- BÓNIS György (szerk.) 1974. *Pest-Budai hivatali utasítások a XVIII. században*. Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 6. Budapest.
- BOROSY András 1995a. *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1712–1740. Új sorozat V. 1731–1734*. Pest Megyei Levéltári Füzetek 23. Budapest.
- BOROSY András 1995b. *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái, 1712–1740. Új sorozat VI. 1735–1737*. Pest Megyei Levéltári Füzetek 25. Budapest.
- BOROSY András – KISFALUDY Katalin 1986. *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái IV. (1638–1711)*. Budapest.
- BOROVÍ Dániel 2012. „Hát még semmi sincs a vásznon?” Fotóhasználat Ferenc József és Erzsébet magyarországi portréin. *Fotóművészet* 55, 90–97.
- BOROVÍ Dániel 2016. A viselettörténeti forrásérték problémája Erzsébet királyné magyarországi portréin. In: F. DÓZSA Katalin és mások (szerk.): *Divat, egyén, társadalom: A divattörténeti tudományos konferencia tanulmánykötete*. Budapest, 91–109.
- BOROVÍ Dániel 2017. A szecessziós uralkodóportré és Ligeti Miklós fehértemplomi Ferenc József-szobra. In: Kerényi B. Eszter (szerk.): *A hosszú 19. század*. Gödöllői Múzeumi Füzetek 16. Gödöllő, 23–48.
- BOROVÍ Dániel – SZERDAHELYI Márk 2022. *Szobrok és szobrászok a 19. századi Magyarországon*. Budapest.

- BORSOS László 1975. Adalékok a Pest Megyei Tanács székházának építéstörténetéhez. *Műemlékvédelem* 19, 153–156.
- BÖHM Jakab 1976. A magyarországi főhadparancsnokság 1848 tavaszán. *Hadtörténelmi közlemények* 23, 241–289.
- BUBRYÁK Orsolya 2013. *Családtörténet és reprezentáció. A galgóczi Erdődy-várkastély gyűjteményei*. Budapest.
- BUDA Attila 2001. Pest megye első embere: Gróf Károlyi István 1848–49-ben. *Századok* 135, 121–134.
- BUZÁSI Enikő 2003. *Mányoki Ádám (1673–1757)*. Budapest.
- BUZÁSI Enikő 2010. Nádasdy Ferenc országbíró rezidenciáinak festészeti berendezéséről. Számok és következtetések. *Századok* 144, 895–931.
- BUZÁSI Enikő 2016. *Források a magyarországi, erdélyi, valamint magyar megrendelésre dolgozó külföldi művészek bécsi akadémiai tanulmányaihoz, 1726–1810*. Budapest.
- BUZÁSI Enikő 2020. III. Ferdinánd koronázási portréja 1626-ból. A magyar viselet mint a hatalmi reprezentáció eszköze a 17. század eleji királykoronázásokon. In: Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza (szerk.): *Amikor Sopronra figyelt Európa: Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés*. Annales Archivi Soproniensis 2. Sopron–Budapest, 383–416.
- CENNERNÉ WILHELMB Gizella 1982. *Than Mór*. Budapest.
- CENNERNÉ WILHELMB Gizella 1992. Deák Ferenc ikonográfiája. In: Körmöczy Katalin (szerk.): „...A mi megmarad, fordítsa jó czélokra”: *Deák Ferenc hagyatéka*. Budapest.
- CENNERNÉ WILHELMB Gizella 1996. Id. gróf Andrássy Gyula-ábrázolások. *Folia Historica* 20, 97–107.
- CIFKA Brigitta 1993. J. P. Krafft: Ferenc császár magyar királlyá koronázása. *A Szépművészeti Múzeum Közleményei* 79, 121–126.
- CSERNITZKY Mária 1995. A József nádor Nemzeti Képcsarnok kezdeti évei (1845–1862). *Művészettörténeti Értesítő* 44, 239–251.
- CZAGÁNY István 1966. *A Budavári Palota és a Szent György téri épületek*. Budapest.
- DALMADY Győző 1926. Emlékek a pesti vármegyeházból. *Budapesti Szemle* 203, 102–124.
- DEBRECZENI-DROPPÁN Béla 2009. Kondástól a királyig. A Magyar Nemzeti Múzeum látogatói és vendégkönyvei a 19. századból. *Történeti Muzeológiai Szemle* 9, 153–184.
- DEBRECZENI-DROPPÁN Béla 2014. Ybl Miklós és a Magyar Nemzeti Múzeum. In: Hídvégi Violetta (szerk.): *Ybl-épületsorsok az Unger-háztól a Kálvin térig*. Budapest, 27–46.

- DEDEK CRESCENS Lajos 1910. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye története. In: Borovszky Samu (szerk.): *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, I.* Magyarország vármegyéi és városai. Budapest, 200–436.
- DERTSIK, Joannes Nepomuk 1836. *Sermo dum R. Universitas Hungarica bissecularem memoriam natalium suorum...* Budae.
- DEZSÉRI BACHÓ László (szerk.) 1930. *A Magyar kir. Honvéd Ludovika Akadémia története.* Budapest.
- DIELHELM, Johann Hermann 1785. *Antiquarius des Donau-Stroms...* Frankfurt am Mayn.
- F. DÓZSA Katalin 1995. A rendi nemzettudat szimbóluma, a díszmagyar. *Néprajzi Értesítő* 77, 155–165.
- F. DÓZSA Katalin 2001. A magyar nemesi viselet mint udvari díszruha. In: Fazekas István – Ujváry Gábor (szerk.): *Császár és király. Történelmi utazás. Ausztria és Magyarország 1526–1918.* Bécs, 23–28.
- DUX Adolf 1857. *A Magyar Nemzeti Múzeum: útmutató ennek műkincsgyűjteményeiben.* Pest.
- ÉBER László 1902. A múzeumi képtár múltja és jelene. In: *A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene.* Budapest, 179–208.
- ÉBLE Gábor 1903. *A cserneki és tarkeői Dessewffy család.* Budapest.
- ÉBLE Gábor 1916. *A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével.* Budapest.
- ECKHARDT Ferenc 1927. Ferenc József és a Kossuth-kultusz. *Magyar Szemle* 1, 370–378.
- ECSEDY Anna 2020. Lippay György „pozsonyi kertjének” inventáriuma 1666-ból. A primási nyaralókastély építéstörténete és 17. századi berendezése. *Ars Hungarica* 46, 119–208.
- ENDRE László (szerk.) 1943. *Ezer év Pest vármegye földjén.* Budapest.
- ERDEI Gyöngyi 1991. *Fejezetek a Bárczy-korszak történetéből. Budapest művelődéspolitikája a századelőn.* Budapest.
- ERDEI Gyöngyi 1999. A fővárosi műpártolás története, 1873–1918. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 28, 159–208.
- ERDEI Gyöngyi 2003. *Műpártoló Budapest, 1873–1933.* Budapest.
- FARBAKY Péter 1991. Pálos könyvtár vagy Nemzeti könyvtár? *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve (Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára).* 1991, 237–244.
- FARBAKY Péter 2003. A Sándor-palota, a Teleki-palota és az udvari istálló. A Szent György tér főbb változásai az újkorban. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 31, 137–160.

- FARBÁKY Péter 2013. A pesti központi szeminárium épülete, Franz Anton Hillebrandt műve. In: Szentesi Edit – Mentényi Klára – Simon Anna (szerk.): *Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára*. II. kötet. Budapest, 263–272.
- FARBÁKY Péter 2015. A jezsuiták épületegyüttesének építéstörténete, 1687–1773. In: Farbaký Péter – Farbakyné Deklava Lilla és mások (szerk.): *Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai, 1246–2013*. Budapest, 162–168.
- FARBÁKY Péter 2023. A pesti régi városháza barokk épületének története (1686–1837). *Tanulmányok Budapest Múltjából* 47 (megjelenés alatt).
- FARBÁKYNÉ DEKLAVA Lilla 2022. Két minisztérium küzdelme. A szabadon álló Mátyás-templom megszületése és a régi Pénzügyminisztérium átépítése. In: Árvai-Józsa Kitty és mások (szerk.): *Látkép 2021. Művészettörténeti tanulmányok*. 04 [füzet]/ Állam és művészet. Budapest, 228–243.
- FARKAS Zsuzsa 2005. Marastoni Jakab pesti festőiskolájára vonatkozó iratanyag a Fővárosi Levéltárban. *Művészettörténeti Értesítő* 54, 125–134.
- FARKAS Zsuzsa 2010. Ki fényképezhetette a királyt? *Fotóművészet* 53/3, 114–120.
- FEHÉR Ildikó 2004. Volnhoffer János. Egy pesti festő a 17–18. század fordulójáról. *Művészettörténeti Értesítő* 53, 157–167.
- FEITL Írisz – KERÉKES Margit 2020. A képviselőházi elnöki arcképcsarnok története. In: Gödölle Mátyás (szerk.): *A magyar Országgyűlés képviselőházi elnökeinek arcképcsarnoka*. Budapest, 7–56.
- FEJŐS Imre 1957. A Nemzeti Képcsarnok Alapító Egyesület története. *Művészettörténeti Értesítő* 6, 37–47.
- FELLNER Sándor 1908. *A magyar királyi Pénzügyminisztérium palotája*. Budapest.
- FELVINCZI TAKÁCS Zoltán 1907. *A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma*. Budapest.
- FELVINCZI TAKÁCS Zoltán 1922. *A Magyar Történelmi Képcsarnok katalógusa*. Budapest.
- FELVINCZI TAKÁCS Zoltán (szerk.) 1907. *Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma*. A Szépművészeti Múzeum kiadványai 4. Budapest.
- FERENCZY Endréné (szerk.) 2002. *Aere perennius. Ércnél maradandóbb. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Múzeum 200 éve*. Budapest.
- FLAXMAYER József 1936. *Budapest közigazgatási szervezete és alkalmazottai 1686-tól 1872-ig*. Budapesti Statisztikai Közlemények 79. Budapest.
- FLEISCHER Gyula 1929. A bécsi magyar testőrségi palota. *Magyar Művészet* 5, 384–405.

- FLEISCHER, Julius 1932. *Das kunstgeschichtliche Material der geheimen Kammerzahlamtsbücher in den Staatlichen Archiven Wiens von 1705 bis 1790*. Wien.
- FODOR Ferenc 1920. *A magyarországi országgyűlési képviselőválasztási kerületek térképei 1861–1915-ig*. Budapest.
- FÖLDES Emília 2014. *A mecénás főváros: a Fővárosi Képtár*. Budapest.
- FRAKNÓI Vilmos 1902. *Gróf Széchenyi Ferencz*. Budapest.
- FRODL-SCHNEEMANN, Marianne. 1984. *Johann Peter Krafft, 1780–1856*. Wien.
- GALAVICS Géza (szerk.) 1993. *Barokk művészet Közép-Európában: Utak és találkozások*. Budapest.
- GALGÓCZY Károly 1876. *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája. I. A megye múltja*. Budapest.
- GARAS Klára 2001. A budai vár egykori gyűjteménye. Képek a Szépművészeti Múzeumban. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 29, 381–410.
- GÉRA Eleonóra Erzsébet 2009. *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái, 1704–1707*. Budapest.
- GEREY Ernő 1902. *Budapest Székesfőváros Központi Városháza: Képek a volt „Károly laktanya” átalakításáról*. Budapest.
- GERLÓCZY Károly (szerk.) 1896. *Az 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás Budapesten: Budapest Székesfőváros pavillonjának külön katalógusa a kiállított tárgyak rövid ismertetésével*. Budapest.
- GÖDÖLLE Mátyás 2010. Történelmi Képcsarnok. In: Pintér János (szerk.): *A nemzet múzeuma*. Budapest, 137–145.
- GÖDÖLLE Mátyás 2014. A Szent István Rend alapításának képzőművészeti forrásai. In: GÖDÖLLE–PALLOS 2014, 95–113.
- GÖDÖLLE Mátyás – PALLOS Lajos (szerk.) 2014. *Szent István lovagjai. A legrangosabb magyar kitüntetés 250 éve*. Budapest.
- GÖDÖLLE Mátyás – LENGYEL Beatrix 2017. Teleki László ikonográfiája. In: Debreczeni-Droppán Béla (szerk.): *„Tántoríthatatlan elvhűség, sziklaszilárd jellem, lovagias becsület.” Teleki László gróf küzdelmes élete és rejtélyes halála*. Budapest, 259–311.
- GÖRDÜREN, Petra 2011. Bildnis, stellvertretendes. In: *Handbuch der politischen Ikonographie*. Bd. 1. München, 152–161.
- GRANASZTÓI Péter – SEDLMAYR Krisztina – VAMOS-LOVAY Zsuzsanna 2012. *Átváltozások: Palotából múzeum*. Budapest.

- GRAUS, Igor – ČELKO, Mikuláš – ČELKOVÁ, Mária 2007. *Portréty komorských grófov a osobností baníctva a hutníctva na území Slovenska v 17.-19. storočí / Porträts der Kammergrafen und Persönlichkeiten des Berg- und Hüttenwesens auf dem Gebiet der Slowakei im 17. bis 19. Jahrhundert*. Košice.
- GUTKAS, Karl (Hrsg.) 1985. *Prinz Eugen und das barocke Österreich*. Wien.
- GYÁNI Gábor 2016. Emlékezeti kánonok – emlékező közösségek. In: *A történelem mint emlék(mű)*. Budapest, 35–49.
- HAIMAN György – MUSZKA Erzsébet – BORSA Gedeon 1997. *A nagyszombati jezsuita kollégium és az egyetemi nyomda leltára, 1773*. Budapest.
- HALÁSZOVÁ, Ingrid 2018. Paralely a diferencie v portrétnej reprezentácii grófov Mikuláša a Jána Pálffyovcov. In: Daniel Hupko (ed.): *Res Pálffyana. Príspevky k dejinám rodu Pálffyovcov*. Bratislava, 74–95.
- HALÁSZOVÁ, Ingrid 2021. Az arisztokrata „politikai teste”. Pálffy (V.) Miklós és Pálffy (V.) János portréreprezentációjáról a korabeli művészetelmélet tükrében. In: Gulyás Borbála – Mikó Árpád – Ugry Bálint (szerk.): *Reneszánsz és barokk Magyarországon. Művészettörténeti tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. I. Budapest, 251–270.
- HALBWACHS, Maurice 2019. *Az emlékezet társadalmi keretei*. Ford. Simon Vanda, Marádi Krisztina. Budapest.
- HALMÁGYI Pál 2001. Csanád és Torontál vármegyék történeti arcképeinek elhelyezéséről. *A Makói Múzeum Füzetei* 100, 37–40.
- HÁRICH, Johann 1972. Über das Schloß Esterházy zu Eisenstadt und die Burg Forchtenstein. Unbekannte Archivdokumente. *Burgenländische Heimatblätter* 34, 14–24; 130–138; 145–169.
- HAUPT, Herbert 1980. Die Aufhebung des spanischen Mantelkleides durch Kaier Joseph II: eine Wendepunkt im Höfischen Zeremoniell. In: Karl Gutkas (Hrsg.): *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II*. Wien, 79–83.
- HAUSZMANN Alajos 1897. A budapesti igazságügyi palota. *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye* 31, 56–68.
- HAUSZMANN Alajos 1901. *A budapesti Igazságügyi Palota*. Budapest.
- HEINZ, Günther 1963. Studien zur Porträtmalerei an den Höfen der österreichischen Erblande. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien* 59, 99–224.
- HERTEL, Sandra – LINSBOTH, Stefanie 2017. Maler im Dienste der Kaiserin. Maria Theresia als Reformerin und Mäzenin der Kunstproduktion. In: Elfriede Iby – Martin

- Mutschlechner – Werner Telesko – Karl Vocelka (Hrsg.): *Maria Theresia 1717–1780. Strategin – Mutter – Reformerin*. Wien, 142–147.
- HORLER Miklós 1955. *Budapest műemlékei*. I. Budapest.
- HORVÁTH Henrik 1938. *Budapest művészeti emlékei*. Budapest.
- HORVÁTH Mihály 1862. *Magyarország történelme*, 4. Pest.
- HUNFALVY János 1856. *Magyarország és Erdély eredeti képekben*. Darmstadt.
- IMRÉNYI Imre 1950. A pesti vármegyeháza újjáépítése. *Építés – Építészet* 2, 110–134.
- JANKOVICS József (szerk.) 1987. *Bethlen Miklós levelei, 1699–1716. II. Régi Magyar Próza*
Emlékek 6/2. Ford. Kulcsár Péter. Budapest.
- JANURA, Tomáš 2004. *Hrad Lietava. (Študentská práca)*. Bratislava.
- JÁVOR Anna 2006. Céhbeli és akadémikusok. A művészi tevékenység formái, szervezete és feltételrendszere Magyarországon a 18. század második felében. *Ars Hungarica* 34, 49–64.
- JEDLICSKA Pál 1891. *Kiskárpáti emlékek*. II. Eger.
- JESZENSZKY Sándor (szerk.) 1951. *A Fővárosi Képtár háborús veszteségeinek jegyzéke*. Háborús műtárgyvesztességjegyzékek 4. Gépirat, Szépművészeti Múzeum, Könyvtár. Budapest.
- JESZENSZKY Sándor (szerk.) 1952. *Egyéb köztulajdonból elveszett műtárgyak jegyzéke*. Háborús műtárgyvesztességjegyzékek, 5. Gépirat, Szépművészeti Múzeum, Könyvtár. Budapest.
- JÓKAI Mór – BRÓDY Sándor – RÁKOSI Viktor 1898. *Ezernyolczszáznegyvennyolcz. Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története képekben*. Budapest.
- KACZIÁNY Ödön 1910. Pesti művészet az ötvenes és hatvanas években. *Művészet* 9, 10–22.
- KAJÁN Marianna és mások 2016. *20 év kincsei. Tárgyak és történetek a gödöllői kastélyban*. Gödöllő.
- KÁROLY János 1901. *Fejér vármegye története IV*. Székesfehérvár.
- KAZINCZY Ferenc 1831. Erdélyi levelek. *Felső Magyar-Országi Minerva* 7, 561–610.
- KAZINCZY Ferenc 2015. *Magyarországi utak*. Sajtó alá rendezte Orbán László. Debrecen.
- KERESZTES Csaba 2023. Levéltárakban elhelyezett festmények, muzeális tárgyak felmérése 1950-ben. *Múzeumcafé* 95 (Mobilitás: műtárgyak mozgásban), 239–253.
- KERTBENY, Carl 1855. *Ungrische Malerrevue. Beiträge zu näherem Verständniss der bildenden Künste in Ungarn*. Pest.
- KOLTAI András (szerk.) 2017. *Hitre, tudásra: A piaristák és a magyar művelődés*. Budapest.
- KOLLÁNYI Ferenc 1905. *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi Országos Könyvtára, 1802–1902*. Budapest.
- KONEK Sándor 1861. *Beszéd az egyetemi segélyegyletek üdvös hatásáról*. Buda.

- KORABINSKY, Johann Matthias 1786. *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Preßburg.
- KORHECZ PAPP Zsuzsanna 2021. *Mathias Xeravich pictor Budensis. Schervitz Mátyás budai festő*. Szabadka.
- KORNIS Gyula (szerk.) 1936. *A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem alapítása 300 éves évfordulójának jubileumi emlékkönyve*. Budapest.
- KOSTYÁL László 2001. Árpád hős magzatjai. Az egykori zalai megyeháza portrégalériája. *Zalai Gyűjtemény* 10, 257–275.
- KOVÁTS Gyula 1915. *Jelentés melyben a Budapesti Kir. Magyar Tudományegyetem MDCCCXI–II–MDCCCXIV. tanévi működéséről Kováts Gyula prorektor... beszámolt*. Budapest.
- KÖRNER, Stefan 2006. *Az Esterházy ösök galériájának ismertetője [Burg Forchtenstein]*. Eisenstadt.
- KREITH Béla 1888. *Ausztria és Magyarország képviselő-választó-kerületek-térképe a magyar 1884–1887. és az osztrák 1885–1891. évi országgyűlési összes pártok és választó kerületek kitüntetésével*. Bécs (<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/2740/>).
- KRUG, Wolfgang 2006. *Altes Landhaus. Vom Sitz der niederösterreichischen Stände zum Veranstaltungszentrum*. Wien.
- KUBINYI Ágoston 1848. *A Magyar Nemzeti Museum*. Pest.
- KULCSÁR Krisztina 2009. Ein fremder Adeliger zwischen der Königin und den ungarischen Ständen. Der Lebenslauf von Prinz Albert von Sachsen bis 1765 und seine Ernennung zum Statthalter des Königsreichs Ungarn. In: Gabriele Haug-Moritz (Hrsg.): *Adel im „langen“ 18. Jahrhundert*. Wien, 275–288.
- KULCSÁR Krisztina 2019. A 18. századi helytartó feladatai és politikai mozgástere Albert szász–tescheni herceg példája alapján. *Századok* 153, 1081–1100.
- KUNITSCH, Michael 1824. *Topographische Beschreibungen des Königreiches Ungarn*. Pest.
- KUZSINSZKY Bálint (szerk.) 1907. *A Buda-pest Székesfővárosi Múzeum katalógusa*. Budapest.
- LABÁDI Lajos 1996. *Megfestett nagyjaink. Történelmi arcképcsarnok*. Szentes.
- LANEVSCI, Gheorghe 2003. *Personalități arădene în portretistica anilor 1760-1918 din colecție Muzeului Arădean / Kiemelkedő aradi személyiségek arcképei 1760–1918 között a múzeum gyűjteményében*. Arad.
- LECHNER Gyula 1888. *[A főváros tulajdonában álló festmények jegyzéke, 1888. augusztus 21.]*. Kézirat. Budapest Főváros Levéltára, Képzőművészeti Bizottmány iratai, IV.1403 m. 55/1888-94. cs.

- LENGYEL Beatrix – KEDVES Gyula 2016. Az Országgyűlési Múzeum egykor és ma. *Aetas* 31, 173–186.
- LENGYEL Géza 1913. A bécsi magyar ház. *Magyar Iparművészet* 16, 48–49.
- LIGETI Antal 1870. *A nemzeti múzeum képcsarnokának ismertető lajstroma, a festészek rövid életrajzával*. Buda.
- LOVAS Csilla 1999. Tolna vármegye hivatali arcképcsarnoka a 19. század első felétől 1945-ig. *A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve* 21, 413–452.
- M. LOVAS Krisztina 2008. Április 11. Egy elfeledett nemzeti ünnep sorsa. *Honismeret* 36, 13–17.
- M. LOVAS Krisztina 2017. Ki mire emlékezett március 15-én a dualizmus korában? Az ünnepségek alakulása az aktuális politikai konfliktusok tükrében. *Századok* 151, 1223–1246.
- LŐVEI Pál 2013. Kölesd-Felsőhídvég Hiemer-Jeszenszky-kastélyának nádorterre. *Műemlékvédelem* 57, 290–298.
- LUDÁNYI Gabriella 1987. *Kovács Mihály (1818–1892)*. Budapest.
- LUKOVÁ, Jana 2018. Mešťanosta Prešporka Heinrich Justi. *Galéria mesta Bratislavy blog* (https://web.archive.org/web/20200126105230/www.gmb.sk/sk/month/detail/jul_2018).
- LUKOVÁ, Jana – VYSKUPOVÁ, Martina (ed.) 2017. *Portréty príslušníkov habsburského a habsbursko-lotrinského rodu v zbierkach Galérie mesta Bratislavy*. Bratislava.
- LYKA Károly 1981. *A táblabíró világ művészete. Magyar művészet 1800–1850*. Budapest.
- MAGYAR László 1997. Képzőművészek levelesládája. *Híd* 61, 278–304.
- MANHERCZ Orsolya 2012. *Magas rangú hivatalos utazások Magyarországon a Bach-korszakban. Ferenc József magyarországi látogatásai 1849 és 1859 között*. PhD-disszertáció, ELTE, Budapest.
- MARCZALI Henrik 1898. *Magyarország története III. Károlytól a Bécsi Congressusig, 1711–1815. A magyar nemzet története*, 8. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest.
- MAROSI Ernő 1995. *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. Művészettörténeti Füzetek 23. Budapest.
- MÁTRAY Gábor 1862. *A Nemzeti Képcsarnokot Alakító Egyesületnek Évkönyve. Második korszak, 1852–1861*. Pest.
- MÁTRAY Gábor 1868. *A Magyar Nemzeti Múzeum korszakai*. Pest.
- MATSCHKE, Franz 2011. *Caesar et Imperium. Die Fassadendekoration und das Deckenbild im Festsaal der ehemaligen Reichskanzlei in der Wiener Hofburg*. Wien.
- MAYER, Anton 1904. Das niederösterreichische Landhaus in Wien, 1513–1848. *Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien* 38, 1–130.

- MEDGYESI-SOMOGYI Zsigmond (szerk.) 1902. *Magyarország főispánjainak története, 1000–1903*. Budapest.
- MERÉNYI-METZGER Gábor 2006. A gyulai vármegyeháza egykori arcképcsarnoka. *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei* 28, 355–392.
- MIKLÓSIK, Ilona 2008. Portretul de înalt demnitar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. *Analele Banatului Arheologie-Istorie* 16, 415–429.
- MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin (szerk.) 2000. *Történelem-Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Budapest.
- MILLER, Joannes Ferdinandus 1760. *Epitome vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi*. Budae.
- MOJZER Miklós (szerk.) 1984. *A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei*. Budapest.
- MOJZER Miklós (szerk.) 1993. *Zsánermetamorfózisok: Világi műfajok a közép-európai barokk festészetben*. Budapest.
- MOLNÁR Szulpicz 1906. *A Pannonhalmi Főapátság története. Negyedik korszak, 1535–1708*. Budapest.
- MÓRICZ Péter 2017. Batthyány Lajos élete – halotti beszédei tükrében. In: Móricz Péter (szerk.): *Batthyány Lajos nádor*. Körmend, 11–34.
- MRAVIK László 1998. *The „Sacco di Budapest”. Depredation of Hungary, 1938–1949*. Budapest.
- MRAZ, Gerda (szerk.) 1991. *Elisabeth, Königin von Ungarn / Erzsébet, a magyarok királynéja*. Eisenstadt.
- MRAZ, Gottfried (szerk.) 1996. *Kaisertum Österreich, 1804–1848*. Bad Vöslau.
- N. N. 1845. *Buda-Pest, a magyarok fővárosa [...] leírása*. Pest.
- N. N. 1891. *A Fővárosi Képzőművészeti Bizottság jelentése tíz éves működéséről, 1880–1890*. Budapest.
- N. N. 1896. A király képe. *Magyar Főváros. Képes törvényhatósági hetilap*, 1896. március 29., 3.
- N. N. 1901. A főváros festményei és szobrai. *Magyar Székesfőváros*, 1901. március 25., 6–7.
- NAGLER, Georg Kaspar 1858. *Die Monogrammisten und diejenigen bekannten und unbekannten Künstler aller Schulen...* München.
- NAGY Lajos 1971. Adatok a budai városháza építésének történetéhez. *Budapest Régiségei* 22, 351–364.
- NAGY Lajos 1975. *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig. (Budapest története III.)* Budapest.
- K. NAGY Sándor 1885. *Bihar-ország. Útirajzok. II. köt.* Nagyvárad.
- NAGY-L. István – RÉFI Attila 2022. *A Pálffy-huszárok vöröskői tiszti portréi*. Budapest.

- NATTER, Tobias G. 1988. *Die Gemälde der Universität Wien. Eine historische Dokumentation*. Gépirat. Wien.
- NORA, Pierre 1999. Emlékezet és történelem között A helyek problematikája. *Aetas* 14, 142–157.
- NYILAS Márta 1961. *Pest-Buda a 18. század költészetében*. Budapest.
- ORBÁN Balázs 1870. *A Székelyföld leírása*. 4. kötet. Pest.
- PALUGYAY Imre 1852. *Buda-Pest szabad királyi városok leírása*. Pest.
- PAPP Gábor György (szerk.) 2010. *Épített örökség a magyar tudomány szolgálatában*. Budapest.
- PAPP Gábor György – ANDRÁS Edit (szerk.) 2004. *A Magyar Tudományos Akadémia képzőművészeti kincsei*. Budapest.
- PAPP József 1982. *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*. Budapest.
- PAPP Júlia 2001. A Hazai és Külföldi Tudósítások beszámolója Peter Krafft I. Ferencet ábrázoló festményéről 1818-ból. *Magyar Könyvszemle* 117, 220–232.
- PAPP Júlia 2012. *Könyv és kép a 19. század elején. Blaschke János (1770–1833) illusztrációinak katalógusa*. I–II. Budapest.
- PATACSICH József 1831. *Szabad Királyi Pest városának leírása*. Pest.
- PAULINYI Oszkár 1938. A m. kir. Belügyminisztérium budai várbeli székházának története. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 6, 16–61.
- PEREGRINY János 1894. *A Magyar Történelmi Képcsarnok lajstroma*. Budapest.
- PEREGRINY János 1909. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum állagai, II. rész. A Nemzeti Múzeum sorozatai*. Budapest.
- PEREGRINY János 1915. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum állagai, IV. rész. Magyar Történelmi Képcsarnok*. Budapest.
- PERSCHY, Jakob Michael (Hrsg.) 1993. *Bollwerk Forchtenstein*. Eisenstadt.
- PÉTER Kornélia 1936. *Marastoni Jakab*. Budapest.
- PETERCSÁK Tivadar (szerk.) 1992. *Kovács Mihály önéletírása*. Studia Agriensia 12. Eger.
- PETROVICS Elek 1939. Hat év magyar festészetéhez. Jelentés az 1938. évi Greguss-jutalom tárgyában: ötödik festészeti évkör, 1932–1937. *Budapesti Szemle* 67 (252. köt. 735. sz.), 228–237.
- PIRINT Andrea 2014. Borsod vármegye panteonja. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 53, 333–363.

- PISK, Marina Bregovac 2018. Portraits of the Queen and Empress Maria Theresia in North-Western Croatia. An Overview. *Povijesni prilozi* 37, 305–320. <https://doi.org/10.22586/pp.v55i0.84>
- POLLEROS, Friedrich 2006. Macht und Image. Das Bildnis des Landesfürsten in der Stadt Wien. In: Elke Doppler (Hrsg.): *Schau mich an. Wiener Porträts*. Wien, 54–73.
- POLLEROS, Friedrich 2020. Porträt und Propaganda am Beispiel Kaiser Karls VI. *Acta Historiae Artis Slovenica* 25, 139–172. <https://doi.org/10.3986/ahas.25.2.06>
- PONORI THWEWREWK Emil 1900. Beszéd, a budapesti királyi magyar tudományegyetem újjáalakításának CXX. évfordulója alkalmából 1900. évi május hó 13-án. *Acta Reg. Scient. Univ. Hung. Budapestinensis, 1899–1900. Fasc. II.* 5–58.
- PRAKFALVI Endre 2016. A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium egykori palotája a budai várban. *Művészettörténeti Értesítő* 65, 297–318.
- PUSZTAI László 1972. Dunaiszky Lőrinc (1784–1837). *Művészettörténeti Értesítő* 21, 15–29.
- RÁKÓCZY Rozália 2002. Militaria Hungarica. Magyar katonai nyomtatványok, I–II. *Hadtörténelmi Közlemények* 115, 1–54, 463–530.
- RÁTH, Paul 1804. *Wegweiser durch Pesth, oder Nachweisung aller Gassen...* Pest.
- REISZIG Ede 1914. Somogy vármegye története. In: Csánki Dezső (szerk.): *Somogy vármegye. (Magyarország vármegyéi és városai.* Szerk. Borovszky Samu.) Budapest, 355–560.
- REISZ T. Csaba (szerk.) 2023. *A nemzet levéltára. Fejezetek az Országos Levéltár történetéből.* Budapest.
- REITER László 1996. „Nógrád a köz ügyért”. Források a vármegyháza történetéhez. *Nagy Iván Történeti Kör Évkönyv* 3, 75–101.
- REITER László 2006. Jeles személyiségekről készült festmények Balassagyarmaton 1944-ig. *Balassagyarmati Honismereti Híradó* 28, 81–99.
- REXA Dezső 1927. *A Nemzeti Színház megnyitásának története.* Budapest.
- RÓKA Enikő 2023. Az értékhalmozás csendes évtizedei a fővárosi képtár története, 1959–1989. *Századok* 157, 1141–1170.
- ROSENBERG, Heidrun 2014. Bilder der Magnifizenz. Die kaiserliche Rektorengalerie der Universität Wien. In: Ingeborg Schemper (Hrsg.): *Der Arkadenhof der Universität Wien und die Tradition der Gelehrtenmemoria in Europa.* Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 63–64. Wien, 47–70.
- ROTENSTEIN, Gottfried von, 1783. Reisen durch einen Theil des Königreichs Ungarn, im 1763sten und folgenden Jahren. Erster Abschnitt. In: *Sammlung kurzer Reisebeschreibungen...* Bd. 9. Hrsg. Johann Bernoulli. Berlin, 235–298.

- RÓZSA György 1954. Megjegyzések a magyar történeti ikonográfia néhány kérdéséhez. *Folia Archaeologica* 6, 157–167.
- RÓZSA György 1963. *Budapest régi látképei, 1493–1800*. Budapest.
- RÓZSA György 1984. *A Történelmi Képcsarnok legszebb festményei*. Budapest.
- SCHAMS, FRANZ 1821. *Vollständige Beschreibung der königlichen Freystadt Pest in Ungarn*. Pest.
- SCHMALL Lajos 1899. *Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez, I–II*. Budapest.
- SCHMALL Lajos 1901. *A pesti régi városház története*. Budapest.
- SCHMALL Lajos 1906. *A budai régi városháza története*. Kézirat. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény. Budapest.
- SCHNEIDER, Marijana 1973. *Portreti 1800–1870. Povijesni Muzej Hrvatske*. Zagreb.
- SCHOEN Arnold 1931. *A budai Szent Anna-templom*. Budapest.
- SCHRAMEK László 2011. Wesselényi Ferenc, Lippay György és Balassa Imre vitája a Pest megyei főispánságról. *Történelmi Szemle* 53, 537–567.
- SCHRAMEK László (szerk.) 2016. *Pest vármegye évszázadai*. Budapest.
- SERFŐZŐ Szabolcs 2019. Mária Terézia *castrum doloris*a a pesti ferences templomban 1781 januárjában. In: Maczák Ibolya (szerk.): *Mária Terézia a régi magyarországi kegyességben*. Budapest, 55–64.
- SERFŐZŐ Szabolcs 2020a. „A kétfejű sas szárnyainak oltalmában”: A Habsburg uralkodók reprezentációja a kora újkori Sopronban. *Soproni Szemle* 74/3, 294–344.
- SERFŐZŐ Szabolcs 2020b. Themen und Formen der Repräsentation Maria Theresias in Ungarn. In: Werner Telesko – Sandra Hertel – Stefanie Linsboth (Hrsg.): *Die Repräsentation Maria Theresias Herrschaft und Bildpolitik im Zeitalter der Aufklärung*. Wien, 311–322.
- SERFŐZŐ Szabolcs 2020c. Habsburg uralkodói reprezentáció a kora újkori magyarországi szabad királyi városok városházáiban. *Urbs Magyar Vároštörténeti Évkönyv* 15, 275–333.
- SERFŐZŐ Szabolcs 2021. A Magyar és az Erdélyi Udvari Kancellária bécsi palotájának Habsburg portrégalériái. In: Gulyás Borbála – Mikó Árpád – Ugry Bálint (szerk.): *Reneszánsz és barokk Magyarországon: Művészettörténeti tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. I. Budapest, 219–249.
- SERFŐZŐ Szabolcs 2022. „Felséges uralkodó Fejedelmünknek felékesített képe”: Habsburg uralkodóportrék a 18–19. századi Erdélyi Fejedelemségben. *Ars Hungarica* 48, 163–185.
- SERFŐZŐ Szabolcs 2023a. Habsburg reprezentáció a budai királyi palotában (1749–1945). *Ars Hungarica* 49, 1–136.

- SERFŐZŐ Szabolcs 2023b. „Rex femineus”. Mária Terézia reprezentációjának maszkulin és feminin elemei pozsonyi koronázási ceremóniáján és portréin. *Századok* 157, 561–586.
- SINKÓ Katalin 1995. A művészi siker anatómiája 1840–1900. In: Nagy Ildikó (szerk.): *Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művészkultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században*. Budapest, 15–47.
- SINKÓ Katalin (szerk.) 2003. *A Sándor-palota írásban és képben*. Budapest.
- SINKÓ Katalin 2018a. Peter Krafft magyarországi megrendelésre készült festményei. In: Király Erzsébet – Papp Júlia (szerk.): *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet*. Budapest, 147–150.
- SINKÓ Katalin 2018b. Allegóriák a társadalmi nyilvánosság keretei között. In: Király Erzsébet – Papp Júlia (szerk.): *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet*. Budapest, 118–135.
- SISA József 1983. A pesti új városháza. *Ars Hungarica* 23, 251–268.
- SISA József 2005. *Steindl Imre*. Budapest.
- SKALA, Harald – RÉFI Attila 2022. *A Nádasdy-huszárok különös történetei a 18. századból*. Budapest.
- SOMOGYI Pál 1959. Hősi napok. *Jelenkor* 2/1, 1–8.
- SOÓS István 2008. Pest-Pilis-Solt vármegye és a Neoacquistica Commissio (1696–1703). In: *Tanulmányok Pest megye monográfiájához 2*. Budapest, 17–51.
- СТЕФАНОВ (Стефанов), Aleksandra 2021. Уметничка дела из жупанијских и градских кућа јужне Угарске у Ликовној збирци Музеја (Works of Art from the County and Town Houses of Southern Hungary in the Art Collection of the Museum of Vojvodina). *Rad Muzeja Vojvodine*, 63, 98–133.
- STOCKNÉ HORVÁTH Mária 2002. A Magyar Nemzeti Múzeum létesítésének historiográfiájából és forrásaiból. *Valóság* 45/3, 69–76.
- SZABÓ István 1931. A magyar levéltárvédelem kérdése. *Levéltári Közlemények* 9, 151–225.
- SZABOLCSI Hedvig – GALAVICS Géza (szerk.) 1980. *Művészet Magyarországon, 1780–1830*. Budapest.
- SZÁDECZKY Lajos 1909. Erdély műkincsei. *Erdélyi Lapok* 1/2, 25–28.
- SZALAY Imre és mások 1902. *A Magyar Nemzeti Múzeum multja és jelene*. Budapest.
- SZATMÁRI Gizella 2009. „Életének minden viszontagságai között a hazáé volt”. Andrássy Gyula szobor-képmásai. In: F. DÓZSA Katalin (szerk.): *Gróf Andrássy Gyula, a lángoló zseni*. Gödöllő, 74–81.
- SZEKFŰ Gyula 1926. *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 1790–1848*. Budapest.

- SZEKFŰ Gyula 1931. A tizennyolcadik század. In: Hóman Bálint – Szekfű Gyula: *Magyar történet, IV.* Budapest, 235–576.
- SZENTESI Edit 2008. Mátyás király bécsújhelyi típusú arcképeiről. In: Farbaký Péter – Spekner Enikő – Szende Katalin – Végh András (szerk.): *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490.* Budapest, 217–219.
- SZENTESI Edit 2010. A régi budai városháza épülete, Collegium Budapest (korábban MTA Nyelvtudományi Intézet). In: Papp Gábor György (szerk.): *Épített örökség a magyar tudomány szolgálatában.* Budapest, 83–87.
- SZIJÁRTÓ M. István 2010. *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792.* Budapest.
- H. SZILASI Ágota 2000. Arcok I. Az egri Dobó István Vármúzeum Képzőművészeti gyűjteményében lévő történeti (főúri polgári, főpapi) festett és szobor arcképbábrázolások. *Agria. Az Egri Múzeum Évkönyve* 36, 423–497.
- SZŐGI László 2010. *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben.* Budapest.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella 1983. *Barabás Miklós (1810–1898).* Budapest.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella (szerk.) 1997. *József nádor Pest-Budán.* Budapest.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella 2001. Az újkori Budavári Palota belső díszítése. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 29, 411–456.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella 2007. *A Pesti Műegylet története. A képzőművészeti nyilvánosság kezdetei a XIX. században.* Miskolc.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella 2018. Közéleti portré. In: Király Erzsébet – Papp Júlia (szerk.): *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet.* Budapest, 162–171.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella 2023. Adalékok a pesti Schöffl festőműhely működéséhez és jelentőségéhez. In: Korhecz Papp Zsuzsanna (szerk.): *A pesti Schöffl festőművészcsalád.* Szabadka, 9–30.
- TARNAI Andor (szerk.) 1993. *Bél Mátyás levelezése.* Budapest.
- TEMESVÁRY Ferenc 1982. *Fegyverkincsek, díszfegyverek.* Budapest.
- TERDIK Szilveszter 2022. *Roskovics Ignác festőművész. Egy elfeledett életmű.* Nyíregyháza.
- THALLÓCZY Lajos 1879. *A kamara haszna (Lucrum camerae) története kapcsolatban a magyar adó- és pénzügy fejlődésével.* Budapest.
- TIHANYI, Jozef 2016. Portrét Juraja Justha v SNM-Múzeu Červený Kameň. *Pamiatky a múzéd* 4, 25–29.
- TIHANYI, Jozef 2018. Portréty spišských stoličných funkcionárov z roku 1738. In: Ingrid Halászová (szerk.): *Portrét v toku dejín.* Trnava, 86–92.

- TINÓDI VARGA Sándor (szerk.) 1930. *Budapest volt házi ezredének a cs. és kir. 32. gyalogezrednek története*. Budapest.
- TÓTH Antal 1990. *A pesti vármegyeháza*. Budapest.
- TÓTH Áron 2003. A Habsburg-család tiszteletére a 18. században Magyarországon emelt diadalívek és európai összefüggéseik. *Művészettörténeti Értesítő* 52, 275–297.
- TÓTH Ferenc 2017. *Mű-Kincs-Tár. Művészeti Közgyűjtemények Magyarországon, 1802–1906*. Budapest, 33–145.
- TÓTH Csaba (szerk.) 2010. *Széchenyi világai*. Budapest.
- TÖRÖK János 1860. *Gróf Széchenyi István végrendeletének némely pontjai*. Pest.
- TÖRÖK Pál 1943. Pest-Buda 1850-ben. *Városi Szemle* 29, 1–35.
- UČNÍKOVÁ, Danuta 1991. *Portréty Márie Terézie a jej rodiny / Porträts von Maria Theresia und ihrer Familie*. Bratislava.
- VÁLYI András 1796. *Magyar Országnak leírása... I–III*. Buda.
- VÁRADI Antal 1921. *A régi Pest emlékeiből*. Budapest.
- VARGA Endre 1974. *A Királyi Curia, 1780–1850*. Budapest.
- VARGA Júlia (szerk.) 2016. *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának története képekben, 1667–2016*. Budapest.
- VIARDOT, Louis 1860. *Les Musées d'Allemagne*. Paris.
- VIDÉKY János 1888. [A főváros tulajdonában álló festmények jegyzéke]. Kézirat. Budapest Főváros Levéltára, Képzőművészeti Bizottmány iratai, IV.1403 m. 55/1888–94. cs.
- VOCELKA, Karl (Hrsg.) 2016. *Franz Joseph, 1830–1916*. Wien.
- VOIT Pál 1941. *Régi magyar otthonok*. Budapest.
- VÖRÖS Károly 1978. *A fővárostól a székesfővárosig, 1873–1896*. Budapest története, IV. Főszerk. Gerevich László. Budapest.
- WILDNER Ödön 1935. Budapest polgári koszorúja. *Városi Szemle* 21, 1–40.
- WILDNER Ödön 1937. *Buda és Pest közigazgatásának története, 1849–1865. évi abszolutizmus és provizórium alatt*. Budapest.
- WILHELM Gizella 1944. *Than Mór*. A budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti intézetének dolgozatai 85. Budapest.
- WINKELBAUER, Thomas – HOCHEDLINGER, Michael – MATA, Petr 2019. *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit*. Wien.
- YBL Ervin 1927. Gróf Tisza István otthona. *Magyar Művészet* 3, 519–525.
- ZÁBORI László 1998. Az 1896-os választások Pest megyében. *Levéltári Szemle* 48, 15–21.
- ZÁBRÁK Gyula 1976. A Pesti Vármegyeháza. *Budapest* 14, 24–27.

- ZÁDOR Anna 1990. Kapossy János hagyatékából [Regeszták a Nemzeti Múzeum Képtárának iktatókönyvéről]. *Művészettörténeti Értesítő* 39, 121–132.
- ZÁMBORSZKY Ilona 1935. *Vezető az Országháza épületében*. Budapest.
- ZEDLER, Johann Heinrich 1733. *Grosses vollständiges Universal Lexicon aller Wissenschaften*. Halle–Leipzig.
- ZIMMERMAN, Heinrich 1895. Inventare Acten und Regesten aus der Schatzkammer des Allerhöchsten Kaiserhauses. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses* 16, I–LIX.
- ZOLTÁN József (szerk.) 1967. *Budapest történetének bibliográfiája 1*. Budapest.
- ZOMBORI István (szerk.) 2011. *Újjászületett mesterművek. Válogatás Szabó Tamás restaurátorművész 30 éves munkásságából, 1980–2010*. Szeged.
- ZSÁMBÉKY Monika (szerk.) 1987. *Restaurált képek a Szombathelyi Képtár anyagából*. Szombathely.

Névmutató

- Ábrányi Lajos 40, 45, 109, 145, 222–226
Aczél István 131
Albert Kázmér szász–tescheni herceg 22, 33, 48, 56, 63, 120
Albrecht, Habsburg, osztrák főherceg 122, 157, 160, 171, 172, 199
Alconiere Tivadar 36
Alexy Károly 99
Alkér Gusztáv 198
Almásy Pál 69
Alvinczi József 38, 39
Amerling, Friedrich 123, 186
Andrássy György 135
Andrássy Gyula, id. 47, 201, 202, 210, 216
Apponyi Albert 146
Attila, hun király 166
Augustz Antal 135
- Balassa Ferenc 114
Balássy Ferenc 173
Balla Antal 64
Balló Ede 72, 138, 162, 189, 197, 198, 200, 210
Bánffy Dezső 108, 203, 210
Bánovszky Miklós 103
Bányay Mihály 22
Barabás Béla 40
Barabás Ilona (Maszák Hugóné) 210
- Barabás Miklós 21, 72, 80, 85, 134, 136, 154, 157, 160, 163, 171, 172, 193, 210
Bárczy István 189, 191, 203, 206, 209
Barcsay Ákos 75
Bárdossy László 212
Barkóczy Ferenc 20, 30, 32, 39, 69, 100, 105
Basch Árpád 47
Basch Gyula 189
Batthyány Fülöp 13
Batthyány Károly 55
Batthyány Lajos miniszterelnök 210, 212, 216
Batthyány Lajos nádor 21, 22, 48, 55, 56, 100
Beck Ö Fülöp 161
Bél Mátyás 165, 166, 167
Benczúr Gyula 21, 44, 209, 212, 224
Beniczky Ferenc 42, 46, 74, 75, 84, 103
Bényi László 103
Beöthy Lajos 80
Berényi Erzsébet 173
Bergman Ferenc Antal 67
Berzeviczy Albert 146
Bethlen István 205, 206, 212, 216
Bethlen Miklós 13
Block, Benjamin 26
Blondeau, Jacques 77
Bocskai István 94

- Bódy Tivadar 189, 191, 198
 Boemm Tivadar 221
 Bonfini, Antonio 165
 Boross Gyula 186, 192
 Borszéky János 40
 Boruth Andor 189
 Both Menyhért 116, 198, 203
 Boucher, François 201
 Bösing Ferenc 168
 Bösing, Franz 173
 Bösing, Wolf 173
 Bruck Lajos 104
 Brunswick József 127
 Bulyovszky Dániel 26
 Burger Lajos 225
 Burinskaité Paulina 118
 Burján László 96, 206
 Buzna Sándor 142
- Canzi Ágost 170
 Clarot, Alexander 170
 Cornacchini, Agostino 165
 Cuspinianus, Johannes 165
 Czece Barnabás 8
 Cziráky Antal 133, 144
 Cziráky János 133
- Csáky Albin 42, 146
 Csánky Dénes 101
 Csengery Antal 196
 Cserna Károly 186
 Csipkay Károly 46
 Csók István 197
- Dalmady Győző 18, 92
 Dame, Johann 9
 Darányi Kálmán 201, 202
 Deák Ferenc 20, 83, 88, 100, 172, 184, 186, 194, 212
- Dertsik János 144
 Divald Kornél 20
 Dobronoki György 146
 Doby Jenő 147
 Donát János 131, 177
 Dózsa György 103
 Döbrentei Gábor 103
 Draskovits János 67
 Dunaiszky Lőrinc 38
 Duschek Ferenc 109, 114
- Éder Gyula 47
 Egger Vilmos 127, 144
 Ehrenreich Sándor 144
 Einsle, Anton 161, 180, 201
 Eleonóra, Pfalz-Neuburgi, magyar királyné 26
 Ender, Johann Nepomuk 133, 153
 Endre László 95
 Eötvös József 146
 Eötvös Loránd 215
 Erdődy György 127, 168
 Erggelet Alfréd 183
 Ernst Lajos 67
 Erzsébet Krisztina, Braunschweig–Wolfenbütteli, magyar királyné 26, 30
 Erzsébet, Wittelsbach, magyar királyné 42, 45, 104, 124, 136, 160, 199, 202, 203
 Esterházy Antal 11
 Esterházy Imre 9
 Esterházy Miklós 11, 67
 Esterházy Miklós József 147
 Esterházy Pál 10, 48, 49, 66, 67, 98, 100, 105
 Fára József 217
 Faragó Ödön 188

- Fáy István 75
 Fazekas Ágoston 18, 74, 89, 91
 Fekete Ferenc 132
 Fekete György 131, 132, 152
 Fekete József 224
 Fellner Benedek 179
 Felsőbüki Nagy József 131
 Ferdinánd Károly József,
 Habsburg–Estei, főherceg 38,
 170, 199
 Ferdinánd, I., német-római császár,
 magyar király 12, 108, 135, 167
 Ferdinánd, II., német-római császár,
 magyar király 112
 Ferdinánd, III., német-római császár,
 magyar király 112, 142
 Ferdinánd, V., osztrák császár, magyar
 király 9, 22, 37, 41, 127, 133, 135, 139,
 170, 171, 179, 181, 185, 186, 188, 191,
 193, 199, 208
 Ferenc, I., Lotaringiai, német-római
 császár 13, 30, 48, 51, 53, 100,
 103, 114, 121, 126, 132, 135, 175,
 185, 199, 206, 216
 Ferenc, I., osztrák császár, magyar király
 13, 20, 21, 30, 34–36, 38–41, 59, 60,
 63, 69, 100, 101, 103, 115, 121, 127,
 132, 133, 135, 139, 142, 148, 149, 152,
 154, 163, 170, 171, 177, 179, 181, 185,
 186, 191, 208, 210
 Ferenc József, I., osztrák császár, magyar
 király 8, 9, 11, 21, 22, 39–42, 44–47,
 84, 88, 93, 94, 96, 97, 100, 101, 104,
 108, 115, 122–124, 134–136, 138, 145,
 146, 157, 160, 164, 171–173, 176,
 180, 181, 183, 185, 186, 191–193, 199,
 201–203, 205, 209, 210, 212, 215
 Fernkorn, Anton Dominik 172
 Ferraris Artur 222
 Fiáth Miklós 87
 Fidler, Matthias Ignaz 169
 Forgách Zsigmond 135
 Földváry Gábor 83, 100
 Földváry Mihály 18, 42, 44, 85
 Földváry Miklós 42
 Frigyes Vilmos, III., porosz király 30
 Füger, Heinrich 61
 Fülepp Kálmán 197
 Gerey Ernő 188
 Geringer, Karl von 145
 Gerlőczy Károly 173, 194, 198
 Ghyczy Kálmán 109
 Glatz Oszkár 191, 197
 Gorzó Nándor 102
 Gömbös Gyula 183
 Görög Demeter 64
 Grassalkovich Antal 111, 115, 131,
 132, 138
 Greguss Imre 196
 Grimm Rezső 138, 160, 181
 Gross Béla 221
 Gulner Gyula 20, 74, 103
 Gyáni Gábor 8
 Gyárfás Jenő 47, 225
 Györgyi Giergl Alajos 172, 184
 Halbig, Johann 184
 Halbwachs, Maurice 19
 Haller Ferenc 11
 Halmos János 189, 191, 193
 Harkányi Frigyes 42
 Harrer Pál 174
 Hauszmann Alajos 110, 126, 135, 136
 Havas Ignác 198
 Házmán Ferenc 172
 Heinrich Ede 45, 124, 181, 183, 199

- Helfert, Joseph Alexander von 85
 Heltai Ferenc 197
 Heltai Gáspár 64
 Henszlmann Imre 99
 Hevenesi Gábor 165
 Héya Zoltán 191, 197
 Hickel, Joseph 38, 59
 Hiemer Ignác 10
 Hild János 21
 Hillrich János 104
 Hoffmann Géza 197
 Holló Barnabás 94
 Hóman Bálint 163
 Homonnay Tivadar 197
 Horthy István 14, 96, 103, 197, 206
 Horthy Miklós 8, 14, 94, 100, 102, 103, 193, 194, 197, 206, 210, 212
 Horvát István 162
 Hörger Antal 168
 Hunfalvy János 166
 Huszár Adolf 162
 Huszár Aladár 197
 Hülz Károly 142
- Imrényi-Szabó Imre 101
 Innocent Ferenc 225
 Istók János 161, 194
 István, Habsburg–Lotaringiai, osztrák főherceg, nádor 41, 45, 46, 154
 Izsó Miklós 162
- Janits György 59
 Jávor Pál 197
 József, I., német-római császár, magyar király 12, 26, 37, 113, 115, 165
 József, II., német-római császár, magyar király 8, 9, 12, 13, 28, 37, 38, 59, 113, 115, 117, 118, 138, 139, 146, 169, 202, 208, 215
- József, Habsburg, főherceg, nádor 13, 32–34, 38, 39, 60, 69, 71, 100, 121, 127, 139, 147, 148, 152, 154, 156, 157, 160–163, 170, 176, 177, 179, 180, 185, 186, 191, 199, 205, 208, 216
 Justi Henrik 46
- Kacziány Ödön 123
 Kada Mihály 198
 Kaiser, Eduard 124
 Kállay Miklós 212
 Kallós Ede 194
 Kalmárffy (Kramerlauf) Ignác 170
 Kamermayer Károly 186, 188, 189, 191
 Kammerer Ernő 124
 Kapossy János 107
 Karafiáth Jenő 197
 Karay-Krækker Kálmán 75
 Kardos Gyula 125, 225
 Karlovsky Bertalan 87, 189, 200, 206, 212
 Karner Egyed 9
 Károly, I. (Nagy), frank császár 165
 Károly, IV., osztrák császár, magyar király 37, 41, 47, 206
 Károly, V., német-római császár 11
 Károly, VI. (III.), német-római császár, magyar király 9, 12, 26, 49, 53, 100, 113, 126, 127, 165
 Károly Sándor, lotaringiai herceg 165
 Károlyi Gábor 87
 Károlyi István 44, 71, 72, 100, 101, 105
 Károlyi Lajos 127
 Károlyi Sándor 72
 Kazinczy Ferenc 7, 19, 23, 35, 36, 38, 39, 49, 55, 59, 61, 67, 98, 99, 127, 131, 163
 Kelemen Imre 144, 145
 Keresztély Ágost 9
 Kerkapoly Károly 109

- Kern Ármin 223
 Khuen-Héderváry Károly 125
 Kilian, Philipp Andreas 118
 Királyfalvi-Kraft Károly 162
 Kiss Bálint 114
 Klebelsberg Kuno 162
 Klimkovics Ferenc 221
 Klobusiczky Péter 144
 Klösz György 202, 209
 Knoller, Martin 11
 Kobler, Johann Peter 55
 Koller Ferenc 93, 131, 180
 Kollonich Lipót 49, 77, 111
 Komlóssy Ede 72
 Kontuly Béla 146, 198, 215
 Korabinszky János 109
 Kossuth Lajos 14, 42, 82, 84, 85, 87, 88,
 91–94, 100, 101, 104, 135, 191, 193
 Kovács Mihály 44, 201, 203, 222
 Königsegg, Karl Ferdinand von 114
 Kőrössi József 198
 Kőváry Endre 224
 Krafft, Peter 20, 32, 35, 38, 64, 71, 132
 Kray Pál 38
 Kreith Béla 85, 94
 Kristóffy József 124
 Kubinyi Ágoston 103, 109, 114, 156,
 162, 173
 Kubinyi Géza 162
 Kuzsinszky Bálint 186

 L'Allemand, Siegmund 192
 Laffert Ferdinánd 173, 175
 László Fülöp 47, 91, 193, 206, 213
 Laudon, Ernst Gideon von 169
 Leicher, Felix Ivo 61
 Lenin, Vlagyimir Iljics 164
 Lenner János 184
 Lieder Frigyes 162

 Lipót, I., német-római császár, magyar
 király 12, 13, 26, 69, 100, 105, 112,
 114, 115, 165, 167
 Lipót, II., német-római császár, magyar
 király 28, 59, 208
 Lippay Bertalan 221, 225
 Lippay Gáspár 110
 Lippay György 142
 Lónyay Menyhért 109, 210
 Lósy Imre 139
 Lovász László 216
 Löschinger Zsigmond 174
 Lukács László 116
 Luycx, Frans 26

 Madarász Adeline 103
 Mailáth György 131, 132
 Mailáth József 69
 Mányoki Ádám 49, 169
 Mányoki Sámuel 49
 Marastoni Jakab 93, 116, 145, 181
 Margitay Tihamér 147
 Mária Krisztina, Habsburg–Lotaringiai,
 főhercegnő 120, 121
 Mária Terézia, magyar királynő 8, 12,
 13, 28, 37, 64, 87, 100, 103, 113–115,
 117, 118, 121, 126, 132, 135, 138, 139,
 142, 146, 152, 175, 176, 185, 199, 202,
 205, 207, 209, 215, 216
 Márkus József 189, 191
 Martinelli, Johann Baptist 109
 Martinovics Ignác 172
 Marton Béla 94
 Martzinkey Elek 179
 Maszák Hugó 160
 Mátray Gábor 156
 Mátyás, I., Hunyadi, magyar király 166
 Mátyás, II., német-római császár, magyar
 király 112

- Medrey Zsigmond 186
 Mendel Béla 225
 Meytens, Martin van 12, 53, 55,
 99, 118, 176
 Mihálovits Miklós 95, 96
 Miklóssy József 13
 Miksa, II., német-római császár, magyar
 király 12, 112
 Miller Jakab Ferdinánd 162
 Mitterpacher Lajos 144
 Modrovich Gábor 222
 Monti, Raffaele 162
 Moretti Rezső 22

 Nádasdy Ferenc 10, 67, 69
 Nádasdy Tamás 10
 Nádler Róbert 188
 Nádosy Imre 121
 Napóleon, I., francia császár 30
 Nedeczky József 53
 Nedeczky Sándor 26

 Nyáry Pál 41, 82, 100, 101, 105

 Olaszky Sándor 200
 Orbán Balázs 67

 Paczka Ferenc 223
 Pálffy János 48, 53, 55, 99, 100, 127
 Pálffy Károly 69
 Pálffy László 118
 Pálffy Lipót 11
 Pálffy Miklós 49, 51, 55, 66, 69,
 98, 100, 118
 Pálffy Pál 67
 Palko, Franz Anton 12, 115
 Pállik Béla 207, 222, 223
 Pápay Viktor 223
 Pastinszky Miklós 144

 Patachich Ádám 144
 Pauler Tivadar 146
 Pázmány Péter 138, 139, 146, 215
 Pemflinger István 109
 Pesky József 162, 179
 Petőfi Sándor 103
 Pichler, Johann Peter 59
 Pick Adolf 162
 Platzer, Josef 61
 Pollack Mihály 162
 Pongrácz Aladár 101
 Pór Bertalan 189
 Prenner Farkas 173
 Preszly Elemér 23, 73, 75
 Prokop, Philipp Jakob 149
 Prónay Dezső 20, 88
 Prónay Gábor 160
 Protmann, Joseph 123
 Pulszky Ferenc 162, 163
 Putyin, Vlagyimir 164

 Rabending, Emil 202, 203
 Ráday László 82
 Rahl, Karl 34
 Rákóczi Ferenc, II., erdélyi fejedelem 14,
 89, 91, 92, 101, 102, 104
 Ransonnet-Villel Eliza 83
 Ráth Károly 189, 194, 197
 Ráth Pál 151
 Rényi Dezső 198
 Réti István 191
 Ribbentrop, Joachim von 212
 Rickl Antal 176
 Ripka Ferenc 193, 197
 Rivetti, Pietro 148
 Roskovics Ignác 85, 164, 224
 Rotenstein (Gottfried Stegmüller) 114
 Róth Miksa 46
 Rottenbiller Lipót 184–186, 189, 191

- Rózsa György 10, 49, 103, 164
 Rudnay Sándor 177
 Rudolf, II., német-római császár, magyar király 112
 Rudolf, IV., osztrák herceg 11
 Russ, Franz 222
- Sales, Karl von 69
 Sándor, I., orosz cár 30
 Sándor Lipót, Habsburg, osztrák főherceg, nádor 59, 60, 61, 98, 100
 Savoyai Jenő 12, 49
 Schams, Franz 19, 152
 Schedius Lajos 148
 Schellein, Karl 222
 Schervitz Mátyás 174
 Schilcher, Friedrich 201
 Schmall Lajos 166, 173
 Schmidt József 180
 Schöffl József Károly 139
 Schreitter, Zacharias 56
 Schuller Lajos 224
 Schuppen, Jacob van 26
 Scitovszky Béla 47
 Séllyei Nagy Ignác 144
 Semsey András 131
 Sennyei Pál 185
 Sikó Miklós 221
 Sipőcz Jenő 189, 191, 197, 200
 Skuteczky Döme 226
 Spányik Kornél 46
 Splényi Ignác 11
 Springer Ferenc 183
 Staffenberger István 198
 Stampart, Frans van 115
 Steindl Imre 194
 Stetka Gyula 40, 47, 91, 93, 125, 188, 192, 198, 206, 210, 224–226
- Stettner Sebestyén 168
 Strobl Alajos 161, 163
 Strobl József 161
 Stunder János Jakab 61
- Szalay Imre 162
 Szapáry Gyula 109, 116
 Szapáry István 42, 44, 72, 100
 Szapáry János 61
 Szapolyai János 166, 167
 Száraz György 131, 138
 Széchényi Ferenc 148, 152, 153, 161–163
 Széchényi György 77
 Széchenyi István 21, 80, 82, 100, 101, 105, 170, 172, 184, 186, 191, 212
 Széchényi Pál 49, 77
 Szécsen Miklós 109
 Székely Bertalan 83, 184
 Szekfű Gyula 38
 Szelepcsényi György 9, 48, 69
 Széll Kálmán 109, 116
 Szemere Huba 91
 Szemerey Zoltán 197
 Szendy Károly 191, 193, 199
 Szentiványi Vince 180
 Szentkirályi László 30, 69
 Szilágyi Dezső 40, 46
 Szláv József 116
 Szobonya Mihály 221
 Szőgyényi Zsigmond 131
 Szvetic Jakab, id. 34, 131, 132
 Szvetic Jakab, ifj. 32
- Táncsics Mihály 103
 Teleki Géza 125
 Teleki László 21, 80, 82, 85, 100, 101
 Telepy Károly 222

Than Mór 45, 82, 83, 147, 156,
184, 195, 222

Thurzó György 10

Tisza István 125, 209, 212, 216

Tisza Kálmán 125, 216

Tisza Lajos 42

Tóth Vilmos 125

Trefort Ágoston 46, 146

Udvardy Gyula 83, 85

Ürményi József 110, 131, 144

Vadnay Andor 22

Vágó Pál 222

Varrone, Johann 32

Vastagh György 74, 85, 88, 136, 186,
193, 196, 221–224, 226

Vay Miklós 47

Vayer Lajos 110

Vécsey Ágoston 11

Végh Péter 131

Vigyázó Ferenc 74

Vilma Amália, Braunschweig-Lüneburgi,
magyar királyné 26, 30, 100

Virozsil Antal 145

Vogl Gergely 174

Volnhoffer János 127, 151, 163

Wagner József 38, 39

Walther, Johann August 56

Weide, Wilhelm 151, 152, 171

Weigel, Christoph 49

Weikert, Georg 59

Weinwurm Antal 186

Wekerle Sándor 84

Wenckheim Béla 47

Wesselényi Ferenc 67, 69, 100,
101, 105

Wesselényi József 67

Wideman, Elias 110

Wilhelmb Gizella, Cennerné 10

Wlassics Gyula 94, 146

Yerushalmi, Yosef Hayim 8

Zala György 41, 194, 210

Zallinger, Franz Paul 208

Zichy István 110

Zichy Miklós 173

Zitterbarth János 178

Zlinszky János 49

Errata

102. oldal

A 49. kép aláírása helyesen: Bényi László: Petőfi Sándor, 1948, Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal

Az 50. kép aláírása helyesen: Bánovszky Miklós: Táncsics Mihály, 1948, Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal

104. oldal

Az 51. kép aláírása helyesen: Madarász Adeline: Dózsa György, 1948, Pest Vármegyei Önkormányzati Hivatal

124. oldal

A 396. jegyzet szövege helyesen: Bécs, ÖNB, PORT_00049209_01

216. oldal

Az utolsó mondat vége kiegészítendő egy lábjegyzet-hivatkozással:
...amelynek révén egy „radikálisan újszerű, szemléletében és kivitelezésében” egyaránt kortárs portréval bővült az intézményi arcképgaléria.⁷³¹

⁷³¹ BÍCSKEI 2021.